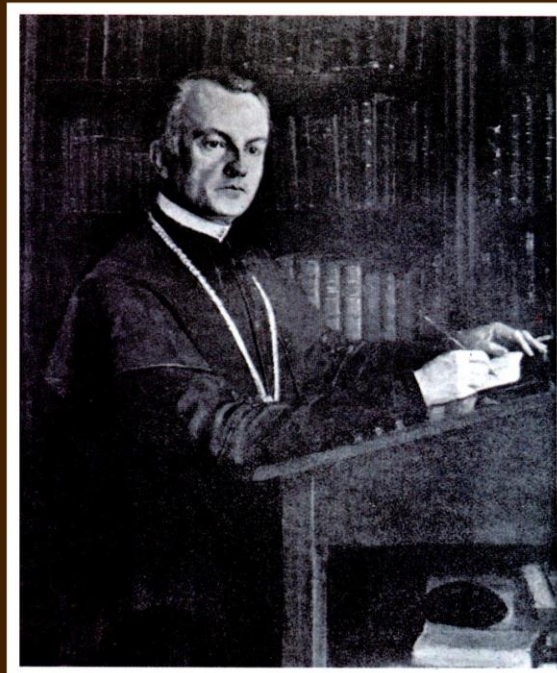

Barlay Ö. Szabolcs Prohászka az alkotó

Mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

BARLAY Ö. SZABOLCS
PROHÁSZKA
AZ ALKOTÓ

*

VÖRÖSMARTY TÁRSASÁG

Impresszum

Barlay Ö. Szabolcs
Prohászka az alkotó

Dum spiro spero

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv 2000-ben jelent meg Székesfehérvárott, a Vörösmarty Társaság kiadásában a PANAX Kft. Nyomdaüzem készítésében (felelős vezető: Nagy József), az ISBN 963 004 539 7 azonosítóval. Az elektronikus változat a szerző, Barlay Ö. Szabolcs, engedélyével készült. A könyvet lelkipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más szerzői jog a szerző tulajdonában marad.

Tartalomjegyzék

Impresszum.....	2
Tartalomjegyzék	3
Tájékoztató	5
I. Gyermekkor. Gimnazista évek. Róma-élmény	7
Prohászka levelezése szüleivel 1873–1882	8
Az édesanya és papfia	15
Prohászka Ottokár tanulmányi éve. Apostolus et Praeceptor Hungariae	17
I. Kezdetek	17
II. Róma-élmény.....	26
Önmegszentelés.....	29
A két doktorátus	38
A fiatal apostol	43
Jegyzetek	46
Prohászka nevelői és tanárai Rómában 1875–1882.....	48
II. „Nehéz kórók közt pálmának lenni”	50
Útkeresés Sion hegyén. 1883 – 1890	51
I. Tíz év tapasztalatgyűjtése a szeminárium életéről – Benyomások a naplók alapján.....	53
II. Az adoráló	57
III. Prohászka Ottokár és a Magyar Sion folyóirat	65
IV. Korproblémák	71
Prohászka első értekezései.....	80
Prohászka értekezése a teológiai tanulmányok reformjáról. – Magyar Sion 1887.....	83
Kemény arcúak a Prohászka-portrén – Tallózás a Magyar Sionban megjelent írásaiban –.....	87
III. Hogy lett Prohászka az esztergomi kispapok „fekete bíborosa”?.....	90
Prohászka Ottokár, a spirituális	91
Prohászka levele Rómába, 1890. nov. 27.....	110
Prohászka papnevelői utasításai.....	111
Prohászka és az Eucharisztia. – „Isten mit csinálsz?” –.....	116
IV. Kísérlet a közélet és a politika megreformálására	120
Prohászka levele Rómába, 1889. aug. 23.	121
Harc a félszegségek ellen	122
Mi az a szociális kérdés?	124
A papság föladata a szociális kérdések körül	128
Samassa érsek beszédének filozófiája.....	131
Prohászka és a politika. – Háttér elemzés – (1892-1900)	134
Bibliográfia	153
Függelék: Schopper György roznói püspök körlevele a kath. egyház helyzetéről hazánkban, tekintettel a közlegő képviselő-választásokra	154
V. Egyéb cikkek. Közlemények. Bibliográfiai adattár	159
Egy ismeretlen Prohászka vers 1895-ből	160
Beszámoló egy Dobogókő-i kirándulásról	161
Egyházpolitikai jelentés Rómába.....	162
Prohászka levele Rómába püspöki kinevezéséről.....	163
Levelek. Stoffer Mária emlékezése Prohászka Ottokárra	164
Adatok Prohászka Ottokár franciaországi hírnevének témájához	168

Prohászka püspök utolsó szentbeszéde 1927. ápr. 1.	171
Reményik Sándor verse Prohászka halálára	173
Prohászka naplójának szövegelemzéseiről és azok funkciójáról	174
Néhány tisztázásra váró kérdés a „Prohászka Ottokár Naplójegyzetek” című első kötetéről.....	179
Prohászka – Emlékkiállítás Székesfehérvárott (1997. április 2–15.).....	180
Függelék: Bibliográfiai adattár	181
Prohászka Ottokár értekezései, cikkei az Új Magyar Sionban, illetve a Magyar Sionban (1882–1892)	181
Prohászka értekezései a Magyar Sionban 1893 – 1905 (folytatás).....	182
Prohászka Ottokár recenziói az Új Magyar Sion című folyóiratban 1882–1886	184
Prohászka Ottokár tanulmányai, cikkei az ESZTERGOM című hetilapban.....	190
Prohászka Ottokár hírneve külföldön.....	197
Prohászka Ottokár hírneve külföldön és egyéb idegennyelvű írások	201

Tájékoztató

Prohászka Ottokár a pulpitusnál, vagyis álló íróasztalnál néz felénk a címlapon. Magát a képet még nem találtam meg, de a pulpitust mindenki megnézheti a székesfehérvári Egyházművészeti Múzeum Prohászka-termében. Negyven évvel ezelőtt Dienes Valéria megkért, hogy megőrzésre vegyem át ezt a Prohászka-kára annyira jellemző relikviát.

Magát az eredeti festményről (?) készített fényképmásolatot egyedül az „Élet” című folyóirat 1918 októberi száma örökítette meg. Ekkor ünneplte az egész ország a hatvanéves püspököt. Az általa létrehozott Élet az egész októberi számot neki szentelte, és nem véletlen, hogy a szerkesztők ezt a képet is fontosnak tartották közölni. Prohászka ugyanis fiatal éveitől kezdve nem szokásos módon, vagyis íróasztala mellett ülve dolgozott, hanem napi 6-8-10 órát pulpitus mellett állva írta megszámlálhatatlan levelét, tanulmányát, könyvét vagy akár az 1875-től rendszeresen vezetett naplóját, melyet négy évvel ezelőtt jelentettünk meg három kötetben.

Van-e valami összefüggés a kép és a kötet címe között? Igen! Méghozzá a magam részéről szerves összefüggést látok az *alkotó* Prohászka és íróasztala között; hiszen e fölé hajolva írta meg remekléseit, melyeket ő maga nevezett alkotásoknak. Írói pályája kezdetén ezeket írja naplójába: „A művésznek márványa van, eseményei, történetei vannak, ezekben rejlenek az eszmék, melyeknek ő kifejezést ad; a mi márványunk a szó, a nyelv...” (1886. júl. 11.) Rá egy évre még egyértelműbben fogalmaz: „Szeretnék úgy írni, amint érzek. Vastollal sziklalapra...” (1887. aug. 19.) Már országos hírű író, amikor rámutat a már-már kényszernek nevezhető írói szenvedélye titkára: „Írni, írni! Ez vetítőtükre a gondolatnak.” (1914. jún. 18.)

Ezek a magas hőfokon megfogalmazott mondatok is igazolják, hogy Prohászka művész volt, aki hivatásának érezte, hogy Istentől kapott talentumát, a gondolat, a szó és az írás művészetét élete végéig kamatoztassa. Eleinte úgy érezte, hogy számtalan akadályba ütközik. Meg is fogalmazza, hogy mit ért ezen: „gyöngye, nem érvényesülő egyediségem akadályul szolgál. De nem engedek. Be kell folynom! Mozgatnom, irányt adnom.” (1898. aug. 7.) Az alkotó művészekre jellemző belső vívódásokat ő is minduntalan tapasztalta, éppúgy, mint a legnagyobbak, mint például Michelangelo, aki vésővel a kezében soha nem volt igazán megelégedve alkotásaival!

Prohászka az alkotó! Ma már tudjuk, hogy a szónak, a beszédnek, az írásnak századunk egyik legnagyobb alkotó művésze volt. Erre utal tanulmánykötetem címe, és ezt kívánja érzékeltetni az illusztráció. A vérbeli művészt belső kényszer nyugtalanítja, űzi, hajtja, hogy hozza létre alkotását. Prohászka kezében is állandóan toll volt, és a keze ügyébe került papír szinte ingerelte, hogy írjon; lett légyen az a papír egy boríték, vagy egy régebbi gyászjelentés, egy kitépelt irkalap, bármi. „Írni, írni!” – olvastuk az imént. De miért „kell” írnia állandóan: cikkeket, recenziókat, tanulmányokat, tárcákat, vezércikkeket, esszéket, remek novellákat, ismeretterjesztő könyveket, akadémiai székfoglalókat a római Szent Imre kör éveitől kezdve élete utolsó napjáig? Azért, mert művész, mert alkotó és szelleme, zseniális intellektusa olyan, mint a feltörő gejzír! Gondolat gondolat után hömpölyög lelkében; egyik jelző szüli a másikat, ezernyi színben, variációban játszik, alkot, formát keres.

Ebbe a „műhelybe”, az alkotó művésznél ebbe a legbensőbb világába szeretném bevezetni az olvasóimat. És hogy megkönnyítsem a korántsem könnyű Prohászka műalkotás megértését, sőt élvezetét, fejezetekre osztottam kötetemet úgy, hogy közben a művész fejlődését is kitapinthatassuk. Ezért úgy szerkesztettem meg tanulmányaim tartalmi tematikáját, hogy figyeltem a kronológiai keretre is. Így láthatjuk Ottokárt előbb otthon, majd elemi iskoláiban, a piarista, jezsuita gimnáziumokban, az esztergomi szemináriumban, a római Gregorián egyetemen disputa közben, majd felszentelt papként itthon, Nyitrán Édesanyját keresve a

szőlőben, aztán Esztergomban szemináriumi professzorként, spirituális minőségben a kápolnában adoráció közben, kispapjaitól körülrajongva mint „fekete bíboros”, aki miatt és akiért még legfőbb előjárójuknak, a hercegprímásnak is hadat üzennek a példátlan sztrájkjukkal. És megdöbbenve, lélegzet-visszafojtva figyelhetjük, hogy mire képes az önmagát teljesen Istennek, Jézusnak, Egyháznak odaadó harminc éves pap akkor, mikor nem elégszik meg az írással, hanem forradalmárként „lázítani” akar az evangélium igazságainak érvényre juttatásáért, és kortes útra indul, hogy legyőzze saját szemináriumi előjáróját, a liberálisokkal szövetkező Roszival rektort...

Az első négy fejezet világosan jelzi, hogy kutatásaim különösen pályájának első évtizedeivel foglalkoznak. Az utolsó fejezetben viszont későbbi idők anyagát is közlöm, mert a műhelyében dolgozó kutató munkája közben szükségképpen találkozik egyéb érdekes témával. Hiszem, hogy ezzel is segítem a későbbi kutatók munkáját.

Végül a feldolgozott és bemutatott témák műhelytitkáról is szeretnék néhány fontos megjegyzést írni. Amikor P. Szabó Ferenc jezsuita hazaérkezett Rómából, és megszervezte a Prohászka-kutatást, engem is munkatársának kért fel. Mivel láttam, hogy most már adottak a feltételek, minden más munkámat félretéve, idős fejjel teljes energiával beálltam a kutatói munkába. Sőt, kezdettől igyekeztem megosztani másokkal is azt az élményt, amit Prohászka még száz év elmúltával is nyújt a keresztény embernek, sőt minden magyarnak. Ezért ún. „szemináriumot” hoztam létre, és havonta összejöttünk kezdetben a Pesti Ferencesek nagy hittantermében, majd – bizonyára a Gondviselés szándéka szerint – a székesfehérvári Szent István Művelődési Házban. Itt legtöbbször magam, de olykor meghívott előadók révén olyan témákat boncolgattunk, melyek rendszeres kutatáshoz vezettek. A szemináriumokon elhangzottakat kinyomtattam, és kéziratként közreadtam, Prohászka Életrajzi Adattár (PÉA) nevet adtam ennek az öt füzetnek, és lényegét tekintve ezt az anyagot rendeztem most sajtó alá, hogy forrásként is hozzáférhető legyen mindazok számára, akik akár megismerni, akár további kutatást kívánnak végezni a Prohászka-i életmű kimeríthetetlen kincseshányájában. A szövegben minduntalan felbukkanó PÉA jegyzeteket, jelöléseket érintetlenül hagytam, ezzel is érzékeltetve műhelymunkám egy-egy fázisát és az 1993-1999. évek által határolt időkeretet.

Ez a magyarázata annak, hogy egy-egy témát többször is tárgyalok, de mindig más szempont alapján. Az esetleges „átfedések” okát a tanulmánykötet jellege indokolta teszi. Éppen ezért nem láttam értelmét, hogy minduntalan magyarázó jegyzetekkel hívjam fel az olvasó figyelmét, hogy pl. mire megjelent valamelyik tanulmányom, közben a Naplójegyzetek három kötete is kapható volt a boltokban. Mindennek csak örülni lehet, mert jelzi, hogy végre mozgásba lendült a sok évtizedes bénaság után a Prohászka iránti érdeklődés!

Nem lenne teljes a tájékoztatóm, ha nem szólnék az utolsó évek megható eredményéről. Felkérésemre ugyanis a művelődési ház melletti Zeneiskola növendékei tanáraikkal együtt a legkülönbözőbb hangszerekkel tízperces műsorral ajándékozzák meg a Prohászka-szeminárium hallgatóit Farkas Márta tanárnő fáradhatatlan szervezésének köszönhetően.

Mindez igazolja Apostolunk és Tanítónk jelmondatának igazát: Dum spiro spero. Olykor meg sem kerestelt fiatalok játszanak nekünk. A magot vetni kell. Az aratás az Úrra tartozik.

I. Gyermekkor. Gimnazista évek. Róma-élmény

Mindenekelőtt bemutatom azt a családi hátteret, melynek légköre a legideálisabb szeretet és biztonság élményét nyújtotta a kis Ottokárnak. A kronológiai sorrend helyett a legkülönbözőbb szituációkban és korszakokban tárul elénk ez az otthonélmény. Mégis egy-egy fix támpontot nyújtanak a témával kapcsolatos kutatásaim. Néhány ezek közül:

Mozaikok az elemi iskolás kisiúróól. Rózsahegy, Losonc, Nyitra. A piarista és jezsuita gimnazista évek után jelentkezés az esztergomi szemináriumba, ahol a felvételi vizsgánál elbűvöli az ország első főpapját, Simor János hercegprímást. Ennek a találkozásnak eredményeként Rómában folytathatja filozófiai és teológiai tanulmányait a világegyház leghíresebb professzorainál. Itt határozza el, hogy életét egyedül és visszavonhatatlanul Istennek adja: szentté akar válni! A hét évig tartó római tartózkodás alatt sűrű levélváltás folyik családjával. Édesapja halála után Édesanyjának Ottokár lesz egyetlen támasza. A nyitrai találkozás és búcsúcsók a ravatalnál.

A tanulmányi évek elemzése már sejtetni engedi, hogy a Gondviselő Istennek nagy tervei vannak a jellemében, tudásban legelsőék közé tartozó fiatal pappal. A magyar bíboros érsek nem engedi át senkinek; várja haza, Esztergomba a Szemináriumba.

Prohászka levelezése szüleivel 1873–1882¹

A rendelkezésre álló törzsanyag:

A Székesfehérvári Prohászka Archívum (SzPA) őrzi az eredeti *német* levelezés anyagát, melyet maga Prohászka gondosan egy csomagban tartott. Ebből 37 levelet magyarra fordított Dr. Beiczgy Gyula kanonok; saját kutatásaim révén még 12 levél került elő. Bizonyára ez a szám sem végleges, de elegendő ahhoz, hogy történeti kútfőként kezeljük, és elemzésnek vessük alá. Ennek összefoglaló értékelését kívánom most ebben a dolgozatban elvégezni.

Elöljáróban fontos megjegyezni, hogy a levélcsoomagban csak a szülők levelei találhatók. Az elemzés azért nélkülözhetetlen, mert a szülők leveleiből közvetve rekonstruálni lehet azokat a témákat, eseményeket, melyekről a kalocsai gimnazista, az esztergomi kisszeminarista, illetve a római kollégista írt haza közel tíz éven át. Tudomásom szerint egyetlen levél sem található azok közül, melyeket Prohászka maga írt Feldkirchbe.

Pontosan megfogalmazva dolgozatom értelmét és értékét: – egyrészt összefoglalom azokat a reflexiókat, melyekkel a szülők reagáltak tanuló sorban lévő gyermekük leveleire, – másrészt közlök néhány olyan adatot, melyek teljesebbé teszik Prohászka életrajzának ezt a szakaszát.

Kik a levélírók?

Az első 28 levelet édesapja írta, hármat a két szülő, a többi 18 levelet az özvegy édesanya. Feltűnő, hogy édesanyja csak többszöri kérésre szánta rá magát, hogy tollat fogjon. Egyik levelében megírja Ottokárnak az okot: Igaz ugyan, hogy megígérte fiának, hogy írni fog neki, és már egy évnél is több idő telt el azóta,... de „tudod, hogy nem vagyok barátja az írásnak, és nem nagyon tudok a tollal bánni”. Zavarta, hogy esetleg férje, a jótollú Domonkos, egy-egy helyesírási hibát is találna leveleiben. Bár az apa az Ottokárnak írt egyik levelében ezt kedvesen így kommentálta: „Isten a szívre néz, nem a helyesírásra”... (vö.: 1877. jan. 25.–1878. okt. 8.).

A levelek csoportosítása:

A csoportosítás eleve adódik abból, hogy a szülők három városba címezték postájukat: Kalocsa, Esztergom, Róma. Tehát arra a három helyre küldték leveleiket, ahol Prohászka Ottokár 1873 és 1882 között élt.

A levelezés átnézése és elemzése éppen azért fontos, mert az eddigi életrajzírók ezzel a korszakkal igen hézagosan foglalkoztak. Ha a három kategóriát vesszük alapul, a következő képet kapjuk: Kalocsára kétszer írtak, Esztergomba kilenc levelet küldtek, a többi (38) Rómába címezték. Természetesen lehet más csoportosítást is alkalmazni, például a levelekben található adatok újdonsága, az életrajz szempontjából „fajsúlyosabb” jellege alapján. Ezt alapul véve, két kategóriába osztható a 49 levél: van kb. 5 olyan, mely nélkül torz képet festenénk a fiatal Ottokár tanuló éveiről, fejlődéséről, családi hátteréről. A legtöbb levél inkább Ottokárnak a szülői házhoz, testvéreivel való kapcsolatához nyújtanak biztos tájékoztatást, ami egyáltalán nem lekicsinyelendő tény. Feltűnő ugyanis, hogy ugyanebből az időből fennmaradt naplóiban egyetlen mondatot sem találunk családi kapcsolatáról. Ha a szülők 49 levelét nem ismernénk, torz képet alkotnánk magunknak érzelmi világáról. A levéltári anyagban ugyanis annyi kedves, melegszívű reflexiót találunk, melyből indirekt úton ugyan, de hiteles képet nyerhetünk a 15-25 éves korig terjedő időszakról. Éppen ezért elsőként azoknak a leveleknek adatait elemzem, melyek nélkülözhetetlenek a Prohászka életrajz egésze és hitelessége szempontjából.

¹ Megjelent: Argus, 1996. 6. sz. 23-27.

1. Levélváltás Ottokár hivatásáról.

1873. júl. 9-én Ottokár elérkezettnek látta az időt, hogy szüleinek megírja elhatározását papi hivatására vonatkozóan. Gyerekkora óta sokszor foglalkozott ezzel a gondolattal. Ezt Irma húgától tudjuk: elemista korában gyakran oltárt készített, „misézett” és váltig mondta, hogy pap lesz (vö.: Élet, 1918. okt.).

Húga határozottan emlékszik arra, hogy édesapjuk Ottokárból állami tisztviselőt szeretett volna nevelni, és nem örült annak, hogy legnagyobb fia papnak készül. Hogy ennek mi volt az igazi oka, egyedül a Kalocsára és Esztergomba küldött levelekből tudhatjuk meg. Nem ellenszenvről van szó, hiszen Domonkos apa hívő katolikus volt, és családjuknál gyakori volt a papi hivatás: testvérek, nagybácsik, unokabátyák plébánosok, sőt főpapok lettek!

Ottokár levelére postafordultával válaszoltak szülei. Bár a levelet édesapja írta, de annak tartalmát feleségével együtt fogalmazta meg. 1873. júl. 16-án a következőket válaszolta Prohászka Domonkos a kalocsai jezsuiták gimnáziumának hatodik osztályát befejező fiának, aki elmúlt 14 éves, és 3 hónap múlva lesz csak 15 éves. (Nb: az életrajzírók tévesen közlik a levélváltás idején elért kort.) A szülőket meglepte nem annyira a hír, hanem kamaszkorú gyerekük határozott hangvétele. Erre abból lehet következtetni, hogy Ottokár többször is az *elhatározás* kifejezést használta!

„Ebben a korban ilyen *egész életre döntő kihatású elhatározásokat* ember nem tesz!.../ Leveled meglepetést hozott számunkra”. De van ebben a szülői válaszlevélben egyéb fontos momentum is. Ti. szülei félreérthetetlenül kinyilvánították szándékukat két dologgal kapcsolatban: Ne folyamodjék most még Esztergomba a felvételre a (kis)szemináriumba, másrészt évzáró után amúgy is otthon tölti majd a szünidőt, és akkor „meghallgatjuk élőszóban elhatározásod indítókait”. A két kérésből Ottokár csak az utóbbit teljesítette, az elsőnek épp az ellenkezőjét tette. Adataink vannak ugyanis arról, hogy néhány nap múlva megírta kérvényét az esztergomi főhatóságához, és felvételét kérte a kisszemináriumba.

Nem tudjuk, hogy ez a szülői szándékkal homlokegyenest ellenkező lépés mit váltott ki édesapjából, mert a levelezésben ennek semmi nyoma sincs. Neheztelésről nem lehetett szó, mert a nyári szünidő után írt levelekből teljes harmónia és béke árad a kisszeminarista felé! Az édesapa egyre jobban megbarátkozott Ottokár eltökélt, szilárd elhatározásával, és mint 1875. jan. 24-én keltezett leveléből kiderült, a kezdeti negatív hozzáállásnak is nem a papi hivatás iránti ellenszenv volt az oka, hanem feleségének és családjának a jövője iránt érzett jogos aggodalma. Erről abban a levélben ír megható őszinteséggel nagyfiának, melyben megköszöni Ottokárnak gyermeki ragaszkodását és 58. születésnapjára írt jókívánságait. Az 1875. jan. 24-i levél szó szerint idézi fiának egyik mondatát, mely egyrészt igen jól esett a sokat töprengő apának, másrészt jellemző Ottokár mélyen érző lelkületére. Az édesapa reflexiója és Ottokár mondata így hangzik: „...die so wahren schönen Worte: *Die Dankbarkeit schaut in die Vergangenheit, die Liebe blickt in die Zukunft*”. A mondat első részében apja iránti háláját igyekezett megfogalmazni, a második rész viszont édesapja tépelődésére adott választ, és tegyük hozzá, akaratlanul. Aligha gondolta ugyanis, hogy az idősödő apa épp ezt a mondatot ragadja meg, hogy beavassa nagyfiát legkínzóbb gondjaiba. *Die Liebe blickt in die Zukunft*. Igen, a jövő miatt aggódik, és ezért köti lelkére Ottokárnak: „Most, amikor a jövőbe tekintesz, irányítsa a jó Isten tekintetedet édesanyádra, kinek te leszel egykori támasza... Édesanyád és húgod egyedül a te támogatásodra lesznek ráutalva. Ezt azonban csak akkor tudod nyújtani nekik, ha világi pap leszel, és nem lépsz kolostorba, amint eredetileg terveztél”.

A következő mondatból kiderül, hogy a témát maga Ottokár vetette fel: „atyai kötelességemnek tartottam ezeket lelkedre kötni, mert *közeledik az idő – mint tőrod – amikor döntened kell*”. Ez az első írásos dokumentum Prohászka Ottokár eredeti hivatását tekintve. Kalocsáról legszívesebben a Jézus Társaságába lépett volna, és tudjuk, hogy élete végéig foglalkozott ezzel a gondolattal. A jelekből arra következtettek, hogy egyedül a ránehezedő és édesapjától is rátestált felelősség tartotta vissza eredeti tervének megvalósításától. Prohászka

Domonkos jól látta a jövőt, hiszen négy évvel e levél elküldése után, 62 évesen (1879 tavaszán) elhunyt, és családjának Ottokár maradt egyedüli támasza, úgy ahogy ezt szó szerint ebben a levélben megfogalmazta. Özvegy édesanyját hamar elvesztette, de két testvéréről, családjukról élete végéig gondoskodott. Irma húga még püspök korában is vele lakott Székesfehérvárott.

2. Levelek a római utazás körülményeiről

Az életrajzok elég bizonytalanul tárgyalják a Collegium Germanico-Hungaricum-ba költözésének előzményeit, különösen a jelentős anyagi terhekkel kapcsolatban vannak egymásnak ellentmondó kijelentések. Egyesek még azt is tudni vélik, hogy a kezdeti költségeket csak úgy tudták előteremteni, hogy Ottokár az esztergomi kanonokokat járta végig, magyarán így koldulta össze a római úthoz és kollégiumi jelentkezéshez szükséges összeget. Az SzPA-ban őrzött levelek segítségével több fontos adattal tudjuk rekonstruálni a körülményeket.

Prohászka Domonkos igen lelkiismeretes kezelte családja kiadásait, és mint pénzügyi szakember figyelemmel kísérte Ottokár tanulmányi költségeit. Ezzel kapcsolatban dokumentum értékűek az Esztergomba küldött levelei, melyekben a kalocsai gimnáziumban kapott ösztöndíj nyugtáitól kezdve a pénzügyminisztérium új rendelkezéséig pontos utalásokat találunk. Ezeknek tükrében megállapítható, hogy Ottokár 1873-tól rendszeresen kapott ösztöndíjat kiváló tanulmányi eredményeiért. 1874. jún. 18-i levél szerint a nyitrai nagybácsinál, Rezsónél van tartalékolva az egyre növekvő összeg. Közvetlen a római út előtti hónapokban kedvező hírt közöl fiával: 100 frt-ról 150-re emelte az ösztöndíj összegét a Pénzügyminisztérium. Az apa még a rendelet számát is megírja fiának (9590 sz.), hogy tudjon hivatkozni rá az esztergomi adóhivatalnál (1875. máj. 16.). Ha összegszerűen nem is tudjuk kimutatni a három éven át összegyűjtött ösztöndíj nagyságát, annyit ebből az adatból mindenképpen bizonyosnak vehetünk, hogy a római utazáshoz szükséges összeget a kiváló előmenetelű Ottokár és a szülők elő tudták teremteni.

Ugyancsak ezekből a levelekből tudhatunk meg néhány olyan adatot, melyek az útirányt, az első benyomásokat, valamint az ott töltött hét esztendő néhány családra vonatkozó eseményét örökítik meg. Az elutazás napja, a búcsúzás mély nyomokat hagyott a család minden tagjában, hiszen tudta Ottokár is, a szülők is, hogy hosszú éveken át nem láthatják egymást. Erre utal, hogy még egy évvel később is az okt. 26-i dátumot megünnepelte Feldkirchben a család. Ebből az adatból is tudható Prohászka utazásának pontos időpontja: 1875. okt. 26. Mivel megérkezése után (okt. 30.) egy héttel beszámolót küldött szüleinek, ezért ennek segítségével is megtudhatunk néhány epizódot: jó társaságban utazott Innsbrucktól, szó van útiköltségről Münchentől, majd az apai levélben található reflexiókból következtetve részletes beszámoló következett a várva várt Örök Városban szerzett első benyomásokról, a szent helyekről, az első pápai áldásról, a kollégiumi elhelyezésről, sőt édesanyja megnyugtatója miatt az étkezésről is (vö.: 1875. dec. 6.). A sorok közt olvasva megfigyelhetjük, hogy mivel kedveskedett, miről számolt be az otthoniaknak: Húga irigyli, hogy Rómában még télen is virítanak a rózsák. Ezt a kis jelentéktelen híradást azonnal felhasználják szülei, és mivel már az első hónapban „tökéletes meglepedettség tükröződött leveleiből”, így reflektálnak: „Édesanyád meg én azt kívánjuk, hogy rózsák koszorúzzák egész életutadat” (vö.: 1875. dec. 26.).

Ottokár minden alkalmat megragad, hogy az átutazók vagy hazatérők útján üzenetet, kis ajándékot: keresztet, rózsafüzért, szentképet, fényképeket juttasson az otthoniaknak (vö.: 1876. okt. 1–1879. okt. 5–1882. jan. 2.).

3. Levelek a család életéről

Egy alkalommal Prohászka azt mondta, hogy édesapjától a férfiasságot, édesanyjától a meleg szeretetet örökölte (vö.: Élet, 1918. okt.). Mivel szüleit korán elvesztette, aránylag keveset tudunk velük való kapcsolatáról. Éppen ezért ebből a szempontból is felbecsülhetetlen

értéket jelent a kutatás számára a 49 darabból álló levélcsoomag. Bizonyára ezért is őrizte ily nagy gonddal életén keresztül.

Néhány apró megfigyelést, adatot, epizódot emelek ki a család belső, intim életéből, mely Ottokárral van kapcsolatban. Többször történik említés zsebpénzről. 1874 februárjában két hónapra szánt pénzt egy összegben küldik, hogy farsangi fánkot vehessen magának. Gyakran élcélődnek egymással: Esztergomból egy fényképet küldött haza, mely a gyerekeknél nagy derűtséget váltott ki, és Irma kérdezteti: „vajon ez házvezetődnék a fényképe?”

Külön téma Gusztáv, a kisebbik fiú. Vele állandóan baj van, nyugtalan természet, nem akar inaskodni a nyitrai nagybácsinál, állandóan pénzt kér. Szülei gyakran kérik Ottokárt, hogy ő is írjon, és próbálja jobb belátásra bírni. Ha másként nem tudott pénzt kicsikarni szüleitől, akkor cselhez folyamodott, pl. számlát küldött a cipésztől három talpalásról... (Gusztáv testvére egész életében problémát jelentett, püspök korában is (1875. júl. 13.).

A szülők gyakorta írnak olyan dolgokról, tárgyakról, melyek Ottokár számára is emlékeztetéseket. Többször esik szó Sipszi kutyájukról, a tájról, melyet a tél fehér ruhába öltöztetett, „ahogy Te mindig óhajtottad” (1875. dec. 6.). A levelek kedvesen említik, hogyan tanul kishúga főzni, zongorázni, táncolni. A rokonságról minden új hírt megírnak Rómába: esküvők, temetések, papi rokonok kinevezése...

Az utolsó húsz levél tele van aggodalommal édesapjuk súlyos betegsége, majd halála miatt. Sem az apa, sem a fia nem gondolt a római út előtt arra, hogy többé nem látják egymást. A 62 éves tisztviselő munkájának végzése közben, mínusz 16 fokban, az erdőben megfázott, és hónapok múltán sem tért vissza ereje. Ágynak dőlt, és az orvos nem tudta tüdőgyulladásából kigyógyítani. Plébánosuk is naponta felkereste őket, ellátta szentségekkel. Amikor édesanyja minderről értesítette Ottokárt, megható leveleket írt haza. Az utolsó hír róla 1879. ápr. 25: „Felolvastuk neki leveledet, mely oly nagy örömet szerzett neki, még mosolygott is és *azt mondta: te már egész hitszónok vagy.*” Özvegyen maradt édesanyja egyre több és hosszabb leveleket írt Rómába. A levelekből kivehető, hogy Ottokár most még nagyobb szeretettel küldte leveleit, tanácsait. Édesanyja pedig egyetlen biztos támaszát látta fiában. Már számolta a hónapokat, mikor szentelik pappá, mikor ölelheti magához hat éve nem látott fiát. És akkor újabb szomorúság érte, Ottokár ugyanis úgy döntött (vagy talán előljárói akarták úgy?), hogy még egy évet tölt Rómában.

Eleinte azt látták helyesnek, ha Feldkirchben maradnak, de az anyagiak miatt egyre nehezebben tudott megélni édesanyja és lánya. A kisebbik fiú pedig inkább gondot jelentett, mint támaszt. Többször fájlalta, hogy sem a nyitrai testvérek, sem a szepesi püspök-rokon nem segítik úgy, ahogy elvárták volna. De később kiderült, hogy inkább túl érzékeny volt az egyre jobban magába fordult, emberkerülővé vált özvegy édesanyja.

Legnagyobb boldogsága az volt, amikor Rómából jött valaki Ottokár baráti köréből, és akkor órák hosszat beszélhetett fiáról. Az utolsó hónapokban Feldkirchből Rómába utazott egy fiatalember és belépett a kollégium lakói közé. Ezt az alkalmat ragadta meg édesanyja, hogy elküldje fiának férje kedvenc tárgyait, pénztárcáját.

Az utolsó két levél már Nyitrán lett feladva: elköltöztek Feldkirchből, és a rokonság adott otthont nekik (1881. okt. 27. – 1882. jan. 2.). Néhány hónap és hét évi távollét után Nyitrán ölelhetik meg egymást újra...

* * *

Összegezve mindazt, amit a 49 darabból álló levélcsoomag jelent az életrajzíró számára, a következő megállapításra jutottam:

1. Az árnyaltabb életrajz elkészítéséhez nélkülözhetetlen ez a levelezés, még akkor is, ha szükségképpen „egyoldalúnak” kell minősítenünk. Az elemzés alá vett levelek ugyanis nem

Prohászka Ottokártól, hanem szüleitől származnak. Indirekte viszont számos adat, kifejezés, szó szerinti idézet ezekben a levelekben maradt fent a tanulmányait végző Ottokártól.

2. A levelek egyrészt a családi háttér elemzése miatt szintén nélkülözhetetlenek, másrészt hűen tükrözik Ottokár érzelmi világának korai állapotát. Megdől az a vélemény, hogy túlzottan magába zárkózott, sőt „baráttalan” egyéniség volt. Ellenkezőleg: ritkán találkozik a pedagógus ilyen kamaszkori fiú-apa kapcsolattal. Az pedig világosan kitűnik, hogy már húszévesen képes volt „mély vizekből” kivezetni sokat szenvedő, olykor magábaroskadt édesanyját. Már itt megmutatkozik körvonalaiban a későbbi lelkiprovokáló arcéle: a férfi és női psziché problémáinak avatott ismerője és orvosa!

Prohászka Ottokár szüleinek levelei

A törzssanyag időrendi felsorolása

A levelek tartalma:

I. KALOCSÁRA

1. 1873. VII. 16. – Még ne döntsön papi hivatásáról, majd a szünetben megbeszéljük.
2. 1873. VIII. 3. – Pontos utasítás, tanács, hogyan utazzon Kalocsáról Nyitrára, onnét haza Vorarlbergbe, Feldkirchbe.

II. ESZTERGOMBA

3. 1874. II. 14. – Küldik a zsebpénzt farsangra. Új lakásba költöznek. Örülnek a jó bizonyítványának. – Nagy családi kirándulás szánkóval. – Ovidiust recitáltak...
4. 1874. II. 21. – Rövid híradás egy nagybácsi haláláról.
5. 1874. V. 5. – Az otthoni nagy hidegben rá gondolnak, bizonyára meleg kályha van?
6. 1874. VI. 18. – Gusztávval sok baj van, most bélyeget gyűjt és csereberél. Ottokár is küldjön neki bélyeget. Tartsa vele a kapcsolatot, és legyen rá jó hatással. – Családi hírek: lemond polgármesterségéről a nyitrai nagybácsi. – Császkai püspök Rómába utazott a primással. – Kalocsáról megérkezett az ösztöndíj!
7. 1875. I. 24. – Az apa megköszöni 58. születésnapjára írt Ottokár jókívánságait. Ebben található a mélyenszántó német mondat a halálról és a jövőről. Édesapja Ottokárra bízta a családot, különösen anyját, hűgát. – Szilveszterkor kutyájukkal otthon volt.
8. 1875. III. 4. – Válasz Ottokár vidám farsangi levelére. Otthon a házban öngyilkosság.
9. 1875. V. 11. – „Leveleink a szeretet hírnökei”, családi hírek. „Hűségese édesatyád.”
10. 1875. V. 16. – Új törvéycikk szerint emelik az ösztöndíjat, ő is érdeklődjék az esztergomi adóhivatalnál.
11. 1875. VII. 13. – Érettségiről, – várják haza, – Gusztáv után érdeklődjék Nyitrán.

III. RÓMÁBA

12. 1875. XII. 6. – Megköszönik az első beszámolót a hosszú útról, első benyomásokról. Kéri napirendjét, hogy figyelemmel tudják otthon is kísérni életét.
13. 1875. XII. 26. – „Tökéletes meglepedettség tükröződik leveleidből”. Római rózsa. Hűga „irigylő”. – Karácsonyi ajándékok felsorolása.
14. 1876. IV. 23. – Újságból tudják, hogy Rómában tífusz veszély van. Aggódnak!
15. 1876. VIII. 27. – Édesanyja hetek óta ágyban. Irma főz. – Vigyázzon az olasz cenzúrára.

16. 1876. X. 1. – Egy újmiséis látogatta meg őket Rómából. Átadta Ottokár rózsafüzereit.
17. 1876. X. 31. – Szolgáló már 3 volt, anyja nem viseli el őket. A X. 26. fontos dátuma a családnak. – Hír Pestről a „törökbarát diákokról”.
18. 1877. I. 25. – Első levél édesanyjától. Beszámol farsangi hangversenyről. Apa kedves megjegyzése felesége félénkségére: „Isten a szívre néz...”
19. 1877. IV. 8. – Egyházi és családi hírek: Csáky gr., Simor primás. Katonai behívás Ottokárra is vonatkozhat, beszéljék ezt meg Rómában a primással.
20. 1877. VII. 3. – Kérnek fényképet a vörös reverendás kollégistáról. Otthon nagy jezsuita ünnepség, tűzijáték stb. – Testvérei táncolni tanulnak. Anyja névnapján nagy családi kirándulás lesz VII. 26-án.
21. 1877. IX. 3. – Megérkeztek a fényképek, Ottokár sovány! Édesanyja majd kedvenc ételeit főzi, ha sorozáskor hazajön!? – Kassán is érdeklődnek a sorozás miatt.
22. 1877. X. 7. – Ottokár 19. születésnapjára írják levelüket. – Gusztáv miatt tele van a levél panasszal. – A primás közel egy hetet töltött rokonuknál, a szepesi püspöknél.
23. 1878. I. 3. – Az anyai ág magyarosította nevét. – Új hír a katonai behívóról.
24. 1878. IV. 22. – Osztrák újságokból szerzik értesülésüket Rómáról.
25. 1878. VII. 13. – Jókívánságaikat írják le a filozófiai doktorátus miatt.
26. 1878. IX. 1. – Tényleg 3 év múlva lesz szentelése
27. 1878. X. 8. Édesanyja levele. Az első jelzés, hogy édesapja egyre nehezebben tudja ellátni magát. Tervezetnek: majd Pozsonyba költöznek át, nyugdíj után...
28. 1878. XII. 1. – Az apa is panaszodik: nehéz a szolgálat már.
29. 1879. I. 24. – Édesapja beszámol saját betegségéről. – Gusztáv megint gondot okoz. – Ehhez ír édesanyja: apjuk -16 fokban szolgálat közben megfázott, beteg.
30. 1879. II. 28. – Megjött a nyugdíjazás: 1.200 frt/év. – Családi hírek. – Pozsonyban nagy az ellentét magyarok és németek között, ezért inkább Linzre gondolnak.
31. 1879. III. 4. – Ez Prohászka Domonkos utolsó levele. Folyik a karnevál, de most már inkább a „por” jár az eszébe (Memento homo...)
32. 1879. III. 10. – Ettől kezdve már csak édesanyjától érkeznek levelek! „Csak itt lennél”. Tüdőgyulladás lépett fel. Sokat szenved. „Csókol mélyen szomorú Anyád”.
33. 1879. IV. 2. – Irma felolvasta Ottokár levelét. Édesapjuk papot kért, kenetet megkapta.
34. 1879. IV. 25. – Ottokár levelének felolvasása után még mosolygott, nagy hitszónoknak nevezte fiát...
35. 1879. V. 21. – Temetés után írt levél. A koporsót 40 pénzügyőr kísérte...
36. 1879. VIII. 4. – Még kb. két évig Feldkirchben maradnának.
37. 1879. VIII. 11. – Rómából megérkezett Müller az ajándékokkal. Az egyik szobát bérbe adták. Nagyon várja Ottokárt, addig itt marad.
38. 1879. X. 5. – Római vendégek jöttek, hosszú beszámolás Ottokár életéről. – Ottokár könyveket kért. – Közeledik Halottak napja, addigra lesz fehér márvány síremlék.
39. 1879. X. 12. – Egy Rómába utazó fiatalembernek édesanyja átadta apja tárcáját, fényképét stb. Irma nem tudott elhelyezkedni a postán.
40. 1879. XII. 24. – Édesanyja köszöni, hogy annyi szeretettel készítette fel novemberre.
41. 1880. II. 15. – A rokonok nem is érdeklődnek irántuk.
42. 1880. IV. 18. – Édesanyja „emberiszonyban szenved”, még a jezsuitákhoz sem

- képes elmenni Ottokár számára segélyért...
43. 1880. VII. 21. – A jezsuitáktól 50 frankot kapott. – Nyitrai rokonok hívják őket.
  44. 1880. IX. 5. – Most Magyarországon vannak. Gusztávot is meglátogatták. – Római vendégek eddig nem jöttek.
  45. 1881. I. 4. – Szepesen is jártak. A püspök rokon szívesen látná őket, lakás lenne. Szívesen venné magához Ottokárt, de a prímás ebbe nem egyezik bele. Örül Ottokár hírének, hogy 5 hónap múlva otthon lesz...
  46. 1881. IV. 11. – Szentelés előtti időszak. Szomorú, hogy még egy évet kell várniok. Mikor lesz a szentelés időpontja? Ők is ugyanabban az órában mennek szentmisére.
  47. 1881. VI. 29. – „Én lennék a legboldogabb, ha Rómában lehetnék”. – Indulnak Nyitrára.
  48. 1881. X. 27. – Köszöni a beszámolót a primiciáról. Lélekben együtt vagyunk!
  49. 1882. I. 2. – Nyitrán vannak, ez az utolsó levél. „Látom, hogy nagyon boldog vagy”

Az édesanya és papfia

„Prohászka levelezése szüleivel” című dolgozatomban (PÉA I. füzet 4-21. l) megemlítettem, hogy édesapja betegsége, majd halála után milyen bensőséges kapcsolat alakult ki az édesanya és papfia között. Eleinte csal apja írt, később pár sor érkezett anyjától is, majd végül egymás között leveleztek. Anna asszony egyedül Ottokár fiát érezte támaszának, vele beszélt meg özvegy életének problémáit, a család sorsának további alakulását.

A Naplójegyzetekben elszórtan találtam néhány mondatot, melyből kirajzolódik a papfiú bensőséges viszonya édesanyja iránt. Az alábbiakban ezeket fűzöm egy csokorba.

Minden édesanya szeretne jelen lenni papfia szentelésén és primiciáján. Sajnos, ez nem történhetett meg: 1881. október 30-án csak lélekben lehetett Ottokárnál. „Én lennék a legboldogabb, ha Rómában lehetnék” – írta Anna asszony. Édesanyja nehezen viselte el, hogy a tervek ellenére Ottokár még egy évet töltött Rómában, és csak 1882 nyarán érkezett haza. Erről egy későbbi, 1891. augusztus 12-i mondatából tudunk meg egy megható reflexiót.

Elmélkedésében azon gondolkodik, hogy milyen fontos pillanatok és belső rezzenések zajlanak le akkor, amikor két barát egymásra talál. Ilyen volt az a pillanat, amikor a feltámadt Jézus találkozott először övével, Édesanyjával, Mária Magdolnával, Péterrel, Jánossal és a többi apostollal: „...*S az a föltámadt Jézus. Az az első tekintet, az az első érzet... S a Szent Szűznél hogyan?*” Ezután szinte egyből eszébe jut a következő megrázó élmény: pontosan tudja a napot, az órát. Hazaérkezik a hetekig tartó utazásból: Róma–Észak-Itália–Alpok–feldkirchi temető édesapja sírjánál, majd Nyitra. Keresi édesanyját, hűgát. Kint vannak a szőlőhegyen, ott laktak. Tíz évvel az első találkozás után még pontosan emlékezik édesanyja arcára, de még színére is. Íme a megható mondat: „Mikor én Rómából júl. 30-án délután 5-6 óra közt a szőlőbe jöttem, anyám nem volt honn, érte mentek... vörös lett, halvány lett, úgy örült. Kevésre van szüksége a szívnek, hogy örüljön.” Ez a pár sor nemcsak azért fontos, mert ebből tudjuk meg a hazaérkezés pontos időpontját, de számomra különösen becses az a szavakba alig foglalható lelki élmény, ahogy a hét év után édesanya és papfia egymást megtalálja, és egymásra néz. Ottokár nézi, és elmerül édesanyja arcának színében. Felejthetetlen találkozás! És mindez azzal kapcsolatban jut eszébe – tíz évvel a találkozás után –, ahogy a Feltámadt Jézus találkozott a Szent Szűzzel, Édesanyjával. „Az az első tekintet, az az első érzet...”

* * *

A családi levelezésből tudjuk, hogy *szüleinek név- és születésnapjára* mindig küldött megemlékező sorokat. Egyik elmélkedése közben ez jut eszébe, és ehhez hasonlítja Jézus utáni vágyódását. „*Vágyódnom kell e végtelenül jó barátom, Megváltóm után, mint szoktam volt atyám, anyám után; nézzem meg a naptárban, mint van azon ünnepek sora... eszerint vágyakozzam utána, melyeket (ti. napokon) őt magamhoz vehetem*”

Ezzel az analógiával tudja legjobban érzékeltetni, hogy milyen érzelmekkel igyekszik közeledni Jézushoz: ahogy a gyermek szalad anyjához, és ahogy készül az atyai-anyai születésnapra, úgy készüljön már előre és ajándékkal a kezében (lelkében), úgy kedveskedjék Jézusnak (1879. okt. 19.).

* * *

Váratlanul érte *Édesanyja halálhíre*. 1888. augusztus 13-án a következő sorokat találjuk naplójában: „Édesanyám meghalt aug. 2-án, *csütörtök éjjel 11-kor*. Dörgött, rengett az ég, iszonyú zivatar tombolt az országon végig, nagyon félt, utolsó szavai voltak: »Ich erbe mich in den Willen Gottes mit Lieb und Seele.« (Testemmel, lelkemmel Isten akaratának adom át

magam.) Azután meghalt. Nővérem kérdezte: »Hogy megy föl a lélek villámok, zengések, sötét felhők közt az égbe? Nem történik baja?« Ó nem! nem éri semmi, nem fér hozzá semmi, hisz lélek. Többször akartam sírni, de visszafojtottam, csak mikor szombaton, aug. 4-én, boldog atyám névnapján a nyitrai temető kápolnájában, hol ki volt terítve, a fekete zsámolyon letérdeltem, s a hamvas selyem szemfedőt félrehajtottam, ó, akkor igen, igen zokogtam. Megcsókoltam kezét. Lám, itt van élted fája, melynek érett gyümölcse te vagy, itt van szíved véreinek forrása, innen csergedezett élted kis patakja. De azután imádkoztam, s többé jóformán nem sírtam. Amikor este magányosan voltam a kihalt, csendes szőlőben, szinte sírni kezdtem, de fölnéztem az égre, s oly szendén, oly kedvesen mosolygott rám az esti csillag, mintha édesanyám nézett volna le belőle. Kételkedni sem tudok, hogy ő a boldogok sorában van, annyi bizalommal tölt el, hogy oly szépen szólott utoljára.” Ennek a naplótöredéknek most következő, utolsó mondata külön megjegyzést kíván. A szöveg megértéséhez tudni kell, hogy Prohászka seminarista korától kezdve minden csütörtökön éjjel 11 és 12 óra között az Eucharistia előtt adorált. Naplójában külön megemlíti, hogy édesanyja épp azon a csütörtöki éjszakán és épp 11-kor halt meg: „Ha pedig arra gondolok, hogy az első péntek előestéjén, éjjel, a virrasztási szent óra körül halt meg, eszembe jön: no, talán e jó halál kiérdekléséhez te is hozzájárultál, s akkor fölkiáltok: «es ist eine Lust zu leben», annyit érhetünk el még mások számára is, annyit! – magát az örök életet!”

* * *

Befejezésül itt említtem meg azt a szavakba alig foglalható, tiszta vonzódást, amit a nők iránt általában érzett. Ezt saját maga is tudta, és írt is róla. 1914. június 9-én magyarázatot is fűz a témához: „Es gibt keine Glückseligkeit, die im Widerspruche steht mit dem Seelanden.” Ezt tartom, s nem is lehetséges, hogy másképp érezzek. Minden viszonyaimban a szépet, jót, nemeset igyekszem szemmel tartani, s lelkiismeretemet ez irányban úgy eligazítani, hogy minden szeretetemben azt vallhassam: szent az a szeretet, mely hevít!” – Ezután következik az a mondat, melynek alapgondolata szervesen kapcsolódik az édesanyjai szeretetéhez. „Rólam el lehet mondani – írja a jún. 9-i feljegyzésében –, hogy nagyon szeretem a nőt, de mindig úgy nézem, mint szent titkot, mint misztikus berket, mint tiszta forrást...” – Minden férfi életében fontos, életének későbbi alakulása szempontjából pedig valósággal meghatározó, hogy milyen bensőséges viszony van közte és édesanyja között. Ez még fokozottabb mértékben állítható a papok esetében. Prohászkanál pedig azért említtem meg ebben az összefüggésben, mert egy alkalommal saját maga vallott erről (vö.: Élet, 1919. 966. l).

Az imént idézett – 1914. jún. 9. – naplórészlet ezekkel a mondatokkal zárul: „Ah, akik örökké szeretni akartok, ne ereszkedjete le, legyen szeretetetek mindig lelki, akkor is, mikor testet szeret! Ezt csak az érti meg, aki teszi, a többi olyan, mint az ökör, lelegeli a hímes rétet!”

Prohászka Ottokár tanulmányi évei². Apostolus et Praeceptor Hungariae

I. Kezdetek

Gyermekkori mozaikok

Prohászka Domonkos az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregének vadásztisztje volt az 1850-es években. A német anyanyelvű tiszt Pozsonyban egy bálon megismerkedett a feltűnően szép Filberg Annával, egy nyitrai polgárcsalád 19 éves leányával. A vadásztiszt 22 évvel idősebb volt Annánál, de ez nem volt akadálya annak, hogy a hadseregnél szokásos, ún. kauciót az esküvő előtt előteremtsék. Domonkos úr inkább kilépett a hadseregből, csak hogy elvehesse Annát. Így került a Pénzügyminisztérium szolgálatába, és mint pénzügyi tisztviselő 1857-ben Nyitrán az oltárhoz vezette menyasszonyát.

Az esküvő után Domonkos állomáshelyére, Pozsonyba költöztek. Anna tovább is fenntartotta szoros kapcsolatát szüleivel, és amikor első gyermekét várta, Nyitrába utazott, és itt hozta világra kisfiát, Ottokárt, 1858. október 10-én.

A keresztelés is Nyitrán történt, a Szent Mihály-kápolnában. Ezzel is magyarázható az a nagy rokonszenv, melyet Prohászka élete végéig táplált lelkében az Istenért bátran harcoló és mindig győző főangyal iránt.³

Édesanyjának testvére, Mária és annak férje, Rudolf voltak a keresztszülők. Keresztanyjához mindvégig meleg szálak fűzték, és még püspök korában is felkereste Budán, várbeli otthonában.

* * *

Édesapját mint pénzügyőri biztost gyakran helyezték át különböző városokba. Kétévesen, 1860-ban került a gyönyörű fekvésű, hegyekkel koszorúzott felvidéki városkába, Rózsahegyre. Ezekre az évekre már jól emlékezik Ottokár. Itt született kishúga, Mariann (Irma), aki később Székesfehérvárott a püspöki rezidencián lakott. Rózsahegy emlékei között mindig szeretettel időzik tanítójánál, a felejthetetlen Mois bácsinál. Sokat köszönhetett annak a ferences atyának is, aki imádkozni tanította. Még 65 éves korában is pontosan emlékezik első templomi élményére: „A rózsahegy templomban voltam először az Oltáriszentség előtt, az első szintmisén...”

A gyermekkori emlékek mindig meghatározó élményeket rögzítenek, különösen olyan személyeknél, akiknek finom húrozatú és a természet szépségeire fogékony lelkük van. Érdeemes ebből a szempontból is meghallgatni az idős püspököt, hogyan hozza kapcsolatba már kisiskolás korában a természet és a természetfeletti világ titkait. „Hát a lelkem a hegyen találkozott a misztériummal – nézte azt naiv gyermekszemmel, s nem értette, hogy mennyire veszi bele magát a szeretet, mely hegyekről jön, s a hegyeket nem felejtí, sőt megérezni rajta a legunalmasabb laposságban is a hegyek tempóját. Azért megyek bátran s bízvást, mint aki hegyről jövök lendülettel, s a hegyek energiáját érzem” (1923. március 22.). A rózsahegy „találkozó” volt tehát az első lépcső az Eucharisztia iránt érzett hódolatának és egész életét

² Megjelent: Prohászka ébresztése 1. Szerk. Szabó Ferenc. Bp. 1996. 21-72.

³ Szent Mihályra utaló bejegyzéseiről részletesen: Barlay: PÉA 2-3 Mozaikok Prohászka Ottokár gyermekkorából. Idézetek Rózsahegyről uo. 2 kk.

átható elragadtatásának. Ettől kezdve az Eucharisztia és a nagy hegyek és a belőlük fakadó, szárguldo folyók valamiképpen mindig együtt jelennek meg imádkozó, adoráló lelkében: „...a hegyek energiáját érzem”. Mert aligha véletlen, hogy az imént idézett visszaemlékezés bevezetőjében egy oldalon át a hegyekből áradó Vágról, Garamról, Dunáról elmélkedik, és ezek kapcsán jut eszébe gyermekkori élménye, a rózsahegy csúcsok felejthetetlen képe és az Eucharisztia.

Még mindig a rózsahegy emlékeknél időzve, kezembe veszem a féltve őrzött családi fényképek közül azt, amelyik a Prohászka család lakóházát örökítette meg. A ház közelében folyik a Vág, mely elemi erővel vésődik bele a kisfiú lelkébe: „Ha úgy visszatekintek, hogy gyermek lelkemre mi hatott leginkább, azt kell mondanom, az áradozó, zöldes, kékes, fenéki tiszta, átlátszó víz, a Revuca, a Vág.” És most olyan sorok következnek, melyeknek segítségével szinte magunk előtt látjuk az ötéves Ottokárt, amint a parton ül, és ámulva nézi az örökkévalóságra emlékeztető, vég nélküli, szünni nem akaró áramlást. Minderről ő maga számol be 62 éves korában: „Kiültem a kertbe, s kinéztem magamnak egy kis májust... Nem bírom eléggé kifejezni, hogy mily titokzatos szimpathiával nézek a vízre, a csermelyre, a kristályos folyásokra. Ezek hajtanak gyárakat s termékenyítenek vetéseket. Erős és csendes munkásai Istennek, s ha piszkolódnak is, mindig sietnek tisztulni, s vasárnapi tisztaságban szolgálni...” (1920. május 1. és 12.). Ha nem lenne annyira profán használatra lefoglalt fogalom, akkor legszívesebben ezzel a mondatával utalnék Prohászka „ars poeticájára”: Isten erős, de csendes munkásának lenni, és megtisztulva, megtisztítva a világ szennyétől, vasárnapi tisztaságban szolgálni az Urat!

* * *

A meghitt rózsahegy tartózkodást megzavarta az édesapja újabb áthelyezése. 1868-ban a család Losoncra költözik. Ez a város akkor még szintiszta magyar helység volt. És ha belegondolunk abba, hogy sem a szülők, sem a gyermekek ekkor még nem beszélték a magyart, megértjük, hogy a most következő három esztendő sok nehézséget gördített Ottokár elé. Mint minden gyermeket, őt is megviselték ezek a sűrű iskolaváltoztatások. Új nevelők, új iskolatársak, új légkör! Ottokár itt fejezte be elemi iskoláit, és 1868-ban itt volt elsőáldozó. Még negyven évvel később is emlékezett e nagy napra: gyertyával a kezében ő olvasta fel a hitremény-szeretet imáját.

A négy elemi elvégzése után szülei beírátták a református gimnáziumba, mely ekkor mindössze két tanteremmel és négy tanerővel rendelkezett. Az éles eszű kisfiú sehogy sem tudott megbarátkozni az ott uralkodó szellemmel, és még évtizedek múltán is így fakadt ki: „Rettenetes egy elmaradt intézet volt ez!” Illusztrálásként leír egy esetet egy vizsgával kapcsolatban: „...a kurator beleszólt a der-die-das-ba s vitatott lehetetlenségeket, die helyett das-t. Atyám a hasát akarta fogni, – de hát az ünnepélyességhez ez nem gesztus... az ünnepség Jeruzsálem, a gesztus hagymás Makó!” (1911. augusztus 4.)

Hogy milyen nyomasztólag hatott rá a losonci iskola, mi sem mutatja jobban, mint római naplójának egy mondata, melyet szentelése előtt írt: „Mi lesz velem, ha Losoncon maradok?...” (1880. október 19.) Ennek ellenére a losonci három esztendő is fontos állomást jelent az életében. Minden bizonnyal itt sajátította el a magyar nyelvet, és ezzel párhuzamosan ettől kezdve válik öntudatos magyarrá. Állítólag egyik dolgozatában ezt írta: „Én pedig hivatásomat abban fogom látni, hogy a magyar nép állapotában segítsek.”⁴ A jelekből arra lehet következtetni, hogy ez a fordulat Losoncon következett be, és ország-világ előtt megvallotta az Országgyűlés felső házában az általános választójogról mondott beszédében, hogy a magyar

⁴ Vö. Koncz Lajos: Prohászka Ottokár Modern katolicizmus, Bp. 1990, 63.

nyelvet később sajátította el! (13, 314) És itt jegyzem meg, hogy kiejtésén még későbbi konferenciabeszédeinél is megfigyelhető volt a felvidéki akcentus, melyet sokan összetévesztettek, és „tótosnak” mondogatták.

Otthon húgával és öccsével szeretett játszani, de húga későbbi visszaemlékezéseiből azt is tudjuk, hogy már ekkor oltárnál képzelte magát: „...oltárokat épített, és mindig mondta, hogy pap akar lenni. Ottokár volt a család szemefénye... feltűnt éles eszével és komolyságával, mely ránk nemesítőleg hatott.”⁵

A tízéves Ottokár közben sok mindenben töprengett, például a halál utáni elszámolás kérdése foglalkoztatta egy alkalommal, melyre még hatvanéves korában is emlékezik: „...láttam egy ravatalt Losoncon – gondoltam: Istenem, mi lesz ezzel az emberrel, mikor házas volt!” – Majd így folytatja: „Érdekes gyerek-morális, melyben mindenféle érzés és sejtelem kavargog.” (1919. nov. 22.)

* * *

Az 1869-es esztendő újabb fordulatot hozott a Prohászka család életébe. A magyarul nem tudó édesapát áthelyezik Ausztriába, Feldkirchbe. A szülőknek dönteniük kellett Ottokár jövőjével kapcsolatban, és elhatározták, hogy nem viszik magukkal, nem íratják be osztrák gimnáziumba, hanem Anna asszony testvérének gondjaira bízzák Nyitrán. Ott ugyanis a jó hírű piarista atyáknak gimnáziumuk volt, és a harmadik, negyedik osztályt mint piraista diák végezte. Eleinte úgy érezte, hogy nehezen fogja behozni azt a lemaradást, amit „a rettenetesen elmaradt losonci intézet” okozott. Bizony, rossz jegyek is becsúsztak az első félévi értesítőbe – de szorgalma és éles esze hamar helyrebillentette. Különösen latinból és matematikából tűnt ki a többi diák közül. De nem csak a tanulásban ért el jó eredményeket, feltűnt a gimnázium igazgatójának, Csösz Imrének „Ottokár megható ájtatossága” is. Így emlékezik meg róla 50 év után: „Örömét főleg abban találta, ha... mint Szeplőtelen Szűzanya buzgó fia, jelen lehetett a rózsafüzér imádságon. A szentmiséken gyakran ministrált... Valahányszor a szent keresztnél imádkoztam, énekelgettem, Prohászka Ottokár mindig az elsők között állott mellém...”⁶

Nehéz két esztendő volt ez, hiszen most kellett először megtapasztalnia, hogy mit jelent a szülői háztól távol élni, a családi fészekből kirepülni. És a rokonoknál sem érezhette magát nagyon jól, annak ellenére, hogy unokaöccsét instruálta, hogy jobb bizonyítványa legyen. Tény, hogy új megoldás után nézett, és várta az alkalmat, hogy Nyitráról elkerüljön.

Mindez természetesen nem azt jelenti, mintha nem lettek volna vidámak ezek a nyitrai hónapok. Későbbi visszaemlékezései eleve cáfolják ezt a feltevést. Már közel jár a hatvanhoz, és még akkor is oly elevenen él benne néhány kacagásra készítő emlék, hogy valóságos novella kerekedik belőlük. Már akkor, harmadikos gimnazista korában mindenre figyel, mindent észrevesz. Például azt is, hogy a nyitrai püspök orrára hogyan merészelt rászállni egy otromba légy! és miközben a főpap a trónuson ült, és hadakozott a léggel... „Santa Fé! Nekünk szájtató gyerekeknek még a lélegzetünk is elállt... A püspök odacsap, de nem találja el – végre sikerül. Dobri jager!... S a közfeszültség megoldódik. – Hát bizony ez így volt s jól volt!” (1915. febr. 27.) Hogy ezek a nyitrai főpapok, kanonokok mennyire foglalkoztatták a kamaszodó Ottokár fantáziáját, mutatja a következő, elragadó eset: „Emlékszem – írja a 61 éves püspök – hogy amikor 12 éves koromban Nyitrán egy kanonok haláláról beszéltek, s mint egy ilyen gyerek magam is felvetődtem a felső városba, az a gondolat nyugtalanított: Istenem, hogy fog ez előttem megjelenni, mikor kanonok volt?” (1919. nov. 22.)

⁵ Vö. Élet 1918/10, 962. Idézetek gyermekkoráról, a losonci iskoláról: Barlay: PÉA 3-5 kk.

⁶ A piarista igazgató nyilatkozata in Élet id. szám 962. Visszaemlékezései nyitrai diákéveire, vö.: Barlay: PÉA 5-7. Utalás a helyzetkomikumra a tót-latin mondatokkal. 1915. febr. 27.

A nyitrai piaristák gimnáziumának negyedik osztályos diákja, Prohászka Ottokár 1871-ben 13 éves. Életének egy szakasza ezzel lezárul. Eddig a Felvidék vonzáskörében élt: Pozsony, Rózsahegy, Losonc, Nyitra – nyáron Feldkirch és a tiroli hegyek. Talán ő maga sem tudta, hogy az isteni Gondviselés láthatatlanul nyúlt bele sorsának alakulásába, amikor – talán épp egyik piarista tanárjának javaslatára – a kalocsai jezsuiták intézetének alapítványi helyére adott be kérvényt. Elnyerte! Így került az ország egy egészen más tájára. Ezzel elkezdődött Prohászka Ottokár önállósulásának, felnőtté válásának első szakasza.

Találkozás a jezsuitákkal

1871. Ottokár mint a család elsőszülött fia, a nyári vakációt Feldkirchben tölti, és elbúcsúzik testvéreitől, szüleitől, hogy magára vegye a jezsuita konviktorok, intézeti bentlakók „egyenruháját”. A családi album fényképei között találtam rá Ottokárnak egy ilyen képére: öntudatos fiatalember, aki tudja, hogy mit akar. Még nincs 14 éves, és saját maga veszi kezébe sorsa irányítását szülei belegyezésével! Itt most valóban érdemes elgondolkozni, hogyan alakult volna sorsa, ha együtt maradt volna testvéreivel, ha nem tudott volna tizenévesen kiszakadni az apai-anyai fészek biztonságot jelentő öleléséből, a nyitrai nagybácsik és nagynénik védelméből.

Azért kell részletesebben foglalkoznunk a két évig tartó kalocsai időszakkal, hogy az összefüggések ismeretében jobban megértsük Prohászka lelkiségét. Tagadhatatlan ugyan, hogy életrajzírói nagy általánosságban foglalkoznak a kalocsai időszakkal, de adatok hiányában eddig nem érzékelhettük, hogy mi zajlott le az ötödikes-hatodikos gimnazista életének ebben a döntő szakaszában. Éppen ezért előbb röviden szólni kellene arról az intézetről, mely ekkor kezdett országos hírévé válni.⁷

* * *

A véletlen művének is lehetne mondani azt, hogy a Kalocsáról távozó piaristák helybe Kunszt érseknek sikerült hosszú és bonyodalmas tárgyalások után rávenni a jezsuiták generálisát, hogy vegyék kezükbe rendtársaik a minden szempontból tönkrement gimnázium és konviktus vezetését. Valóban leküzdhetetlen akadályok nehezítették a terv megvalósítását, hiszen még nem volt önálló magyar rendtartománya sem a jezsuita rendnek; – és ami a legfőbb problémát jelentette: a kevés rendtag legtöbbször nem beszélt magyarul, de oktatói, tanári képzéssel sem rendelkezett.

Ennek ellenére az érsek kitartó és megható ragaszkodásának köszönhetően 1860. augusztus 29-én Jézus Társasága birtokba vette az épületbeli siralmas állapotú gimnáziumot. Ezt azért jó szemügyre venni, mert mindössze 11 év telt el Prohászka Kalocsára érkezéséig. A jezsuiták a tőlük megszokott rendszerességgel lázas aktivitásba kezdtek, és néhány év alatt az érsekség óriási anyagi támogatásával megteremtették az alapjait a később élvonalba került jezsuita iskolánál. Kunszt érsek utódja a nagy hírű és minden szempontból példás életű Haynald Lajos a saját vagyonából is fedezte az új felszerelésekkel büszkélkedő intézményt, mely nemcsak a gimnázium felújítását, hanem a száz diák befogadására alkalmas konviktus renoválását is biztosította. Új létesítmények, köztük a nagyhírű csillagvizsgáló, könyvtár, valamint az ország különböző részeiről Kalocsára helyezett atyák tevékenysége néhány éven belül országos hírévé tették a gimnáziumot és a Stephaneumnak nevezett konviktust. Mivel a latin és a görög mellett a francia nyelv is kötelező tantárgy volt, ezért a főurak és nemesek Kalocsára akarták küldeni fiaikat, mert a kiváló és szigorú jezsuitáknál szerzett érettségi komoly alapot jelentett. Ez a

⁷ A kalocsai jezsuiták gimnáziumáról és kollégiumáról a legtöbb adat in Petrich Antal SJ.: Száz év a magyar jezsuiták múltjából, II. rész, Kecskemét, 1992, 13-219.

magyarázata annak, hogy kicsinek bizonyult a száz férőhelyes kollégium. Ennek fényében még kitapinthatóbb a Gondviselő Isten szándéka Prohászkanak kalocsai iskoláztatásában. Hiszen a túljelentkezés ellenére, és minden protekció, külső ajánlás nélkül, pusztán egy kérvény elküldésével bejutni egy felvidéki kisdíáknak a Stephaneumba? – bizony, elgondolkoztató. Tény az, hogy társai között sok neves főúri és nemes, gazdag, előkelő származású diáktársa volt.

Minél jobban terjedt a kalocsai gimnázium hírneve, annál több támadás érte a jezsuitákat az egyházellenes körök részéről, különösen a parlamentben a liberálisok részéről. Többen még a betiltást is követelték, mondván, hogy Jézus Társaságának még engedélye sincs a magyarországi működéshez, nemhogy gimnáziumi érettségiztetéshez lenne joga. A támadási felület különösen akkor vált még sebezhetőbbé, amikor a kormány az Eötvös-féle törvény értelmében jogosan követelte a tanári diploma megszerzését. Kalocsán a legtöbb tanár még nem rendelkezett a gimnáziumi oktatáshoz szükséges tanári oklevéllel. Ennek ellenére, éppen a parlamenti támadások leszerelése miatt végzett gyakori főigazgató-látogatások minden esetben azt igazolták, hogy országosan az első gimnáziumok között van helye a kalocsaiaknak. Fesztl Károly, Lutter Nándor, a nagy tekintélyű Trefort Ágoston jelentéseit kénytelenek voltak elfogadni a tanügyi hatóságok.⁸

A Jézus Társaságának vezetősége látván a helyzet komolyságát, sürgette a tanári kar kiépítésének ügyét, és tagjait a pesti egyetemre küldte vizsgák tételére, oklevél vagy engedély megszerzésére. Addig is Kalocsára küldte országos híru műveit, nagy tudású rendtagjait, köztük számos polihisztort.

Éppen a hitelesség kedvéért néhány nevet említek, mert Prohászka vagy találkozott velük, vagy tanítványuk volt. Későbbi visszaemlékezései mutatják, hogy milyen nagy hatással voltak rá ezek a rendkívüli személyiségek. Első helyen említem P. Rosthy Kálmánt, az egykori negyvennyolcas katonát, aki megtérése után jezsuitának jelentkezett. Több irodalmi alkotás, verseskötet szerzője, egyúttal az iskolai élet vezéralakja, a diákok legkedveltebb tanárainak egyike. Az ő nevéhez fűződik a könyvtár bővítése, a kölcsönkönyvtár megszervezése és működtetése. Elsők között volt, aki az imént említett követelmény értelmében Budapesten letette a tanári vizsgát.

A polihisztorok között Tóth Mike volt a leghíresebb: az ásványok országos híru szaktudósa. Öt kötetre terjedő kéziratában 2524 ásvány leírását adta. Bejárta az ország bányáit, drága leleteket hozott haza Kalocsára, hogy ott megalapítsa a gimnázium ásványtárát, mely vetekedett az egyetemek, főiskolák gyűjteményeivel. És közben diákjait ámulatba ejtette a fényképészet terén folytatott gyakorlataival.

P. Raile Ede abban az évben érkezett Kalocsára, amikor Prohászka elkezdte az ötödik osztályt. Előbb magyar irodalmat tanított, majd hosszú ideig a konviktus prefektusa, végül a gimnázium igazgatója volt. Raile nevéhez fűződik számos olyan pedagógiai remeklés, mely Prohászka diákéletét is oly gazdaggá, színessé tette. Az alsós diákok az ún. „merenti” érdemcédulákat kapták jó eredményeik, szorgalmuk elismerésül; felsősök között más, komolyabb módszereket alkalmazott. Prohászka gyakran szerepelt a kitüntetettek között az ún. „diligentis” cédula birtokában. Saját bevallása szerint Raile atya biztatta versírásra, szavalásra. Itt tanult meg görögül, latinul, franciául. „Itt arattam az első írói sikert” – írja a hatvanadik születésnapján készített beszámolójában – „P. Raile könyvet tűzött ki jutalmul annak, aki legszebben írja meg a Grachusok anyjának beszédét fiáról. A könyvet én nyertem... Ő kedveltette meg velem az irodalmat. Pompásan tanított. Jutalmakkal, lelkes szóval buzdított minket munkára...”⁹

⁸ Jezsuitaellenes hangulat a parlamentben in Petruich 59, a főigazgatók dicsérete uo. 121.

⁹ Prohászka Kalocsáról. P. Railéről in Petruich 19-195, vö.: Élet 1918/10 960.

A jezsuiták pedagógiája egészen más, mint a piaristáké, vagy a bencéseké. Prohászka mindegyikkel megismerkedett, de a három közül legjobban ahhoz vonzódott, amit Kalocsán tapasztalatból, saját fejlődése közben élt át. Itt tanították meg önállóan gondolkodni az ún. nyilvános vitákon, disputákon, melyeknek keretében óriási szellemi csatákat lehetett vívni, még hozzá főpapok, vendégek jelenlétében. Tehát nem elégedtek meg azzal, hogy memóriájukat sanyargatva megtanulják és felmondják a leckét, hanem megadták a lehetőséget, hogy a diák felszínre hozza talentumainak rejtett kincseit. Speciális önképzőkörhöz lehetne hasonlítani az ún. „akadémiákat”, melyeknek keretében minden diák nyilvánosan szerepelhetett. A választási lehetőség igen nagy volt: irodalmi, nyelvészeti, szavalói, színi történeti, bölcséleti akadémiákon kívül a zene kedvelői is készítettek műsort.

Érdemes azt is megjegyezni, hogy a külföldi, főleg olasz mintára rendezték meg az évváró vizsgákat, illetve ünnepeket, melyeken az érsek és más magasrangú vendégek is megjelentek. A páter rektor név szerint hívta a szószékről a jutalomra érdemesülteket, akik egyenként léptek az emelvényre, hogy magától a főpásztortól vagy helyettesétől vegyék át az ezüstérmét, miközben a zenekar ünnepi akkordokat játszott. Majd a páter prefektus római módra éltette a legkiválóbbakat. Vivant neopoetae, neo-syntaxistae! Kiváló pedagógiai érzékkel rendelkeztek a kalocsai jezsuiták, és érthető, hogy Prohászka teljesen átadta magát ennek az eddig nem ismert szellemi, lelki élménynek. Ezt észrevették tanárai, különösen P. Raile, aki még idős korában is elragadtatással beszél egykori tanítványáról, és olyan jelzőket mond róla, melyek némileg sejteni engedik, hogy mi is történt a 15 éves Ottokárral Kalocsán: „...senkivel sem érezte fölényét, pedig osztályának szellemóriása volt... A nyilvános fellépéseken mint osztályának princepsze mindig vezérszerepet játszott...”¹⁰

Kalocsai éveiből fényképek is maradtak. Az egyik a jezsuitáknál szokásos konviktori „egyenruhában” áll két testvére, Irma és Gusztáv mellett. Ez jelzi, hogy ebben a ruhában ment haza szüleihez Feldkirchbe is. A másik képen osztálytársaival együtt látható, hosszú nadrágban, zakóban fehér ingben, csokornyakkendővel, tizenötöd magával. A teljes névsorból néhány nevet emelek ki: Andrassy Géza, Batthyány Zsiga, báró Sennyei István, Szinnyi József, Zichy Károly, Ország Lajos. A képen a kiterített szőnyegen Vojnits Dani és Antimovits Endre között ül Prohászka Ottokár.

Bármennyire központi kérdés egy gimnazista életében az ismeretszerzés, a tanulás, a műveltség alapjainak elsajátítása, jelen esetben számomra még ennél is fontosabb, hogy vajon mit tudhatunk meg Prohászka lelki életének gyökeréről. Logikus a kérdés, hiszen köztudott, hogy a jezsuiták iskoláiban párhuzamosan halad a kettő. Prohászka Ottokár esetében pedig azért központi kérdés ez, mert legszívesebben már most, tizenöt évesen jelentkezne felvételire a jezsuitákhoz.

Az az elmélyült lelkiség, amelyről Nyitrán a piarista igazgató tett említést, Kalocsán még több élménnyel gazdagodott, és olyan elemi erővel épült alakulófélben lévő személyiségébe, hogy egész életére meghatározó volt. A Jézus Társaságának ugyanis minden közösségét, az iskolait is, a Szent Ignác-i lelkiség élteti és hatja át. A tanulás mellett ez a lelkiség, ennek kisugárzása és fokozatos elsajátítása volt a felnőtté, személyiséggé váló Prohászka legnagyobb élménye Kalocsán. Ennek ismeretében most még érthetőbbé válik az a Rómában 1880-ban leírt felkiáltása: Istenem, mi lett volna belőlem, ha Losoncon vagy Feldkirchben maradok! Minden biztonnal még a nevét sem ismernénk, ő ugyanis itt, Kalocsán kapta meg a papi hivatást, mondhatnám azt is: a szerzetesi, jezsuita hivatást. Erről ő maga számol be.

„Úgy szeretem a Jézus-társaságot: hálás vagyok a Kalocsán töltött két évről is. Mennyi kegyelmet kaptam ott...” (1911. júl. 31.) Amikor tehát Kalocsa képe, neve felmerül emlékei

¹⁰ P. Raile Prohászkaról Élet id. szám 962; Prohászka osztálytársairól Barlay: PÉA 9; Raile levele Esztergomba uo. 13.

közül, akkor az első, a lényegbevágó nem a nagyszerű, sokrétű tanulás, ismeretszerzés, hanem a sok kegyelem! Állandó kapcsolatban állt az intézet kiváló személyiségeivel. Prefektusa a tiroli P. Panmoser volt, aki hitvilágának horizontját tágította a szabad akarat, a hit és a hitetlenség kérdésében adott dolgozatok, házi feladatok révén. A napirendnek szerves része volt az imádság, elmélyülés, lelki élet alapjainak ismertetése és elsajátítása. Természetesen ezen a téren minden diák a maga igénye szerint használta fel a kínálkozó lehetőségeket. Prohászka buzgósa itt is feltűnt előljáróinak éppúgy, mint társainak. Itt tanult meg rendszeresen imádkozni, adorálni, lelkiismeretet vizsgálni, önmagát figyelni és fegyelmezni.

P. Votka rektor éppen Prohászka Kalocsára érkezése idején hívta életre a Mária Kongregáció külön kápolnáját, és ekkor készítette el Friedrich Ferenc jezsuita testvér a Szeplőtelenül fogantatott Szűz Mária-szobrát, melyet a kápolna főoltárára helyeztek. 1871. december 8-án megérkezett Rómából a bejegyzés elismerése. Prohászka gyakran tért be a kápolnába adorálni a Tabernákulum előtt, és elmerülni a szent Szűz szépségében.

Külön is említést érdemel P. Uhlarik Jánoshoz fűződő kapcsolata. Erről eddig nem szóltak az életrajzok, pedig igen nagy hatást gyakorolt a kalocsai diákokra, köztük Ottokárra, ez a sokoldalú, rendkívüli személyiség. Felvidéki falusi plébánosként kezdte, majd hallgatva az egyre erősödő belső hívásra, jelentkezett a Jézus Társaságába. Hívei annyira szerették, hogy nem akarták elengedni, de később processzióval kísérték a nagyszombati noviciátusba 1857. május 2-án. Kalocsai tartózkodása idején is a nép, az egyszerű, szegény emberek pártfogója lett: évente közel 700 beteget látogatott meg, és nemigen halt meg a városkában beteg, aki ne őt hívta volna. Fazekasok, drótosok, üvegesek, cigányok pártfogója volt. Kéregetett szegényei számára. Ha a cigányok közül valaki teljesen tudatlan volt a hit dolgában, rendszeresen foglalkozott vele. A kollégium portájához édesgette őket, olykor egy-két hatos árán is. „Kalocsa apostolának” hívták hívei.

Elgondolkoztató és igen jellemző, hogy Prohászka Ottokár, a mindenért lelkesedő fiatalember ezt az apostolt választotta lelkiatyjául. Olyan példakép volt ő, akitől idejében megtanulta, hogyan kell viselkednie egy jó papnak a szegényekkel. Lelkiatyjának nyomdokain haladt, és a szegények istápolója volt egész életében, Esztergomtól kezdve Székesfehérvárig mindenütt az országban.

Hogy milyen bizalommal fordult P. Uhlarikhoz, lelkivezetőjéhez, ő említi naplójában. Pontosan emlékezik még hét év távlatában is, hogy mivel kereste fel. Tudniillik Prohászka hajlamos volt a töprengésre, és mint a legtöbb buzgó kezdő, kerülni akarta még a bűn árnyékát is. Valóban nem könnyű eldönteni a lelkére kényesen vigyázó embernek, hogy mi a határ a kísértés és a bűn között, különösen, ha mindez a gondolatok síkján zajlik. Nos, ezen töprengett már 15 éves korában, és amikor Rómában újból ilyen problémákkal küszködött, egyből eszébe jutott, hogy az ő bölcs, higgadt lelkiatyja miket válaszolt annak idején Kalocsán. (1878. okt. 17.) A legjobbhoz fordult, hiszen a rendi előljárók nem véletlenül bízták meg a jezsuita közösség lelki vezetésével, és mint „operarius” sokak spirituálisa volt.¹¹

* * *

A jezsuiták lelkisége, műveltsége, pedagógiai stílusa s a belőlük kiáradó szeretet valósággal magával ragadta a gimnazista Ottokárt. Olyan légkörben élt két évig, amit eddig nem ismert. Érthető, hogy korán érő lelke nem sokat habozott, és dönteni akart további sorsa felől. A „hogyan tovább” kérdése minden fiatalat rabul ejt. Ez történt vele is Kalocsán 1873. július 9-én. Leült íróasztalához, és levelet írt németül szüleinek Feldkirchbe. A levél tartalma villámként

¹¹ Prohászka kalocsai lelkivezetőjének azonosítása egy római feljegyzésének segítségével vált lehetővé. A még kiadatlan naplórész (1878. okt. 17.) a székesfehérvári Prohászka-archívumban található. P. Uhlarikról in Petrich 201 kk.

csapott be a nagy harmóniában élő család kék egébe. Ottokár ugyanis megírta elhatározását, hogy szeretne belépni a Jézus Társaságába, és ehhez szülei engedélyét kéri.

A Prohászka családról tudni kell, hogy mélyen vallásos volt, olyannyira, hogy a közeli és távoli rokonságban nem volt ismeretlen a papi hivatás témája, hiszen Ottokár édesapjának testvére plébános volt Csehországban, unokatestvére Prágában volt papnövendék, édesanyjának is két rokona volt pap, sőt rokoni szálak fűzték Császka György és Samassa József főpapokhoz is. Ennek ellenére Ottokár szüleit – enyhén szólva – meglepte a Kalocsáról érkezett bejelentés.

Idekívánczik Ottokár húgának néhány mondata erről az időszakról: „Mindig mondta, hogy pap akar lenni... Édesatyánk világi pályára szánta, azt szerette volna, hogy állami tisztviselő legyen. Ottokár mindvégig megmaradt elhatározása mellett. Mikor pályát kellett választani, édesatyám szigorúan el akarta téríteni szándékától, de Ottokár addig kérlelte, így beleegyezett abba.”¹²

Aligha hihető, hogy a szülők magától a papságtól idegenkedtek volna. A dolgok háttérben más okokat kell keresnünk. Ha kezünkbe vesszük a Prohászka-archívumban megtalálható atyai válaszlevelet, annak egyik mondata segít a tisztánlátásban: „Kedves Ottokár! ... Leveled meglepetést okozott számunkra, mert azt olvastuk ki belőle, hogy elhatároztad, miszerint papi pályára lépsz. Kedves Ottokárom, 14 éves korban az ember nem tesz ilyen elhatározásokat... Ezért mi szülők sem adhatjuk már most beleegyezésünket ehhez a lépéshez.” De mindjárt hozzáfűzi, hogy „két év letelte után nem fogjuk megvonni Tőled az áldásunkat”¹³

A levélváltás két hét alatt lezajlott. A szülők ugyanis a hír vétele után még aznap megírták válaszukat Ottokárnak. Már július utolsó hetében járunk, az idő sürget, mert a fiatalembernek döntenie kell. Megértette apja határozott szavait, és ha egyelőre nem is jelentkezett a Jézus Társaságába, azt a kérését mégsem teljesítette, hogy az esztergomi kisszemináriumba se kérje felvételét. Tény, hogy apja előbb említett levelének kézbevétele után két héttel Kalocsáról Esztergomba utazott, ahol augusztus 4-én megjelent a felvételi bizottság előtt, elnöke maga a bíboros hercegrímás, Simor János volt.

Hogy itt mi történt, arra Prohászka még hatvanéves korában is pontosan emlékezett: „Mikor Esztergomban a felvételért jelentkeztem, Aranyszájú Szent Jánosnak egy halott felett tartott híres beszédét mondtam eredeti szövegben. A bizottságban Simor János elnökölt, és a végén megdicsérte görög szónoklatomat. A beszédet most is hibátlanul tudom...”¹⁴

Ehhez annyit mindenképpen hozzá kell még fűznöm, hogy nemcsak dicséretéről volt itt szó, hanem életének egy igen nevezetes fordulópontjáról. Fellépése, szokatlan szellemi fölénye ugyanis elgondolkoztatta a vizsgáztató bizottság tagjait. Olyan bemutatkozás volt ez, melynek következtében ettől kezdve az előjárók figyelmének középpontjába került. Az elnöklő bíboros-prímás természetesen boldog örömmel felvette az egyházmegye kispapjai közé. Ehhez valóban csak ezt a megjegyzést lehet hozzáfűzni: „Esztergom megkapta hosszú századokra leghíresebb papját” (Schütz: 25,22).

A sikeres felvételi után minden bizonnyal hazament Feldkirchbe, szüleihez. Volt miről beszámolni, terveket szőni, tanácsot kérni... Prohászkaról tudnunk kell, hogy meleg szálakkal kötődött családjához, a vakációt otthon töltötte, s rendszeresen írt haza. Bár ezek a levelek nem maradtak fenn, de édesapjának, majd megözvegyült édesanyjának németül írt válaszai mind megtalálhatók a Prohászka-archívumban, és ezekből pontosan rekonstruálni lehet a gimnazista, majd a seminarista Ottokár egykori leveleinek tartalmát, sőt családi hangnemt. Nagyon sokat köszönt szüleinek. Egy alkalommal ezt mondta: „A férfiasságot, erős akaratot atyámtól

¹² Vö.: Élet id. szám 962.

¹³ Itt csak érintem Prohászka és szülei levelezését. Az eddig ismerteken kívül többet is találtam. Minderről külön fejezetben számolok be, vö.: Barlay PÉA. Függelék.

¹⁴ Vö. Élet id. szám 960. 966.

örököltem, a jóságot anyámtól...”¹⁵ A jelek arra engednek következtetni, hogy az esztergomi jelentkezés körüli nézeteltérés nem okozott semmilyen komolyabb problémát a családban, különben nem írt volna édesapja ilyen sorokat egyik levelének végén: „Jó édesanyád a legszeretetteljesebb üdvözlét küldi, húgod pedig szívélyesen ölel, és lélekben atyailag csókollak és a Mindenható oltalmába ajánllak: hűséges atyád” (1875. máj. 11.). Mindez mutatja, hogy milyen jól megértették egymást apa és nagyfia.

Érettségi Esztergomban

Az esztergomi ún. kisszeminárium rektorát, Dankó Józsefet 1873. augusztus 5-én, tehát a felvételi vizsga utáni napon, Simor érsek levelében értesíti, hogy Prohászka Ottokárt felvetette „a papnövelde filozófus növendékei közé”, ami annyit jelent, hogy a szeptemberi tanévnyitótól kezdve Ottokár a kisszeminárium lakója lett. A gimnázium utolsó két évét, a VII.–VIII. osztályt a paptanárok vezette szemináriumi iskolában folytatta, de az esztergomi bencéseknel kellett vizsgáit és érettségijét megszerezni. Ti. az egyházmegyes (világi) papok nem rendelkeztek tanári oklevéllel. Így tehát Prohászka immár a harmadik szerzetesi iskola szellemével ismerkedhetett meg. A szemináriumi tanárok között találjuk a szigorú, markáns egyéniségű Hetyei Sámuel, a Pázmáneum egykori spirituálisát, a primási irodaigazgatót, aki később pécsi püspök lett (+1903), és azt a Maszlaghy Ferencet, aki jó tollú író volt, s egyből felfigyelt Ottokár szárnypróbálgatásaira. Ez a magyarázata annak, hogy a dolgozatait nyilvánosan felolvashatta. Később c. püspök lett, és nagy tisztelője egykori tanítványának (+1917).

1874 őszén a gimnázium utolsó évét kezdte a 16 éves kisszeminarista. Tudásban, szorgalomban most sem volt hiány, és éppen ezért megvolt a remény, hogy kiváló érettségi bizonyítványt szerez. A megfeszített iskolai munka mellett mindig talált időt arra, hogy éreztesse szülei, testvérei szeretetét. 1875. január 9-én Esztergomból írt levele külön említést érdemel. Édesapjának 58. születésnapjára írt köszöntője mélyen meghatotta a szülőket. Mindezt az apa válaszából tudjuk, aki Ottokár egyik mondatát külön megismétli: „Die Dankbarkeit schaut in die Vergangenheit, die Liebe blickt in die Zukunft.” (A hála a múlt felé tekint, a szeretet a jövő felé.) Ez a bölcs, megfontolt kijelentés arra készítette az apát, hogy Ottokárt felnőttként kezelve beavassa a család jövője miatt érzett aggodalmába, és a következőket írja: „Die so wahren schönen Worte...” ezek tényleg igazi, szép szavak, de köteleznek is és életpályád megválasztását is befolyásolják. Szó szerint ezt írja fiának: „A jó Isten irányítsa tekintetedet édesanyádra, kinek te leszel egykori támasza. Én ugyanis már abban a korban vagyok, amikor a természet a fizikai törvények szerint azt követeli, hogy a köteles adót lerójuk...” (1875. jan. 24.)

Ez a levél más szempontból is igen fontos, mert végül is az ebben foglaltak segítségével tisztázódik a szülők állásfoglalása Ottokár papságával kapcsolatban. Domonkos ugyanis most már nem akarta fiát lebeszélni a papságról, csupán arra kéri, hogy ne szerzetes, hanem világi pap legyen. A megokolás egyértelmű: „Édesanyád és húgod ugyanis egyedül a te támogatásodra lesznek utalva, amit nem nyújthatnál nekik, ha eredeti szándékod szerint kolostorba lépnél... Mint írod, döntened kell, ezért atyai kötelességemnek tartottam, hogy a fenti szavakat lelkedre kössem.” Ottokár soha nem lépett be a Jézus Társaságába. Bár volt még egy férfi a családban, öccse, Gusztáv, de ő egészen más fából volt faragva, mint Ottokár, ezért apja valóban csak papfiára számíthatott. És nem telt el négy esztendő, Prohászka Domonkos sejtése beigazolódott. Ti. 1879 tavaszán bekövetkezett hirtelen halála után valóban Ottokár lett szeretett édesanyja egyedüli támasza...

¹⁵ Vö. Élet id. szám 960. 966.

A nyolcadik osztály befejeztével 1875. július 10-én Ottokár arról értesíti szüleit, hogy sikeresen letette az érettségét. A család öröme leírhatatlan „...nagyon vágyódunk utánad, hogy viszontláthassunk, és megölelhessünk. Jöjj tehát mielőbb a zöld Vorarlbergbe...” Az egyik levél arra enged következtetni, hogy érettségi jutalomként egy svájci utazást készítenek Ottokárnak: „Novák úrnak írtam Tarnócára, és az öt nyelvet beszélő Janikot meghívtam, hogy veled majd egy svájci utazáson vegyen részt...” (1875. márc. 4.)

Tévedés lenne azt gondolni, hogy a szülői szeretet mindössze ilyen kedveskedésekre szorítkozott. Prohászka Domonkos vérbeli tisztviselő volt, és a saját szakmájának minden paragrafusát jól ismerte. Íme egyik levele az érettségijére készülő fiához: „1875. febr. 17-én 9590. sz. döntése alapján a Magyar Királyi Pénzügyminisztérium a felső gimnáziumok számára eddig megállapított 100 forintról 150-re, az egyetem számára eddig megállapított 100 forintról 150-re, az egyetem pedig 200 forintra emelte fel az ösztöndíjat.” Azt tanácsolja Ottokárnak, hogy menjen el az esztergomi adóhivatalba, és kérdezze meg, kell-e ezzel kapcsolatban lépéseket tennie, vagy pedig hivatalból történik a különbözet elküldése. (1875. máj. 16.)

Számunkra sem közömbös ez a levél, mert segít helyére tenni egy eddig vitatott kérdést: Prohászka további tanulásának anyagi fedezete biztosítva volt-e, vagy mások, pl. kanonokok pénzére volt szükség? Ez a levél világosan feltárja a kiváló tanuló ösztöndíjának még az összegét is, mely az akkori viszonyokhoz mérten nem mondható csekélynek.

Omnia parata sunt... Prohászka Ottokár életének első szakasza az esztergomi bencés érettségivel lezárult. A 17 éves, kitűnő szellemi képességű és jellemű fiatalember készen állt, és várta a „hogyan továbbra” a választ!

II. Róma-élmény

Előkészületek. Első benyomások

Bármennyire hihetetlen, a valóság mégis az, hogy Prohászka már gimnazista korában álmodott Rómáról. Hogy Róma-élményének csirája hol és mikor érhető tetten? 1874-ben az esztergomi szeminárium folyosóján. A 16 éves kisszeminarista bencés diák föl-alá sétált, és a latin klasszikusokból feladott leckét memoriter ismételte. Közben a római zarándokok énekét dúdolta magában. „O Roma nobilis / Orbis et domina, / cunctarum urbium / excellentissima...” (Ennek szabadon fordított magyar változatát sokan ismerik, sőt egykoron ennek dallamával vonultak a zarándokok az Örök Városba.) „Ó, Róma, üdvözlégy, / Ó, Róma, áldva légy! / Terólad zeng a föld, / terólad zeng az ég...” És miközben a lelkében a pogány klasszikusok és a zarándokok éneke egymást váltogatva zsongott, fantáziája átrepítette a tengeren, az Appennineken, és „ kérdezte: volna-e itt hely egy ifjú lélek számára, ki nála álmában eluttogja: Te benedicimus, salve per saecula?”¹⁶

Az álomból valóság lett, bár ez most sokkal bonyolultabban történt, és Prohászka is csak menet közben vette észre a Gondviselés egyértelmű szándékát. Elöljáróitól csakhamar megtudta, hogy érettségije után Dankó rektor külön felhívta Simor János bíboros figyelmét, és javasolta, hogy küldje a római Collegium Germanico-Hungaricum-ba kiváló tehetséggel megáldott szeminaristáját. A primás ezt elfogadta, és ezzel megkezdődött a felvételi procedúra. Mivel a jezsuiták vezette római kollégium a világegyház egyik legismertebb, legnívósabb intézménye volt, érthető, hogy igen körültekintők voltak a jelentkezők elbírálásakor. Ezzel magyarázható, hogy nem elégedtek meg a szokásos szülői, plébánosi ajánlással, hanem az

¹⁶ Az adatokat vö.: A Collegium Germanico-Hungaricumban c. tanulmánya 16,158-271, illetve in Magyar Sion 1887-88 évf. cikksorozat. – Prohászka recenziója A. Steinhuber: Geschichte des Collegium Germanico-Hungaricum in Rom című művéről vö.: Schütz 16,303-4. Az ún. „Klasszicizáló magatartásáról” részletesen Barlay: PÉA 20-23.

egyházmegye főpásztorától és a lakóhely püspökétől is kellett ajánlásokat küldeni a kollégium rektorához. Ez a magyarázata annak, hogy az érettségi utáni szünidőben Ottokár felkereste a szülei otthonához közeli vorarlbergi püspököt, Amberg Jánost, és jelenlétében töltötte ki a jelentkezéshez szükséges kérdőívet. Fontos részleteket tudunk Simor bíboros hozzáállásáról a római tanítatás ügyében. A feljegyzések szerint a hercegprímás dicséretekkel halmozta el jelöltjét a Rómába küldött levélben. Lepold Antal pedig külön kiemeli visszaemlékezésében, hogy a bíboros lelkére köti a római rektornak, hogy kiváló gondja legyen e kitűnő növendékre, és óvja egészségét, mert a tapasztalatok szerint sok magyar növendék betegen tér vissza Rómából.

Ez a megjegyzés még érthetőbbé teszi a család féltő, aggódó szeretetét, különösen az édesanyját. Mert bármennyire büszkék is voltak Ottokárra, az anyai-atyai szív nagy szorongással vette tudomásul, hogy ezzel a jelentkezéssel hét hosszú esztendő veszi kezdetét, mely idő alatt a germanisták szigorú regulája szerint nem láthatják Ottokárt. A szorongás nem volt alaptalan, hiszen édesapját valóban nem is láthatta többé, mert meghalt...

* * *

Mindaz, ami az esztergomi szemináriumban csupán álom volt, 1875 őszén mégis valóság lett. Ekkor már nemcsak a képzelet szárnyán repült Itáliába, hanem gyorsvonat vitte az eddig elérhetetlennek gondolt cél felé. „Tegnap dél óta a gyorsvonat ragad magával Tirol hegyei közül, s ma este közel járok vágyaim céljához, azon helyhez, melynek neve a gondolatot érzelmmé, és az érzelmet szenvedéllé fokozta az ifjúban, és ez a név Róma.” „Szenvedéllé fokozott érzelem”, vagyis extázis! És mindez azért, mert a sokszor megvalósíthatatlannak tűnő vágyalom kézzelfogható valóság lett. „S mialatt a vonat zakatolása fantasztikus zenét írt a lelkes szavakhoz, berobogtunk Marcus Aurelius falán át a Viminali halomra, a gép sikított, az ajtók nyíltak, s én ünnepélyes megilletődéssel léptem Róma szentelt talajára.”

Mindez 1875. november első napjaiban történt. Hogy mi zajlott le a szerény körülmények között élő családból származó, nyitrai születésű kispap lelkében, arról maga számol be két évvel később Rómából hazaérkezve, 1887-ben a Magyar Sion lapjain: „Ki bírná kifejezni azt az ünneplő hangulatot, mellyel Rómába bevonultam?... Utcái olyanok voltak, mint egy ünnepi díszben álló templom falai, oly áhítatra gerjesztettek, mintha úrfelmutatás lenne...”

Közben figyeljünk a nemrég érettségizett, és már ekkor feltűnő klasszikus műveltséggel rendelkező fiatalember ún. „klasszicizáló magatartására”, vagyis arra a széles ismeretre a római ókort illetően. Miközben a jelen Rómájában jár, minduntalan a császári Róma jelenik meg előtte, és a klasszikus írók, költők, történészek kalauzolják.

Ezt különben maga fogalmazza meg, amikor leírja Rómába érkezésének első benyomásait: „A pogány nagyság, a klasszikus műveltség, a görög művészet emlékein emelkedő római egyházat és a szentszéket úgy akarja szeretni s soha felejtani, mint az első vértanúk, kiknek sírja tán lábaim alatt rejlik.” Mindezt lovaskocsin ülve. távoli harangszó zsongása közben élte át a Palazzo Borromeo felé haladva. De a fiákeres sem akar ki, hanem a Circus Maximus kocsisának sarjadéka, aki olimpiai versenyzőhöz illő ügyességgel hajtotta lovait... A kocsi megállt. „Ecco il Collegio Germanico” – szólt, ostorral a kapura mutatva.

És a portás sem akar ki, már a neve is elárulja. Tudniillik Titónak hívták, aki „külső vitelében is megőrizte a Titus névhez fűződő vespasiani méltóságot”. Maradjunk még egy rövid ideig az első benyomások érzelmi mozzanatainál, és azoknál a bizonyos „klasszicizáló magatartásra” emlékeztető utalásoknál, hiszen visszaemlékezéseiben több mint tíz alkalommal idézi Horatiust, Vergiliust, Juvenalist és másokat.

A történelem együttes víziója az ó- és újkor emlékeinek egymást kiegészítő, egymásra utaló szemlélete minduntalan tetten érhető nála. Íme néhány példa a sok közül. A Palazzo Borromeóról kíván bővebben beszámolni, és ahogy nézi az idő viharával dacoló ősi falakat,

eszébe jutnak az Augustus és Nero korából származó tilalmak. Juvenalis ugyanis említi azokat a törvényeket, melyek előírják, hogy hetven lábnál magasabb házat építeni nem szabad, mert életveszélyt jelentenek. Hát a mostan csodált római palazzók építői nem voltak tekintettel a császári kor előírásaira, mert az ő kollégiumuk oly magas, hogy lakói az ötödik emelet előszeretettel Olympusnak nevezték el. Minden „újonc” ide vágyott, annak ellenére, hogy nyáron kegyetlen hőség forrósította az olimpusi lakókat. Később Prohászka is itt lakott, és boldogan mindent elviselt, mert ablakából naponta csodálva szemlélte a krisztusi élni akarás bronzba öntött üzenetét: a pogány Antonius szobra helyén Péter apostol alakja állt az ég felé mutató oszlop tetején, annak a Péternek a szobra, aki „Antonius uralkodása alatt sötét, ismeretlen szekta első püspöke volt.”

De a nyár forróságánál talán még nagyobb önfegyelmet követelt az itáliai tél dermesztő hidegének elviselése. És ennek ecsetelésekor is fantáziája elkezd kalandozni, és Horatiustól a kollégium idős professzorain keresztül a budai kofák kézmelegítő kis kályhájaig valósággal remek novellát ír. Mert könnyű volt Horatiusnak a gazdag római uraknak tanácsolnia, hogy „tegyenek fahasábokat jócskán a tűzre” (ligna super foco large reponens). Könnyű volt nekik, bezzeg a didergő kollégisták itt még tűzhelyet, de kéményt sem találnak, mert az olaszok egyszerűen nem építenek kályhát az épületeikbe. A költő segített magán, de a Palazzo lakói nem tudnak, s ami meglepő, nem is akarnak, mert ők hősök, edzettek, mindent elviselnek, és nemcsak az alumnusok, de a világhírű professzorok sem fűtenek, a P. rektor sem. „Némely öreg páter télen mindenféle szint játszik, de hősies megtagadásban inkább eldidereg délig, semhogy szobájába kis kályhát tétetne. Ha pedig valamelyikök végképp nem bírja elviselni a dermesztő párás hideget, akkor azt a bizonyos kézikosárhoz hasonlítható primitív készüléket, a caldinót használja, melyben izzó parázs ad némi meleget. Ilyennel lehetett látni a folyosón caldinót cipelve a világhírű jezsuita erkölcsfilozófust, P. Ballerinit.” És hogy némi fogalmunk legyen, hogy mi is az a caldino, nos, a morálteológustól eljutunk a budai kofáig: „Nálunk a klasszikus caldinót csak a decemberi piacon didergő kofák ölében láthatni...”

A *Magyar Sionban* közzétett visszaemlékezésének segítségével beletekinthetünk abba a miliőbe, melyben hét évig élt, és abba az atmoszférába, mely segítette őt a krisztocentrikus élet kialakításában. „A Collegium Germanico-Hungaricumban” című, 112 oldalas kitévő írás Prohászkanak egyik remekműve. Schütz Antal nem ok nélkül állítja, hogy a római kollégium belső életéről, életformáról szellemiségéről itthon senki, külföldön is kevesen írtak ily utólérhetetlen művészettel és hitelességgel, mellyel versenyre kelni hiábavaló vállalkozás volna. Ez valóban így igaz, legfeljebb annyit tennék hozzá, hogy Prohászka ezt az olvasóközönségnek szánta, vagyis a római években történő belső átalakulásának legszemélyesebb világát, azt a bizonyos „belső várkastélyt” itt csak kívülről járta körül. Saját önmegszentelődésének drámai fordulatait, belső harcias és diadalittas győzelmeit egyedül naplójának lapjain örökítette meg. Mi mind a kettőt tanulmányoztuk, és ennek segítségével talán az eddigiéknél többet és lényegbevágóbbat tudunk mondani erről a hét esztendőről. Erre azért van szükség, mert egyértelművé vált, hogy Prohászka életének semmiféle más eseménye megközelíthetőleg sem vésett oly kitörölhetetlen nyomokat, mint a római kollégiumban töltött időszak. A későbbi kutatások szempontjából sem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a germanikus hatások úgy beleszövédket lelki struktúrájába, hogy élete végéig minden megnyilatkozása ezeknek a hatásoknak stílusjegyeit viseli magán.

Ennek ismeretében az látszott a legcélravezetőbbnek, ha a régi és újonnan feltárt adatok alapján széjjelválasztjuk a római évek óriási élményanyagát, és külön elemezzük Prohászka lelki életének római „stációit”, külön vizsgáljuk a három, illetve négy évet felölelő filozófiai-teológiai tanulmányait, kiegészítve mindezt a Rómában lelkébe vésődött egyházképpel. A témák szétválasztása természetesen nem feledtetheti el velünk, hogy mindezt a tárgyilagos kutatás, az oknyomozói történelmi tudományosság miatt tesszük, hiszen éppen Prohászka

Ottokárnál kell minduntalan rádöbbsenünk karakterének oszthatatlan egységére. Csakhogy vele kapcsolatban is érvényes az ősigazság: a látni vágyó napba nem tekinthet.

Önmegszentelés

„Küzdve Érted – Bírva Téged”

A keménytáblájú, zöld márványpapírral borított és merített papírlapokra írt római napló első oldalán ez az imaértékű jelmondat olvasható:

„Lángoló szívvel kívánlak keresni Istenem: küzdve érted – bírva téged egyaránt szolgállok neked.”

Ha röviden, egy mondatba sűrítve kellene megfogalmaznom Prohászka Ottokár római tartózkodásának célját és értelmét, akkor első naplójának ezt a mondatát idézném. Felbontva és egészen a gyökeréig hatolva ezt így lehetne kifejezni: lángoló szívvel küzdeni Istenért, hogy Őt birtokolva szolgálhassa! Itt minden szó lényegre mutató: „lángoló szívvel”. Vagyis nem akárhogyan, nem sablonosan, ímmel-ámmal, és nemcsak ésszel, rideg számítással, hanem fiatalos hévvel, tüzes lelkülettel, felfokozott érzelmi odaadással.

„Küzdve érted.” Vagyis az askézis kemény önfegyelmével, hiszen itt a földön mindenki: papok, seminaristák, hívek egyaránt csak keressük az Istent, a Deus absconditust. De keresni is lehet többféle módon: reményt veszve, belefáradva, nem sok esélyt adva a sikerhez, és lehet szenvedélyesen, tudván tudva, hogy akit keresünk, maga is jön felénk, hogy találkozzunk! Ezért írja a „küzdve” után: „bírva téged”. A római napló első mondatától, vagyis az 1877. december 2-án leírt mondatától a Soliloquia 1927. január 15-én leírt utolsó szaváig e jelmondat körül zajlik minden: Istent keresni, küzdeni Érted, Őt birtokolni, hogy mindig, mindenben szolgálni tudjon Neki, méghozzá „lángoló szívvel”.

Itt most csak jelezni kívánom, hogy a „küzdve Érted – bírva Téged” jelmondatban zseniális tömörséggel van kifejezve Prohászka lelki életének legfőbb jellegzetessége: az askézis és a misztika gyakorlásának egysége, egymásra utaltsága. Ezt kívánom bemutatni!

Még mielőtt „belépnénk” Prohászka Ottokár, a 17 éves seminaristának legbensőbb világába, jó rávilágítani arra a mondhatni nagy „választékra”, a lehetőségek széles skálájára, ami tárt karokkal várja a Rómába érkező klerikusokat. A különböző lelki iskolákra gondolok, melyek ugyan mind egyet akarnak: kialakítani a papnövédek lelkében a krisztocentrikus életet, mégis az eszközök és a megközelítés módjában igen sokszínű a képzés, aszerint, hogy ki vezeti az egyes kollégiumokat, szellemi vagy tudományos központokat, universitásokat. Elég, ha a két pólusra mutatok rá: a dominikánusok vezette Angelicumra és a jezsuiták vezette Gregorianára. Mind a kettő ún. pápai egyetem, vagyis a Szentszék hivatalosan is elfogadott, teljes joggal felruházott egyeteme. A kérdésben jártasok jól tudják, hogy ezzel a két irányzatra, teológiai megközelítésre utalok, és nem véletlenül. Prohászka Ottokár egész életére, lelkiségének fejlődésére és lenyűgöző kibontakozására sorsdöntően hatott az a tény, hogy Simor János hercegprímás őt a jezsuiták kollégiumába és egyetemére disponálta. És mivel az előbbi fejezetből láthattuk, hogy már negyedikes gimnazista korától a Szent Ignác-i lelki iskola szellemében nevelkedett, töretlenül haladt tovább ezen az úton Rómában is.

* * *

Ha most Prohászka vezetésével, kalauzolásával felkeressük a XVI. század óta működő Gregoriána egyetemet, korábbi nevén a Collegium Romanumot, legjobb, ha a portáról vele együtt a P. Rektorhoz megyünk. „Egyszerű kis szobában fogadott egy nyílt arcú, méltóságos és mégis megnyerő alak, fején magas, háromágú birétummal. Leültetett, kérdezősködött az útról, az otthonról, a honvágyról, biztatott. Ez volt a P. Steinhuber. Az egyszerű, ceremóniátlan

modorban az előjáró szellem ereje s a szeretet közvetlensége által hódított.” (vö.: 16, 162) Jellemző a mindent észreévő fiatal klerikusra e mondat közé szúrt megjegyzése a szoba egyszerűségének érzékeltetésére: „melynek padlója téglá volt”. Az első benyomások mindig meghatározóak, és a rektori szoba téglás padlójának emléke is ilyen volt. Hamar észrevette, hogy itt mindenki egyenlő, nincs privilégium! A kollégium minden egyes szobája inkább Cincinnatus egyszerűségét juttatja eszébe, mint a palazzók fényét. Nemcsak a növendékek, de az előjárók szobái is ugyanolyan szerényen vannak berendezve, és ugyanazt fogyasztják az ebédlőben is, nem úgy, mint sok más szemináriumban.

Különbén érdemes megjegyezni, hogy minderről már Esztergomban ír (1887), ahol később a római kollégium légkörét kívánta meghonosítani. Az alumnusok együtt élnek, együtt laknak tanáraikkal, csupa kitűnő, sokszor világhírű férfiak, akik tanítványaikkal együtt közös csengőszóra kelnek, imádkoznak, sétálnak és értekeznek tudományos kérdésekről. Ha professzoraik seprik szobájukat, ha vízért mennek, ha lámpájukba olajat töltenek, mindez semmit sem vesz el tekintélyükből. És ha a tanítvány esetleg épp egyik professzorának kezéből kapja a söprőt, még jobban fog igyekezni, hogy megfeleljen a mindannyiuk számára előírt szabálynak: a cellát mindig tisztán kell tartani! Az igénytelen egyszerűség, teljes bizalom a tanítványok részéről, folytonos közeledés az előjárók részéről, ez a magatartás jellemzi a jezsuita lelkiséget és pedagógiai módszert Szent Ignác óta bármelyik kollégiumukban, vagy iskolájukban. Ők úgy nevelnek, hogy nem szidnak, különben is, akit már szidni kellene, úgysem marad ott. A panaszokat úgy szokás elintézni, hogy az illető belássa, mit hogyan kellene tennie, és így önérzete, nem pedig a fenyték döntse el az ügyet. Ezt a stílust, ezt az előjárói modort, emberies viszonyulást Rómában sajátította el Prohászka, és élete végéig így közeledett papjaihoz, híveihez egyaránt.

Prohászka fontosnak tartja, hogy megismerjük a római kollégium fegyelmi rendjét. Sok elsőéves számára kezdetben ez a „vasfegyelem” nem kis nehézséget okozott. Prohászka viszont már úgy érkezett Rómába, hogy Kalocsán megismerkedett ennek szellemével. Számára éppen ezért nem jelentett terhet, sőt elismerő szavaiból kivehető, hogy mindent helyeselt, mindennel egyetértett és szükségesnek tartott. Természetesnek vette, hogy az újonnan jöttek az első évet közös tanulóteremben és dormitóriumban töltik állandó és közvetlen felügyelet alatt, míg lelkükbe nem oltódik az esprit de corps. Hogy ez mit jelent? Azt a hagyományos rendet, mely valamennyi regulának megtestesülése, és arra képesít, hogy a növendékek azt tegyék, amit éppen tenniük kell. Az első és legfontosabb számukra az, hogy tanuljanak meg alkalmazkodni. Ehhez önmagában véve is nagy önfegyelem kell, és csak az képes megtenni, aki jóval előbb már eldöntötte, hogy hét évre elhagyja a világot, és kész távol élni otthonától, családi, baráti környezetétől. Ha összehasonlítjuk ezt a követelményt más szemináriumok előírásaival, megértjük, hogy a római kollégiumban kialakult fegyelem a szerzetesek regulás életéhez hasonlítható.

A második évtől kezdve már külön cellában, egyedül élnek a kollégisták a silentium religiosumban. Prohászka oldalakat ír saját cellájáról. Az esztergomi szeminárium ablakából északra nézve visszaemlékezik Antonius szobrára, amelyet szobája ablakából látott, és az ifjú tüzes lelkesedésre, ami akkor eltöltötte: „Fejlesztetni a szellemet a lelkesülés ifjú üdvösségéből – tágítani szoruló körét világraszóló emlékekkel, hol lehetne azt jobban megtenni, mint Rómában? A kilátás az ablakból ragyogó fényt önt a lelketlen tekintetbe, önérzetet s buzgalmat a lohadó mellbe; fölsóhajt s érzi, hogy itt törpének s kicsinynek lenni nem szabad.” (16, 169) „Ez a kályhátlan, egyszerű cella télen-nyáron egészen az enyém. Tanúja a törekvésnek, tanulásom- és imámnak. Csendjében magamra maradván parkodom, nem a szemeknek szolgálva, hanem az önérzet, a meggyőződés által indítva önálló tevékenységre. A cella kizárólagosan az enyém, senki oda be nem mehet...” (16, 171) Kalitkának nevezi, melynek birtokba vételére úgy vágyott, amikor még elsőéves korában csak ártatlan aspirációi lehettek

irányában. A folyosókon egymás mellett nyíltak a ajtók a még csendesebb hajlékokba. Nem hiába hívták egyik sorjukat „columbariumnak”.

Azért is ír ilyen meleg hangon a kollégiumról, hogy eloszlasson minden vádat és beteges elképzelést: az egyház intézetei, kollégiumai nem melegházak, sem üvegházak, hanem valami természetes erőforrások, melyekből élet fakad, olyan, melyet a tavaszi erdőszélen érez a sétáló. A kollégium szelleme oly erőteljes, hogy akit megragad, abban felrezzenti az életképes csírák mindegyikét, melyeket a Teremtő keze fektetett lelkébe!

Prohászka Ottokár gyakran ír visszaemlékezéseiben, naplójában a jezsuita lelkiség nélkülözhetetlen személyiségeiről, a P. Spirituálisról. (16, 173, 177k) Ő az, aki tanácsaival segít, irányít, nyes, jobbára mérsékel, gyóntat. Mindaz ugyanis, amit eddig elmondunk a fegyelemről, a felesleges kényelemről való lemondásról, a cella sajátos szerepéről és a silentiumról, csupán keretül szolgál annak, ami miatt mindez van. A felsorolt „elemek” csak feltételek, nélkülözhetetlen eszközök a nagy cél eléréséhez: az önmegszentelés tudatos és tervszerű megvalósításához. Ennek irányítása különleges feladatot ró a kollégium lelkivezetőjére, a spirituálisra, akinél az első évben hetenként, később havonta egyszer lehet és kell megjelenni minden kollégistának. Vele mindenről lehet beszélni; tevékenységét „direktio”-nak nevezik, ez is jelzi, hogy az önálló, belső életre vonatkozó direktívák az ő bölcs, tapintatos, atyai segítségével öltönek testet. A kegyelemmel létrejövő személyiségformálás a P. Spirituális legszentebb és legfelelősségteljesebb feladata. A jezsuita lelkiség, a Szent Ignác-i önmegszentelés kimunkálását mindig a rend legkiválóbb egyéniségeire bízták. Prohászkanak Kalocsán is volt alkalma megtapasztalni, hogy mennyire nélkülözhetetlen a lelkiélet kibontakozásánál felmerülő nehézségek, feladatok helyes megoldásához a spirituális. Érthető, hogy itt, Rómában még fokozottabban igényelte irányítását.

Abban a helyzetben vagyunk, hogy Prohászka részletesen megírta és feltárta lelkiéletének történetét. Még pontosabban fogalmazva, egyrészt megírta a Szent Ignác-i lelkiség lényegét alkotó lelkigyakorlatokról szóló tanulmányát, másrészt római naplójában részletesen beszámol ennek a Szent Ignác-i lelkiségnek rá gyakorolt hatásáról. Az első, az elméleti rész már itthon 1895-ben íródott „Szent Ignác lelkigyakorlatainak szelleme” címen, és a Magyar Sionban jelent meg.¹⁷ Míg naplójában e „szellemnek” in concreto megvalósítását elemezhetjük, addig a Rómából való hazatérése után 18 évvel írt tanulmány már a megtett út tapasztalatait is magában foglalja. Értéke azért felbecsülhetetlen, mert saját élményével hitelesítette. A két írás egymást kiegészíti. Az alább következő lapokon e két „forrás” mindegyikét elemezzük, megkísérelve a szintézis elkészítését is.

Átvizsgálva Prohászka Rómában töltött kollégiumi éveinek (1875–1882) lelki eseményeit, a 17 éves korától a 24 éves koráig terjedő időszak fejlődésének belső vonulatait, indítékait, kegyelmi életének horizontját, azonnal felismerhetjük a Szent Ignác-t lelkigyakorlatokban lefektetett szellemnek maradéktalan elfogadását és tudatos beépítését személyiségébe. Már mint esztergomi spirituális megfogalmazza azokat a személyiséget alakító, krisztusivá formáló elveket, melyek Szent Ignác lelkigyakorlatos könyvéből őrá a legjobban hatottak. Íme néhány ezek közül: mivel mindannyiunknak, különösen papoknak az a hivatásunk, hogy királyi lelkeké váljunk, ezért kell az ignáci exerciciumokkal behatóan foglalkozni. „Hivatásod az istenülés (önmegszentelés)... Úgy lesznek majd nekünk is papjaink, igazi jellemek és nem bérencek” (8, 261).

Az exerciciumos könyv már az első lapon megmondja, hogy célja a porba rántott embernek kiemelése, és hogy „fölvillanyozott, gazdagabb, derültebb, elevenebb élet szülessék meg benne”. A „vincat seipsum” és az „ordinet vitam suam” a cél! E cél megvalósítására olyan

¹⁷ Szent Ignác lelkigyakorlatainak szelleme című tanulmányát I. 8,259-322. Itt azokat a gondolatait emelem ki, melyeket nélkülözhetetlennek tartott a magyarországi lelki megújulásban. Későbbi lelkigyakorlatai is ezt tükrözik.

forrón és lelkesen kell kívánczoznia kezdőnek, haladóknak, mint ahogy a turista készül az izgalommal teli nagy „kalandra”, mely természetesen tele van meglepetésekkel, nélkülözéssel, sőt nem várt fordulatokkal, veszélyekkel.

Az első hét a szobrász kegyetlennek tűnő akciójához hasonlítható. Hiszen vésővel a kezében a márványtömbből eltávolítja a nem odavalót, hogy a lelkében élő forma fő vonásainak „alaprajzát” érzékelhetővé tegye. És ahogy a szobrász alakot ad, vagyis formálja a márványt, úgy a lelkigyakorlat mestere is arra törekszik, hogy mi is, miként a márványtömb, vállaljuk a „törést”, a „szakítást”. Olyan ez, mint a „vedlés”. (8, 267) Ez abból áll, hogy semmihez sem szabad ragaszkodnunk, amit csupán a bűn által szerezhettünk meg. Tehát indifferensnek kell lennünk minden iránt! Itt a kulcsfogalom: az indifferencia, lelki szabadság! Ennek segítségével születik meg bennünk az a belső rend, mely alapja, fundamentuma lesz az előttünk álló feladatok végrehajtásának.

Erre a fundamentumra épül rá a második hét: odalépni a lelkek mintaképe elé, vagyis vágyódni Krisztus után, megismerni, elérni, birtokba venni. Ha a Krisztus utáni vágy megmoccan bennünk, akkor majd később a „két zászlóról” szóló elmélkedés megmutatja, hogy „in concreto” mit kell tennie Krisztus katonájának.

Prohászka itt egy pillanatra tisztázni akarván a fogalmakat, közbeszúr egy igen lényeges megkülönböztetést a katona és a lovag között. Mivel a katona fogalmához sok negatívum tapadt, ezért helyette a lovag kifejezést használja, hiszen Loyolai Ignác is lovag volt. A lovagokat nem verbuválják kötéllel, hanem önként állnak a nemes, nagy eszmék szolgálatába. A Krisztus-országáról szóló meditáció lovagias lelkeknek való. Szent Ignác egy királyt léptet fel, akinek kezében zászló van. A király Krisztus, akinek szolgálni királyi tett, és akiért „vitam et sanguinem”, vagyis „életet és vért” adni igazi lovagi hivatást, „kihívást” jelent. Egy igazi, vérbeli lovag pedig csak egyet akarhat: minél többet adni királyának!

„Segnalarsi”, vagyis kitűnni, a harcmezőn a Király országáért vívott küzdelemben. Ez a gigászi harc két fronton zajlik: önmagukban és az életben a lelkek megmentéséért. Istent szeretni és szolgálni tehát annyi, mint lovagiasnak lenni Isten iránt! Prohászka ezt tudatosan vállalta, élte egész életében, és ilyen értelemben jelenti ki magáról: „Jézus katonája lettem... Nemes szolgálói hódolat... hősi lelkület... alattvalói hűség.” (1879. okt. 21.) Ez a „vállalkozás” felel meg legjobban az embernek, vagy ahogy ő fejezi ki magát: „embernek emberileg”. (8, 289.) Istent ugyanis nem hidegen, hanem emberi érzéssel és lelkesedéssel kell szolgálni. Ezért az exerciciumot végző számára Krisztus a szó szoros értelmében szeretett és imádott barátta válik. Ezért van aszkézisre szükség. A cél ugyanis az, hogy alkalmassá tegyünk magunkat Krisztus követésére, ez pedig kemény önmegtartózkodás nélkül nem képzelhető el. Csak így valósítható meg, hogy Krisztus éljen bennünk: Vele beszélni, Vele élni, Vele együtt érezni oly mértékben, „hogy úgy tartsuk magunkat, mint az Úr” (8, 22), vagyis még tartásunkon is kirajzolódják Krisztus. Ez magyarázza meg azt, hogy Szent Ignác a lelkigyakorlat végén, a negyedik héten Krisztus dicsőségének fényébe állít minket. „Szinte le kell néha-néha sütnünk szemünket” – írja Prohászka (8, 320).

A Szent Ignác-i lelkigyakorlatokról sokat és sokféleképpen lehet írni. Prohászka az imént összefoglaltan bemutatott elveket és feladatokat látta a legfontosabbaknak, és a maga, valamint a magyar papság és hívek számára a legkövetendőbbeknek. Már magának az eredeti szövegnek értelmezése és hazai átültetése, illetve a magyar viszonyokra való alkalmazása is megrázó. Ilyen stílusban, ilyen mindent Krisztusnak odaadni akaró elszántsággal nem nagyon találkoztak az egyháziak sem!

Egyelőre azonban még a római kollégiumban vagyunk, és épp azt kutatjuk, hogy mi a gyökere annak a lelkigyakorlatos lelkiségnek, mely végül is Prohászka életének legnagyobb kincse és ajándéka volt népe és egyháza számára. A gyökerek után kutatva és nem megelégedve az eddig elmondott általánosításokkal, vagyis Prohászkanak „Szent Ignác lelkigyakorlatainak szelleme” című (1895) tanulmányában foglaltakkal, nem kell mást tennünk,

mint elmerülni a római évek alatt írt naplójában. Míg az előbb említett cikke a lelkigyakorlatok elvi kérdéseit elemzi, addig a naplók legbelsőbb világát tárják fel. Az előbbit az olvasóközönségnek szánta, a másikat soha senkinek nem mutatta meg, mert önmagának és egyedül Jézusnak vetette papírra.

Itt most nem az a feladatom, hogy részletesen ismertessem a teljes egészében még ki sem adott római lelki naplót, mindössze arra szorítkozom, ami ennek az önvallomással felérő Soliloquiának olvasásakor mindenkit elgondolkodtat, sőt megdöbbsent Schütz Antaltól kezdve napjainkig. Lényegében ez az, amit e napló első oldalának jelmondatáról a bevezetőben már mondtam: kíméletet nem tűrő harc, aszkézis következetes gyakorlása, miközben a misztikus élmények kimondhatatlan örömét is birtokolja. Saját szavaival: küzdve érted, bírva téged! A kettőt elválasztva bemutatni annyit jelentene, mint torz képet nyújtani a Rómában töltött hét esztendőről. Ha valamit mégis megemlítek, azt a hitelesség kedvéért és a tárgyilagosságra kötelező szövegelemzés miatt teszem.

Mindenekelőtt utalok Prohászka saját kijelentésére, melyet Rómából hazatérve írt naplójába 1882. augusztus 12-én: „Átlapoztam irataimat... Az első években nagy teher nehezedett lelkemre, s elfojtá az ifjú kedvet... de a szenvedés alatt nem satnyultam el, de tanultam tűrni és ismerni az emberi szívet, megfigyelni mozzanatait.”

A való helyzetet tehát Prohászka maga mondja el. Életrajzírója sem tehet mást, mint ennek a kijelentésnek birtokában „átlapozni iratait” azzal a szándékkal, hogy elemezni próbálja „a nagy teher”, „az ifjú kedvet elfojtó” lelki probléma okát és körülményeit.

Átnézve a római hét évben írt lelki napló minden mondatát, a következő összefoglaló képet lehet adni. Prohászka Ottokár rendkívül finom, érzékeny lelkiismerettel rendelkezett már gyermekora óta. Ennek köszönhette fogékonyságát minden isteni, eszmei, esztétikai értékre, ugyanakkor tartózkodását mindentől, ami rút, bűnös, szennyes. Ez utóbbi kérdésben van elrejtve Prohászkanál a fent említett probléma „veszélyzónája”. Ezt minden lelki életet élő kezdő tapasztalhatja, amikor éveken keresztül akarja alakítani önmagában lelkiismeretének helyes, vagyis az isteni akarattal megegyező működését. Ilyen esetben különösen nélkülözhetetlen a bölcs, nyugodt, tapasztalt lelkivezetőnek, spirituálisnak irányítása. Az ő feladata a lelkiismeretnek, mint iránytűnek „betájolása”, melynek eredményeként ki-ki képes egyre önállóbban eligazodni, különbséget tenni, latolgatni, választani, dönteni az élet legkülönbözőbb területén felmerült kérdésekben. Eleinte még sűrűn akadnak megoldhatatlannak tűnő problémák, gyakrabban keresik fel a kezdők a spirituálisukat. De a cél az, hogy a Krisztus-követő felnőtté váljék, és egyre önállóbban döntsön saját életének útkereszteződéseinél.

Lényegét tekintve ezt az utat tette meg Prohászka, és ennek legfontosabb stációit kívánom megjelölni:

Az ún. „veszélyzóna” legkritikusabb pontja: eldönteni a szándék, a gondolat terén a kísértés és a de facto elkövetett bűn közötti különbséget. Magyarán. honnét lehetne megtudni, hogy mi a határ a felmerülő gondolatok erdejében a csak észlelt és a már akart, elkövetett, tehát bűnnek tekintendő actus hominis között. Prohászkanál is ez a kérdés várt tisztázásra. Erről saját maga számol be, méghozzá perdöntő módon. Ti. már Rómában van, és még mindig ez „a nagy teher nehezedik lelkére”. felkeresi spirituálisát, és közben visszatekint az eddig megtett útra. Kiderül, hogy már 14 éves korában ezzel a kérdéssel fordult Kalocsán lelkivezetőjéhez, a kiváló gyóntatóhoz, P. Uhlarikhoz, Az alább következő mondatot szokásos őszi lelkigyakorlata közben írta le 1878. október 17-én a XVI. számmal jelzett pontban: „Már öt éve, hogy e nyomorban felette nagyon sínlódom. Kalocsán is jól emlékszem kérdezem P. Uhlarikot, min vehetem észre, hogy beleegyeztem-e valami gondolatba.”

Fárasztó lenne közölni a hét évet felölelő római naplónak minden ehhez hasonló, vagy ehhez fűződő beszámolóját. A bibliográfiai adattár úgyszólván feltünteteti az erre vonatkozó utalásokat.

Itt inkább visszatérek Prohászkanak a Szent Ignác-i lelkigyakorlat szellemét taglaló írására, annak a „vincat seipsum” és az „ordinet vitam suam” programjára, és mindarra, amit ő szellemesen „szakításnak”, „vedlésnek” nevez, ami nem megy lelki vívódások nélkül.

Lényegét tekintve minden ilyen jellegű megnyilatkozása ezzel a feladattal van összefüggésben. Néhány példa a sok közül:

„Nagy és folytonos nehézségem az esti lelkiismeret-vizsgálat, oly bíbelődő és töprengő módon járok el benne” (1878. szept. 29.). „A partikuláris vizsgálatban ismét csak a tényleges gondolatokat jelzem, s a kétest nem vonom figyelembe.” (uo.) „Ha aggály elfogott, akkor Uramhoz lépek... és legyőzöm magam.” (1881. nov. 20.) „Vigyázok, hogy ne túlozzak, mert nem sanyargatni magamat jöttem ide.” (1878. febr. 2.)

Mindez pontosan érzékelteti, hogy észrevette azt a bizonyos „veszélyzónát”, melynek skrupulus a neve. A kellő ok nélküli bűnösségérzet, büntudat témáját érintette lelkivezetője is: „Jó gyóntatóatyám azt mondá: Nun also müssen Sie nicht die schwere Sünde meiden, wie Sie ja auch gewillt sind, sondern auch die lässliche.” (Most már nemcsak a súlyos bűnöket kell elkerülnie, amint ezt már akarta, hanem a bocsánatosakat is.) (1879. okt. 21.)

Elkészítette saját lelkének, lelkiállapotának diagnózisát, és egyre jobban látja, hogy a „természetes erények egyikének: az okosságának” segítségével tud rendet teremteni önmagában, hogy ne essék túlzásokba. (1878. okt. 17.) Ennek segítségével nem akar többé „fejléhajtva, mintha egy kőszénbánya alacsony folyosóin haladna” élni, hanem vidáman. Ez azonban nem kisebbíti továbbra sem a kitűzött célt: „A partikuláris examen... haladás és nemesbülés a lelki életben. E partikuláris examen igazza le az embert és hajlamait, és az Isten igája alá hajtja teljesen. Azért a pap nem tehet kevesebbet az Úr előtt, mintha kérlelhetetlen szigorral nyes magán a partikuláris examen késével... Jegyezni kell, mert anélkül nem csinálunk partikuláris exament.” (1881. aug. 13.)

Összegezve a „küzdve érted” megjelöléssel tárgyalt témának ezt a részét, látnunk kell, hogy Prohászka is végigjárta a megkerülhetetlen „csatateret”. De hozzá kell fűznünk, hogy az ő esetében gondviselészerű volt mindaz, amit utólag nagy szenvedésnek, lelkére nehezedő nagy tehernek nevezett, mert – és ez a lényeg – így tanulta meg „ismerni az emberi szívet, megfigyelni mozzanatait” (1882. aug. 12.). Minél nagyobb személyiség valaki, minél nagyobb feladatot bíz rá valakire az Isten, annál mélyebb fundamentumra, „sziklás talajra” építi fel az illető belső világát. „Az igazi férfiú mindig kínnal születik meg az ifjúból, s a géniusz születése ezeket a kínokat megsokszorozítja.” (Schütz: 25, 30) Ennek vagyunk a szemtanúi és átélői, amikor belemélyedünk a teljes terjedelemben még kiadásra váró lelki napló olvasásába. Lényegében saját maga teszi lehetővé, hogy nyomon követhessük személyiségének, lelki, kegyelmi fejlődését. Naplójegyzetei révén figyelemmel kísérhetjük önmegszentelődésének szavakba alig foglalható rezdüléseit, bizonyos értelemben tanúi lehetünk egy Istennek átadott élet kibontakozásának.

A pszichoanalízis alkalmazása különösen lelki, kegyelmi életet élők esetében mindig azzal a veszéllyel jár, hogy kisarkítva, egyoldalúan mutat be egy-egy lelkiállapotot vagy folyamatot. Ezt Prohászka imént tárgyalt lelki problémáival kapcsolatban még feltűnőbben lehet látni. Ti. teljesen torz képet alkotnánk magunknak, ha lelki küzdelmeinek elemzésébe úgy temetkeznénk bele, mintha közben nem tennénk épp az ellenkező lelkiállapotáról is bizonyosságot. Római élményei közül a legmaradandóbb – saját vallomása – az, hogy itt határozta el, hogy életét visszavonhatatlanul teljesen Istennek szenteli. A „küzdve érted – bírva téged” kegyelmi szindróma esetében a „bírva téged” élménye az elsőbb, vagyis a közdelem nem öncélú, hanem eszköz jellegű, és értelmét veszti, ha nem az Isten birtoklásáért vállalja. „Istennek tetszeni, ez a céлом!... Én kész vagyok mindenre Istenért. Odaadom, ha kell, életemet. Ha pedig az elhatározásom őszinte, akkor minden más mellékes és könnyű” (1878. febr. 2.). „Lényem Istenem szolgálata” (1878. okt. 17.). Vagyis ez életének értelme és célja. Ha egészen a dolgok mélyére hatolunk, azt kell mondanunk, hogy bár Prohászka természetesen azért jött Rómába,

hogy eleget tegyen előljárói elvárásának, és mint germanikus, elsajátítsa a filozófia és a teológia körébe tartozó tudományokat a legmagasabb szinten, mégis e mellett, sőt e fölött és mindenekelőtt ő azért van itt, Rómában, hogy szentté váljék. „Istenemért valamit akarok tenni, s egészen érte élni. Szent akarok lenni minden áron... Szent és egyszerű pap” (1881. okt. 18. és 19.).

Ezt az önmegszentelést Prohászka élete nagy művének tekinti: „Erősen kell hozzáfognom e nagy műhöz, nem kímélve határozottan semmit, mi akadályoz” – írja szentelése előtt egy héttel. És amikor lelkében még olykor átvonulnak az imént említett „sötét árnyak”, ilyen határozottsággal száll szembe velük: „Én nem figyelek rá: én szent és tiszta vagyok!... Nem mostani felhevülés műve ez, hanem régi emlékezet előtűnése” (1881. okt. 9.).

Az önmegszentelés együtt jár az önkiüresítéssel és a magunk megsemmisítésének átélésével. Mint nagy élményeinél mindig, most is megrázó kifejezéseket használ: „A halál mindent felbont, mi múlandó... minden eltűnik... P. O. nincs többé, egy marék por, ez P. O.” (1878. okt. 17.).

De ne gondoljuk, hogy ez a „megsemmisülési” szándék valami öncélú tetszelgés. A misztika irodalmában jól ismert az a hasonlat, hogy az edényt előbb ki kell üríteni, tisztává kell tenni, hogy birtokba tudja venni a Lélek.

Feltűnő, hogy Prohászka már lelki életének kezdetén milyen közvetlen kapcsolatban áll az Úrral a „bírvá téged” jegyében. Schütz külön felhívja a figyelmet, hogy ne ütközzék meg az olvasó a misztikus hangvételen. Mert bár hazai viszonylatban valóban szokatlan volt ez a stílus, az egyház nagy misztikusainál azonban nem! Ez az ő – hogy úgy mondjam – „rendes nyelvük”. Nem megütközni, hanem inkább örülni kell, hogy ebben a fölséges kórusban nem néma többé a „vox hungarica” (23, VIII. Bevezetés).

Már fiatal gimnazista korában jelentkezett nála az írói hajlam. Mint ízig-vérig íróember (naponta több órát írt állva pulpitusa mellett!) bizonyára belső kényszer hatására és minden öncenzúra nélkül vetette papírra lelki élményeit. A „bírvá téged” bizonyításaként ezekből néhányat összegyűjtöttem.

„Édes Jegyesem! akarok készülni a Te szereteted, a Te buzgalmad edényének lenni. Készülök, hogy Te bennem hajlékoddra, nyugalmad helyére ismerj s találj” (1878. júl. 7.)... „Enni egyél, amennyit P. Spirituális előszab... Itt ott keveset a jó Jézus számára félreteszek” (febr. 2.)... „A szolga édesen hordozza Urát... Én Istenem, ez minden. Szívem és uram! Ó, bár nem kellene kilépnem e körből... Szolgálnék csendesen, másra nem figyelnék” (okt. 17.). „Add, hogy én mindig veled legyek mindenben és semmiben ne akadjak meg, én Édesem... Uram, Királyom, Te ne vérezz üdvömért, íme, itt vagyok... Ó, Uram, megyek, szállok... (uo.) ...Én egészen a jó Jézusnak áldoztam életemet, halálomat, egészen rendelkezésére állok. Mit adhatnék az isteni Kisdednek? Jézusom, tied akarok lenni: Ima és tanulás és társalgás” (1879. febr. 2.).

Ez a fiataalkori misztika azonban nem szakad el a mindennapi élet konkrét feladataitól, sőt épp a misztikus élmény kötelezi őt ezeknek becsületes, maradéktalan teljesítésére. Érdemes ennek illusztrálásaként az 1878. október 17-i lelkigyakorlatos feljegyzéseibe és abba a rajzba belenézni, ami a napló 27. lapján az I. 15. pontnál található. Olyan ez a rajz, mint egy háló. A kör középpontjában „az ima” olvasható. Vagyis az ő Istennel való kapcsolata, párbeszéde. „Folyton kérni és esdekelni: Domine in adiutorium...” Hasonlít a kör a napkoronghoz, melyből sugarak áradnak kifelé. A „pók” mesteri alkotása ez a háló, melynek tartópillérei, szálai, „küllői” egy-egy feladatot hordoznak. Összesen 13 küllő tartja össze a kör alakú, kerékhez is hasonlítható hálót. Íme a küllőkre írt intelmek, napi feladatok közül néhány: a társalgásban leküzdeni az ellenszenvet, nem megsértődni, a társak hibáira nem figyelni, lelkiismeretvizsgálat, szentségek vétele, bűnbánat gyakorlása, a Boldogságos Szűz és Őrőangyal iránti bizalom stb. Majd egy nagyobb kör következik: Istentől várni segítséget,

bókolva... legyek elnézéssel és bizonyos tartózkodással mások tettei, szavai iránt... Különösen figyelek a felebaráti szeretetre, a társalgásban, tanulásban és imában határozott férfias szellemet.” (1880. márc. 27.) „A felebaráti szeretetet férfias erővel, ne oly finnyásan, érzékenyen, hanem egyszerűen és jellemesen.” (máj. 2.) „A legpraktikusabb szentség a felebaráti szeretet, azért ezt mindenütt” (1880. máj. 30.) Egyre többször foglalkozik jövőjével, és kérdések foglalkoztatják: milyen is lesz szentelése után? „Káplány leszek... igen, egy tapodtat sem teszek magamért, szegény leszek, igen! Keresek-e kényelmet? Soha...” (1881. aug. 22.) Pappá szentelése után ezt írja naplójába: „...nem akarok pihenni, aludni, nehogy elmulasszam az időt... Égnem kell a szeretetben.” (nov. 20.)

* * *

Összegezve mindazt, amit a „küzdve érted – bírva téged” szellemében átélt a kollégista Prohászka Rómában, azt kell mondanunk, hogy mire befejezte tanulmányait, olyan karakterre formálta önmagát az isteni kegyelem és a maga elszánt akarata kohójában, hogy átlagon felüli személyiséggé vált. Megvalósította azt, amit maga elé tűzött: jó, használható eszközzé akart válni az Isten számára. Ecce adsum, íme itt vagyok, és tégy velem azt, amit akarsz. Ennél többet egy 24 éves férfi nem érhet el. Azt bizonyára Prohászka is tudta, hogy mindez csupán a kezdet, olyan fundamentum, amelyre képesek mások is építeni: Jézus, Egyház, előjárók, hívek. Életének folyamán minduntalan így tekint vissza erre a római hét évre: erőforrás, kifogyhatatlan erkölcsi tőke, mely a noblesse oblige követelményével ösztökél az élet bármilyen problémájának feloldásánál. „Emlékezzél fiam – mondta egyszer IX. Pius pápa egy Rómában nevelt, hazatérő papnak –, hogy Szent Péter árnyékában nevelkedtél „Sotto l'ombra di San Pietro”. Kipróbált, a kohóban megtisztított, salaktól mentes, nemes fém vált belőle. De ezután következett a megmérettetés...

Azt mindenki tudja, hogy a világon nem létezik tökéletes, vagyis hibáktól mentes pedagógiai módszer. Vajon később minden szempontból kifogástalannak tartotta a Collegium Germanicum embert formáló stílusát? Már elmúlt hatvan éves, amikor erre a kérdésre igyekszik nagyon árnyaltan választ adni: „Fundamentaliter és initialiter minden jó volt, de nem totaliter, explective, perfectionaliter.” „Valahogy mondhatom, hogy az Istennek lovagja voltam, de nem felebarátoknak... Ez nem helyes, s innen eredeztetem jellemem hiányosságát... embertársaim iránti lovagiasságra nem voltam ránevelve... Il faut aimer les hommes pour les comprendre (Pascal) ...Nevelők, ti a fejet, a koponyát már nem préselitek; de ne préseljétek a szívet s a gerincet sem; nőjön minden!” (1919. július 17.)

A pascali „tous comprendre” előtt szükség volt a kolostori élethez hasonlítható aszketikus szellemre és az önfegyelem, az önkiürítés gyakorlataira, hiszen – amint Prohászka maga vallja – „ezek nélkül semmi, céltalan, zavaros, kapkodó karikatúra volnék...”

Amit tehát nem adott meg a római kollégium, azt később magának kellett kialakítania, felépítenie önmagában. Tehát túl akart lépni azon, hogy az ember csupán a bűn kerülésére legyen beállítva; hazatérve hozzákezdett ahhoz, hogy az etikai életet, a karakterességet, a sapientiát, a becsületérzést, egy gazdagon tagozódó s minden irányban kiépítendő életbe vigye bele. „Ilyen a lovagiasság, bátorság, egyenesség, ha kell, támadó erély; ezek az én morálisomban herbarium, de nem flóra, mert nem voltam ránevelve.” (uo.)

Mindezek ellenére kimondhatatlan hála élt szívében mindazért, amit a jezsuitáktól Kalocsán és Rómában kapott: „...Forró hála emelkedik szívemből, s még forróbb csókot nyomnék azon kedves atyai kézre, mely oly csodásan vezetett.” (1882. aug. 12.)

Tény, hogy ennek a nevelésnek eredményeként fizikumát, testének szinte minden sejtjét szellemének, akaratának irányítása alá hajtotta. Ennek megvalósítására valóságos „stratégiát” dolgozott ki a Szent Ignác-i módszer szellemében. Ezáltal a természet és a természetfeletti élet erényeinek harmóniáját alkotta meg önmagában. Ezért jegyezték meg róla évtizedek múltán is,

hogy tekintetében, beszédén, járásán, minden mozdulatán megéreződött valami belső erő: a kemény azskézis és a boldogító misztika harmóniájának ereje.

A két doktorátus

Prohászka a már említett visszaemlékezésében, „A Collegium Germanico-Hungaricumban” című írásában (16,158-271) azzal a szomorú megállapítással kezdi beszámolóját, hogy a múlt század közepén bekövetkezett nagy belpolitikai változások miatt a XIII. Gergely pápa által alapított egyetem épület nélkül maradt: „a Collegium Romanumot az egyesített Olaszországból összefogdosott s kötözni való népképviselőt elkomázta” (191). Ez azonban nem gátolta meg a professzorokat és a kollégistákat abban, hogy „megőrizték a filozófia múzsájának méltóságát”. Az előadások magában a Collegium Germanicumban voltak. (A Collegium Romanum az alapítótól kapta később a Gergely-egyetem nevet.)

Az évszázadok alatt kialakult szabályok értelmében a hallgatók közvetlenül nem bocsáthatók a teológiára, vagyis előbb filozófiára kell beiratkozniok.¹⁸ Az első évet annus logicorumnak nevezik, melynek első felében a logica dialectica a főtantárgy, a másodikban a logica critica. Ezek az első hónapok nagyon igénybe veszik az egészen más tanulási módszerhez szokott fiatalokat. Tanáruk ugyanis a töről metszett római jezsuita, P. de Melis, órák hosszát nem tett mást, mint a „szó” és a „mondat” rejtelméről beszélt a kezdetben értetlen hallgatóknak. Hányféle mondat van, milyen a szuppozíció az alanyban és az állítmányban, és hányféle szillogizmus létezik. És ráadásul semmiféle tankönyvet sem kaptak, mindent maguknak kellett jegyzetelni (ezekből néhány van a székesfehérvári archívumban!). Így érthető, hogy mindenki saját érdekéből nagyon figyelt, és igyekezett használható jegyzeteket készíteni önmagának. Az első félév csak dialektikával telt el: reggeltől estig csak ez volt a téma, még ebéd, séta alatt is – természetesen latinul – erről beszéltek. Tréfásan említi az első évet Prohászka: „...s mit volt mit tenni, még éjjel is a dialektikáról álmodtunk” (193).

Ez a kemény „hámba fogás” (a kifejezés tőle ered) csakugyan kiforgatja az embert, akár a legkegyetlenebb koplalás. Nem véletlenül csúfolták „geistige Hungerkur”-nak azokat, akik csak a negatív oldalát látták. Nincs igazuk, mert óriási eredménynek mondható, hogy a 18 éves fiatalember ültő helyében 2-3 óráig képes valamely bölcséleti tételen törni a fejét, hogy saját okosodásával találjon megoldást. A gimnázium és a egyetem kint a világban – és ez ma is így van! – mindent az emlékezésre épít. A módszer itt más! Ott a tanár előad, a tanuló hallgat, és vizsgázik, felel, kollokvál, itt az „észirtó emlékezéssel” semmire sem megy az ember! A cél itt nem a professzor előadásának meghallgatása csupán, hanem mindenben a tanuló saját értelmi munkájának előtérbe helyezése. Itt tehát nem „hallgatók” ülnek, hanem „tanulók” dolgoznak, megtanulják a józan értelmi boncolgatás, az analízis és a szintézis nélkülözhetetlen tudományát. Ennek tudható be, hogy „kikérdezés” csak az első félévben létezik a logica dialectica anyagából, a második félelvtől kezdve az ellenőrzés megszűnik, és mindenki saját magát kontrollálja. Természetesen létezik más „fajsúlymérő” módszer, mely minden más gimnáziumi, egyetemi vizsgánál, kollokválásnál pontosabban képes kimutatni a tanulók szorgalmát és aktivizálni tudja szellemi képességeiket. Ez a kontroll a disputa, mely valósággal lázba hozza

¹⁸ Prohászka római filozófiai és teológiai tanulmányainak részletesebb elemzése, a hét év alatt szerzett befolyások feltárása folyamatban van. De igazában Prohászka maga megnevezi azokat a jezsuita előljárókat, prefektusokat és professzorokat, akiknek emlékét őrzi. „Ha P. Franzelin, Palmieri, Secchi, Ballerini szobáját söpri...” (16, 175). Hosszabban ír P. de Melisről (16, 192-193), aki a logikát tanította. Balleriniéről, morális tanáráról is jó jellemzést fogalmaz meg (16, 217). A bíborossá kreált Franzelint is látja 1875-ben, IX. Pius jubileumán (16,234). Később naplójában a szintén bíborossá kreált Mazellát emlegeti, aki 1879–86 között dogmatanár, 1880–86 között pedig stúdiumprefektus volt a Római Kollégiumban.

Prohászkat, és oldalakon keresztül részletesen beszámol a disputálás lefolytatásáról, miközben lelkesen ecseteli ennek a skolasztikus módszernek észnyitogató előnyeit.

E tanulmány keretei nem engedik meg, hogy akárcsak vázlatosan is ismertessem szellemes írását, ezért inkább utalok visszaemlékezésére erre a fejezetére: (16, 190-206.). Ezzel azért érdemes behatóan foglalkozni, mert Prohászka félelmetes szellemi fölényének, borotvaéles logikájának gyökere itt keresendő.

A disputálás révén szerzett gondolkodás és ismeretszerzés megköveteli, hogy a „gladiátornak” nevezett vitázók (vitapartnerek) egy vagy akár több héttel előbb megkapják a téziseket, hogy a vitához szükséges anyagot, tudnivalót a kollégium kiváló könyvtárában kikeressék, irodalmával tisztában legyenek, vagyis hogy felkészüljenek a szellemi tornára. Az *arguens* és *defendens* „csatája” a kollégium életének szerves része, mert a *disputa* nyilvános, sőt a professzorok, főpapok, bíborosok, olykor még maga a pápa is megjelennek.

Disputa mindig van, különböző időkben és helyen. Az ún. „sabbatina” szombatoként zajlik délelőtt és délután, a „*circulus*” a délutáni előadások után van, és fél óráig tart. A „*repetitio*” magában a kollégiumban megy végbe, és egy álló óráig tart. A „*menstrua*” (havi *disputa*) még ennél is nagyobb jelentőségű, és helye a nagy aula, százakra menő hallgatóság előtt. Egész nap tart: délelőtt két óra hosszat, délután másfélig. Büszkén és öntudattal állítja beszámolójában a kitűnő eredménnyel doktorált filozófus germanista, hogy e komoly, száraznak tűnő módszernek, tehát a disputációnak mindenki hasznát veszi. Olyan ez, mint az artézi kút fűrója, mert a gondolkodás legmélyére hatol, a szellemi világ örvénylő mélységeiből hozza felszínre az éltető igazságok elemeit. Itt ugyanis annyira az igazság megközelítésén és győzelmén van a hangsúly, hogy mindegy, ki képviseli: az egyszerű kollégista, vagy a professzorból lett bíboros. Mert ilyet is említ. Egykori dogmatanárunkat, P. Franzelint a pápa bíborossá kreálta, és határozottan állította, hogy amióta tanítványaival együtt nem részesülhet a *disputák* „áldásaiban”, nem tud könyvet írni, hiszen eddig az *arguensek* és *defendensek* érveiből kapott legtöbbször indítást. Voltak olyan nyilvános viták, ünnepélyes *disputák*, melyek felforrósították a kollégium hangulatát. Különösen Ballerini, a nagyhírű moralista professzoruk értett ehhez, és ha ő megjelent az aulában, a több száz teológus csendes morajlással jelezte, hogy várják az ő szellemes kirohanásait a legújabb téveszmék hirdetői ellen. A céltábla legtöbbször az olasz papfilozófus, Rosmini volt!

* * *

Prohászka pontosan beszámol a többi tantárgyról és az évek szerinti felosztásról. Az első év, az *annus logicorum* után következett az *annus physicorum*; téma: mechanika és kozmológia. Az előbbiben a felsőbb számtan elemeit taglalják, az utóbbiban a természetbölcselet igazságait, majd következik az antropológia. A második évben tehát látszatra a filozófia háttérbe szorul. Annál inkább ez jut szóhoz a harmadik évben, mikor is délelőtt az etika és az ontológia, délután a csillagászat kerül sorra. Egyetlen tantárgy szerepel változatlanul az órarendben: a retorika, ezt ugyanis mind a hét éven át tanulják: az első évben heti két órában, később hetenként egyszer; és ez kötelező minden germanikus számára.

A harmadik év végén következik, a sikeres *disputák* után a doktorátus. Prohászkat 1878. augusztus 17-én avatták a bölcselet doktorává. Ekkor még nem töltötte be a huszadik évét. Naplójában is megörökíti: „...mintegy hatvanan nyerték a koszorút... mi négyszarvú birétumainkkal vártuk az ajtó előtt, mire behívnak... Megnyílik az ajtó, a doktorok kettecskén nagy szerényen bevonulnak... Bent Card. Franzelin elnökösködött... végre megteszi, fölvatja az ünnepeket tudorokká. Régi jó szokás, melyet föl nem hagynak; emléke is szép...” (1878. aug. 17.)

A filozófiai évek után kezdődik a teológia. Ennek tantárgyai között nem kell kérdezni, hogy melyiket illeti meg a „főtantárgy” titulus. Ti. a *Collegium Romanum* nem ismer négyévi

teológiai kurzust, hanem ismer egy termet, ahol a teológia dogmatica-t adják elő. Az tehát nem jön számításba, hogy ki mikor lépett ebbe a terembe. Vagyis a rendszerből szükségképpen következik, hogy minden teológus más-más témával (részlettel) kezdi tanulmányait. A problémát feloldja az, hogy az ezt megelőző három évi filozófia már átvette a fundamentális és az apologetika valamennyi kérdését. Sorrend tehát a dogmatika traktátusaiban nemigen van.

A morálist két éven át tanulják, naponként egy órában, amihez még az ún. *solutio casuum* is tartozik hetenként egy alkalommal. Itt a felvetett problémák megoldásán van a hangsúly; és mind a négy év alatt folyamatosan tart. Prohászka morális tanára a hírneves P. Ballerini volt, aki sohasem végezte be két év alatt a tárgyat; mindig kért egy harmadik évet, de nem kapott.

A visszaemlékezések nem hallgatják el a hiányosságokat sem. Prohászka sem hallgat erről, de az okokat is felsorakoztatja. Az ún. „mostoha tantárgyak” között szerepelnek a következők: történelem, exegézis, keleti nyelvek, egyházjog. Prohászka szerint nem az óraszámokat kell nézni, mert bár például az exegézist két éven át csupán egyetlen óra keretében tanítják, mégis bárki három, sőt akár négy évig is hallgathatja. Ami a történelmet illeti, a tanárok itt nem saját tantárgyuk egészét törekednek bemutatni, hanem a történelmi érzék elsajátítására nevelik rá a hallgatókat, ahogy ezt a hírneves történészek legtöbbször teszi. Első hallásra ugyancsak meglehetősen tűnik Prohászkanak az a kijelentése is, hogy „a pasztorális ismeretlen fogalom Rómában” (218.). Mint önálló tantárgy valóban az, csakhogy ennek egyes témáit más-más kurzusban tárgyalják: a szentségeket a dogmatikában, a penitenciatartást a morálisban, vagy „iskolán kívül”, magánál a spirituálisnál. És nem tanítják Rómában külön tantárgyként a lelkivezetést; a hodegetikát amúgy sem lehet könyvből tanulni, mint ahogy Vianney János sem onnét tanulta. A lelkivezetés „sikerének” titkát épp az *arsis plébánostól* tudhatjuk meg: „Le monde appartient á qui l'aimera davantage et lui prouvera le mieux” (Azé lesz a világ, aki forróbban fogja szerethetni, s szeretetét az embereknek bebizonyítani.) (219)

Akárhogy is taglaljuk a teológiai évek pozitívumait és esetleges hiányosságait, tény az, hogy Prohászka Ottokár 1882. június 14-én megkapta a filozófiai doktorátus mellé a teológiai is. Ez a dátum is mélyen belevésődött emlékezetébe, és harminc évvel később ezt írja naplójába: „Nyilvános vizsgám évfordulója. Mindig gondolok ilyenkor a jó Mazzellára, aki kardinális is. Ritka jó szívvel viseltetett irántam, mint ezt levele is mutatja...” (1912. június 24.) Jó tudni, hogy nemcsak Prohászka értékelte nagyra tanárát, de a professzor is tisztában volt tanítványa rendkívüli képességeivel. Ugyanis ez a Mazzella, a római tanulmányok befejeztével így nyilatkozott róla: Prohászka olyan nagy elme, hogy milliókra fog hatni. Ha eretnek lenne, milliókat zavarna meg. Ha mindig ilyen buzgó marad, rendkívüli szolgálatot fog tenni az egyháznak! (Schütz: 25,32).

* * *

Míg eddig a Collegium Romanum filozófiai és teológiai fakultásairól adtunk rövid tájékoztatót, most megkíséreljük felvázolni azt a hittudományi szellemi közeget, mely a múlt század második felét jellemezte, és amelynek „levegőjét” Prohászka – hogy úgy mondjam – teli tüdővel szívta magába. Még ezen a téren is a kutatás első fázisában vagyunk, és minden biztonnal sok új összefüggésre fognak majd rámutatni a későbbi kutatók; most elégedjünk meg egy általános és mégis a ma emberek számára fehér foltnak tűnő vázlattal.

Legtöbbször „római iskolának” szokták nevezni azt a filozófiai-teológiai mozgalmat, amely nem szorítkozott a hagyományos skolasztikára, hanem visszahajolt a nagy egyházi hagyományhoz, az egyházatyákhoz, és figyelembe vette a történetiséget¹⁹. Az Egyház Krisztus

¹⁹ Az ún. „római iskoláról” (Perrone, Passaglia, Schrader teológiájáról) bővebben lásd: W. Kasper: *Die Lehre von der Tradition in der Römischen Schule*, Herder 1962. A három teológus nem volt Prohászka tanára, de irányzatuk tovább élt a Kollégiumban 1875-1882 között is.

misztikus teste ugyan, de emberi alkotóelemei is vannak. Van dogmafejlődés, és időnként új meglátásokkal állnak elő a teológusok. Éppen ezért érdekesítő kérdés, hogy vajon Prohászka mit vett észre ezekből. Hiszen épp római tartózkodása idején került újabb viharzónába a péteri hajó, és mint ilyenkor mindig, ezúttal is különbözőképpen reagáltak a hajóban tartózkodók ezekre a szellemi „frontbetörésekre”. Prohászka hét éve ebből a szempontból is sorsdöntőnek bizonyult.

Még az ún. „modernista válság” kirobbanása előtt néhány hittudós a keresztény múlthoz hajolt vissza az új arculatú egyház érdekében. J. H. Newman (+1890) anglikán konvertita körül még akkor is nagy forrongás volt, amikor nagy meglepetésre XIII. Leó pápa bíborossá kreálta. Az ő nevével sokkal ismeretlenebb a tübingeni iskola vezéralakjának, J. A. Möhlernek a neve (+1838), aki különösen Szent Athanázhoz fordult ihletért, hogy kialakítsa az eddiginél aktívabb, új egyházképet. Prohászka közvetett úton, vagyis tanárain keresztül jól ismerte nevét és teológiai nézeteit. Möhler eszméi ugyanis a Collegium Romanumban két neves jezsuita révén tovább éltek. Az egyik G. Perrone (1876), a másik C. Passaglia (1887). Ők különösen azt a szemléletmódot vették át Möhlertől, hogy a teológusok legyenek nyíltan patrisztikus beállítottságúak.

Prohászka egyházképeinek gyökerei után kutatva külön felhívom a figyelmet Perrone 1862-ben megjelent könyvére, mely előkészítette – másokkal együtt – a későbbi Actio Catholica életre hívásához nélkülözhetetlen talajt. Ebben nem kisebbet bizonyít, mint azt a ma már közismert nézetet, hogy az apostolság nemcsak a papságot, hanem a világiakat is kötelezi, hiszen a Megváltó apostolságának a folytatása és a világ megszentelését szolgálja. Különben a Szent Athanáz–Möhler–Perrone láncolat első két szemét Prohászka név szerint is említi egyik naplójában (1919. júl. 7.)²⁰

Az imént említett Passaglia alakja külön említést érdemel. Nemcsak azért, mert kiváló tanár volt, és ő is a patrisztikus irányzat képviselőjeként tanítványán, C. Schraderen keresztül az I. vatikáni zsinat egyháztanának létrejöttét készítette elő, hanem azért is, mert közéleti szereplése miatt el kellett hagynia Jézus Társaságát. Amikor ugyanis 1858-ban az Italia unita megalakult, és az Egyházi Állam tovább ragaszkodott földi hatalmához, jezsuita létére kemény hangon bírálta a pápát és politikáját, a Collegium Romanum ünnepelt tanára a turini egyetemen lett a filozófia tanára, és halála előtt kibékült az Egyházzal.

Prohászka minderről tudott, és már germanista korában felfigyelt arra, hogy a „semper reformanda” képviselőinek nem könnyű a sorsa a Tanító hivatal minden újításra élénken reagáló magatartása miatt. De mindjárt megjegyzem azt is, hogy Prohászkanak módjában állt más magatartást is megfigyelni. Ti. a Collegium Romanumnak Passaglián kívül volt más reformátora is. Domenico Palmieri jezsuita bölcselőre és hittudósra gondolok, aki az új skolisztika nagy és merész mestereként eredeti úton járt és a substantia és accidens körüli évszázados vitához nyúlt. Érveket hozott fel a accidensnek a substantiától valóban különböző voltáról. A tanító Hivatal ezt azért látta veszélyes tanításnak, mert könnyen átvihető a teológia síkjára (például az Eucharisziára), és ott a természet és a természetfeletti elem (kegyelem) közti válaszfalat látszik veszélyeztetni. Emiatt Palmierit felmentették tanári állásából, és áthelyezték Hollandiába. Ő ezt alázatosan tudomásul vette, és új helyén biblikus tanárként működött. Ennek az engedelmes magatartásnak és nélkülözhetetlen tudásnak tudható be, hogy később visszahívták Rómába, ahol nemcsak a S. Officiumban bíztak rá fontos feladatokat, hanem a Poenitentiaria teológusának is kinevezték.

---

²⁰ A két doktorátus című fejezetben összefoglaltam kutatásaimat, részleteket vö.: Barlay PÉA: A Gregorián egyetemen folytatott filozófiai és teológiai tanulmányok című fejezet 1-15. – J. A. Möhler hatását elemzi Szabó Ferenc SJ: Prohászka a próféta és a reformátor in *Katolikus Szemle* 1977/2 97-105. A világiak apostoli hivatása Prohászkanál vö.: Koncz Lajos: Elszántan és tapintatosan in *Jel* 1991/2 3-6.

Anélkül, hogy párhuzamot vonnék Palmieri és Prohászka között, csupán érdekes megjegyzésnek szánom azt a tényt, hogy Palmieri filozófiai tudásán kívül óriási műveltségéről is híres volt. Talán különös véletlennek tűnhet, de Palmieri korának egyik nagy Dante-kutatója volt. Hogy miben és milyen mértékben hatott Prohászka, egyelőre nem tudjuk, de azt igen, hogy személyesen ismerte, hiszen a „Collegium Germanico-Hungaricumban” című visszaemlékezésében még azt is boldogan említi, hogy amikor a kollegisták a délutáni órákban sétáltak vagy játszottak, P. Palmieri mindig részt vett a piastrella játékon a San Pastoreban töltött vakáció heteiben... Tanár és tanítvány együtt vakációzik, együtt játssza a piastrellát. És közben mi mindenről beszélgethettek? (16, 261.)

A „front betörésekhez” hasonlítható szellemi áramlásokat Prohászka éles tekintete azonnal észrevette. Ennek fényes bizonyítéka az a naplórészlet, mely az 1878. augusztus 17-én tartott „tudori koronázás szertartását” rögzíti, vagyis saját filozófiai doktorátusának eseményeit. Másnap visszatér egy megfigyelésre, mely az avatás elnökének, a jezsuita Franzelin bíbornoknak feltűnő rosszkedvével van kapcsolatban: „Tegnap azt mondták, fölhős volt a bíbornok homloka és fősvény a beszéde.” Nos, nem nehéz kitalálni ennek okát: „A pápa elrendelte, hogy a peripatikus rendszer előadassék, s ez a Római Kollégium élet letöri, mert kosznak nézik e rendszereket vívó harcokban. Én nem tudom, hogy úgy van-e, mint sokan mondják. De a sok fecsegés a rendszer alapos ismerete nélkül nem válik dicsőségére senkinek.”

Jó ezt az éles kritikával megfogalmazott mondatot megjegyeznünk! A húszéves filozófiai doktor, tehát teljesen tisztán látja, hogy ő annak a kollégiumnak doktora, mely kosként megy neki az elavult eszméknek. Tudni kell, hogy a római tanító Hivatal akkor szokott nyíltan „a peripatetikus rendszer” elsőbbsége mellé állni, amikor veszélyeztetve látja a tanítás egységét. A Római Kollégium nem vette kizárólagosnak a tomista tanrendszert. Ezt tudta az a XIII. Leó is, aki ugyancsak ennek a kollégiumnak volt eminens tanítványa. Mégis jónak látta az Aeterni patris enciklikájával sürgetni a tomizmust, szemben azzal a szabadabb iránnyal, melynek – mint az imént láttuk – Prohászka tanárai között is híres képviselői voltak. Persze, mindig megkülönböztették Szent Tamást és a merev tomizmust.

* * *

A két doktorátust kiváló eredménnyel végző Prohászka Ottokárra már Rómában sokan felfigyeltek. Nemcsak tanárai, kollégista társai, de maga a pápa is. Abban az időben közszájon forgott az a rövid párbeszéd, ami XIII. Leó és Császka György szepesi püspök között hangzott el. Ez utóbbiról tudni kell, hogy rokona volt anyai ágon Ottokárnak. Nos, a pápai kihallgatás alkalmával Leó pápa név szerint említette Prohászka, de nem tudta jól kiejteni a nevét. „Habes cognatum in Collegio Germanico, qui Borasca vocatur.” A nyelvbtlés azonban jelen esetben próféciának is beillenék. Ti. ha a „borasca” eredeti változatát nézzük, és „burrasca”-t mondunk, az annyit jelent magyarul, mint vihar! Vagyis olyan rokonod van, aki majd nagy vihart kavart! Prohászka valóban felkavarta a magyar egyházat pünkösdi tűzviharával. Emiatt félreértések, sőt támadások pergőtüzébe is került. Amikor ez az ominózus 1911-es indexretételt is eléri, Prohászka Rómába utazik, és annak ellenére, hogy X. Pius pápa szívélyesen fogadta és hosszan beszélgetett vele, Rampolla bíboros kritikus hangon és nem helytállón a német teológusokra terelte a szót, akik annyi problémát okoznak a Tanító Hivatalnak. Prohászka elhárította magától a célzást: „Eminenciás Uram, én római teológus vagyok”²¹. Élete végéig ennek szellemében dolgozott.

²¹ Vö.: Schütz A. 25, 26.

A fiatal apostol

A Prohászka Ottokár római éveiről szóló tájékoztatás nem lenne hiteles, ha az önmezszentelése és két doktorátusa témáján kívül hallgatnánk mindarról, amit ezen kívül még tett. Ha az előbbi kettőről van is némi összefoglaló értékelés, a most következőről érdemben eddig nem esett szó. Azután kutattunk most, hogy az „apostolus Hungariae”, Magyarország apostola vajon már római tartózkodásakor gondolt-e a papi hivatástól elválaszthatatlan apostoli feladatokra, netán gyakorolta is germanista korában? A kérdésre meglepő választ kapunk! Szent Pál óta tudjuk, hogy az apostol karakterének egyik legmarkánsabb jellemzője, hogy igyekezzék mindenkinek mindenévé válni, hogy mindenkit üdvözítsen. (1Kor 9,22.) Vajon ennek a nélkülözhetetlen magatartásnak gyökereit megtaláljuk a papságra készülő Prohászkaiban?

* * *

Volt a Collegium Romanumnak több olyan szabadon választható kezdeményezése, mely lehetővé tette a kollégisták számára az önképzést. Ezek közé sorolható a magyar szemináriumokból érkezők önképzőköre. Egyelőre ezen a téren is csak utalásokra vagyunk kénytelenek szorítkozni, mert az eredeti jegyzőkönyvek tanulmányozása későbbi kutatásokra vár. A leírásokból kiragadott mondatokból és Prohászka néhány jegyzetéből azt azonban látni lehet, hogy már a római évek alatt tudatosan készült későbbi hivatására, kisebb-nagyobb dolgozatokat, előadásokat írt, és tartott, sőt olyan témák foglalkoztatták, melyekhez később itthon visszatért. A rendelkezésünkre álló adatok alapján a következő beszámoló készíthető:

„Magyar Bölcsészeti-irodalmi Társulat” néven 1869-ben két magyar germanista hívta életre az első közösséget, mely azonban rövidesen életképtelenné bizonyult. 1873-ban hétre növekedett a magyarok száma, „jó ideje nem hallott szám” – írja a Kör krónikása. Új lendület következett be Prohászka Rómába érkezése után. 1875/76. év nyolcadik ülésén már nevét ott találjuk a jegyzőkönyvben. Ugyanis ekkor már „A magyar bibliafordítás Pázmány koráig” címmel előadást tartott, aminek köszönhető, hogy a Kör bizalma jegyzőnek választotta meg. Attól kezdve rendszeres előadója a „Szent Imre Körré” változtatott magyar közösségnek. 1879. június 18-án egy órás beszédet mondott IX. Pius pápa halála alkalmával. Külön elemezte a Collegium Romanumhoz fűződő szoros, meleg kapcsolatát.

1879. augusztus 5. Prohászka a jegyzőkönyv szerint már a Kör elnökeként mondja el évzáró beszédét: A kör minden tagja érezze át felelősségét. Bár a kis létszám miatt munkájukat a csermely jelentéktelenségéhez hasonlítja, de ennek kristálytisztá vizéből később erős folyam lehet. „Hivatásuk: a szenvedő Egyháznak harcosokat, a nyomorgó emberiségnek önfeláldozó barátokat kell teremnie.” 1879. november 27. Prohászka felolvassa a Sybillákról írt dolgozatát.

Fontos dátum az 1880. június 22-i. A jegyzőkönyv ezt rögzíti: „Prohászka úr értekezik a Társadalmi válságról.”²² A bíráló megjegyzése alapján az előadás tartalmáról is tudunk: a munka és birtokviszony, valamint a gép térhódítása, a tőke uralma, a szabad kereskedés, az uzsora miatt új helyzet állt elő a világgazdaságban. „Az emberiség nyomora, erkölcsi, egészségi, jogi síkon is rendkívüli átalakulások következtetését rejti magában.” 1880. július 29.: Rögtönzött előadást tart a tridenti zsinatról.

A jegyzőkönyvek arról is tájékoztatnak, hogy többször költeményeket adott elő. Pl.: Arany Jánostól „Az utolsó főpap” című verset, máskor Mindszenty költeményét szavalta. Amikor az V. Lászlót adja elő, bírálója megjegyzi: „Az előadás kielégítő, de az egyes szereplők föltüntetésében hiányt szenved.”

²² Ezt a tanulmányt szó szerint közlöm jelen kötetünk második fejezetében: Korproblémák cím alatt.

„Ifjú és tetterős” jelzővel illetik elnöküket a Kör tagjai, akik örömmel állapították meg, hogy Prohászka felvette a kapcsolatot a budapesti Magyar Iskola tagjaival, és szépen gyarapodott a könyvtáruk is. Az összejöveteleken már húszan vannak. Beszél, lelkesít, szaval, legtöbbször hazafias verseket, pl. Petőfi: A hazáról. Kapcsolatot tart a Szent István Társulat elnökével, felolvastatja „Tárkányi úr öméltóságának levelét”, melyben szó van könyvek küldéséről. A pestiek adományának híre óriási lelkesedéssel tölti el a Kör elnökét és tagjait. Előadásai egyre jobban mutatják, hogy mi minden foglalkoztatja: sajtószabadság, liberalizmus. 1880. december 3-i előadásában különleges témát elemez: rosszallja az Aranybulla téves felfogását, mintha az egyéni szabadságot korlátozná. Egyedülállónak minősíti és nem látja jogosnak, hogy más országokkal összehasonlítsák... 1881. január 27-én az Egyház és az Állam szétválasztásáról tartott előadásában sorra veszi az érveket, bemutatja az Egyház fölényét az állammal szemben. Remekül cáfolja az ellenvetéseket. A kör védőszentjének, Szent Imrének minden évben díszgyűléssel adóznak, az ünnepi szónok mindig az elnök, Prohászka. A székesfehérvári archívumban őrizzük egyikét, melynek nemcsak vázlatát, de teljes szövegét is leírta. A jegyzőkönyv egyetlen szóval illeti: „remek”. Az utolsó gyűlésről külön szép megemlékezést olvashatunk. Most is ő az előadó: Káin és Ábel áldozata a téma, mely előadás „valóban méltó zárkőve dolgozatai ama szép sorának, mellyel hét éven át gyönyörködtette iskolánkat. Hét éven át volt körünk öröme és büszkesége. Élvezze künn az életben irodalmi munkásságának gyümölcseit, és legyen kedves az Isten előtt, amint kedves volt Ábel áldozata.”²³

* * *

A krisztusi apostolság páli megfogalmazása nem ismer korlátokat. Ezért „illik” a göröghöz göröggént, a zsidóhoz a saját stílusában beszélni... Ezt a korlátokat nem ismerő magatartást Prohászkanál már a római években megfigyelhetjük. Az alábbiakban három olyan epizódra havom fel a figyelmet, mely közül kettőről ő számol be, egyet pedig a világhírű festőművész, Csontváry örökített meg.²⁴

Mennyire félreismernénk a fiatal Prohászkát, ha csupán a naplóiban megörökített lelki élményei, harcai alapján készítenénk el portréját. Nem a római Soliloquiából, hanem egyik esszéjéből tudjuk meg, hogy a Collegium Romanumnak voltak világi hallgatói is, sőt még hitetlenek is beültek neves jezsuita professzorok óráira. Azt pedig még kevésbé hinnék el, hogy egy hitetlen porosz báró épp Prohászka mellé szokott ülni, és baráti kapcsolat alakult ki közöttük. A fiatal Roeder báró azt is elmondta teológus barátjának, hogy nézetei miatt a római előkelőségek radikális szocialistának, sőt néhányan nihilistának nevezték. Legtöbbször a lélek halhatatlanságáról vitatkoztak, melyet „óperenciás dajkamesének” tartott mindaddig, míg nem találkozott „az angyali szépségű” dán leánnyal, a Sacre Coeur apácáinál nevelkedett Zinkával. A szerelemből házasság lett, és az 1876-ban kezdődő ismeretség néhány évi szünet után nem várt fordulatot vett. 1880 májusában Prohászka újból találkozott a báróval az Albanói tónál, de ekkor mint megtért özvegygel. Zinka ugyanis meghalt, és most két éves kislányával itt maradt. egyetlen vigasza, hogy Zinka mégis él; nem halhatott meg: „Zinka halhatatlan”. A szépirodalmi remeklése kívül van ebben az írásban egy olyan mondat, mely a későbbi Prohászkának, a hozzá forduló lelkek orvosának egyik titka volt: odafigyelés, a lepecsételt zárok, bezárt ajtók kinyitásához nélkülözhetetlen türelem... „Nem szóltam semmit: tudtam, hogy rajta a beszéd sora” (8,8).

²³ Részletes elemzés a Barlay PÉA: Prohászka és a római Szent Imre kör c. fejezetben.

²⁴ Vö.: Zinka halhatatlan in 8,1-8. – Prohászka és Csontváry római találkozásáról Szabó Ferenc SJ: Csontváry, a „Magányos Cédrus” in Jelek az éjszakában, Róma, 1983, 351-356. – A két magyar zarándokról 1881. máj, 15. és 17. in 23,17. – A három epizódról részletesen in Barlay PÉA: Prohászka nevű kispap 1-7.

* * *

A másik epizód a következő mondattal van kapcsolatban: „Meggyőződtem arról a Collegie Austro Hungaricoban (sic!), hogy ott egyetlen magyar Prohászka nevű kispap tanul, aki szívesen de félénken fogadott, és egy tányér supát belém is csúsztatott.” A mondat Csontváry Kosztka Tivadar életrajzi vázlatából való. Ebből a rövid néhány szóból tudjuk meg egyáltalában, hogy a két rendkívüli ember valaha is találkozott. Prohászka naplójában ugyanis ezzel kapcsolatban semmilyen adat sem található. Pontosítva a történetet, az bizonyosra vehető, hogy 1881 húsvétszombatján Csontváry több sikertelen próbálkozás után végül is a Collegium Germanicumba kért bebocsátást, miután az otthon megadott címek közül senkit sem talált meg: a san Pietro német gyóntatója sem volt otthon, a magyarok zarándokháza nem volt nyitva, az egri papismerőse sem tartózkodott Rómában. Utolsó reménye az volt, hogy a jezsuiták kollégiumában megtalálja azt a magyar kispapot, akivel szót válthat. A tragikus sorsú festőművész épp ezekben a hónapokban járta be a világot, hogy a „láthatatlan szellem meghívottjaként” egy új, eddig soha nem látott élő perspektívát csináljon, olyat, amelyet még Raffaello sem tudott alkotni. Rómába is azért jött, hogy szemtől szembe láthassa őt... Útközben tudatosan koplalt, bizonyára Rómában is éhezett. Ezért is sokatmondó az a megjegyzése, hogy a szerény, félénk „Prohászka nevű kispap” még egy tányér levessel is megkínálta... Alighanem soha nem látták később egymást, de nekünk óriási kincset jelent a két római zarándok találkozása!

* * *

Néhány héttel később, 1881. május 15-én újabb zarándokok kopogtak a Collegium Germanicum kapuján. Ezúttal két magyar temerini paraszt kért bebocsátást, mert a Szentföldről megérkezvén sehol nem kaptak szállást; sőt a németek az Anima kolostorból kitessékelték őket éjnek idején, mert magyarok! Ez annyira megrendítette Prohászkat, hogy napokig nem tudott szabadulni tőle: imádkozott, sirt és naplójába ilyen mondatokat írt: „...mintha lelkem ki akarna kelni szűk határaiból fölláldozni magát e szegény, zaklatott, szorongatott népért. Mit tehetek érted, magyar nép...” Mindez a szentelése előtti hónapokban történt. Utal is rá, mert érzi, hogy népéért akkor tud a legtöbbet tenni, ha „felszentelt kezei a szeretet és a kegyelem osztogatóivá válnak”. Bármennyire szereti Rómát, épp ennek a két temerini magyar parasztnak esete juttatja eszébe Vörösmarty Szózatát: „...Mily igazán éneklí Vörösmarty, hogy a magyarnak hazáján kívül nincs helye!” (23, 17-18.)

* * *

Elérkezett az utolsó esztendő. Egymást követik az események: 1881. augusztus 25-én diakónussá szentelik; október 18-án kéthetes lelkigyakorlattal készül pappá szentelésére. Lelkét, életét teljesen átadja Jézusnak: „Szent akarok lenni, mindenáron... egészen Érte élni.” Október 21.: „Ma délelőtt gyóntam... Most tehát minden rendben!” Október 24.: „Mindent visszaviszek a szentmisére, mely forrásom lesz mindenre. Eképp az ima emberének kell lennem.” És elérkezett a várva várt nap: Október 30. „Pappá szenteltettem.” A Trinita` dei Monti templomban Lenti c. érsek 11 társával felszenteli! Szeretné megállítani az időt: „ne folyjanak a percek, ne múljék az idő... Nem akarok pihenni, aludni, nehogy elmulasszam az időt...” (23,25) Primiciáját a Róma közelében fekvő Jó Tanács Anyjáról nevezett kegytemplomban mutatta be. Kézvezetője az a Csáky Károly plébános, aki annak idején szeminaristatársa volt Esztergomban, és aki várja már haza...

Első miséjének ünnepére emlékkönyvet kapott germanista társaitól. A piros vászonkötésű, fedőlapján aranynyomású „Album” Prohászka legkedvesebb emléke maradt, legtöbbször magával vitte útjaira, virágokat ragasztott lapjai közé. Ez is megtalálható a székesfehérvári hagyatékban. Értéke felbecsülhetetlen a történész számára is, hiszen német, olasz, spanyol, latin, magyar nyelvű versek, idézetek, jókívánságok találhatóak benne, melyeket társai és híres professzorai írtak... „Éltem legboldogabb napján, barátod Gombássy”-tól kezdve Steinhuber bíboroson (57), C. Mazzellán (59) és Palmierin (64) át Eszterházy János magyar verséig annyi szeretet és szellem árad a 128 lapból álló emlékkönyvből, hogy érthető Prohászka meghatódottsága. Az utolsó bejegyzés Franz Mooser professzortól való: „Ein Mann, der für eine so hohe Idee ihr Opfer bringt, ist jedesmal auch ein höherer Mensch” (Az az ember, akinek oly magas eszménye van az áldozatról, mindig nagyobb ember is.) (12. Juli, 1882.)

1882. június 14-én a szokásos nagy ünnepség keretében teológiai doktorrá avatják. A búcsúzás napjai; nehéz szívvel, de a magyar nép és a magyar egyház iránt érzett apostoli elszántsággal útnak indul. A székesfehérvári hagyatékban található egy parányi, zöldselyem notesz, mely az útirányt és a dátumokat is rögzíti. „Több mint egy hónapig voltam úton” – írja később egykori tanítványának, az ugyancsak germanista Andor (Anhäupel) Györgynek. A többhetes körutat nem egyedül, hanem egy bázeli évfolyamtársával együtt teszi meg. Június 26-án Assisiben a Poverello sírjánál megfogadja, hogy élete végéig a szegények patrónusa lesz. 27-én Loreto, 28-án Milano szerepel a feljegyzésben. „Tirolból a Gotthárdon gyalog mentünk”; élvezettel írja, hogy egy hóvizes folyón térdig érő vízben kellett átgázolniuk, mert eltévedtek. „Azt kellett volna lefotografizni!” Két napig a dissentisi kolsotorban pihentek, s hálából a vesperán az orgonálást vállalja! (A noteszben kotta jelekkel örökít meg egy Mária-éneket.)

Feldkirchben édesatyja sírját kereste fel. Apja 1879 nyarán halt meg, és nem lehetett betegágya mellett. A család visszaköltözött Nyitrára, itt láthatta özvegy édesanyját, és Irma húgát, hét év után, 1882 augusztusában. Jellemző, hogy közben állandóan Róma jut eszébe. Naplójának első itthoni bejegyzése augusztus 12-ről való. Ezen a napon háromszor is ír a füzetbe (23,31-32.). Ebből kettő Rómát idézi, a harmadikat érdemes megjegyeznünk: „Nagy érdektelenség... a parasztok helyzetéről beszélgetve egy fiatal ügyvéddel, azt a felvilágosítást vettem búcsúzólul; tudja a fene, hogy mi lesz.” Alig érkezett vissza hazájába, máris szembetalálja magát a közönnyel, melyet képtelen elviselni. Évek telnek el, míg felülkerekedik, és hadat üzen a cinizmusnak.

1882. augusztus 17-én délután jelentkezik a királyvárosi plébánosnál, dr. Csáky Károlynál, egykori iskolatársánál és római primiciájának manuduktoránál. Augusztus 18.: „Ma mise volt az asszisztenciával. Oda gondolok a kedves Germanicumra.” Testben itt van már, de lelke minduntalan Rómát járja...

Jegyzetek

- 3 Szent Mihályra utaló bejegyzéseiről részletesen: Barlay: PÉA 2-3 Mozaikok Prohászka Ottokár gyermekkorából. Idézetek Rózsahegyről uo. 2 kk.
- 4 Vö. Koncz Lajos: Prohászka Ottokár Modern katolicizmus, Bp. 1990, 63.
- 5 Vö. Élet 1918/10, 962. Idézetek gyermekkoráról, a losonci iskoláról: Barlay: PÉA 3-5 kk.
- 6 A piarista igazgató nyilatkozata in Élet id. szám 962. Visszaemlékezései nyitrai diákéveire, vö.: Barlay: PÉA 5-7. Utalás a helyzetkomikumra a tót-latin mondatokkal. 1915. febr. 27.
- 7 A kalocsai jezsuiták gimnáziumáról és kollégiumáról a legtöbb adat in Petruch Antal SJ.: Száz év a magyar jezsuiták múltjából, II. rész, Kecskemét, 1992, 13-219.
- 8 Jezsuitaellenes hangulat a parlamentben in Petruch 59, a főigazgatók dicsérete uo. 121.

- 9 Prohászka Kalocsáról. P. Railéről in Petruch 19-195, vö.: Élet 1918/10 960.
- 10 P. Raile Prohászkaról Élet id. szám 962; Prohászka osztálytársairól Barlay: PÉA 9; Raile levele Esztergomba uo. 13.
- 11 Prohászka kalocsai lelkivezetőjének azonosítása egy római feljegyzésének segítségével vált lehetővé. A még kiadatlan naplórész (1878. okt. 17.) a székesfehérvári Prohászka-archívumban található. P. Uhlarikról in Petruch 201 kk.
- 12 Vö.: Élet id. szám 962.
- 13 Itt csak érintem Prohászka és szülei levelezését. Az eddig ismerteken kívül többet is találtam. Minderről külön fejezetben számolok be, vö.: Barlay PÉA. Függelék.
- 14 Vö. Élet id. szám 960. 966.
- 15 Vö. Élet id. szám 960. 966.
- 16 Az adatokat vö.: A Collegium Germanico-Hungaricumban c. tanulmánya 16,158-271, illetve in Magyar Sion 1887-88 évf. cikksorozat. – Prohászka recenziója A. Steinhuber: Geschichte des Collegium Germanico-Hungaricum in Rom című művéről vö.: Schütz 16,303-4. Az ún. „Klasszicizáló magatartásáról részletesen Barlay: PÉA 20-23.
- 17 Szent Ignác lelkigyakorlatainak szelleme című tanulmányát I. 8,259-322. Itt azokat a gondolatait emelem ki, melyeket nélkülözhetetlennek tartott a magyarországi lelki megújulásban. Későbbi lelkigyakorlatai is ezt tükrözik.
- 18 Prohászka római filozófiai és teológiai tanulmányainak részletesebb elemzése, a hét év alatt szerzett befolyások feltárása folyamatban van. De igazában Prohászka maga megnevezi azokat a jezsuita előjárókat, prefektusokat és professzorokat, akiknek emlékét őrzi. „Ha P. Franzelin, Palmieri, Secchi, Ballerini szobáját söpri...” (16, 175). Hosszabban ír P. de Melisről (16, 192-193), aki a logikát tanította. Balleriniről, morális tanáráról is jó jellemzést fogalmaz meg (16, 217). A bíborossá kreált Franzelint is látja 1875-ben, IX. Pius jubileumán (16,234). Később naplójában a szintén bíborossá kreált Mazellát emlegeti, aki 1879–86 között dogmatanár, 1880–86 között pedig stúdiumprefektus volt a Római Kollégiumban.
- 19 Az ún. „római iskoláról” (Perrone, Passaglia, Schrader teológiájáról) bővebben lásd: W. Kasper: Die Lehre von der Tradition in der Römischen Schule, Herder 1962. A három teológus nem volt Prohászka tanára, de irányzatuk tovább élt a Kollégiumban 1875-1882 között is.
- 20 A két doktorátus című fejezetben összefoglaltam kutatásaimat, részleteket vö.: Barlay PÉA: A Gregorián egyetemen folytatott filozófiai és teológiai tanulmányok című fejezet 1-15. – J. A. Möhler hatását elemzi Szabó Ferenc SJ: Prohászka a próféta és a reformátor in Katolikus Szemle 1977/2 97-105. A világiak apostoli hivatása Prohászkanál vö.: Koncz Lajos: Elszántan és tapintatosan in Jel 1991/2 3-6.
- 21 Vö.: Schütz A. 25, 26.
- 22 Ezt a tanulmányt szó szerint közlöm jelen kötetünk második fejezetében: Korproblémák cím alatt.
- 23 Részletes elemzés a Barlay PÉA: Prohászka és a római Szent Imre kör c. fejezetben.
- 24 Vö.: Zinka halhatatlan in 8,1-8. – Prohászka és Csontváry római találkozásáról Szabó Ferenc SJ: Csontváry, a „Magányos Cédrus” in Jelek az éjszakában, Róma, 1983, 351-356. – A két magyar zarándokról 1881. máj, 15. és 17. in 23,17. – A három epizódról részletesen in Barlay PÉA: Prohászka nevű kispap 1-7.

Prohászka nevelői és tanárai Rómában 1875–1882

Az alábbi összefoglalás célja az, hogy némi eligazítást nyújtson Prohászka Ottokár római tanulmányéveinek értékeléséhez. Az még a későbbi kutatásokra vár, hogy pontosítani lehessen, kik, mikor, milyen tantárgyakra tanították a filozófia és teológia doktorátusára készülő germanikust. Itt most egyelőre be kell érünk azzal, hogy felsoroljuk annak a tanári karnak professzorait, akik Prohászka római tartózkodásának éveiben, tehát 1875 és 1882 között a Gregoriánán tanítottak. (vö.: L'Universita` Gregoriana del Collegio Romano nel primo secolo dalla restituzione. 1553-1824-1924. Roma. 131-144.)

Schütz Antal ugyan említi a leghíresebb professzorokat Prohászka életpályájának vázlatában, de részletekbe természetesen nem bocsátkozott. A rektorok, prefektusok, professzorok névsorának összeállítása azért nélkülözhetetlen, mert ennek segítségével legalább körvonalalaiban megközelíthető az a szellemi légkör, melyben az igazságokra szomjas fiatal Prohászka élt hét esztendőn át. És hogy milyen benyomások, ösztönzések érték a filozófiától kezdve a teológián keresztül a csillagászatig, mutatja, hogy mihelyt visszatért Esztergomba, ezek az impulzusok kielemezhetők, hiszen sorra jelentek meg olyan írásai (cikkek, értelmezések, ismertetések), melyekben nagy nevű tanárainak neve szerepel.

Rektorok:	P. Pietro Ragazzini 1876 P. Ugo Molza 1876 P. Francesco Vannutelli 1880
Prefektusok (Prefetti degli Studi):	P. Giovanni Perrone 1855-76 P. Giuseppe Dmowski 1877-78 P. Giuseppe Kleutgen 1879 P. Camillo Mazzella 1880-86
Dogmatika tanszék:	G. B. Franzelin 1858-76 Domenico Palmieri 1869-79 Pio Margarucci 1870-75 L. Stefano Villani 1876-87 Filippo Canestrelli 1877 Giovanni Egidi 1878 Camillo Mazzella 1879-86 Valentino Casajoana 1880-84
Morális tanszék:	Antonio Ballerini 1856-81 Alvise Querini 1882-84
Szentírás (Sacra Scrittura):	Francesco Quarella 1874-75 Alessandro Zanpieri 1876-79 Rodolfo Cornely 1880-89
Egyháztörténelem:	Enrico Valle 1870-92
Keresztény régiségtan:	Francesco Tongiorgi 1863-86
Egyházjog:	Lorenzo Lugari 1874-76, 1877-82 Luigi Caterini 1877-78

	Sebastiano Sanguineti 1879-85 Pietro Baldi 1877-80 Alvise Querini 1881
Igehirdetés (Sacra Eloquenza):	Antonio Angelini 1874-92
Keleti nyelvek:	Giovanni Bollig 1875-86
Héber nyelv:	Francesco Sav. Patrizi 1831-81
Filozófia	
Logica. Metafisica.	
I-II. Anno:	Federico de Melis 1874-79 Giovanni Urraburu 1879 Michele De Maria 1880
III. Anno:	Tommaso Ghetti 1879 Federico De Melis 1880 Giovanni Urraburu 1881
Etika:	Alessandro Caretti 1871-72, 1879 Tommaso Ghetti 1873-78, 1880
Matematika:	Elementare = Cesare De Angelis 1871-88 Superiore = Giacomo Foglini 1879-1904
Fizika, Mechanika, Kémia:	Giacomo Foglini 1858-88
Astronomia:	Angelo Secchi 1851-78 Gaspere Ferrari 1879-94

II. „Nehéz kórók közt pálmának lenni”

Minden, ami él, szükségképpen alakul, formálódik, tökéletesedik, ha biztosítottak a kibontakozáshoz szükséges nélkülözhetetlen feltételek.

Ebben a fejezetben épp ezeknek a feltételeknek útjelzőit kívántam feltárni. Közel tíz esztendő óta fel ez a sok belső vívódást, aszkézist és misztikus élményt is magában rejtő útkeresés. Nem véletlenül írtam mottóként e fejezet elé azt a sokat sejtető naplóbejegyzést, mely az oázis légkörét, a tiszta forrást és az ózondús levegőt igénylő pálma meg a terméketlen szikes föld kóróját említi egy mondatban összesűrítve: „Nehéz kórók közt pálmának lenni.” Nem nehéz kitalálni, hogy a fiatal, életszentségre törekvő Prohászka a hazai jozefinista – feudális –, sőt már a liberális eszmékkel is kacérkodó egyházi sivárságot illeti a kóró jelzővel. Minden energiáját, kegyelmi vértetét összpontosítania kell, ha nem akar ő is eltűnni a hazai lelki sivatagban.

A fejezet megírását többévi kutatás előzte meg. A naplók egy-egy mondatának elemzését össze kellett egyeztetnem a cikkeket, tanulmányokat író folyóirat-szerkesztő és a szemináriumi életet, teológiai órákat egyéniségével ámulatba ejtő harmincéves férfi szerteágazó tevékenységével és titáni erőfeszítésével: imádkozik, órákat térdel a Tabernákulum Jézusa előtt, ír, előad, külföldre utazik tapasztalatszerzés miatt, felvázolja reformtörekvéseit elsősorban a papképzés, majd a keresztény társadalom egészének érdekében.

Az első lépéseket már Rómából hazatérve, 1882 őszén megtette, de nyolc év kellett ahhoz, hogy mint edzett hegymászó feljusson a Sion hegy, vagyis Esztergom csúcsára. Erre is vonatkozik a fejezet végére kívánczó „kemény arcél” kifejezés!

Útkeresés Sion hegyén. 1883 – 1890

„Nehéz kórók közt pálmának lenni”

A jelen tanulmány Prohászka Ottokár életének olyan szakaszát kísérli elemezni, melyről eddig érthető okokból csak nagy vonalakban írtak. A mi korunkban a források nem álltak rendelkezésre, a régebbi életrajzírok pedig szándékosan nem mélyedtek bele Prohászka vívódásainak elemzésébe. Tették ezt azért, mert még éltek annak a generációnak tagjai, és nem tartották ildomosnak, hogy a századforduló magyar egyházának lelki, szellemi elesettségét épp Prohászka kemény, de igaz kritikájának modorában tárják fel.

Az említett okok ma már részben nem léteznek. Egyrészt azért, mert megvan a történelmi távlat, másrészt azért, mert a közeljövőben kiadásra kerülő Soliloquia kötetekben az eddig kihagyott vagy szándékosan félretett feljegyzések amúgy is olvashatók lesznek. Talán éppen azzal teszünk jó szolgálatot, ha előzetesként mi magunk tárjuk fel azt a lelki miliót, melyben Prohászka élt, vívódott, de szívós munkával átalakított és megszentelt.

* * *

Nem véletlenül adtam a tanulmány címéül az Útkeresés megnevezést. Schütz Antal ugyanis már ezeket az első keserves esztendőket is a „Sion hegyén” című fejezetben tárgyalja, sommázza, de nem elemzi. Már pedig a minden részletet feltárni szándékozó életrajzíró olyan lényegbevágó feljegyzéseket talál a kiadatlan naplórészekben, hogy ezek elemzése nélkül aligha lehetne megérteni az életpálya következő szakaszát. Prohászka, de maga az esztergomi aula is ekkor még az útkeresés fázisában él. Folytatva a jelképes beszédet: még messze van a hegytől, és épp azt kutatja, hogyan tudna feljutni Sion hegyére, méghozzá úgy, hogy a rábízottakat is felvihesse a hegy gerincén álló kilátóhoz. Ez a vívódás annyira jellemző Prohászka számára, hogy ennek a tíz évnek feltárása és bemutatása nélkül csonka lenne életpályájának egésze. Más szóval: a capolavoro egyik legfontosabb remeklése hiányoznék!

* * *

Úgy tűnik, hogy Simor János hercegprímás számára sem volt könnyű eldönteni, milyen feladattal bízta meg fiatal presbiterét. Ma már nem tudjuk kibogozni, hogy mi lehetett az igazi oka annak az egymásnak ellenmondani látszó döntésnek, mely az 1882. júl. 21-i és a szept. 2-i dispozió megírására készítette a primást. Az elsőt Rómában kapta kézhez Prohászka, és ennek engedelmességgel jelentkezett egykori szeminarista társának plébániáján aug. 17-én, Esztergomban. Gróf Csáky Károlytól bizonyára hónapokkal előbb értesült erről a dispoziációs tervről, hiszen többször találkoztak Rómában, és tudta, hogy Csáky személyesen kérte az érseket, nevezze ki barátját belvárosi plébániájára káplánnak.

Ha végig olvassuk Prohászka aug. 18 és szept. 1 között írt naplóit, meggyőződhetünk arról, hogy a tőle szokásos lelkiismeretességgel teljesen átadta magát a lelkipásztorkodásnak. Meghatódottan számol be minden egyes tevékenységéről: első miséjéről, gyóntatásáról, prédikációjáról, beteglátogatásáról, keresztelezésről. Semmi jel nem mutat arra, hogy egyéb tervek foglalkoztatták volna. Sőt megvalósult az, amiről Rómában többször is írt: egyszerű pap, szerény káplán szeretne lenni, semmi más!

Éppen ezért váratlanul érte, hogy csupán 15 napig tartott ez a pasztorációs megbízatás. Szept. 10-én mindössze egy mondattal érinti főpásztorának új döntését: „*Itt vagyok az esztergomi szemináriumban*”. Jellemző fegyelmezett magatartására, hogy egyetlen szóval sem érinti a váratlan dispoziációt, nem kérdez, nem vár magyarázatot. Amilyen lélekkel foglalta el

kápláni posztját, ugyanolyan lelkiülettel lát munkához abban a szemináriumban, melynek 1873 szeptemberétől két évig ő is lakója volt.

Ha a naplóban nincsenek is kérdőjelek a dispozióval kapcsolatban, annál több van bennünk! Nemcsak a szokatlan gyors áthelyezés miatt, de méginkább az új feladatkör aránytalansága miatt. Mert ha a két doktorátussal rendelkező káplánnak azért kellett volna beköltözni a főszemináriumba, mert az egyik katedrára helyezte volna ki a főpásztor, érthetőbbé tenné a döntést, csak hogy a summa cum laude kvalifikált doktort nem a filozófia és nem a teológia egyik tantárgyának oktatásával bízta meg Simor érsek, hanem a *kisszeminárium* gimnazistáinak görög-latin tanításával! A kérdőjelek azért is jogosak, mert a jó emberismerő primás nagyra értékelte Prohászkaét, és tisztában volt azzal, hogy kit hívott be a szemináriumba. Ezt maguk az aulisták jegyezték fel, amikor ugyanis hosszabb beszélgetést folytatott vele, távoztakor ezt mondta Csernoch Jánosnak, a későbbi esztergomi érseknek: Meglátjátok, ebből a fiatalemberből nagy ember lesz! (25,32) Egyelőre nem kap más feladatot, mint amit egy nyelvtanárnak kell tennie: felkészíteni az évvégi vizsgára és az érettségire azokat a kisszeminaristákat, akik a bencés atyák gimnáziumában tesznek ún. különbözetit latin-görög nyelvből. Annyi bizonyos, hogy ezt a feladatot senki sem tudta volna úgy megoldani, mint az a Prohászka Ottokár, aki kilenc évvel ezelőtt valósággal ámulatba ejtette a bizottságot az elnöklő primással az élén a bizonyos görög memoriterrel a szemináriumi felvételinél. És bár ezekről a görög-latin órákról semmilyen feljegyzés vagy megemlékezés sem maradt fent, elképzelhető, hogy a klasszikus auktorok művein kívül hogyan számolt be tanítványainak saját római élményeiről...

* * *

A szemináriumi tanárság első tíz esztendejének külső és belső történéseit többféle szempont alapján elemzem. A kérdés oly sokrétű, hogy jogos az egyes szempontokat különválasztani, és csak a végén megkísérelni a szintézist.

Ami a külső keretet illeti, érdemes megjegyezni néhány évszámot. 1882. szept. 2.: kisszemináriumi tanárság; 1884. aug. 26.: kinevezik a morális és a pasztorális tanszékére; 1888. júl. 10.: dogma professzor, 1890 ősztől a szeminárium lelkivezetője és gyóntatója. Tehát közel tíz esztendőnek kellett eltelni ahhoz, hogy most már hivatalosan, a kinevezés által biztosított felhatalmazás és tekintély alapján is hozzákezdhesen a papnevelés várva várt reformjához.

A tíz év témái más-más megközelítésben:

- I. Tapasztalatgyűjtés a szeminárium életéről.
- II. A „küzdve Érted, bírva Téged” esztergomi folytatása. Az adoráló.
- III. „Van itt egy folyóirat”. A magyar Sion szellemi irányítója.
- IV. „Természettudománnyal foglalkozom Jézus szíve dicsőségére”; Korproblémák.

I. Tíz év tapasztalatgyűjtése a szeminárium életéről – Benyomások a naplók alapján

Jó hangsúlyozni, hogy Prohászka mindvégig igyekszik tárgyilagos lenni, és örül minden jó és szép kezdeményezésnek, észreveszi a pozitívumokat. De tény, hogy a római kollégium mércéjével mért mindent, és ezért óriási szakadékot látott a római eszmény és az esztergomi, hazai valóság között.

Az első napokban optimista hangot üt meg, és ezeket írja: „Látok itt is, ott is jó példákat, tegyek szerintök mély meggyőződéssel és buzgósággal” (1882. szept. 17.). De amint jobban belelát az előljárók és a növendékek viszonyába, lelki-szellemi életfelfogásába, szomorúan jegyzi meg, hogy hiába törekszenek a jóra, mert a lelkük törpe... „Nincs itt erő az ellenségnek ellent állni, észreveszem azt a beszédben, mikor oly kérdésre kerül sor, akkor oly sovány és legfőljebb holmi jámbor foházkodás jobb idők után”. Miben ítéli őket törpének? Mert „nem emelkednek vagy nem lebegnek oly magasan, mint azt az Egyház fönsége és a nagy világharc megkíváná” (szept. 21.).

Néhány hónap múlva hosszan töpreng és keresi a bajok gyökerét. Pontos diagnózist készít: „Itt nincs silentium, ami elkerülhetetlenül szükséges a lelkiélet kezdeményezése és gyarapodása miatt. Gyónás és áldozat igen ritka s a lelkiismeretvizsgálat nem helyes naponként, mert kevés és nem értenek hozzá s azért a gyónási előkészület nehéz és sok időbe kerül. A hálaadás nem rendezett, mindegyik megy, amikor akar. A meditáció nem az, aminek mondatik. Lectio spirituális nincs. Rózsafüzér egyszer – szombaton –, az adoratio gyakoribb lehetne, ha nem törvényből, de szokásból. Aszketikus műveltség nincs, honnan is? A példa nem indítja, mert nincs sem adoratióra, sem gratiarum actiora” (1883. jan. 6.).

Ezzel magyarázható az a keserű hangon leírt eset is, melyet pár nappal előbb jegyzett fel naplójába: „A papok előtt is idegen a vallásos élet, a természetfölötti erény, a hitből való élet. Itt beteg Zlatényi úr, de nem mernek neki beszélni halálról, Istenről. Mily szomorú látvány... A spirituális hivatala olyan, melyet mások magokhoz tartozónak nem gondolnak, pedig ez nem egyéb, mint a buzgó papi szellem működése, és ezen szempontból mindnyájunknak spirituálisoknak kell lennünk” (jan. 1.).

Természetesen nem áll meg a diagnózis elkészítésével, hanem állandóan megjegyzéseket tesz, mit lehetne és mit kell tennie. Olykor magát hibáztatja, mert nem szól még akkor sem, amikor lehetne. Túl óvatos, még nem találja meg a megfelelő hangot. „A kifejezés hiányos!” A fő ok inkább mégis az, hogy „nincs tekintélyem”. Elvégre akkor, amikor ezeket a sorokat írja, csupán görög-latin tanár az alsósoknál. „Pedig én akarok sokat és nagyot” (jan. 6.).

Amerre néz, szellemtelen lapályt talál. „Életerő, kiható lendület hiányzik, minden ellapul. Ami szent, az oly íztelen és oktalan dolog lesz, hogy az ember beleun”. Ha most mást nem tehet, legalább saját lelkét erősítse: „Azt veszem észre, hogy nekem nagy erőre és erőteljes föllépésre van szükségem, mert látom, hogy az embereken ez fog, a többi semmit sem ér velök szemben”. És ezt az erőt egyedül a kegyelmi élet, a minduntalan hangoztatott meditáció nyújtja (1883. ápr. 29.).

Ez év őszén, az új tanév kezdetén fordulat állott be, mert maga a rektor fordult Prohászka-hoz a szeminárium elégtelen szelleme miatt. Most először ír arról, hogy ügyesen szeretné a rektor tudtára adni, hogy mit lehetne a római kollégiumból átültetni az esztergomi szemináriumba (szept. 14.). Rá egy hétre már így fogalmaz: „Isten akar valamit tőlem, bár tudnám, hogy mit”. Mindenre kész: „paratum cor meum!” (szept. 21.).

A helyzet lényegét tekintve akkor sem változott, amikor a bíboros érsek a küsszemináriumból áthelyezte a nagyszemináriumba, hogy ott az egyik legfontosabb tantárgyat, az erkölcstant tanítsa. Ez még nem tette lehetővé, hogy beleszólhasson a kispapok lelkiéletének

formálásába. Ezért fakad ki: „nem ez az, amire lelked hivatva van”. Úgy érzi magát, mint akiben játékot űz a mély vágy a célját elérni nem tudó ténnyel (1884. okt. 31.).

Az év utolsó napjaiban minduntalan azon töpreng, hogy mit tudna tenni a szeminárium érdekében. Most először fogalmazza meg, hogy mi lenne a programja, ha spirituális lehetne: „Programom, ha spirituális lennék: meditáció, szilencium, direkció” (dec. 29.). De hát arra még közel hosszú éveket kell várnia. És ez a tehetetlenség olykor nagy feszültséget okoz benne, és még adorációi közben is felkiált lelkében: „mit akarsz, Uram”. „Tehetetlenségének rongyairól” ír, és úgy érzi, hogy földön kúszik, pedig sasszárnyakon keringhetne a magasban... (1885. febr. 2.).

Ennek a helyzetnek illusztrálására érdemes egymás mellé tenni a Szilveszter napi harangzúgáskor írt eksztatikus sorait és a néhány héttel később megfogalmazottakat. Az előbbi élmény az esztergomi bazilika oszlopcsarnokában ragadta el: „...ezüstfelhők közt úszott a hold... Sokszor föltekintettem az égre, úgy látszott, mintha az erőteljes, impozáns oszlopsor az egekbe nyúlna. Azután megszólalt a harang és békét és nyugalmat imádkozott le a földre”. Ez az évről Te Deumus légkör feltépte alkotni vágyó férfi lelkének zárait és tavaszi zsongásként kitört belőle a kérdés: „Ki állhat ellent a benső, alakító, teremtő erőknek? Mindent szétfeszítenek, mindent megrepesztnek”. Titáni erőről ír, mely képes új állapotokat teremteni, képes nélkülözni barátot, társaságot, és egyesíteni embereket... De az esti séta után, mint mindig, most is le kell szállnia az élet szürke, könnyörtelen valóságába. Mások a vágyak és mások a tények. Harangzúgás helyett emberi gyarlóságok nyögései, jaj-kiáltásai. Ezt élte át az egyik este, amikor lehangoló vita szenvedő alanya volt. Bizonyára kollegái, a teológiai tanárok köz robbant ki valami vita. „Lelkemet elborítja bánat, ha oly disputációkat kell végighallgatnom, mint ma este...” Ilyenkor még nagyobb léptekkel siet a kápolnába, hogy lelke megnyugodjon. „Lelkem kiderült, mint a nap a megtisztult, üde égen” (1884. dec. 31. és 1885. febr. 26.).

Úgy látszik, nem elegendő az, hogy taníthatja az erkölcsant és a pasztorálist, különben nem írna ilyen sorokat: „erőtlenéget vettem észre magamon, mintha a fa törzsét fűrésznék” (1885. szept. 15.).

Különösen az hangolja le mindig szárnyalni akaró lelkét, hogy még a szeminaristák, de még a papok többsége sem fordít háttal az evilágias szellemnek. Sőt, „a kertben trágár dalokat énekelnek”... Sokat szenved az epikuroszi életszemlélet láttán, melyet „szellemi hasalásnak” nevez (1885. máj. 7-10.). Minél jobban és mélyebben látja a sebeket, annál eltökéltebb a szándéka, hogy nem hagyja magára kispapjait. „Csak ne engedj! Nem én(...) Itt őrt állok. Vigyázz!! Isten élesítse tekintetemet, hogy jól különböztessék” (máj. 22.).

Bár még nem nevezték ki a szeminaristák spirituálisának, egyre többen keresték fel szobájában, és többen gyóntak is nála. Naplójában visszatérő téma lesz ezentúl a fiatal klerikusok lelki erősítése. A jeremiádok helyett egyre inkább a pozitív feladatok vállalása szerepel a feljegyzések között az „ahogy lehet” szellemében. „Ma ismét egy értelmes intést vettem arra nézve, miképp kell a fiatal kedélyekkel bánnom. Sok nehézségekkel küszködnek ezen kifejtetlen fiatal lelkek(...) Mit akarok én rájuk nyomni: nem mást, mint őket szerető, nemes és lelkes ember képét (1885. máj. 24.). Órákat imádkozik értük, és szeretné alkalmassá tenni magát, hogy igazi támaszuk lehessen. „Keresem a bölcsek kövét. Szeretném leköszörölni lelkem szögleteit, kelletlen éleit, s egyszersmind mások lelkébe nyúlni hatásosan. Nagy mesterkedés szállja meg s járja körül néha lelkemet, – kívánnám kitudni a módját, hogy kell a lélekbe markolni. Mindig önmagamban találok az akadályt...” (máj. 27.).

1886 első hetében 140 papnövendékkal együtt adorált fehér albában az Eucharisztia előtt. Bizonyára nem mindennapi esemény volt ez a szeminárium életében, mert szükségesnek érezte feljegyezni: „éreztem szemrehányásképp, hogy tán bizony az az óra is soknak látszanék az Oltáriszentség előtt? Ha hideg is volna?” (jan. 7.). Mivel rendíthetetlenül haladt a maga útján, sokszor ellenállásba ütközött, megjegyzéseket kellett elviselnie. De most már egyre

edzettebbnek érezte magát: „Nem hagyom magam lenyomni, szívem világát elhomályosíttatni, színeit s életét elfojtani az *ifjak vagy mások közönye, érzéketlensége, mosolya s talán egészen elütő világa által*” (febr. 2.).

A kétkedő, gúnyos, „hitehámlott” embereket egyedül a belülről feltörő lelki erő képes leszerelni.

Olykor eltűnődik a klerikusok közömbösségén, nem vesz észre rajtuk javulást. Nem tudja, hogy „milyen gyűrmányok”. Összehasonlítást tesz a saját klerikusi élményeivel és életszemléletével. „Magamra e tekintetben emlékszem, *mennyire hálás lettem volna az iránt, ki engem úgy fogna föl, mint én néhányat itt és most!* Vagy talán nem markolok eléggé szívükbe?(...) Vagy tán mutatják, tán nem tudják mutatni... No de ismétlem, *az a hév, az a lelkes, epedő, pihegő, dobogó kebel hol van?*” (1886. febr. 27.).

Olykor robbanásig duzzad benne a tenni- és segíteni akarás. „Istenem, ma este megint forr s fő bennem, s mint repesztő gőz tágítja mellemet a vágy, hogy bár lennék hatalmas, Istenben erős!(...) De nagyon törekeny és silány az én lelkem, hamar összeroskad, ha éleszti is darabig valami eszme, nemsokára lehül. Mindegy, föl nem hagyhatok” (márc. 17.). Ezt valóban nem teheti, hiszen egyre jobban látja, hogy a magyar egyházi életet sorvasztja valami. Meg lehetne számolni ujjainkon a valóban hitüket gyakorló katolikusokat, „*catholiques pratiquants*”, a praktikánsokat. Ennek oka: „*a magyar egyházi élet az indifferenzizmus és a vallási letargia karjaiban fekszik*”. Nincs „lelkes teológia”, melyben nemcsak bibliai citátumok és zsinati dekrétumok szoronganak, „hanem melyből szellem is csordul, sokszorosítva lép be az ifjúság iskoláiba a papi tanárokból s különösen a hitoktatókban.”

Mindebből világosan kitűnik, hogy Prohászka sokkal messzebbre tekintett, és nem csupán az esztergomi szeminárium reformjáért küzdött. Ez csak egy láncszem volt az egyház reformjának egészében. „Fölkelteni, fölkelteni a mámorból ezt a papságot, megmutatni neki: Íme árván állsz, *fej vagy test nélkül, vezér sereg nélkül*. Fölkelteni az egyházas öntudatot, mely nem lapul(...) Kiöntöm lelkem apostoli szikráját, telítem és lövellem, újra telítem! Amim van, Istennek ajánlom” (szept. 19. és 20.). Ehhez azonban egyelőre nincs más terület, „kísérleti bázis”, mint az esztergomi szeminárium. Éppen ezért ide kell összepontosítania erejét! Teszi is teljes buzgósággal. „Minden áldozásom új föléledés(...) Azt suttogta ma: *légy buzgó és tüzes főleg az ifjak iránt*. Ne engedj, ne csüggedj!” (1887. márc. 2.).

Mindent megtesz, hogy kispapjait felkészítse és elmélyítse bennük az egyházas szellemet. „Mi a pap? Igazi sacramentale. Argumentuma a vallás isteniesedésének. Benedictio! S milyen óriási hatása. Vonz magához mint a mágnes. A kegyelem van vele... Ó, először a papi szívben kell az igazságnak életté s érzelmmé változnia” (máj. 12.). Ezt igyekszik lelkükbe oltani, hogy igényük legyen. „*Ma az a gondolatom jött: ó, karolnám föl jobban gyónó fiaimat...* Az egyik gyónás után hozzám jött, s tanácsot kért. Mondtam, hogy olvasva elmélkedjék Kempis Tamás megrendítő fejezetein, kellett volna ajánlanom: a szentséglátogatást, a gratiarum actiót, az önmegtágadást” (nov. 10.).

Nagy meglátások, „titáni erők” és gyakori zuhanások, elkeseredések váltják egymást még hat évvel is Róma után. „Ismét egy keserves nap! Az elkeseredés mások fölött többet árt nekem, s nem használ senkinek” (1888. febr. 6.). „...*A fiúk fel nem melegednek, ha nálam gyónnak is*. Látom ezt némelyikén, ki már a szemináriumot elhagyta s kinn a legprimitívebb pigra massa... Öntevékenység kell a meditációban, imában, lelkiolvasásban stb. az pedig nincs s így nem fejlődik ki bennük a lélek” (márc. 7.). Szeretné minden klerikusát megtanítani imádkozni: „Magyarországban nincs élet, mert keveset imádkoznak” (jún. 17.). És addig nem lesz változás, míg nem utálják a bűnt. „Ez a gondatlanság tért foglal a papok között is, hányszor vesznek tréfába valamit, amin sírni kellene(...) Exerციумokat ajánlani papjainknak. Ó, szegény papok, mennyit kell értük imádkoznunk” (aug. 1.).

Többször találunk feljegyzéseiben megrendítő mondatokat. „Ó, mi sokszor sírtam kápolnáinkban este! Hogyne sírnék(...) Bújdokolni kell az Isten szellemének, hogy az emberi

bárgyúság ne rontsa, se ne piszkítsa” (1889. júl. 25.). Talán ez volt számára a legelviselhetetlenebb: a piszok, vagyis a lélek szennye. „Ó, csak gyűjthatnék szent tisztaság szerelmére itt, a szemináriumban lelkeket” (1889. márc. 3.). Mindent élesen megfigyel, segít, ahol tud. Látja a hibákat, és tudna is határozottan fellépni, de ehhez még nincs felhatalmazása. Így most csak konstatálja, hogy „a szemináriumban is sok semmirevaló van(...) panaszai által ne üssön belénk is a hideg villám, mely rémít, de nem gyújt” (1891. aug. 9.).

Egyelőre mást nem tehet, mint saját lelkét, jellemét alakítja, formálja és minden erejét összeszedi, hogy ne engedjen eredeti elhatározásaiból. Érti, hogy környezetének evilágias szelleme lehúzná őt is. „Hogy felelj e támadásokra? Pattantsd vissza a csapást, parirozz! Vagy tán támolyogsz, görnyedsz, roskadsz? Akkor hát jól találtak. Ez roppant fontos megjegyzés: Krisztussal tartok, utam tehát az önmegtagadás, a szenvedés, az alázat, a megvetés... Még nem értem jól” (1887. aug. 21.). Vagyis van még neki is sok tennivalója...

II. Az adoráló

„*Lelkem és szívem forrása az Oltáriszentség*”

Milyen lehetőségek nyílnak a szemináriumba disponált fiatal teológiai tanár számára? Erre a kérdésre Prohászka késelem nélkül ezt a választ adta: „*Szent pap! Uram, az akarok lenni, a szó teljes értelmében*” (1883. júl. 7.).

Vagyis mindazt, amit Rómában elkezdett a „küzdve érted, bírva téged” szellemében, töretlen szándékkal és lelkesedéssel itt is folytatni akarja. Ezen a téren tehát nincs semmi változás! Mint ahogy Rómában a filozófiai és a teológiai doktorátus elnyerése is alá volt rendelve az elsődleges célnak, az önszentelésnek!

A kérdéssel azért kell külön és mindjárt az esztergomi időszak elején foglalkoznunk, mert egyáltalában nem magától értetődik, hogy mindenki ugyanezt az utat, ezt a megoldást választotta volna. Ha választ akarunk találni a tíz évvel későbbi spirituális tevékenységének és egész életét átható adorációs lelkiségének titkára, akkor ide, az esztergomi szeminárium kápolnájába kell betérnünk, és megfigyelnünk azt a támaszkodás nélkül, órák hosszát adoráló fiatal papot, akit Prohászka Ottokárnak hívnak.

Már Rómába indulása előtt is, most még tudatosabban felmérte a szeminárium szellemi-kegyelmi szintjét. Erről az előbbi fejezet részleteket közölt. Mivel semmi esélye sem volt, hogy akár legcsekélyebb változtatást is eszközöljön, ezért minden energiáját a Rómában megalapozott önszentelés folytatására, elmélyítésére fordította. Azt ugyanis környezetének életfelfogásán lemérhette, hogy ellenkező esetben menthetetlenül elszürkül. „A szoba kényelme s a megrakott asztal lecsendesíti a pezsgő buzgalmat. Élj néhány hónapig ily körben s már nem érzesz hevesebb, nemes indulatokat”. A jólét elveszi a szellemiekre való fogékonyságot. Éppen ezért a súlypontot áthelyezi tudatosan a lelkiéletbe. „Az ember ereje önmagában van az isteni kegyelemmel. A súlypont belül fekszik, ha kihajlik, elvesz az. *A súlypont a megfontolás, a jellem, a meditáció, az ima szellemében fekszik.* Ez mind a szív bensejében van. Ott keresd s őrizd, addig jól állsz, különben bukol”. Tehát semmi evilági hívságot. Egyedül az erény szuverén! (vö.: 1883. ápr. 29. – júl. és aug. 10. – 1888. nov. 23.).

Hogy ki is az az adoráló fiatal pap a szeminárium kápolnájában? Nos, ezt nem nekünk kell megfogalmaznunk, mert megteszi ő saját maga. Az első nyári szünidőben ugyanis Kalocsán végezte évi lelkigyakorlatát, és ennek utolsó előtti napján következőképpen mutatkozik be: ki ez a Prohászka Ottokár? – „Isten gyermeke, annyi kiváló jótétéménynek és a gondviselés különös szeretetteljes vezetése által kitüntetett, jezsuitáknál neveltetett, Rómában képeztetett, templomaiban felszenteltetett, a szentek sírjain áldozatát bemutató, nagyvilágra szóló férfiak körében szívesen látott, sok kitűnő pappal összeköttetésben élő, *fönnkelt, nemes, nagylelkű gondolkozásra és érzésre törő, szűk korlátokat, alacsony nézeteket, törpe fogalmakat, sovány tekinteteket ignorálni törekvő, áldozatkész és fáradhatatlan, önmagát megvető, Isten dicsőségét mindjobban előmozdító szolgája Krisztusnak.*” (1883. júl. 8.).

Aki így és ilyennek ismeri önmagát, természetesen keresi az eszközöket, hogy „fönnkelt, nemes” gondolatait a legmegfelelőbb módon meg tudja valósítani. Ezeket az éveket ebből a szempontból nézve is „útkereső” éveknak kell minősítenünk. Prohászka ugyanis meglepő következetességgel felvet magában egy másik megoldást is, vagyis, saját kifejezésével élve az önszentelésnek, „istenülésnek” azt az útját is nagyon közelállónak érzi, mely a szerzetes hivatásban testesül meg.

Az itt tárgyalt, közel tíz esztendő feljegyzései jelzik, hogy mennyire viaskodott magában emiatt. A téma oly mértékben foglalkoztatta, hogy legfőbb előljárója, Simor bíboros vette rá a maradásra. Érdekes az időpontokra figyelni, és az új megfogalmazásokra:

– 1882. okt. 17. „Ma a fundamentumról elmélkedtem. Én szívemben olthatatlan vágyat érzek éltetem Istennek szentelni(...) minden perc veszteség, ha nem az övé. Csakis Istenért, nincs, amit érte nem tennék(...). *Kész vagyok minden percben belépni Jézus-társaságába*, mert lelkemet a tökéletességre akarom vezetni *bármilyen áron*, de ha ez most nem történik, akkor legalább fölajánlom Istennek e jó vágyamat...”

– 1883. ápr. 18. „...levelet kaptam Rómából. Olvastam, hogy Hilgers jezsuita lesz(...) *De én is testvéred szeretnék lenni*, csak hogy visszatart az a nagy nyomor, melyet itt látok, s melyre valami írt adni biztat az isteni gondviselés. De jó és buzgó akarok lenni, hogy halljam Isten szavát és *menjek tán utánad*”.

– 1883. júl. 14. Újabb hír érkezik, hogy négyen léptek be a jezsuita rendbe egykori római kollégista társai közül, úgy látja, hogy neki is könnyebb lenne a helyzete, ha követné őket. „Segély nélkül mily nehéz (...) Siessünk, minek oda későn érkezni, hol majd sok nagyot és szépet tehetünk.”

– 1883. dec. 31. „Nagy vágyat érzek egy szigorú rendbe lépni, hol Istennek ajánlhatom fel erőimet”.

– 1885. márc. „Ma ismét sírva vágyódtam oda, hova szívem vonz”.

– 1886. júl. 12. „Jézus ügyének szentelni minden erőimet: ez tiszta, világosan felfogott célom. *Ezért leszek jezsuita, ha Jézusnak úgy tetszik*. Addig úgy dolgozom és részt veszek mindenben, *mint idegen, aki tudja, hogy holnap elutazik*, még mindent megjár, felmegy erre a lejtőre, benéz abba a házba, szorít kezét barátságosan mindenkivel. *Ez a gondolat, hogy talán ez az utolsó év, buzdítson*”.

– 1887. aug. Lainzban tartja szokásos évi lelkigyakorlatát. A cella magánya, a végtelen csend újból előhossa régi vágyát: „Lám, itt ez íróasztal mellett, ezzel a tollal kezemben, mellyel kiírhatom, hogy nekem nem kell semmi, csak az Isten(...) e négy fal között, hol nincs bársony, selyem, szőnyeg, garnitúra, komfort, érzem az erény fenségét, mely belém önti szeretetét. Aug. 22: Bárcsak élhetnék a szent engedelmesség és az elvonultság csendes falai mögött. *Szeretem az egészen Istennek felajánlott életet(...)* Vagy Esztergomba maradjak-e? Máshol mégis csak többet tehetek. *Ha tőlem függne, egyet gondolnék s mennék jezsuitának...*”

– 1890. július első hetében az exercitium harmadik napján, „*délután, szombat, 3 óra 36 perc! nagy elhatározással kész vagyok a Jézus-társaságába lépni és mindenről lemondani(...)* Bennem megvan ez a forró vágy: tönkre silányítani „én”-emet az Isten nagyobb dicséretére(...) Az Istenhez legközelebb hoz az alázatos szeretet, mert ez a legtisztább és leglángolóbb, ezt keresem, *s mivel ezt a Jézus-társaságában meghozni remélem Istennek, azért akarok belépni (...)* Tégy velem, mint jószággal szokás, rendelkezéssel, használj, mint tetszik, csak add meg azt a kegyelmet, hogy neked teljes kimerültségig szolgálni tudjak(...) *Ámen.*”

– 1890. júl. 7. Elhatározására jellemző ez a mondata: „*el vagyok szánva még a vasba is harapni, s valamennyi fogamat benne hagyni s teljesen célra vezetni föltételeimet... kívánok nem csüggedni, nem elbátortalanodni*”. Ezeket a sorokat akkor írta, amikor P. Dengel jezsuitával hosszan tárgyalt esetleges rendbe lépéséről. „*Rendkívül érdekes nap! Ma examináltak hivatásomról! P. Dengel keményen ostromolt(...)* A kérdés mindent dönt: mi az Isten akarata?(...) Honnan tudjam? *Mindenre a föld hátán kész vagyok, szeretnék tűzoszlop lenni az Isten szeretetében, gondolom, hogy a Jézus-társaságában elérem ezt(...)* Quid ergo? *Gondolom, hogy lelkes jezsuita lennék.*”

A mérleg nyelve mindég az volt, hogy vajon Isten szándékával összeegyeztethető-e, hogy magára hagyja a reformra szoruló szemináriumot. Belépési szándéka mindig feltételes volt, és rendszerint Simor bíborosérsek határozott kérésére nem is valósult meg. Még évekkel később, 1895-ben is – tehát spirituális működése idején – az új primás korszakában sem mondott le szándékáról, sőt levelet írt Vaszary Kolos hercegprimásnak, melyben arra kérte, hogy elhagyhassa egyházmegyéjét és beléphessen a Jézus-társaságába. Szándékáról ezúttal is le

tudták beszélni. Ezt abból az iratból lehet kikövetkeztetni, melyen a prímási irodaigazgató mondata olvasható: „Intézkedést nem igényel, *ad acta*” (vö.: Gergely J. i. m. 41.1.).

Az időpontok szerinti felsorolás jól mutatja, hogy Prohászka lelke legmélyén már 15 éves kora óta jezsuitának tudta, érezte magát, független attól, hogy ténylegesen a rend tagjai közé lépett-e. Valóban jezsuita alkat volt, és ez is egyik oka volt annak, hogy az ún. „világi”, vagyis egyházmegyés papok legtöbbje idegenkedett és tartott tőle. Talán úgy lehetne legjobban rávilágítani a problémára, hogy nem a jozefinista szellemben nevelkedett papok zárták ki maguk közül, hanem az életszentségre törekvő szerzetesi magatartása révén önmaga különült el a többitől. Ezért érezte magát annyira magányosnak! Ahhoz, hogy legalább körvonalalaiban megrajzolhassuk Prohászka esztergomi működésének első tíz esztendejét és beleláthassunk az adoráló fiatal pap lelki struktúrájába, feltétlenül szükséges összegyűjteni a magánnyal kapcsolatban írt naplójegyzeteit.

Ime néhány ezekből az évekből:

– 1883. jan. 30. Róma után félévvel: „*Ó, ha volna barátom, ki támaszom lenne. Ha társalgok, azt veszem észre néha, hogy hülök vagy semmi sarkalást nem találok(...)* Mit tegyek, hogy el ne veszítsem ezt a fönséges eszmét (ti. a római évek szellemiségét)? Hol találok tápot e fényes eredetemnek, hol erőt minden hátrány leküzdésére? Ki tanít majd? Ki vezet és igazgat? Egyedül Isten és a hit szelleme, a buzgóság, ez őrizi meg a szent tüzet!”

– 1884. okt. 31. A következő hónapokban még drámaibban fogalmaz, – ti. aki ily mértékben érzi magát elszigeteltnek, quasi „kitaszítottnak”, az szükségképpen otthontalannak is tartja magát: „...e körben az észak cserjéje vagyok, törpe és fejletlen, ki tehet róla?” Lényegében ezt azért nevezhetjük mélypontnak, mert épp ellenkezője annak, amit majd szintén szomorúan, de más előjellel ír („nehéz kőrök közt pálmának lenni”). 1884. októberében, vagyis huszonhat évesen önmagát érzi törpének, lombtalan, virágtalan „északi cserjének”, nem pedig pálmának! Hosszan medítál erről: „Lelkemben a legszebb virány, a legragyogóbb szín, a legderültebb fény, egy csendes és mély vágy, egy célját elérni nem tudó megnyugvás úzik játékukat. Mind azt mondja: *nem ez az, amire lelked hivatva van, ne szunnyadj, ne töpörödjél!* Ó, bár lelkem életté és erővé válnék!(...) *Nem vagyok otthon, szeretnék haza menni, ahol úgy éreznek és szeretnek, mint én, ahonnan e meleget hoztam, melyet féltékenyen szívemben rejtek, s járok vele hideg és közönyös emberek között. Néha szúr, néha éget a szív eme kincse...*”

– 1885. ápr. 19. Óbudán járt egy primicián, és ekkor írja e „morális tünődést” (Prohászka kifejezése): „...*magamra hagyatva egészen idegen emberek közt és azon tudatban, hogy rokonérzésre nem találok...*”

– 1885. szept. 15. Németországi útjáról hazatérve újból felméri helyzetét, és elszigeteltségét így magyarázza: „Ez érzet oka úgy látszik azon körülmény, hogy *félretolva mint utolsó hallgatok s cselekvés és működés nélkül vesztegtek. Ezek az eddig észlelt érületi ingások*”.

– 1886. febr. 2. Újból visszatér a kivágott fa szomorú analógiájához, és megjelenik szeme előtt a duzzadó életétől megfosztott tölgy, melyből „holmi finom arabeszkeket faragtak, *életével elvették erejét s idegen mesterséges alakokká dermesztették deli törzsét*”. Ezzel a hasonlattal igyekszik megmagyarázni, mitől retteg! Látja ugyanis maga körül azokat az egyházi személyeket, akik éppen a körülmények miatt nem voltak képesek kibontakozni: „üreges, kivájt, mosott, kitaposott lesz a lélek a világ hiú szelleme folytán”.(Vészjóslóan hasonlít „a holmi finom arabeszkeket faragó” analógia az Ember tragédiájában a széklábakat faragó Michelangelo víziójához!)

* * *

Az eddigiekből érthető, hogy egyre többet foglalkozik a Rómában töltött hét esztendővel, az ott szerzett szellemi, kegyelmi tapasztalatokkal, életének legmaradandóbb élményével.

Hangsúlyozni kell a fenti összefüggések tükrében, hogy itt nem holmi „nosztalgiazásról” van szó, hanem – visszatérve az esetleg kivágásra ítélt tölgy-hasonlathoz – *a viharral, orkánnal, itéletidővel dacoló fatörzs titkáról: a talaj mélységeibe hatoló gyökérezetről!* Prohászka ugyanis éppen a jezsuiták római kollégiumában kapta meg az életszentségre való kegyelmi indíttatást. Ez az ő „ősforrása”, tölgykarakterének gyökérezete.

* * *

Az eddigiekből világosan látható, hogy Prohászka számára egyetlen út maradt: folytatni az önmegszentelés („istenülés”) elkezdett útját. Hiszen nem tudott és nem akart elszürkülni, ugyanakkor nem valósíthatta meg a jezsuiták rendjébe való belépésének tervét sem. Így elemi erővel adta át magát az Úr Jézusnak, hogy egyre nehezebben elviselhető magányát az ő barátságában oldja fel. A Soliloquia segítségével figyelemmel kísérhető az esztergomi első tíz évnek belső ívelése. Természetesen azt nem állítom, hogy feljegyzései minden esetben azonosak adorációinak témáival, de reflexiói gyakran tanúskodnak mindarról, ami foglalkoztatta. A naplókban feltűnően sokszor találkozunk olyan intim beszélgetéssel, mely nem más, mint párbeszéd az Úr Jézus és Prohászka között. Ezek őszintesége vallomás számba megy.

Alig telt el néhány hét a szeptemberi dispozió óta (1882), és íme szentelésének első évfordulóján ezeket a kérdéseket teszi fel Mesterének, akitől az alábbi válaszokat kapja:

„Mit tegyek? – Ó, dolgozzál! – Miképp Jézusom? – Biztosan és bátran! – De fogy a szellem. – Fiam, ott a szentmise! – De lehangolt vagyok vagy törpe szellemem. – Fiam, de ott az erő és kincsek tára. – De soká kell várnom. – Fiam, hiszen sietsz. – De mit tegyek? – Fiam emlékezzél meg, hol voltál hét évig, mit várnak tőled, scimus qua simus origine nati! – Nem vagyok-e büszke? – Légy méltóságod érzetében! – Nem vagyok-e törpe? – Ne fogjon rajtad üres gondolat és szó” (1882. okt. 29.).

Kezdetben gyakori a „mit tegyek” féle kérdés. A válasz soha nem marad el, sőt a Szentlélek egyértelműen tudatja vele a feladatokat: „Isten tudatja velem, hogy érezzem a papi szellemet, mely a tökéletességre tör, hogy fogékony legyek a gyengéd áhítat és a szorgos törekvés gyakorlatai és érzetei iránt! (...)Az Úr tudatja, figyelmeztet erre és én szívembe veszem a figyelmeztetést, jól van, Uram, máskor is” (1882. okt. 12.). A papi szellem iránti fogékonyság témája azért foglalkoztatja, mert épp ennek hiányát kell tapasztalnia minduntalan, mindenhol, még a szemináriumban is! Ahhoz, hogy ezt képviselni tudja, előbb neki kell elsajátítani, méghozzá hősies fokon. Íme az önmaga számára kitűzött feladat: megérteni és átélni az önmegtagadás, a szerénység, az áhítatgyakorlatok, a röpimák, az Isteni Szent Szívnek való kedveskedés fontosságát és a buzgóságot, „mely mindig forr, mely nem hideg, mely minden után kap, hogy Istent szolgálja, mi a kezdők szép szokása...” (uo).

A párbeszéd legtöbbször egészen gyakorlati kérdéseket vet fel. Ezért nem elvont, nem fárasztó a Soliloquia olvasása: „nem tan, hanem élet,... a tan *érzékesítve*” (1883. febr. 27.). Ez a magyarázata annak, hogy a napló igen sok segítséget nyújt a lelkiélet mestereinek éppúgy, mint a kezdőknek. Állandó kontrollba ütközünk: „Én mindig valami erős, lelkes, *kritikus ember akarok lenni*”, vagyis nem elégszik meg a szép szavak ájtatos ismételtetésével. „A keresztény erény ugyanis a férfiaság iskolája, (...)az érzelem rendezője, a világ taposója”. A virtus emberévé kell válnia, aki „*Istent igazán szereti, és érte szenved, kinek lelke tűz, akarata érc, szava hajlítható, erős és gyengéd*” (1883. febr. 22.).

Adorációi közben kezdi megérteni, hogy „csak az nagy, ki magában nagy, nem ki mások véleménye, állása, szerencséje által az” (1883. márc. 18.). Ez az oka annak, hogy soha nem igényelte a külsőségeket, sőt megvetette a címkorságot, vagy ahogy ő fejezte ki magát: soha nem kapaszkodott az uborkafára. Nem akart más lenni, mint egyszerű pap. „Valaki

gondolhatná, hogy ha nagy hivatalra tesz szert, többet fog tehetni Isten dicsőségére. Úgy látszik, hogy ez nem isteni gondolat” (1887. aug. 18.).

Érdemes megjegyezni, hogy mindezt már Rómában is így látta: temperanter sed independenter. Függetlenné válni a külső hatásoktól, ez azt jelenti, hogy ne aszerint döntsünk, hogy más mit mond és mit tesz. „Sokszor miattok ítéletünket hamisítjuk, gondoljuk, jó lesz, mert ők teszik. Ez a gyöngeség szellemi fattyúja” (1884. dec. 27.). Számára nem az a lényeges, hogy ki mondja, hanem, hogy mit mond. „Nem tartok mindent jónak, amit tesznek, csak azért, mert reverenda borítja csontjaikat” (1884. dec. 28.). „Örülök, hogy alacsony állásban vagyok! (...)Futni a kitüntetésektől és dicséretektől” (1889. ápr. 30.).

Azt az értékrendet, melyről ily meggyőződéssel tud beszélni, ezekben az években állítja fel és építi ki a maga számára. Ennek az értékrendnek központja az Isten és az ő mindenekfeletti szolgálata, – éltető energiája és motorja az Eucharisztia. Azért adorál naponta többször és hosszan, mert az Oltáriszentségből merít erőt, belső erőt, mely hathatósabban működik minden földi, külső erőnél, hatalmi tényezőnél, a főpapi stallum felsőbbrendűségének hangoztatásánál. Azt ugyanis Prohászka nagyon jól látja, hogy emberekre, különösen papokra, szeminaristákra hatni csak az tud, akiből isteni erő árad. Hiába ölt magára valaki prelátusi, püspöki vagy akár bíborosi talárt, a stallum tekintélye önmagában nem elegendő az apostolkodáshoz. Ahhoz átistenült karakter kell, melyből krisztusi kegyelem és tősgyökeres, erőteljes, való igaz, félreérthetetlen természetesség árad! (1888. ápr. 2.) A kettő együtt – vagyis a gratia supponit et perficit naturam érvényesülése – a leghathatósabb apostoli erő. Ez Prohászka Ottokár lenyűgöző karakterének titka, apostoli sikereinek záloga. „Oly kicsiny körülöttem a világ, ó, én nem akarok, nem, soha kicsiny lenni! Az Isten is nagygyá, lelkessé teremtett (...)Az ilyen ember nem ismer kíméletet! Nem sinli, nem bánja, ha nincs nyugalma! Csak az eszmét érezze kezei alatt testet ölteni, akkor mindenütt feltalálja magát (...)Ez az élet: csak ami mélyen belülről jön, az érdemli meg ezt a nevet” (1886. márc. 17. és ápr. 1.).

Aki képes ily lelki nagyságot megcélozni és a kegyelem segítségével akarátának teljes latba vetésével meg is valósítani, valóságos forradalmár! Prohászka Ottokár ezen a síkon forradalmár volt. Ne gondolja senki, hogy ez csupán a rajongók szóvirága. Tudniillik saját maga mondta ezt önmagáról. Íme egy 1886 tavaszán írt naplórészlet: „Bakunin katekizmusában olvasni: A forradalmár szent. Nincs semmije, ami személyes birtoka lenne, nincs érdeke, nincs érzelme, neve sincs. Benne mindent elnyel egy tárgy, egy gondolat, egy szenvedély – a forradalom! (...)Kérdezem magam: ugyan hát nem termettél te az ilyen érzületre? Minden odakészítet, hogy igen (...)Csakhogy nem a forradalomra alkalmazom, hanem az igaz, a való, az égbe nyúló és igazán szent törekvésre” (márc. 17.).

Világos, hogy ez nem valósítható meg csak igen kemény, következetes aszkézis árán. Ehhez nem elég „fizetett zsoldosnak, katonának” lenni, ide lovagi karakterre van szükség. A lovagnak vezére van, aki zászlót emel magasba és bajvívásra szólítja önként jelentkező bajtársait. A Szent Ignációtól vett hasonlat Prohászka számára megtestesült valóság. Ő valóban lovagként viselkedett, hogy forradalmi célkitűzését, vagyis a belső lelki nagyság kialakítását elérje. Ha kellett, kíméletlen harcra is képes volt önmagában, máskor pedig ellentámadásra lendült: „*Pattantsd vissza a csapást, parirozz...*” (1887. aug. 21.).

Rendkívül fontos behatolni Prohászkanak eme „lovagi lelkületébe”, mert itt van elrejtve az a kulcs, mellyel kinyithatjuk későbbi éveinek, apostoli diadalútjának, spirituális hatásának zárát. A 26 éves „esztergomi lovag” ezeket írja naplójába: „Jézus táborából való vagyok. Az alázat, a megvetés, a szegénység háromszínű lobogója... *A legnagyobb revólúció* és a leggyőztesebb mozgalom e trikolor alatt indult meg.” A most következő sorok egyedülállóak a magyar lelki irodalomban: Jézust ugyanis „vezérőrnagynak”, „tábornoknak=generálisnak” nevezi: „*Dux generalis Christus Dominus!*” Amíg ezt a tábort Jézus, a Dux generalis vezeti, a másik oldalon Belial a vezér: a pénz, a hatalom, a gög. „*Hic Christus, hic Belial(...)* Csak azt add Jézusom nekem, hogy e két tábor rettenetes, elkerülhetetlen, kiolthatatlan, mindenütt

egymásra bukkanó ellentétét fölfogjam(...) *Csak Krisztus erejében győzünk.* Krisztus ereje a szegénység, a megvetés, az alázat, anélkül nincs értelem. Próbáld meg és tapasztalod. *A többi fuserozás!*” (1884. júl. 9.)

Ahogy haladunk előre kilencvenes évek felé, egyre gyakrabban találkozunk a naplókban a teljes odaadás tényével és annak velejárójával: a nehézségekkel, szenvedéssel, a „forradalmár” magányosságával. A „lovag” Prohászka nem áll meg félúton, mindent és mindenét Jézusnak, a Duxnak rendelkezésére akarja bocsátani: „Semmit sem találok, amit Istennek adni vonakodnék”, gyűlöli a kislelkűséget, borzad a tunya, lemondó lelkülettől. „Csak egy van, ami előtt meghajlom: ez az Isten és az Istenért dolgozó emberi lélek(...) Mindent megvetek, semmi sem méltó hozzám, csak Isten és Istenért!” (1884. júl. 9.) Ennek szellemében élni annyi, mint vállalni a maximalistákra jellemző keménységet, kérlelhetetlen szigort: „Kifeszítettem mellemet, ropogott a csontom bele, úgy kíváncsoztam az örökkévalóságba. Áztattam Krisztus vérében idegeim gyökereit, hogy egy új virágzás fejlődjék ki rajtuk...” (1890. jan. 10.) „El vagyok szánva még a vasba is harapni s valamennyi fogamat benne hagyni s teljesen célra vezetni föltételeimet Isten segítségével...” – „Uram, látod, csupa seb vagyok” (1890. júl. 7. és 1891. aug. 8.).

Az a Prohászka, aki 1884-ben csak „törpe cserjéket” látott lelkében, 1890 nyarán már pálmaként áll egymagában a cserjék között: „Ugye nehéz kórok közt pálmának lenni? Valóban nehéz. Csak az istenes férfiú teheti! (1890. júl. 3.)

Mindaz, amit eddig mondtam, lényegbevágó ugyan, de még mindig nem a teljes valóság. Reflexiói, meditációi ugyanis mélyebb gyökerek! *És ez a gyökér az Eucharisztia.*

Már bővebben tárgyaltunk az Oltáriszentségben köztünk élő Krisztushoz való különösen mély vonzódásáról a római korszak elemzésekor. Ez a kapcsolat egyre mélyültebbé vált az esztergomi évek idején. Az eddig elmondottak hitelessége épp a kápolnában végzett több órás adorációiban rejlik. A Tabernákulum előtt térdelő Prohászka olykor leírta adorációinak témáit, jegyzeteiben rögzített néhány gondolatot. Ezekből a megrendítő sorokból emelek ki most néhányat, megjegyezve ezeknek stílusáról, hangvételéről azt, amit Schütz Antal mindig szükségesnek vélt hangsúlyozni: ne ütközzék meg az olvasó e szokatlan kifejezéseken, stíluson, merész megszólításokon. Legtöbben túlfűtöttek, érzelgősnek, szentimentálisnak minősítik ezeket a megnyilvánulásait, még Bangha Béla is „ömlengésnek” minősítette az eksztatikus szavakat! Magam részéről Schütz professzor véleményét teljes egészében elfogadva azt hangsúlyozom, hogy a naplók eme legintimebb és csakis saját maga számára megörökített sorai a hazai misztikus irodalom gyöngyszemei! Tehát nem megütközni kellene, hanem inkább örülni, hogy az egyetemes egyház nagy misztikusainak kórusában végre nem néma többé a „vox hungarica” sem! (vö.: 23. VIII. Bevezetés)

„Kedves Jézusom, (...)Bár minél mélyebben behatolnék Jézus érzelmeiben, *én nem tudok tőle elválni, mindig erre gondolok.* Mily mély és titkos és csodás minden! Ha valamit hozhatnék Jézusnak, ha életemet fölláldoznám neki, ha valami csekély vigaszt nyújthatnék neki!” (1883. febr. 16.) – „*Elimádkoznám este órahosszat is az oltár előtt(...)* ó, idő, örökkévalóság bölcsője...” (febr. 22.).

„De mennyire szeretem én az Urat!(...) ő oly közel van, hogy bennem van, hogy *átkarolom, szívemhez csatolom, szeretem, csókolom, keblén pihenek oly édesen, oly kedvesen, hogy ő úgy szeret, hogy én őt szolgálhatom, hogy mi oly egyek vagyunk!* Bár lennék nálad, kedvesem! Minek csalogatod szívemet, *minek kínzod szerelmemet?* (1883. ápr. 1.)

Nagyon és nagyot tévednénk, ha valamiféle enerváltságot, feminin ellágyulást éreznénk ki ezekből a vallomásokból. Épp ellenkezőleg! Néhány sorral később ezeket találjuk a naplóban: „*nekem nagy erőre és erőteljes fellépésre van szükségem(...)* De erő nincs igazán szellemi és lelki meditáció nélkül(...) Ahol nincs meditáció, ott nincs telj és erő, ott párolog a folyadék ereje” (ápr. 29.).

„Ma az Úristen megvigasztalt az elmélkedésben. *Én az elmélkedést az erő és üdeség forrásának tartom*”. Bár az Úr Jézus az Eucharisziában nem érezheti a fizikai bánatot, keserűséget, de „érzi a morális Krisztus! (...)Ki ne akarna többet szenvedni, ha az annyi, mint Jézushoz közelebb állni. *Veni Domine Jesu!* (1884. febr. 24.) „*Lelkem és szívem forrása az Oltáriszentség. Ott tanulok, ott okulok, éppen ezért, mert nincs más tanítóm*” (febr. 28.).

Prohászka kezdettől fogva vonzódott a szemlélődő imához. Az esztergomi első tíz év külső és belső körülményei miatt ez a vonzódás kiteljesült. Egyre jobban átéli, hogy az istenfiúság milyen lelki, erkölcsi energiákat szabadít fel lelkéből. „*A szabadság óriásokat nevel, sablonokat gyűlöl(...)* eszménye az Úr Jézus, iskolája az emberek és nyílt természet(...) magadat is az életben állva képezd rajta, *teljes és nagylelkű férfiú lesz belőled. Így kell meditálni! Az evangélium kontempláció* (1884. júl. 10.). Minél elmélyültebb lelkülettel végzi adorációit, annál több tenniakarás és energia halmozódik fel lelkében. 1884 utolsó napján, az esztergomi bazilika oszlopcsarnokában harangzúgás közben azt érzi, hogy eddig ismeretlen életerő tör fel lelkéből. „*Ki állhat ellent a benső, alakító, teremtő erőknél?*” Mintha végtelenbe repítenék ezek a vágyak, titáni erővel emelnék a magasba, karjai mintegy mindenhatóak (dec. 31.).

Adorációinak leírt tanúsága szerint három év elegendő volt ahhoz, hogy a mostoha külső körülmények ellenére lelki erejének teljes birtokában le tudja küzdeni a lapos, szürke mindennapok bénító közönyét. Teljes lelki harmónia alakul ki közte és az eucharisztias Úr Jézus között. Titkos, titokzatos pecséttel hitelesíti ezt a barátságot 1885 első heteiben:

„*Mit írjak, Kedvesem, mint hogy szeretlek téged! Lelkemet öntöm ki előtted: mint a polip ezer szemölcsrel kapaszkodom beléd. Ó ki fog elválasztani tőled(...)* mennék hozzád közel, minél közelebb! *Magamra húzom tehetetlenségem rongyait, hogy ki ne repüljön a szív melege...*” (jan. 7.) „*S ezt éreztem: viszonzszeretet akar az Úr, az Oltáriszentség és a kereszt ugyanazt követeli*”. Ezekben a hónapokban egyre gyakrabban szerepel a compassio, a szenvedés élményének megfogalmazása... „*Sokat szenvedek*” (máj. 10.). „*Eddig nem éreztem részvétet a szenvedő Jézussal, ma igen(...)* fáradalomból és szenvedésből építi ki az isteni gondviselés terveit(...) épp annyit teszesz, ha dolgozol, mintha szenvedsz, a dolog nyújtja az anyagot, a szenvedés az összeforrasztást!” (márc. 15.) Kapcsolata a Tabernákulum Jézusával térben és időben állandósulni szeretne, vagyis ha távoznia kell is a kápolnából, szíve, lelke ott marad: „*Kilépek a szacellumból, bezárom az ajtót s egy forró csókot nyomok rá, pecsétül, benn hagyom szívemet és szeretetemet, örül hagyom ott a csókot, ezt a pecsétet nem törí meg hatalom*” (febr. 26.). „*Minden porcikám az Istené*” (máj. 27.)... „*Lám mi a szeretet eszköze: a szenvedés, a megtörődés, a szeretet szenvedésre tör. Miért? Azért, mert a szenvedés a szeretet könnye, s megenyhíti*” (1886. febr. 25.).

Prohászka Ottokár még csupán 27 éves, és egyre magasabbra hág a misztika meredek útjain: „*Ó, végtelen szeretet, jöjj, eméssz föl engem. Az Úr Jézus kitepi szívemet mellemből(...)* Értem, hogy vannak nemes lelkek, kik szenvedni akarnak, mert Krisztus szenvedett(...) Jézusom, ó add e tüzes érzelmet belém, szenvedhetni veled, szenvedhetni érted. *Ó, én csak Krisztusnak élek, mást nem ismerek...!*” (1885. júl. 7.)

Ahogy haladunk előre az időben, a kifejezések is egyre mélyültebb istenélményre utalnak: „*Szeretnék Krisztusért föláldoztatni*”. – „*Azért kell mindenkit ahhoz szoktatni, hogy Krisztus keresztjét saját szenvedésében megszeresse*” (1888. febr. 6. – febr. 23.). Ez a kapcsolat több mint barátság: „*Buzgóság, benső tűz, áhítat, gyengéd szerelem, jegyesi figyelem(...)* Jézus, *szívem szerelme, ne szakadj el tőlem!*” (1888. jan. 29.)

Az intim párbeszéd visszatérő témája a teljes önátadás vágya: „*Folyton a szentáldozásról elmélkedem(...)* gyakorlati mély hódolatot mutatni az Oltáriszentség iránt *...minél többet adorálni ...Szeretlek, Szerelmem!*” (1889.jan. 9.)

És mindez az Eucharisztia jelenlétében tör felszínre lelkéből, mert „*Jézus az Oltáriszentségben régi szerelmem legédesebb tárgya*” (1886. febr. 25.) „*Édes Jézusom, ismét*

veled vagyok egymagamban, közel vagy hozzám(...) *Én mindig szerettelek, de ha Oltáriszentség nem volna, nagyon, nagyon félnék tőled... így azonban nem!*" (1888. aug. 1.).

* * *

Bizonyára meggyőződhattünk arról, hogy Prohászka a legjobb utat választotta, amikor szemináriumi tanárságának éveit az önmegszentelés, a befeléfordulás, az aszkézis és a misztika felé irányította. Ez a közel tíz esztendő alapja, feltétele és fedezete volt mindannak, ami ezután következett. Nem véletlenül érezte: „*millió lélek vár rám*” (1890. júl. 2.).

III. Prohászka Ottokár és a Magyar Sion folyóirat

Prohászka néhány hete van csak Esztergomban. Mindössze egy hónapig volt káplán, és főpásztora a kisszeminaristák tanárává nevezte ki. Volt alkalmunk elemezni a naplójegyzetek segítségével azt a lelkiállapotot, amiben a fiatal neopresbiter élt. „Útkeresésnek” neveztük el ezt a közel 8-10 évet felölelő időszakot. Láttuk, hogy mennyire elégedetlen volt az itthoni, különösen az esztergomi szeminárium életével, lelkiességének sivárságával, és megjegyeztük, hogy mindenekelőtt saját lelkét, személyiségét kívánta felajánlani és megszentelni napi elmélkedéseivel, aszketikus gyakorlataival és az Eucharisztika előtt végzett adorációival.

Az „Útkeresés Sion hegyén” című tanulmány harmadik fejezetében Prohászka mint a Magyar Sion folyóirat cikkíróját kívánom bemutatni.

Előljáróban hangsúlyozni szeretném, hogy bár sokan írtak erről a témáról, de a kérdést a maga egészében és részleteiben, bibliográfiai adatközléssel is kiegészítve még nem dolgozta fel senki. Ezt az elemzést azonban megkerülni nem lehet, enélkül nagyon hiányos lenne Prohászka első tíz évéről alkotott képünk Esztergomban.

* * *

„*Van itt egy folyóirat...*” – Ezekkel a szavakkal kezdi 1882. szeptember 21-én naplójának azt a részét, mely jelzi, hogy a 24 éves teológiai tanár mindent megfigyel, és keresi, kutatja, hol tudná hasznosítani magát. A mondat folytatásából kitűnik, hogy az Esztergomban szerkesztett egyházi folyóirattal sincs egészen megelégedve, és látja azt is, hogy mi lenne az igazi cél. „*(Van itt egy folyóirat), azzal először tudni kellene valamit elérni, az legyen szerve egy közös érzelemnek és gondolatnak — míg nincs papi élet, nincs magas gondolat!*” Látni fogjuk, hogy Prohászka kezdettől fogva ezért lett munkatársa, sőt később szerkesztője ennek a nagy tekintélyű folyóiratnak.

Előzmények

A Magyar Sion folyóiratnak három szakasza van. Az első hét évfolyamot a neves egyháztörténész, Knauz Nándor szerkesztette 1863-1869-ig. Amikor Simor János bíboros érsek Knauzt a Monumenta Ecclesiae Strigoniensis köteteinek szerkesztésével bízta meg, új szerkesztők vették át a folyóirat irányítását: Zádori János és Frankl (később Fraknoi) Vilmos. Mindketten a szeminárium professzorai voltak. 1870-1887-ig előbb ők ketten, majd Frankl új beosztása miatt, 1873-tól egyedül Zádori szerkesztette az új névvel ellátott folyóiratot, az *ÚJ MAGYAR SION*-t. Az első hét, és az azt követő tizenhét évfolyam számai különösen egyháztörténeti témákkal hívták fel magukra a figyelmet. Hazai viszonylatban páratlan sikernek örvendett mind a Magyar Sion, mind az Új Magyar Sion, hiszen kezdetben 850 előfizetőjük volt.

Prohászka már gimnazista, illetve kisszeminarista korában ismerte ezt a folyóiratot, és jól ismerte a szerkesztői gárdát, különösen Zádori Jánost, akinek a kisszemináriumban tanítványa is volt (1873-1875). Ismerte a folyóirat célkitűzéseit, tartalmát, beosztását: Értekezések, életrajzok, monográfiák, tárcák, recenziók, okiratok, személyi hírek a magyar egyházmegyéből. Az új néven megjelent folyóirat szerkesztői kiszélesítették a horizontot, és az egyháztörténelem mellett új témák és új rovatok is szerepeltek: Lelkészet és tanoda; Irodalom és művészet; Apológia; Költemények stb. Minderről a szerkesztők a „Föladataink” című cikkben számolnak be. (1871. 938. l.).

A Rómából hazatérő Prohászka 1882 szeptemberében tehát ezzel az Új Magyar Sionnal találkozott, élén azzal a lelkes és ízig-vérig patrióta főszerkesztővel, Zádorival, akinek

felajánlotta szolgálatát. A szoros és baráti viszony mindvégig megmaradt közöttük. 1886-ban egészségi okok miatt Zádori abbahagyta a szerkesztést, és egy új gárdának adta át! A négy tagból álló szerkesztőség egyik tagja Prohászka Ottokár volt. 1887-től újból Magyar Sion néven jelent meg a folyóirat, ettől kezdődik a harmadik szakasz. Ennek a korszaknak története szoroson összefonódik Prohászkaival, hiszen püspöki kinevezéséig ő volt a lelke, motorja a Magyar Sionnak (1881-1904).

* * *

Hogy mi történt az első találkozáskor, és hogy miért nem találjuk a cikkírók között Prohászka nevét, arról kedves humorával gyakran beszélt. Még hatvanéves korában is pontosan emlékezett minden szóra. Íme:

„Első komolyabb írásom Assisi Szent Ferencről szóló tanulmányom volt. Ezt elvittem Zádori János prelátus kanonokhoz, ki abban az időben a Magyar Sion-t szerkesztette. Az öregúr, aki derék magyar ember volt, elolvasta írásomat, és így szólott: A cikk jó, és azt közölni fogom, hanem a nevet nem lehet aláírni. Prohászka Ottokár! Ezt a nevet nem lehet kinyomtatni az én lapomban. Majd én keresek valami jó magyar nevet.” A lap legközelebbi számában azután nagy érdeklődéssel olvastam, hogy az én cikkemet „Pethő Rudolf” írta. Ezen a néven írtam sokáig a Magyar Sionban” Ezt a jóízű beszámolót az „Élet” című folyóirat ünnepi számában közzé tették a hatvanadik születésnapján készült interjúban (Élet, 1918. 960. l.).

Tény, hogy a Poverellóról írt cikkével kezdődik Prohászka írói életének minden elképzelést felülmúló ívelése. Az idős Zádori prelátus és a fiatal Prohászka között pedig egyre elmélyült a tanár-tanítványra jellemző, szívélyes kapcsolat. Ezt is tőle tudjuk az említett interjúból.

„Zádori Jánostól kaptam az első homoráriumot. *Cikkeim nagyon tetszettek az öregúrnak.* Egyszer fölkeresett a lakásomon és ünnepélyes arccal egy borítékot tett az asztalra. »Itt a jutalom« – mondta. A borítékban 100 forint volt.” – Különben a Szent Ferencről szóló cikket nemcsak a Magyar Sionban lehetett megtalálni (Emléksorok Assisi Szent Ferenc születésének hétszázados évfordulójára. 1882. 721-739), hanem a Schütz A.: Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái ÖM 12, k.-ben is: Ünnepnepok (125-138) hasábjain.

* * *

Köztudott, hogy Prohászka az írásnak – hogy úgy mondjam – megszállottja volt. Híres, egyszerű deszkából készített ún. pulpitusra előtt állva írt naponta 5-10 órát. A seminaristák – saját bevallásuk szerint – minden alkalommal tollal a kezében találták szobájában.

Fellapozva naplójegyzeteit, tanulságos lesz egy-egy mondatát erre vontakozóan elemezni. Mint említettük, Prohászka minden tevékenységének „háttereként” a naplók adnak magyarázatot, írásművészetének titkára is itt derül fény.

Íme néhány mondat a sok száz közül:

„Csak hitből és hitért ...írni, olvasni, cikkezni... S elveket honnan? Onnan! Nem önzést vagy hajlamokat, nem érzéket; *lelket és életet!* Buzgón. Tudva, hogy jó papokat akarunk, s az nagy dolog(...) Gyöngé, nem érvényesülő egyediségem akadályul szolgál. *De nem engedek. Be kell folynom! Mozgatnom, irányt adnom*” (1898. aug. 7.)

„*Ó, ha volna tollam, éles, mint a kard, hegyes, mint a tű,* ropogós és tápláló. (...) Fölkelteni, fölkelteni a mámorból ezt a papságot... *fölkelteni az egyházas öntudatot, mely nem lapul* (...) Kiöntöm lelkem *apostoli szikráját;* telítem és lövellem; újra telítem! Amim van, Istennek ajánlom!” (1886. szept. 19.)

„*Szeretnék úgy írni, amint érzek. Vastollal sziklalapra;* oly erővel, oly mély vonással. (...)

A bünt utálni, gyűlölni oly mélyen, hogy a gyűlölet gyökerét ki ne szakíthassa *orkán, mely a Tátrát is kidöntené!* És tenni, tenni, mindenütt tépni, mindenütt irtani! (...) Megegyeztetni a *gerlice bűgását az oroszán törtető, méltóságos hatalmával...*” (1887. aug. 19.)

Már országos híró író, amikor rámutat írói vénájának, szünni nem akaró írói ösztönének, a lelke legmélyén forrongó, már-már kényszerhez hasonlítható írói szenvedélyének titkára az alábbi mondatban: „*Írni, írni!... ez vetítőtükre a gondolatnak!*” (1914. jún. 18.) Ezt a kijelentést az író Prohászka egyik leglényegesebb mondatának tekinthetjük! Miért „kell” írnia állandóan, miért kell cikkeket, recenziókat, tanulmányokat, tárcákat, novellákat, esszéket, ismeretterjesztő könyveket, akadémiai székfoglalókat írni kisszeminarista korától kezdve élete utolsó percéig? Azért, mert szelleme, zseniális intellektusa olyan, mint a föld mély rétegeiből feltörő gejzír: gondolat gondolat után, ezernyi színben, variációban „játszik”, teremt, alkot, formát keres! És mindezt „tükörben” vetíti maga elé és olvasói elé. Tehát lényegét tekintve önnönmagát = gondolatait önti formába, amikor tollal a kezében engedelmeskedik művészi talentumának. És hogy ezt nem csak megint a szuperlatívuszokat hajhászó kortársak látták így, íme hallgassuk meg ezt a sok mindent megmagyarázó mondatát, melyet 1886. július 11-én irt naplójába: „A művésznek márványa van, eseményei, történetei vannak, ezekben rejlenek az eszmék, melyeknek ő kifejezést ad; a mi márványunk a szó, a nyelv; a természetben, az eseményekben, a történetekben föl kell keresnünk a gondolatot, az eszmét, és *plasztikus közvetlenséggel kell azt kifejeznünk.*” Plasztikus közvetlenséggel: olykor a „gerlice bűgását”, olykor az „oroszán hatalmát” segítségül híva, ha kell, „éles karddal”, „hegyes tüvel”, „vastollal sziklalapra”, „orkánként, mely még a Tátrát is kidöntené”, máskor meg oly szelíden, hogy a legkeményebb férfi is elsírja magát, mint a szép, fiatal Zinka férje, Roeder báró (ÖM 8,8).

„A mi márványunk a szó, a nyelv” az eddig elmondottak alapján tehát azt jelenti, hogy Prohászka mint író – bármit is írjon – „szobrászként” veszi kezébe a tollat, hogy belső világát, Szent Lélektől ihletett gondolatait formába öntse, még hozzá „plasztikus közvetlenséggel”.

Mint minden művészetet, az övét is lehet szeretni, lehet elragadtatással szemlélni, lehet idegenkedve elfordulni tőle, de azt, hogy szent hivatásának tartotta az írást, és gondolatait mindig művészeként akarta formába önteni, senki nem tagadhatja!

* * *

Aki tudományos szakértelemmel elemzi a Magyar Sion, illetve az Új Magyar Sion évfolyamait, nemcsak azt veszi észre, hogy egyre több cikk jelenik meg az úgynevezett „Pethő Rudolf”, alias Prohászka Ottokár névvel, hanem azt is, hogy megváltozott a hangnem, és egyre erőteljesebben fogalmazódnak meg azok a célkitűzések, melyekről Prohászka minduntalan ír a naplókban. Amilyen mértékben idősödik a mester, vagyis egy egész írógárdát felnevelő Zádori János főszerkesztő, olyan mértékben jut szóhoz Prohászka.

A határátkelő 1886. év volt, amikor Zádori János lemondott az Új Magyar Sion szerkesztéséről, és nyugodt lélekkel átadta tanítványainak a folyóiratot. A zökkenőmentes átvételnek volt azonban egy feltűnő külső jele is: megváltozott a fejléc: újból MAGYAR SION néven jelent meg az esztergomi folyóirat, és nem egy, hanem négy szerkesztő neve volt feltüntetve az 1887. évfolyam beköszöntő számában: Horváth Ferenc, Kereszty Géza, Prohászka Ottokár, Walter Gyula.

Minden bizonnyal komoly munkát végzett mindegyikük, de ettől az évtől kezdve „Pethő Rudolf” = Prohászka Ottokár volt a motorja a lapnak. Ezt mindjárt a „*Programmunk*” című nyitócikkből is egyértelműen látni lehetett, mert a januári szám első nyolc oldalának szövege sokszor szó szerint megegyezik Prohászka naplójegyzeteivel. (Érdemes pl. összevetni a bevezető cikk negyedik oldalának szövegét a Soliloquia 1886. szept. 20-i soraival: ugyanaz a szöveg!) A „szerkesztő bizottság” tehát Prohászka-t kérte fel a program megfogalmazására. A

terjedelmes, nyolc oldalnyi szöveg egészét itt most nincs módunkban közzétenni, de kihagyásokkal és összevont szerkesztésben a mondatokat szó szerint közöljük. Ennél jobban ugyanis aligha tudnám bemutatni a feladatát, hivatását egyre jobban megtalálól, mindenre azonnal reagáló, harmincéves Prohászkat. Íme, a „Programmunk” című cikk legfontosabb gondolatai:

A katolikus hit Magyarországon az indifferentizmus és a vallási lethargia karjaiban fekszik. Midőn ezt a mondatot e lapra írjuk, teljesen átértettük jelentését és átérezzük keserűségét. Bátran föl hívhathatunk bárkit, nézzen szét akár szűk, akár tágas körben, s számítsa el ujjain a katolikusokat – értem a praktikánsokat –, „catholiques practiquants”! kik a hitben élnek, kiknek fogalmuk és érzékük van azon természetfölötti testület áldásai, ereje, jogai iránt, kiknek szívük van fájdalmai s örömei iránt. Az ujjakon való elszámolás után is néhol csak törtszámok jelentkeznek. Szomorú jelenség ez szemben a katolikus öntudat ébredésével Német –, Angol- Francia –, Olaszországban.

Egy tekintet a *magyar országgyűlésre* fényesen igazolja e szomorú expozét. – A *tudományról* ha szólok –, csak arra reflektálok : találta-e már valaki lehetségesnek, sikeres és kecsesítő megpendítését annak, hogy p. o. a világi egyetemi ifjúság közt a vallásos és erkölcsös nemesbülés céljából egyetek támasztassanak? Ha az *iskolaiügyre* tekintünk, még papok is találkoznak, akik korlátoltságukban a közös iskola szekere elé foghatók. Maga ez a lehetőség legalkalmasabb föliája az éretlen, bábszerű öntudatnak. – Az *irodalomra* nem kell se szót, se tintát fogyasztani. Termékeiről csak úgy trombitál a blasirt, kereszténységet levedlett gondolat: s *irodalomtörténetben* is rendesen szerepel a valláserkölcsei tekintet. Egy olyan irodalomtörténet, mely a valláserkölcsei tekintetet vagy ignorálja, vagy mellékesnek tekinti, szükségképp a vallási indifferentizmust dajkálja, s dédelgeti, s melengeti mindazon tévedéseket és bűnöket, melyeket meg nem ró. S végül mi a *magyar egyház kihatása a társadalom azon rétegeire, melyek forronganak* s a jövő kornak alakot s jelleget adni hivatnak. Tudjuk, hogy annak az egyháznak, mely annyi viadalban annyi támadást tört meg, elszédítésére, bénítására, mondjuk kadaverrá tételére az indifferentizmus ópiumos serlegét nyújtá a múlt század filozófiája. Az *indifferentizmus rettenetes lélekirtása meghalad minden fogalmat*. Csak szemünket kellene fölnyitnunk – s remegnünk! Kábító indifferentizmusban lézengünk, azért nincs az egyháznak hazánkban egészsége, nincs alkotó ereje. Azonban elég legyen! Némely tisztelt olvasó azt fogja kérdezni, mit akar ez általános panasz az egyházi élet tehetetlenségéről a »Sion« programjában. Mindjárt megmondjuk. A katolikus öntudat sehol sem ébredhet föl korunkban katolikus tudomány nélkül. Az öntudat erejének, a hit meleg, alkotó erejének egyik forrása a tudományos képzettség, vagy legalább az érdeklődés a hitet, az egyházat illető és érdeklő tudományos törekvések iránt. Tehát fogjunk a munkához! Nincs köztünk eddig olyan, aki tüzzel ír, de ha a jó erők összeállnak, a szikrából majd tüzet is lobbanthatnak.

Föladatunk a következő: az alapos és kimerítő hittudományi dolgozatoknak, akár thetikus, akár polemikus irányban előnyt adni, a különféle profán tudományok folyton nyitnak új meg új nézőpontokat, s készítenek a hit magyarázása(ra) és megvédésére. Ne gondolja senki, hogy ezáltal a theória szürke mezébe burkolózunk! Az újkori orvosok (...) a pappal s a hittel szemben a szellemi fölény csodálatra méltó önértékével telnek el. Kell a mai világ folyásában ehhez is érteni. Legalább némi tájékozást szerezni a tudomány értékéről s valódi haladásáról. ...Azért a természettudománytól a »Magyar Sion« el nem tekinthet.

Azonban a theológiának és általában az egyházi tudományoknak az életében megtestesülései vannak. Maga az egyház élete, törekvései, küzdelmei, vágyai a múltban s a jelenben – történeti theológiának mondatnak.

Az egyháznak érdekei vannak az emberi élet egész vonalán; a tudományban, a

művészetben, a művelődésben praktice szerepel. Ezen praktikus irány elől a „Sion” el nem zárkozhatik. *Tehát nem lehet és nem is akar lenni kizárólagosan teológiai folyóirat*, – s az ismertetések közé is nemcsak a merően tudományos műveket veszi föl, hanem azokat is, melyek az egyházi élettel változatos érintkezésben állnak.

A „*Magyar Sion*” tehát a keresztény elvek, törekvések, az egyházi kérdések és tervek, szóval a tudomány és időszerű kereszténység fölelevenítésére nyit tért, s legfőbb célja, hogy eziránt sokoldalú, meleg érdeklődést keltsen. Az irodalmi ismertetések hasonló irányban haladnak, s ezeken kívül az egyházi tudósításokban a keresztény tudományos és hívő világnak életerét akarjuk dobogtatni egyes szembeszökőbb nyilvánulásaiban.

Végül kérjük a tisztelt közönséget, hogy szűken mért pártolás által ne vonja meg a Magyar Sion-tól a jogot az existenciára. Ami meg nem élhet, annak joga sincs az élethez. A jövő fejünkre diktálja majd vagy az egyik, vagy a másik ítéletet. A kedvezőt a jó ügy érdekében örömmel, a kedvezőtlent megadással viseljük.

Dr. Horváth Ferenc, Dr. Kereszty Géza, Dr. Prohászka Ottokár, Dr. Walter Gyula.

A „Programm” tüzetesebb tanulmányozása érdekében össze kell vetni az imént olvasottakat Prohászka 1882-1890 közti egyéb megnyilatkozásaival. A szövegelemzések egyértelművé teszik, hogy teljesen tisztában volt a század végén már harciassá vált és semmiféle eszköztől meg nem riadó egyházellenesség szellemével, méretével. A Rómában töltött hét esztendő alatt németországi teológustársaitól közvetlenül értesülhetett a porosz egyházüldözés részleteiről. Felejthetetlen élményt jelentett számára az üldözött, száműzött német főpapokkal való találkozás 1875-ben. „Minket főleg Martin Konrád érdekelt, ki nem sokkal azelőtt Weserből megszökött, egészen civil ruhában járt. (...) Híre járt, hogy az olaszok nem idegenkednek kiadatásától.” Hogy milyen „testközelben” élték és érezték át a német kispapokkal együtt az Európán végigsöprő nyílt egyházüldözést, mutatja az a párbeszéd, mely a magyar hercegprímás, Simor János és egy német kispap között zajlott le: „A bíbornok kérdésére, hogy mi lesz magából, majd ha haza megy, a megszólított német sans gene azt felelte: majd bezárnak.” (ÖM 16, 235)

Különösen a Rómából hazatért germanikusokra várt nehéz sors! Mindezt azért érintettem legalább körvonalaiiban, hogy megértsük a Magyar Sion bevezető Programm-jának első két oldalát. Itt ugyanis Prohászka már arról az ellentámadásról tesz említést, mely végül is megálljt parancsolt a Kulturkampf néven ismert üldözésnek. Josef Görres neve azért szerepel a 3-4. oldalon, mert a németországi katolikus restaurációnak ő volt a vezéralakja. „Görresről írta Menzel Wolfgang, hogy nem tintával, de tűzzel írt, azért égette ki a szellemi tespedés fekélyeit (...), nyaka közé csapott a »német közönynek«, fölrázta s talpra állította nemzetét.” (vö.: Magyar Sion 1887. Programmunk 4. l.) Így lesz érthető az a mondata is, melyet szó szerint idéztünk: „Nincs köztünk eddig olyan, aki tűzzel ír” – vagyis nincs még a magyar egyháznak Görreshez hasonló vezéralakja, aki „nyaka közé csapna” az itthoni közönynek! Senki nem gondolta, legkevésbé ő maga, hogy a Gondviselés épp a Program megfogalmazóját, vagyis Prohászka Ottokárt szemelte ki arra, hogy az ország keresztényeit, elsősorban a hierarchiát, a papságot és a híveket felrázza, és a katolikus restauráció élharcosa legyen. „E történeti küldetést ekkor még senki nem olvasta le (Prohászka) homlokáról, melyet pedig a Gondviselés titkos jegye ekkor már ráírt.” (vö.: ÖM 25, 35) – Egyelőre meg kellett elégednie azzal, hogy „*ha jó erők összeállnak, szikrából majd tüzet is lobbanthatnak*”. (Programm 8. l.) Prófécia volt ez a javából: a szikra ő maga volt! Hiszen ő írta naplójába néhány héttel e szöveg megfogalmazása előtt: „Kiöntöm lelkem apostoli szikráját; telítem és lövellem; újra telítem...” (1886. szept. 19.)

Ezek után nincs más feladatunk, mint tényszerűen bemutatni, mit irt, hogyan akarta és tudta felrázni a magyar egyházat a Magyar Sion folyóiraton keresztül. Az a bibliográfiai összeállításból kiderül, hogy több volt ez, mint „szikra”!

IV. Korproblémák

A PÉA első és második füzetében három oldalról kíséreltem megközelíteni Prohászka Ottokár esztergomi életének első évtizedét. Ezt az időszakot *útkeresésnek* nevezem, mert egyre jobban kiderül, hogy igen kemény és küzdelmekkel teli évek voltak ezek. Összefoglalva az eddig érintett témák lényegét, az első fejezetben *tapasztalatgyűjtés a szeminárium életében* címen azokra az adatokra mutattam rá, melyek olykor megdöbbentették a fiatal szemináriumi tanárt. A Naplók alapján bemutatott benyomások arra készítették, hogy mindenekelőtt lelki életében folytassa és tökéletesítse a Rómában megkezdett önmegszentelődést („istenülést”). Az *Adoráló* fejezet erről nyújtott összefoglaló képet. A második füzetben már az útkereső Prohászka aktivitását kezdtem elemezni, különösen a *Magyar Sion* című folyóiratban megjelent értekezései és könyvismertetései alapján. A megkezdett téma oly óriási anyagot ölel fel, hogy továbbra is folytatom Prohászka útkeresésének újabb állomásait. A Magyar Sion-ban megjelent írásai jelzik, hogy egyre nyitottabb lett, és nemcsak teológiai kérdésekkel foglalkozott, hanem *minden* olyan problémával, mely századának emberét érdekelte: szociológia, természettudomány, politikai-világnézeti állásfoglalások... Mindezzel nem öncélúan, nem önmagáért foglalkozott, hanem kihívásnak vette, és azt kívánta bizonyítani, hogy egyetlen egy téma sem távolítja el Krisztustól az igazságot kereső embert.

Kutatásaim közben igen fontos megállapításra jutottam! Eddig ugyanis úgy tudtuk, hogy második, harmadik esztergomi éveiben határozta el, hogy behatóan foglalkozik a közélet problémáival, különösen az egyház szociális feladataival. A nemrég kezemhez juttatott (1880 körüli?) római dolgozata azonban minden kétséget eloszlatott, és meggyőzött, hogy már germanikus korában behatóan elemezte a társadalmi válság filozófiai és gyakorlati okait. Az 1875-1882-ből származó életrajzi adatokból tudtuk ugyan, hogy a Germanikum ún. Szent Imre önképzőkörének jegyzője és elnöke volt, sőt verseket szavalt és előadásokat tartott; még ezeknek címét is ismertük, de eddig senki nem olvasta, és nem elemezte ezeket a dolgozatokat. Nos, a PÉA harmadik füzetének egyik legfontosabb dokumentuma Prohászka e három dolgozata egyikének, A társadalmi válság címűnek közreadása.

A szöveg közlésével kettős céloom van: – egyrészt mindenki számára olvashatóvá válik a Rómában írt dolgozat, – másrészt módosítanunk kell az ún. Útkeresés időpontját. Prohászka ugyanis nem 1883 után, hanem már római szeminarista korában behatóan foglalkozott korának legégetőbb problémáival.

Íme Prohászka római dolgozatának teljes szövege:

A társadalmi válság

Nem kell megütközniök, hogy rég hallott s elkopott harangot verek félre; nagyon is megszokott s tán semmitmondó lett a név, a szocializmus neve, de annyi tény, hogy értelme nincs megismerve. Hallunk mi sokat szocializmusról, tudunk is valamit, hogy mit akar a szó mondani, de mindez mit sem ér, – többet gondolunk oda sajátunkból, mint a tárgy valósága szerint, s azért semmiképp sem elégedhetünk meg zavaros fogalmakkal. – Azért megkísérlem röviden fölűntetni, miben áll a szociális kérdés és annak okait hatásukban megismertetni, gondolom hogy a S. k. terhére nem válom.

A szociális kérdés, melynek megoldása napjainknak mind égetőbb szüksége, nem valami részletes körre szorítkozik, nem akar az annyit mondani, mint „iskolai kérdés”, „munkáskérdés” s ha még van másféle kérdés, melyekkel a szociális kérdés összezavartatik, mindezek nem érnek föl jelentőségével, s ha mondanak valami igazat, úgy legföljebb a szociális kérdés részét jelzik. A szociális kérdés elsőben is megfelel nevének, az egész társadalomra kiterjeszkedik, a társadalom van kérdésben; a szociális kérdés a társadalom fennállása,

megdöntése átalakulása elé tüzi a nagy kérdőjelt, mely kérdőjelt a történet lapján sok pont követ időt engedve a meggondolásra, sejtetve majd a jövő századok olvasójával, hogy a kétséges hézag után romokat és pusztítást éppúgy várhat, mint a fönnállónak további menetét. – A szociális kérdés t.i. a régi társadalom életkérdése; a valóságban pedig – jelenünk történetében – a társadalom kiemelkedése kerékvágásából. – A társadalom most új viszonyokat, új helyzeteket lát előállni önkeblében, melyek a régiekkel össze nem egyezhetők; új utat, új medret vág tehát magának, melyen tovább haladhat. Eddig fejlődöttünk, haladtunk legalább a gyakorlati vívmányokat véve szemügyre, de e fejlődés, e haladás nem fér meg az eddig fönnálló társadalom határaiban, bővebb térre van szüksége, melyen szabadon fejtheti ki erejét. A múltnak intézményei, szokásai, viszonyai a különböző társadalmi rétegek közt most hasonlóak a férfiú gyermekruháihoz, melyek egykor földték és teljesen takarták, most azonban a kinőtt tagokra csak gennylepelként alkalmazhatók. Ez a felnőtt társadalom tehát, melynek a múlttal, mint elégtelennel szakítania kell, jövővenként néz maga köré vagy inkább idegennek tekinti magát azon körben, melyben bölcsőjét, tűzhelyét, játékpia czát látja; öntudatában van törekvésével, feladatával, szóval helyzetével, és mert élni akar és élnie kell, hozzáfog a munkához, ledönti az atyai házat, melynek szűk falai közt nem űzhetné nagy lendületnek indult mesterségét; állít új intézményeket, melyek új szükségének megfelelnek, létesít és szab új viszonyokat, melyek élete változott irányát hathatósan előmozdítják. Mi tehát tulajdonképp a szociális kérdés? A kérdés, mely új társadalmi rendszer után kérdezősködik, mely kérdezi, hol az út, melyen haladhatok, miután ösvényem, melyen eddig vonultam megszakadt? Ha pedig tovább kérdezek: miért szakítasz a múlttal, miért kívánsz új rendet teremteni?

Teljes feleletül nyerem: nem szakítok a múlttal, nem akarom kényem-kedvem szerint a fönnállót sírjába dönteni, csak a szükség igényeivel lépek föl, élnem kell, igényeim nem azok, mik a múltban voltak, fedezésüket követelem, s amennyiben a társadalom addigi formája evvel nem szolgálhat, annyiban kívánok a régi helyére újat léptetni. Avagy nem támogatja a természet is követeléseimet?

Ha a patak folyammá dagad, más medret, más patakot kíván, kíván gátat, kíván hidat, árjai kincsterhelte hajókat emelnek, habjain városok pompája tükrözik. A példa szociális kérdés teljes ábrázatja. Nőttünk, sokban változtunk, életünkben új tényezők léptek föl, melyekkel számolnunk kell, a régi forma elégtelen, önként túlemelkedünk rajta, s íme a kérdés új rend után, íme a szociális kérdés. – Röviden összefoglalva azt mondhatnám: a szociális kérdés a társadalom égető szüksége új rendszerre, új formára, mely változott viszonyainak megfelel, mely viszonyok lassan fejlődve kiemelték a társadalmat élte kerékvágásából és következésképp új út megtörésére készítetik. A szociális kérdés tehát nem ábrándozók és holmi szabadságot, egyenlőséget rebesgető szabadoncok szeszélye, korántsem, hanem bír alappal és létokkal az emberiség éltében; innen van, hogy az egyház nem zárja el magát igényei elől, hanem helyeselve törekszik azokat keresztény szellemben megvalósítani; mert amint a népek meglétekor belőle eredett a polgárosodás, úgy új változatok beálltakor is érvényesíti befolyását.

Lássuk most a tényezőket, melyek a társadalmi rend szabályozását követelik. A munka és birtokviszony alapítja meg a társadalmi viszonyokat, éppúgy a munka- és birtok fölfordulása már a társadalmi viszonyok fölfordulása. Elvontan eszmélődve hihetetlennek látszik állításunk, mely a társadalom súlypontját a munka- és birtok viszonyba helyezi. – Megvallom t.i. az eszmék világában teremteni a társadalmakat Plató köztársasága alakjára, nem annyit tesz, mint jó munka- és birtokviszonyt létesíteni; sokkal magasabbról kell kiindulnunk az ember társításának nemes tervrajzánál mint a kapa és fejsze, arany és váltó eszményeiből, nagyobb lendületben kell az emberek alkotmányos éltének épületében a boltozatokat és ívhajlásokat terveznünk, mint hogy a rög és a gyomor szükségletei előírják, de mindamellet igaz marad és igazolható is, hogy a munka- és birtokviszony elmellőzhetlen láncszem, melynek megszakadásával bomlásnak indul, amit addig a szervezet egészben összetartott. – A test nem főrésze az embernek, nincs is mérvadó szerepe fensőbb kötelmének, fensőbb rendeltetésének meghatározásában, de befolyása

és beszélása van mindenbe, és jóléte és egészsége dönteni fog sokat mindazon kérdésekben, melyek ha lelkiek, ha eszményiek is, mindig az embert illetik. Hasonlóan áll a dolog a munka- és birtokviszonyokkal, melyek alsóbb helyen állva az emberiség rendeltetésének bölcsészeti szemlélésében visszamaradhatatlan hatás- és ellenhatásban vetetik észre hatalmukat és döntőleg befolyanak az egész társadalmi rend fennállásának változásainak kérdéseibe. Ezért bátran vallhatjuk, hogy a munka és birtokviszony egyszerűen megállapítják a társadalmi viszonyokat, fölfordulásuk pedig maga után vonja a társadalomnak, ha nem vesztét, de megrendülését.

Már pedig elvitázhatatlan tény, hogy a munka- és birtokviszonyok változtak, hogy más arányokat öltöttek jelenleg, mint melyekkel előbb bírtak, ennek következtében pedig más társadalmi rendet sürgetnek. A sürgetés komolyan és fenyegetően irányul a társadalmat uraló hatalmakhoz, és szakítástól sem fél, olyannyira fölkavarta már az előbb csendesen elfolyó elemeket.

Aki most a beállandó társadalmi változás okait kutatni indulna, elsőben azon kérdést vetné föl: mi okozza az említett viszonyok fölforgatását és összeköttetésben velök miért inognak a társadalmi rend többi jogintézményei. Ezen mindent átfogó kérdésre a szocialista mozgalmak egyik hordozója, ha nem hordára helyesen megfelelt: Lasalle a gépet a megtestesült forradalomnak nevezte. – A gép legyen tehát a társadalmi viszonyok megváltoztatója? Ki hihetné: szemünk előtt emelkednek a gyárak, külsejükben az építészet minden ízlésin és stíljain túltesznek, hosszú széles kőrakatok²⁵, több ablakot képező lyukakkal mint tömör szilárd falakkal emelkednek föl, belsejükben pedig valódi pokoltáncz, zúg, bűg, csikorog, ott perdiül, ott forog, itt habzik, ott gőzölög, annyi a kerék, annyi a szíj, hogy az ember akaratlanul is összefogja ruháit, nehogy a kerék forgásába ragadja; s mindenütt kéz, mindenütt szem, mozdulatlanul áll a munkások száza, ezere, csak szeme és keze jár! Itt látjuk a fennálló productio és jogi rendnek fölforgatóját. Kövessük figyelemmel, mint létesíti a gép e fölforgatást? A gépek, mint mindnyájan tudjuk, túlszárnyalnak minden mérvet és módot, úgy a productio gyorsasága tömérdek mennyiségében, mint az árak olcsóságában, melyet az emberi munka és szorgalom magának valaha kitűzhet; foglalkoztatnak ezer meg ezer kezet, s minél nagyobb gőzerővel dolgoznak, annál nagyobb az arány, melyben a kézi ipar és munka mögöttük elmarad. Ily módon lábrakap a tömeges productio, mely a kézimunkát elnyomja, de a készítmények nem maradnak fölhalmozva a raktárakban, a kereskedés piacára lépnek; de a piac szűk lett nekik, tágabbat nyitnak tehát, a megye, a kerület, az ország piacával be nem érik, és ekként föllép azon különös nagy jelenet, mely a közlekedés és kereskedés netovábbja, hogy az egész világ ipara egy nagy vásárra hordja áruit, mely nem országos vásár, mint a nép nyelve mondani szokta, hanem tulajdonképp világvásár. E vásáron összefut minden, itt mérkőzik az országok és egyesek ipara, az emberi fortély találmányaival, a haladás vívmányaival, át vannak lépve a közlekedés és kereskedés szabályzó védgátai, szabadon hullámzik az országok gazdagsága, termelése, productioja hol ki, hol be, s beáll a második új tünemény, mely oly sokban megváltoztatja a múltnak iparos világát, melynek neve: a szabadkereskedés.

De uraim, kövessük kíváncsi tekintettel a gép foglaltsait. A világpiacz, a szabadkereskedés mellett égő fáklyát vet azon körökbe, melyek már közelebbről határosak az erkölcsösséggel. Igenis t.i. e térre érve mily pusztítást látunk az új iparmód nyomában, nem ők rontanak, de őket követi a pénzuralom, a tőkehatalmaskodásnak minden átka; a gyárak teremtik a pénz centralizációját, mert nagytőkéket kívánnak, a tőkék elnyomják a szerényebb módú iparost, ki velök nem versenyezhet. Egyik oldalról a pénz halmaza, másiktól az alacsonyabb sorsuak egész tömege; a győzelem pedig a pénz részére dől. – Ily képpen a tőke önálló hatalom lesz, a

²⁵ Prohászka saját szóhasználat; annyit jelent, mint: kőhalmaz, kőkolosszus

munkától különválva, mely munkát ad, de maga nem dolgozik. A tőke mindent elnyomó hatalma azért szakadást szül a kisebb iparosokban, szövetkeznek és tőkéiket összevetik; e manipuláció szüli a bankot; most megindul a tőkések fogásainak és remekműveleteinek szakadatlan láncolata, melyeket az avatlan a tőzsde rémmeséiben és az actiotársulatok hol szerencsés, hol szerencsétlen élményeiben elbeszélni hall. A pénz ekként hatalmában tartja a munkát; nem az iparos, nem a dolgozó osztály rendelkezik a munkával, melynek urai csak élő gépként működnek, pedig a természet világosan megkívánja, hogy a munkásember, kire átok gyanánt szállt a munka szüksége, ura legyen a szerves erő más által pótolhatlan iparkodásának. Innen a protestatio jogával szabadkozott, habár tévútra terelt szocializmus követelménye: le a pénz uralmával! a munkásé a hatalom, nem a zsarnok élettelen tőkéé. Az ember e szent rendeltetése, hogy az átoksújtotta világ töviseit hatásokba, tüskéit gerezdekbe változtassa, mely a paradicsom elvesztése után megmaradt neki, hogy a kopár földön az éden elhintett nyomait, a jobb haza áldásait előteremtse, a kézi munka, az emberi ipar ne hajtassék a gazdag önkény járma alá. A munka szabad jogait és szentségét hirdetik e rossz irányban haladó törekvések, éppúgy mint a középkor keresztény fölfogása, mely a munkát oly magasra becsülte és tekintélyét és jogait óvta és védelmezte; új korunk túladdott a középkori keresztény elveken, de a természet nem feledte azokat. Követeléseit az istentelen s mindennek rontására törő szocializmus véres ajkaira adta, hogy a középkori jog és fölfogás visszhangja a vele merő ellentétben álló hitetlenség pusztán meredező szikláiról verődjék vissza.

Ki bírná pedig egész kihatásában előállítani mindazon átkos eredményt, melyeket a pénz és a munka ilyen elválasztása szült, ez elválasztás elég lenne arra, hogy a múlt intézményeinek részbeni romlását előidézzé, amint tényleg elég volt arra, hogy az iparos polgári osztályát elűntette, a szabadlábbon álló mesterségeket megsemmisítette. A gyárak túlsúlya a középosztály velejét emészti, egymás után szedi fennállása biztosítékait, s elvonva drága kenyerét, sírba dönti a csendes műhelyt, s a hallgatag romokon büszke palotákat rak. Mit hoztak, mit állítottak a gyárak az áldásos ipar helyére? Rabszolga, családtalan vagy családahagyott proletárius csordát, melynek szűkenfolyó jövedelme a szétrongyolt család fenntartására elégtelen, mely a tőkések önkényének pórázán vezetve nemcsak munkájának, de minden polgári jogának szabadságát veszíté. Mily seb ez t.i. a társadalom testén, mily iszonyú métegy, mely a családokat fölösztatja és éppen az életerős középosztályt szemeli ki prédájának, mely a jövő nemzedékekkel bölcsőjökben érezteti az élet keménységét, megtagadja tőlök nevelésöket, s holt dermedt szívvel állítja a munkást a gyár valamely zúgába.

A gyárak uralmának negyedik méreghajtása a productio anarchiája; a gyáripar roppant mérvénél fogva nincs korlátolva, eltekintve egyes kiváltságoktól gyárat építhet bárki, ha pénze van; egyenlő szabadalom nyílik minden tőkésnek; hogy azután a többi hason iparú gyárak fennállhatnak-e vagy nem, avval nem törődik senki. A munka korlátlan, eláraszthat mindent, szabadon kalandozhatnak a szabadság térein; hogy összegázol-e másokat vagy nem avval nincs gondja ki a haladó iparral versenyezni nem bír. Kidől s koldusként állhat az út szélén, melyen a becsületes kereset szép jövőt nyitott szorgalmának.

Ki bírná azonban részletesen fölszámolni a változások és a gyászos jelenetek láncolatát, mely a társadalmi élet minden rétegein keresztül pusztítva vonul, kiindulását pedig a gépben bírja? Megelégszem e káros hatások összefoglalását előállítani, ha oda nyilatkozom, hogy a gyárak az általános centralizálás eszközei, melyek központosítják a productiot, elvonva azt szabad mesterektől, bérbefogadva szervezetlen munkáscsoportokat, központosítja a pénzt, s általa a birtokot, elvonva azt az egyesektől, fölhalmozva azt szívtelen dúsgazdagok javaiban. Központosítja a munkát, szűk lakásokba szorítva ezeket testi-lelki romlásukra. Ime a gép uralmának tényezői, melyek magokba zárnak annyi mérget, annyi bünt és romlást, hogy lehetetlen a társadalom régi formáival megférniök. E formák elégtelenek lettek az új helyzet uralására, messze túlemelkedtek gátain, azért más korlátok után néz a keresztény szocialista, mert korlát kell a munkának, a pénznek, az önkénynek, a szolgaságnak, az erkölcstelenségnek,

mint kellett a múltban, csak hogy magasabbat, erősebbet, hatalmasabbat kell emelniünk, mely fölött a garázda szenvedélytől hajtott és fölhasznált óriási természeti erők össze ne csapjanak. Ezen kinőtt társadalmi igények kielégítését a társadalom rendezése által a szociális kérdés megoldásától várjuk. Az új romboló tényezőknek megfelelő formákba való öntését s korlátozását kell a keresztény szocialistának megkísérelnie.

A. M. D. G.²⁶

Prohászka Ottokár
(Róma, 1880)

(A szöveget az eredeti római kézirattal egyeztettem és leírta Kiss Józsefné, a Prohászka Szeminárium munkatársa.)

* * *

Aki elmélyedve olvassa és tanulmányozza ezt az önképzőköri dolgozatot, bizonyára elgondolkozik azon, hogy írója, Prohászka Ottokár még nincs is felszentelve. De tény, hogy mint a teológia és a filozófia doktora a társadalmi válság „kórokozói” akarja feltárni. Mielőtt ítéletet mondana, tisztázni akarja a fogalmakat, – nem kárhóztatja az új utak keresőit. *Sőt meglepő nyitottsággal megérti és sürgeti a reformot: „a régi forma elégtelen!... A szociális kérdés a társadalom égető szüksége”.* – Azt is világosan látja, hogy az egyház nem mondhat le a szociális kérdés megvitatásáról és új utak kereséséről, mert akkor szükségképpen átengedi a kezdeményezést másoknak, különösen a tőke urainak. A dolgozat utolsó mondata jelzi, hogy az új utak keresését a keresztény szocialistáknak kell megkísérelniük.

* * *

Mielőtt figyelemmel kísérenék az esztergomi években folytatott szociális olvasmányait és e kérdések iránt tanúsított állásfoglalásait, néhány alapvető kérdést szeretnék tisztázni. Már a kezdet kezdetén le kell szögeznünk, hogy a *közélet problémáival* foglalkozó paptípust nem lehet a mi mostani tapasztalataink és elvárásaink alapján megítélni. Először tehát azt kell megvizsgálunk, hogy miért vetette bele magát Prohászka a társadalmi kérdések, szociális problémák ily mérvű elemzésébe. Lényegét tekintve itt van a gyökere mindannak, ami miatt őt később a *közélet apostolának* is nevezték!

A mi agyunkban – különösen a félévszázad „agymosása” eredményeként – a *közélet*, a közéleti szavak, kifejezések igencsak meg vannak terhelve profán töltettel, vulgáris felhanggal, sőt legtöbbször azonosítják a politikával. Ezt a csúsztatást a kommunista rendszer tudatosan vitte bele a köztudatba azzal a céllal, hogy legfeljebb csak a párttagok elit rétege foglalkozzék politikával, közélettel; a plebs, a nép, a „massa damnata” maradjon a maga „kaptafájánál”. Az Értelmező Szótár címszavai azonban minden fogalmat a maguk helyére tesznek, csúsztatás nélkül. Míg a politika a társadalom, az állam vezetésére és a hatalom megszerzésére irányuló törekvéseket jelenti, addig *a közélet az összes közérdekű tevékenység rendszere, összessége.* Ilyen értelemben a „közélet” fogalmába beletartozik a szociális gondoskodás, egyesületi, közösségi szerveződés, igazgatás és mivel az ember zoon politicon = közösségi lény, szükségképpen beletartozik a politizálás is. (Mindezt Aristoteles kétezer évvel ezelőtt már tudta és tanította!) Csak megjegyzésként fűzöm ehhez a gondolatsorhoz, hogy legtöbbünket éppen

²⁶ A Szent Ignác-i jelmondat szavainak kezdőbetűi: Ad mairem Dei gloriam: mindent Isten nagyobb dicsőségére.

azért ítélték súlyos börtönbüntetésre, mert a fiatalság nevelését, hitoktatását, táboroztatását közéleti = politikai tevékenységnek ítélték. Így „léptettek elő” például engem – a politikai porondon senkit – az ún. „Népidemokrácia megdöntésére irányuló szervezkedés vezetőjévé”, melyért öt évtől kötél általi halálbüntetés volt kiszabható!

Nos, mindezt azért vagyok kénytelen hangsúlyozottan említeni, mert teljesen ki kell szakítanunk magunkat ebből a velejéig torz, tudatosan hazug, tényeknek ellentmondó szemléletből, ha egyáltalán megközelíteni szeretnők a múlt század közéleti világát és benne egy kereszténynek, egy önmagát teljesen *Istennek átadó, Őt az élet minden területén szolgáló akaró papnak, Prohászka Ottokárnak életszemléletét.*

A fent említett beidegződések mindmáig bennünk élnek, sőt „égnek” és égetnek. Különösen napjainkban nehéz írni, beszélni Prohászka közéleti elkötelezettségéről (olvasmányairól, értekezéseiről, vezércikkeiről, sőt politikai, parlamenti tevékenységeiről), mert az új egyházjogi törvények igen szigorúan tiltják a papok aktív részvételét a politikában (parlamenti képviselőség). Az említett fogalom-csúsztatás miatt még komoly egyházi személyek is értetlenül állnak Prohászka közéleti élete száz és ezer megnyilvánulásának hallatán és olvasatán. Nem véletlenül került ÁEH + egyházi „indexre” a Vass-Belon szerkesztette Prohászka-életmű közreadása.

Prohászkat hiába is akarnánk – úgymond „ébreszteni” (Prohászka ébresztése!) –, ha a fent analizált beteges görcestől előbb nem szabadítjuk ki szellemi világunkat és nem tesszük magunkat szabaddá, olyan szabaddá, mint amilyenben Prohászka élt, és ami számára természetes közeg volt. Ezek a közreadott szövegelemzések, előtanulmányok épp azt célozzák, hogy legalább most, halála után hetven évvel végre próbáljuk felidézni őt, és ha kell – mert biztosan sok esetben fog kelleni – kíséreljük meg újraértékelni mindazt, amit ránk hagyott. Különben értetlenül állunk az „Apostolus et praeceptor Hungariae” sírja és szobra előtt. Hiszen az ezután következő elemzésekkel kezdődik annak felmérése, hogy Prohászka miért és miként vált a száz évvel ezelőtti Hungariannak = egész Magyarországnak, a Trianon előttinek, a csonkának is, közéleti apostolává és tanítómesterévé, – mindmáig!

* * *

Még mielőtt konkrét tényeket sorakoztatnék fel Prohászkanak a társadalmi válsággal kapcsolatban írt tanulmányairól, úgy gondolom, hogy egy körképet kellene megrajzolnunk a századvégi válság-helyzet lényegéről.

A társadalmi ellentétek Magyarországon megoldásért kiáltottak. A Szentszék úgy vélte, hogy a magyarországi egyház képes lesz arra, hogy ezt a válságot megfelelő reformok révén megoldja. Az új helyzetben új eszközöket és módszereket kellett kidolgozni. Ebben az összefüggésben lehet és kell kijelölni Prohászka szerepét és hivatását. Ő már esztergomi éveitől teljes határozottsággal a *liberalizmust jelöli meg a magyar politikai és társadalmi élet rákfénéjének* (ÖM 25.70). Érdemes megjegyezni, hogy némiképp így látták ezt többen a főrendiek és miniszterek közül is. A még mérsékelt liberalizmussal is szembe fordulók között találjuk Trefort Ágoston kultuszminisztert.

Az 1890-es évek elején újabb megrázkódtatás érte az egyházi és főnemesi köröket a hazai szociáldemokrata párt megalakulásakor. A szocializmus, az Internacionálé, a vörös rém stb. kifejezések ekkor olvashatók először a Magyar Sion hasábjain. És valóban Prohászka csaknem elsőnek ismerte fel egész jelentőségében azt a szociális mozgalmat, mely Marx zászlaja alatt indult el, nemcsak hódítani, de rombolni is. Ekkor kezd Prohászka széles körű politikai és közéleti tevékenységbe. 1893-ban írt cikkeiben már észrevehető, hogy a szocializmus terjedése főokát a dúsgazdag kapitalista országokban élő munkások nyomorában látja. A kapitalista fejlődés a nyomor elkeseredettségével tüzezi az elnyomottakat. *A szocializmus másik forrása a vallástalan materializmus.* Mindkettő ellen teljes erejével és tudásával harcol. – Mivel több

rétégű problémával, problémaköteggel áll szembe, érthető, hogy egyszerre támad több irányba is: hol a liberálisok, hol a gátlástalan kapitalisták, hol a szociáldemokraták, hol a zsidó nagy tőke ellen hallatja kemény, olykor igen éles szavakkal megírt vagy elmondott támadásait. Néhány kifejezést hadd ragadjak ki: „A munkások a gép napszamosai; a munka, az ipar most nem emberhez méltó; A tőke az úr, – a munka rabszolga lett; a tőke rafinált gonosztevő, mely maga után zúdítja a kenyeret kereső népet és földönfutóvá teszi azt.” Észrevehető gondolatai között az a félelem, hogy a kapitalizmus kegyetlen kizsákmányolása, munkások életét megnyomorító módszere miatt olyan forradalmi megmozdulások robbanhatnak ki, melyek elsöprik a vallást, az egyházat is. Ezért találunk ilyen kijelentéseket is írásaiban: „A kapitalizmus ostobaság és nemtelen pénzvágy gyümölcse; félre vele...” (Kultúra és terror. 95. l.).

Mindezt természetesen csak „általános bevezetésnek” szántam, hogy annál jobban értékelni tudjuk a most következő elemzéseket, melyek bemutatják azt a Prohászkát, aki mielőtt ilyen mondatokat fogalmaz, a kor szakirodalmába merül el, és *eredeti művekből* meríti felkészültségét és a jogot ahhoz, hogy érdemben szóljon a világot mozgató eszmékhez!

Prohászka tanulmányozza Marx Das Kapital című művét

Esztergom, 1896-ot írunk. Prohászka már két folyóirat szerkesztésében is tevékenyen részt vesz: a *Magyar Sionban* folytatja a hazai és külföldi tudományos sajtótermékek ismertetését, és ebben jelenteti meg természettudománnyal és szociológiával foglalkozó értekezéseinek egész sorát, – de 1895-ben létrehozza, majd főszerkesztője lesz az *Esztergom* című politikai és társadalmi hetilapnak is. Nem elégszik meg a tudományos jellegű közlésekkel, a mindennapok közéleti és politikai élet harcaiban is tevékeny részt kíván venni. Ennek legfőbb oka, hogy látja a krisztusi értékrendet alapjaiban megrázó és megsemmisíteni akaró filozófiai és társadalomtudományi teóriák, praktikák előrenyomulását. Így egyszerre két fronton vívja titáni harcát az Evangéliumért, Jézusért. Ezekben az években határozza el, hogy a német keresztény szocialistákhoz hasonló Katolikus Néppárt létrehozásában is aktív részt vesz.

Ez az a szemináriumi-közéleti-újságírói keret, melyben a 38 éves Prohászka él és dolgozik minden elképzelést felülmúló energiával. Miközben lenyüggözi hallgatóit a dogmaórákon és közel száz kispapnak lelkiatyja és példaképe, van ideje, ereje és képessége, hogy belekezdjen annak a korszaknak legforradalmibb könyvébe, Marx Das Kapital analízisébe. Megkerülhetetlennek ítéli ezt a kemény tudományos műveletet, hiszen 1891-ben ő maga fordította le XIII. Leó pápa kort meghatározó enciklikáját, a munkáskérdésről szóló keresztény tanítást. Elméletben és gyakorlatban látta, hogyan nyomul előre a szociáldemokrácia, melynek alapelveit Marxtól vették át. Nincs tehát más választás: teljesen tisztába akar jönni a világot lázba hozó Das Kapital minden egyes tételével.

A Magyar Sion 1896. évfolyamában előbb két részben ismertetést közöl Marx művének köteteiről: 613-618 és 859-862 oldalakon, – majd a következő évben: 1897-ben összefoglaló értekezést ír *Marx Károly nemzet-gazdasági alapelvei* címen 33 oldalon. Ez a magyar egyház és egyháziak számára az első vészjel-adás: vegye tudomásul mindenki, a hierarchia éppúgy, mint a munkásokkal foglalkozó papság, hogy forradalmi tanok nyomulnak be a világ átalakítására. A kérdést nem lehet és nem szabad félvállról kezelni, közlelőre kell megismerni az eszmei és a gyakorlati konzekvenciákat.

* * *

Prohászka elismeri Marx „hatalmas analtikus tehetségét”, hogy a gazdaság alkotóelemeit tisztázza és behatoljon a modern kapitalista termelésnek struktúrájába. Marx munkájának valóban az a lényege, hogy a termelés tényezőinek valódi értékét és kihatását akarja

meghatározni, s mint mondani szokta, meg akarja tisztítani az egyes alkatrészeket fétis-szerűségüktől. Fejtegetése világos, de maga a kérdés annyira elvont, hogy kifárasztja az olvasót. „Kevés ember van a világon, ki e művel megbirkózik”, vallja Prohászka. Ennek ellenére ő az eredeti német kiadást elejétől végig elolvasta és tanulmányozta. – Értekezésében Marx nézeteit ismerteti az árúról, a munkáról és az értékről, és a „konkrét fejlődés nyomán akarja ismertetni a termelésnek elemeit” (1897. 745. 1.).

Először bonckés alá vesszük az *árut*. Marx szerint az árut fétisként kezelik... Valójában mi az áru? A magyar szó tökéletesen útba igazít. „Az áru az, amit árulnak, amit vesznek és eladnak.” Ha nincs adás-vevés, ha nincs piac és eladás, akkor természetesen még lesz termék, de nem lesz áru. Ha Robinson Crusoe egymaga él egy szigeten élete végéig, termeljen bár reggeltől estig, termékei árukká soha nem lesznek. Az áru lényegéhez tehát hozzátartozik egy *társadalmi vonatkozás*. De ha Robinson szigetéről a mi modern világunkba lépünk, észrevevesszük, hogy itt az áruszerűség *minden terméknek jellege*, sőt magának a *munkának legbelsőbb titkaiba nyúlik vissza!* Ezért a legfontosabb szociális kérdés annak kiderítése, hogy az áru mily viszonyban áll a munkához; hiszen ettől függ az igazságos részesedés („részesülés”) a munka termékeiben. Mindezt azért jó és szükséges tisztán látnunk, mert különben a „suum cuique” törvénye száműzetik a társadalomból. És most jön Marx! aki kinevet minket, mert be akarja bizonyítani, hogy a viszony az áru és a munka között, bár létezik, de az egy helytelenül átvitt, csinált, mesterkéltn viszony, mert a személyek közti viszony át van módosítva tárgyi viszonyra! (1897. 748.) „Marx neveti üres fejünket.” Ezt nevezi ő fétisnek, mert amit mondunk erről a viszonyról csak a mi fejünkben létezik. *Valójában a viszony a termelőnek viszonya más termelőhöz*, mondja Marx! „*Ez ugyancsak revoluczionárius gondolat*”, válaszolja Prohászka Ottokár!!! A mondatról mondatra haladó elemzésből kitűnik, hogy Prohászka rátapint a lényegre: észreveszi, hogy itt kezdődik az önámítás játéka (1897. 749.). Marx figyelmeztet is: Uraim, tartsák szemmel, hogy az ár, a csereérték nem más, mint a mi rossz szellemünk! A termelő munkája és termékei közé belefurakodik az ár, a csereérték és ezáltal létrejön a dologi viszony a termékek között. Prohászka méltányolja, hogy Marx ezután ismerteti a történelem folyamán történő változásokat. A középkorban még nincs kifejlett árutermelés –, de van jobbágy és földesúr, – hűbéres és főúr. Itt idézi a *Das Kapital* 43. lapját, melynek okfejtését igaznak minősíti. Marx ugyanis ismerteti nemcsak a mi középkori viszonyainkat, hanem a földművelésen alapuló ó-indiai község zárt produktív szövetkezetét, melyet az angolok robbantottak fel. De példaként Marx jól fel tudja használni teoriájának illusztrálására (1897. 752-4).

Ha most előre megyünk a történelemben, egyre jobban kiderül, hogy a termelés vonalán a személyes viszony a tárgyaknak viszonyává változik; a tárgyak mint csereértékek határoznak meg mindent, és a termelés fölött álló hatalommá válnak. A főbaj abban van, hogy a munkások viszonyainak meghatározása már nem a munkásoktól függ; a társadalmi történés fejük fölé nőtt s nyomorgatta az emberiséget, és Marx szerint ez mindaddig így lesz, míg új társadalmi alakulások számára nem érnek meg a föltételek. Összefoglalva az eddigieket: Marx szerint az árutermelés nem a tárgyaknak, hanem az embereknek társadalmi viszonya; a tárgyaknak objektív értéket tulajdonítani nem lehet (1897. 760).

Az értekezés második részében (1897. 817-932. 1.) Marx tanainak másik fő tételét, az értéket elemzi. Előljáróban kijelenti: „A legtöbb nehézség Marx világfelforgató nézetei ellen az érték körül tornyosul”. Óriási fogalomzavarról beszél, de vita helyett magának Marxnak tételait sorakoztatja fel, úgy ahogy az értekezés címe megköveteli: beszámol Marx nemzetgazdasági alapelveiről. – A csereárúnak értékét nem a használhatóság alkotja, mert a csere feltételezi, hogy a dolgok különbözők és más más célra szolgálnak. Marx szerint a munka határozza meg a csereáru értékét; „munka nélkül érték nincs”. Ő tehát az értéket az emberi munka kvantitásának mondja, – ezt pedig az idő méri.

Ezután rátér Marx egy lényeges tételének bemutatására: a munka kettős karakterére („Doppelcharakter”). Ebben a vonatkozásban is merész teoriát gyártott; szerinte ugyanis a munkának fizikai mennyisége határozza meg az árucikk értékét (1897. 827).

Az utolsó oldalakon Prohászka összefoglalja ellenvetéseit, és kitart az evidensnek mondott tétel állítása mellett: „az érték magának a dolognak a belső mivoltában van fektetve a munka által s nem függhet attól, hogy ki mit ad érte” (831. 1.). Nincs más hátra, mint újból elővenni és alkalmazni a skolasztika legfontosabb módszerét: abstrahálni és jól distinguálni; a téma természeténél fogva oly kusza, hogy erre ugyancsak nagy szükség van.

* * *

Míg a fent közölt írás Marx tőkéjének első kötetét elemezte, vagyis a tőke termelési processusát ismertette, addig a Magyar Sion 1896. évfolyamban a harmadik kötet első és második részét taglaló ismertetés olvasható Prohászka tollából. Említi, hogy eddig alig mert valaki is hozzányúlni ennek ismertetéséhez, mert „*a modern társadalom úgy van vele, mint egy égő kanóczú bombával*” (1896. 614.1). Ebben ugyanis Marx a kapitalista üzletvilág piacára viszi az olvasót, és a főtéma a nyereségi részlet problémájának megoldása. Feltárja, hogyan képződik a nyereségi ráta, méghozzá az egyes üzletemberek háta mögött (617. 1.). Rámutat a tőkés munkamoráljára: a gyáros a munka által megteremtett értéknek csak egy részét fizeti ki a munkabérben! Innét van biztosítva nyeresége.

A III. kötet második részében Marx még nyíltabban tárja fel a tőkés világnak anomáliáit. Úgy biztosítják nyereségüket, hogy még lejjebb nyomják a munkabért, a munka intenzitását fokozzák és a női munkaerőt is felhasználják (1896. 860. 1.). A visszaélések egész sorát tárgyalja: a nyereség miatt sokszor kevesebb éllelmiszert termelnek, mint ami szükséges lenne ahhoz, hogy a tömeg tisztességesen és emberileg éljen; nem termelnek elegendő termelési eszközt arra, hogy a népesség munkabíró részét folalkoztatni lehessen... Más szóval: a gazdasági fejlődést a pénz, a tőke vezeti, zsarolja és foglalja le; minden a pénzért történik és nem az emberiségért, mindent az önzés miatt igazítanak el és nem az emberi társadalom létérdeke s boldogulása miatt.

Nem hiányzik a végső konklúzió, mely oly jellemző Prohászka számára, hiszen nem más ok miatt foglalkozik ő Marx Das Kapitaljával: – „*Szeretet, jöjjön el a te országod: de látni való, hogy a szeretettől legtávolabb esett a liberális gazdasági rendszer*” (862. 1.).

Prohászka első értekezései

Tanulmányomnak ebben a fejezetében is arra keresek választ, hogy milyen úton-módon kísérelte meg a Rómából hazatérő fiatal, alkotni vágyó Prohászka hasznosítani önmagát. Szerette volna átadni mindazt, amit eddig kapott. Elsősorban a papságnak, melyet nem látott a helyzet magaslatán. „*Fölkelteni, fölkelteni a mámorból ezt a papságot, megmutatni neki: íme árván állsz; fej vagy test nélkül, vezér sereg nélkül. Fölkelteni az egyházas öntudatot...*” (1886. szept. 19.)

A kiválóan szerkesztett, jó hírű Új Magyar Siont is azért szemelte ki magának, hogy „kipróbálja”, mire képes. Annyi önismerete volt, hogy érezte, írásaival nem hoz szégyent nevére. Diákéveiben is forgatta már tollát; „Kalocsán írtam verseket, szépirodalmi kísérleteket, de azok nem jelentek meg nyomtatásban...” (vö.: Élet, 1918. 96. l.)

Amikor látta, hogy Zádori prelátus, a lap szerkesztője örömmel közölte le első írását Assisi Szent Ferencről, elhatározta, hogy rendszeresen fog cikkeket írni. A bibliográfiai adattár jól mutatja, hogy tervét valóra váltotta. Itt most néhány dolgozatára hívom fel a figyelmet, melyekből ki lehet „hámozni”, elemezni a kezdő író célkitűzéseit, témakörét, kifejezőkészségét. A jelek arra engednek következtetni, hogy voltak kidolgozott tanulmányai, melyeket Rómában írt, bizonyára fel is olvasott a kollégium magyar önképzőkörében. Jóllehet, *A Sibyllák* című tanulmányát csak 1885-ben közölte le az Új Magyar Sion-ban (500-517), nincs kizárva, hogy annak eredeti megfogalmazása 5-8 évvel korábban történt. A végső formába öntés oly figyelemreméltó, hogy Schütz Antal újból megjelentette Összegyűjtött Munkái (ÖM) „Hit és ész” című kötetében (15,35-48).

Valóban sok szempontból érdemes foglalkozni ezzel a „szemináriumi dolgozattal” (15,293) Az izgatja titkokat feszegető intellektusát, hogy milyen szellemi erők állnak az ókori pogány Sibyllák mögött, milyen értelemben hasonlíthatók a bibliai prófétákhoz, és miért nem foglalkoznak velük érdemben az újkori filozófusok, illetve teológusok! Ugyancsak elgondolkodtató, hogy a Gregorián egyetem filozófia és teológia doktora, Prohászka Ottokár mekkora tudományos felkészültséggel nyúl e nem mindennapi témához.

„Méltán kérdezzük magunkat: nem volt-e a pogányságban is valami hasonló intézmény a hit föllevenítésére, mint voltak a próféták a zsidó népben: annál is inkább, mert nagyobb szüksége volt reá a pogánynak tévedéseiben, mint a zsidónak...” (15,35)

A témával többen foglalkoztak, és Prohászka ezeket a pro és kontra állításokat sorakoztatja fel. Különösen szimpatizál azok véleményével, akik szerint tagadhatatlan, hogy az Üdvözítőbe vetett hit egyetemesen élt a világ népeiben a bűnbe esés óta. „A zsidó nép csak később lépett föl Ábrahámmal (...) A zsidó népen kívül is létezett Krisztus egyháza, azoknak, akik az Üdvözítőt várták. *Ilyen volt Jób, ki nem volt zsidó!* (...) Jób pedig valódi látnok volt.”

E téziszből megfogalmazható az a reflexió, hogy a pogányságban is szerepeltek próféták, ezen férfiak tradicionális küldetésével. Mégis óriási a különbség: míg a Sibyllák a bálványimádók látnokai voltak, addig Jób hívő. Bonyolítja a kérdést Bálaám esete: ő ugyanis pogány léte ellenére Isten ihlette szavakat jövendölt. A zsidók tudták azt, amit Bálaám akaratlanul mondott nekik, illetve róluk, és újból megerősített őket. Tekintetbe kell vennünk, hogy Bálaám, mivel a zsidó nép történetének keretén belül van, inkább a zsidó népé, mint magáé a nemzeté.

Prohászka ezután az ókori pogány klasszikus írók körében kutat Sibyllák léte, híre és szerepe után. Varro, Cicero kortársa és Lactantius több (kb. 10) jósnőt sorol fel, kik látják azt, amit a halandó nem lát. Idézi Cicero „De divinatione” című könyvének a jóslásra vonatkozó magyarázatát, és azt a részt, mely megemlékezik a királyról, kinek a jóslatok szerint jönnie kell (15,40). Idézi Vergilius negyedik eclogájának azon sorait, melyek egy nemsokára megszülető gyermek „aranykoráról” beszélnek... Lényeg: a Sibyllákra hivatkoztak az ókor írói. A téma

egyre terebélyesedik, és elemezni kezdi, hogy mi volt a szentatyák véleménye a Sibyllákról. Szerintük hitelre méltók a jóslataik, különösen a pogányokra nézve, miután kebelükből származtak. Egymás után sorolja fel azokat, akiknek mind máig nagy tekintélyük van: Josephus Flavius, Szt. Jusztin, Hermas, Alexandriai Kelemen, Origenes stb.

Tehát bizonyítható, hogy az egyházatyák előszeretettel hivatkoztak a Sibyllákra, és a keresztények előtt ismertek voltak könyveik. Megemlíti azt is, hogy az egyházüldözések idejében a jóslatok olvasása is bűncselekménynek számított, éppen azért, mert a Sibyllák nyíltan szóltak egy új kor eljövételéről. Következőleg tekintélyük volt nemcsak a pogányoknál, hanem az egyházatyáknál is. Ez a „szimpátia” a középkorig tetten érhető nemcsak a teológusok körében, de a művészetben is, még a reneszánsz művészetben is. A Sixtina falain egymást váltják a Sibyllák és a próféták. „Ülnek és meredve tekintenek az őket környékező vak éjbe, és mégis látnak.” A szentélyen kívül kapnak helyet, a próféták a szentélyben, közel az oltárhoz. Ezt a felfogást, „hangulatot” nyilvánítja a Dies irae, melyet sequentiaként elfogadott és beépített liturgiájába az Egyház: „Ama végső harag napja a világot tűznek adja, *Dávid így s Sibylla hagyja* (teste David cum Sibylla)!”

Mindenképpen megalapozottnak véli a tanulmány írója, hogy a jósákban valami fensőbb, az emberi tudást meghaladó elem ismerhető fel. „*Az ily dolgokat egyszerűen tagadásba venni, vétség a történettudomány alapja és elvei ellen.*” (46. l) Ez jellemző épp arra az újkori szemléletre, mely annyira szereti hangsúlyozni a ratio fensőbbiségét. A Sibyllák hite a későbbi korokban tűnő félben van, „míg végre az újkor criticizmusa végleg elsöpörte”. Az tehát nem kétséges, hogy a Sibyllák nyilatkoztak az Üdvözítőről, az azonban más kérdés, hogy mily forrásból merítettek a jósnők. Ha egyértelmű választ nem is lehet adni, Prohászka inkább Szent Ágoston véleményéhez csatlakozik, aki szerint meglehet, hogy az isetni Gondviselés felhasználta és kényszerítette a Sátánt, hogy a próféták által hirdetett jövendöléseket a Sibyllák révén ismerje meg a pogány világ! Így közvetve a jósnők is hirdetői lettek az őskinyiltakoztatásnak, és a próféták által zsidóknak hirdetett jövendöléseknek. Mindez a pogányok segítését célozta.

* * *

Az első tanulmányok – vagy ahogy az Új Magyar Sion nevezte ezt a műfajt: értekezések – még magukon viselik a Rómából hozott szellemi vértet. Bővebben nem kívánok foglalkozni az 1883-ban közzétett „*Az oltáriszentség és a bölcsészet*” című tanulmánnyal, Prohászka egyik legrégebbi dolgozatával, „az »oroszlánkörmök« kiáltó és rendkívül tanulságos nyomaival” (ÖM 15.293), de arra felhívom a kutatók figyelmét, amit neves római tanárainak hatására irt ebben a cikkében. Már máshol említettük, hogy Prohászkanak a világhírű *P. Secchi csillagász* volt egyik tanára. Hogy mennyire ismerte, tanulmányozta tudományos eredményeit, mutatják jelen cikkének idézetei, például: „Halljuk P. Secchi »L’astronomie a` Rome sous le Pontificat de Pie IX.« című művének szavait: »Galilei korszakának végefelé a jezsuiták a római kollégiumban tanainak bizonyításával foglalkoztak, és ezen tanároknak köszönhető, hogy az egyházi hatóságok a híres florenci csillagász állításainak igazságairól meggyőződtek.«” stb. Ugyanez a Secchi 1858-ban (P. O. születésének évében!) a fizikai erők viszonyairól egy híres előadást tartott a „Természeti erők egységéről” (L’unita` delle forze fiziche. Secchi) ebben már a modern tudomány legradikálisabb tanait is elfogadja: az anyag végső elemeinek egyszerűségét és abszolút oszthatatlanságát stb. „E tanulmányában a felsorolt tételek világosan feltűntetik, hogy nem a peripatetikus iskolának híve.” Prohászka ebben a cikkében tanújelét adja, hogy szinte „naprakészen” együtt halad a külföldi irodalom aktuális eseményeivel, idézi e téma szakirodalmát (Tricht SJ: Ananalyse in Literarische Rundschau, 1883! Nro. 2.). Érzékelteti, hogy római évei alatt tudományos izgalommal vett részt a nagy szellemi, teológiai párviadalban: „De a tudományos hadjárat Secchi előnyére dőlt el.” (15,31) Utal cikkében arra,

hogy Secchi nagy vihart felvert tanulmányának lényegéhez csatlakozott az a P. Franzelin, aki a kenyér és bor színét ugyancsak Leibniz szerint magyarázta, jóllehet nem tőle vette át nézetét... Ha nem vette is át tőle, az viszont egyértelmű, hogy a jezsuiták nagy hírű professzora azon iskolák befolyása alatt gondolkodott, melyek Leibniz alap gondolatát képviselték. „Ez volt a Collegium Romanum tudományos álláspontja.” (i. m. 32)

De csak volt! „Zur Stunde, da wir schreiben...”, vagyis 1883 októberében minden megváltozott, mert XIII. Leó a Szent Tamás-i, illetve a peripatetikus iskola irányleveleinek érvényesítését írta elő. Prohászka még jól emlékezett tanulmánya megírásakor arra a hangulatra, mely komorrá változtatta Franzelin bíbornokot az Aeterni Patris közzétételekor („ez a római kollégium élet letöri, mert kosnak nézik e rendszereket vívó harcokban” – írta annak idején római naplójában, 1878. aug. 18.)

Érthető, hogy az Új Magyar Sion olvasói felfigyeltek Pethő Rudolf = Prohászka teológiai vitákat és indulatokat felkavaró írásaira. Új hang volt ez az egyházi folyóiratban. Nem nehéz meghallani a szárazabb értekezések logikus okfejtéseiben is a prohászkaí g éniusz szárnycsattogásait — írja Schütz a Hit és ész című kötet bevezetésében. A legnehezebb témát is drámai elevenségben tárja elénk, rámutatva a nagy igazságra: a teológia nem száraz tudomány, hanem drámai feszültségeket, vitákat produkáló eleven élet. Elvárásokat fogalmaz meg! „Ki tudja, mily befolyást szerez magának a középkori bölcsészet, ha a természettudományok fölfedezéseit hatalmába keríti és a nagy anyagot feldolgozza.” (i. m. 33) Nem holt tengerre viszi olvasóit, hanem feltárja az egymásnak ütköző véleményeket, azok képviselőit, eredményeit, párviadalát, győzelmét és kudarcát. „Faltörő kosnak” analógiáját említi már ezekben az években az új, merész eszmék képviselőiről. Három évtized múlva majd ő vállalja ezt a szerepet. Most még csak beszámol a vitákról, leméri erejét, keresi stílusát. Most még másoknak, egykori tanárainak harcmodorát mutatja be, de néhány év múlva saját kutatásait és meglátásait önti formába... Ezért nevezzük ezeket az éveket az *útkeresés időszakának*.

Prohászka értekezése a teológiai tanulmányok reformjáról. – Magyar Sion 1887

Aligha nevezhető véletlennek, hogy Prohászka, mihelyt a Magyar Sion szerkesztésében központi szerephez jutott, már az első számban közzétette a hazai szemináriumokban kialakult teológiai oktatás szomorú állapotáról írt kritikáját.

Ez a két részre tagolt, egymást követő számokban folytatásként közölt értekezés több szempontból is figyelemreméltó. Egyrészt fontos információkat nyújt a múlt század papképzésére vonatkozólag, másrészt kielemezhető benne mindaz, amiért Prohászka olyan szívósan harcolt hazaérkezésének első percétől kezdve. Mondható úgy is, hogy ez a tanulmány Prohászka vallomása arról, hogy mit szeretne meghonosítani a római éveiben elsajátított filozófiai és teológiai élményvilágából. És külön hangsúlyoznom kell, hogy Schütz A. ezt a tanulmányt nem közli az ÖM-ben. Pedig, mint látni fogjuk, nélkülözhetetlen az „útkereső” Prohászka hiteles bemutatáshoz. Mindenekelőtt feltárja az oktatási szisztéma elavult állapotát, rámutatva a fő bajra: nemcsak a minket lenézők, de saját táborunkban sem tekintik igazi tudománynak a teológiát. „A tudomány és Múzsza testvérek hamupipókéjének tartják.” (14.1) Ez az oka annak, hogy a teológiát és vele együtt a szemináriumot, a négy évi tanulást, nem tartják szaktudományos kiképzetésnek, elmaradhatatlan szükségletnek, mint a jogi tanulmányokat a jogászra, az orvosi stúdiumot az orvosra nézve. Magyarán: a szemináriumi oktatás nívtlansága miatt nem érzik a teológiát oly nélkülözhetetlennek, mint például a műegyetemet a mérnök számára.

Így alakulhatott ki az a rosszindulatú vélemény, hogy „a teológiához ész nem kell”. (16,1) Még az egyháziak közt is sokszor hallani: a szemináriumban elég lenne a katekizmus és az exegézisre nem lenne szükség, (...) a jus canonicum és a pastorális ügyis megtanulható a felszentelés után az életben. Elvégre milyen tudomány kell ahhoz, hogy a lenézett stúdium apródjai misét bemutatni, vagy pláne énekelni és keresztelni megtanuljanak? (...) „A praxis minden, a theoria semmi. (...) Mi az egyházi szellem teológikus képzettség nélkül? (...) Az egyházi szellem tudatlansággal meg nem fér, a tudatlanság szellemtelenség.” (17.1)

Prohászka írásaiban gyakran esik szó a hazai oktatásban eluralkodó ún. „emlézés” bírálatáról. A kalocsai jezsuiták neveltje, majd a Gregoriana studense ennek a módszernek épp az ellenkezőjét sajátította el: *megtanították értelmesen gondolkodni!* Erről oldalakat írt visszaemlékezéseiben. Míg Rómában nem ismerik a kikérdezésen alapuló módszert, és minden studens saját magát kontrollálja, addig a legtöbb gimnáziumban és egyetemen, főiskolán az „észirtó emlékezéssel” tesz tönkre a fiatalság agyát (ÖM 16,190-206). Erről a kérdésről ebben, az 1887-ben írt értekezésében is kemény hangon ír: „Legtöbb helyen a teológia tanulása csak a *gymnáziumi »biflázásnak« folytatása; (...) lelketlen, szellemtelen emlékezés, folytonos nyelés értelmi megemésztés nélkül. Kinek vehetnők rossz néven, hogyha az emésztetlen tömegetől csömört kap?* (15.1) Ez a módszer azért veszélyes, mert nincs tekintettel az önálló gondolkodásra, reflexióra, „behatolásra”. Így terjedőfélben van az a megalázó hiedelem, hogy a „buta deák még kitűnő teológus lehet”, elvégre a memoriterhez, a biflázáshoz csak jó emlékezőtehetség kell. A többi szaktudomány ezért néz oly ferde szemmel a teológiára.

A kérdés elemzését tovább mélyíti, és saját tapasztalata alapján ezeket írja: „Mily gyerekes, s emberileg is szólva mily elégtelen és gyötre fogalmat alkotnak maguknak teológusaink, kik a positiv teológiának citátióival elégtetnek ki, midőn az Isten lényé, szükséges volta, mérhetetlensége, örökkévalósága, változhatatlansága, hármasszemélye forog szóban.

„Probatum ex scriptura et etiam s. Augustinus dicit hoc et illud! s vége van! De mindenesetre nem mondott volna Sz. Ágoston ilyesmit, ha oly könnyedén bánt volna el a tárggyal, s hozzátehetjük, hogy aki ily könnyedén bánik el a tárggyal, az nem érti meg Sz. Ágostont, ha be is tanulja.” *Más utat kell tehát választani! A gondolkodás, a filozófia útját!* Ezen a téren

gondolkodás, spekuláció nélkül semmit sem érünk el. Filozófia nélkül a teológia csak a katekizmus dióhéjain rágódik, és annak magyarázataival éri be ott is, ahol a kifejtett gondolkodás alkalmasabb módszerrel kínálgatik (21.1).

A teológia reformjáról írt tanulmányunk most következik a legfontosabb fejezete. A következőkben ugyanis Prohászka nem kisebb követelménnyel áll elő, mint a teológiatudományunk élettel, élménnyel való szükségyszerű megtöltésével. Okfejtése világos és logikus. Már az értekezés elején is rámutat arra, hogy a teológiatanítás reformja szó szerinti értelemben *létkérdés*. papnak lenni ugyanis annyit jelent, mint folytonos érintkezésben lenni az élettel, az élet minden kihívására ad hoc megfelelő, értelmes, igaz választ adni. „*A teológus képzettség mindig praktikus érdekeket érint!*” (12.1) A pap szünni nem tudó tevékenységének minden percének az ad nyomatékot, hogy a hozzá forduló számára *az a* momentum az örök üdvösséggel van kapcsolatban: „momentum, a quo pendet aeternitas”.

Ilyen az egyház (és az egyháziak élete), mindennel érintkezésben van: állam, társadalom, család, iskola, nevelés, nyomor, ínség, szociális jótékonyosság, erkölcsnemesítés, tökéletesedés, haladás, tudomány, irodalom, művészet. „Minden a tiétek” – mondja Pál apostol (1 Kor. 3.23). Mennyi feladat minden irányban! „Mindenikükben van feladata annak a valláserkölcös hatalomnak, melynek neve egyház” (13.1). Éppen ezért az egyháziaknak (papoknak, teológusoknak) nagyon felkészülteknek kell lenniük, csakis tudományos alapon, a teológiában való világos ismeret által lehet e fokra eljutni.

Szembefordulni azzal a hibás beidegződéssel, hogy a teológiai képzettség azonos lenne csupán a bibliikummal, egyházjoggal vagy egyháztörténelemmel. Éppen azért jutott a szemináriumi oktatás a mostani szintre, mert részekre tagolódik ahelyett, hogy szintézisre törekednék (13.1). Prohászka ezután oldalakon keresztül nem tesz mást, mint leírja saját studenskori tapasztalatát, teológiai tanulmányainak élményét. Íme néhány jellegzetesen prohászka megfogalmazás, eksztatikus kifejezés: Vegyük be a spekulatív elemet, nyújtsunk az ifjúságnak alkalmat, hogy *saját értelmének erejével hatoljon be a hit jelentésébe, észrevenni s érezni Istennek s műveinek nagyságát, megeleveníteni a lélekben a száraz fogalmakat az Istenről, Krisztusról s az egyházzal.* Igaz, hogy a hit elveit észből bebizonyítani nem lehet, de ésszerű átgondolással, magyarázattal, érvekkel megvilágítani és egyiket a másiktól levezetni lehet. Vagyis a *szeminárium akkor lesz igazi otthona a teológiának, ha megindítja az önalkotást!* (18.1) „Égbe meredő magaslatokon szédítő ívekről” beszél az a Prohászka Ottokár, aki ekkor már mindezt gyakorolja is az esztergomi szemináriumban tartott óráin.

Mindaz, amit értekezésében leírt, vallomás saját magáról és tanítási elveiről: belőlünk nőjön ki, sugározzék ki belőlünk az átélt teológia. „Ahol a tanulásból, a tudásból élet fogamzik, csak ott nőhet föl erőteljesen és áldásosan.” ... „A nagy szónokok mind kitűnő teológusok voltak, kezeik közt a hit és a természet, a tudomány és az élet töről metszett eredetiségben a szónoklat műremekeivé nőtt ki...” (22.1) De azt nem szabad elfelejteni, hogy „*a tanulás és a tudás csak saját értelmi munkánk, gondolkodásunk, okosodásunk folytán válik bennünk életté.*” (23.1)

Érdemes külön is megjegyezni, hogy Prohászka olyan kifejezéseket használ, melyek ismeretlenek voltak addig, különösen a teológiai oktatásra vonatkozóan: öngondolkodás, önalkotás. A értekezés első részét ugyanis ezzel a gondolattal zárja: „*Az értelem, az öngondolkodás, az önalkotás leköti a lelket, befolyásolja az érzelmet, gyújt lelkesülést, alkot szellemet.*” (24.1)

Íme a hön óhajtott prohászka elvárás szemináriumi nevelésben és oktatásban: lelkesíteni, élettel, szellemmel megtölteni a papságra készülöket! Óriási elvárás a jozefinista légkörben: *alkotni új szellemet!*

A második, folytatásos részben (81-100. l) hosszasan tárgyal a teológia nyelvéről, *a latinról*. Sokan ugyanis azt állítják, hogy többek között a nehéz latin is oka annak, hogy ilyen nehézkesen, kelletlenül tanulják a seminaristák a teológiai tantárgyakat.

Mivel ebben a tanulmányomban csak a leglényegesebb és az „összkép” szempontjából nélkülözhetetlen mozaikdarabkákra van alkalmam kitérni, ezért csupán egy olyan tételt emelek ki, mely éppen a mai „soknyelvű” teologizálás hátrányára is rámutat. Prohászka ezen a téren is zseniális meglátásokkal lep meg minket. Íme:

1./ Aki latinul nem tud, otthagyja a Főliókat, melyeket Szent Ágoston, Szent Jeromos, Szent Tamás stb. irt. Aki ezeket nem olvassa, elszakad a gyökértől.

2./ A latin kifejezései precízek, félreérthetetlen logikával írótak. „Amit a változatlan latinságba hosszú századok dialektikája kivésett, azt mi egy változó nyelv bizonytalan és törekeny anyagában akarjuk ideiglenes kifejezésre hozni?” (83.l) Az igazi tudomány ne bújék el a nemzeti válfalak deszkái mögé. Az egyes nemzeti nyelveken íródott teológiai értekezéseket csak az illető nyelvterület tudósai, olvasói értik meg: *nem válhat közkinccsé!*

3. / A jeles Ballerini – Prohászka híres római professzora – hivatkozott arra, hogyha a német tudósok nem németül – olykor érthetetlenül –, hanem latinul írtak volna, könnyebb lett volna tévelyeknek gátat vetni. *Vannak új gondolatok, új fogalmak, melyeket holt nyelven kifejezni nem lehet!* Ezzel kettős szellemi munkát tettek az ifjúság nyakára: először, hogy a latint lélekben németre fordítsa, aztán, hogy a németre fordított gondolatban magát föltalálja. Aki latinul tanulja a teológiát, latinul gondolkozik is és nem magyarul. Ne fordítsuk fel a dolgok rendjét!

A fejezet második részében összefoglaló képet kapunk magáról a teológiáról. Leszögezi, hogy mit ért az igazi teológián; az nem azonos az egyes tudományágakkal (jog, történelem, archeológia, héber nyelv, bibliikum), ezek ugyanis a teológia ún. segédtudományai.

Az igazi teológia: „az Isten által kinyilatkoztatott igazságok tudományos ismerete s minél mélyebb befogadása”. Ahol ezt nem tanítják, és nem így tanítják, ott nem tanítanak teológiát! *Mindennek az alapja a dogmatika!* Az utóbbi évszázadokban, vagyis a XVI. század óta bármilyen szaktudós volt is egy teológus, sokoldalúságának gyökere hatalmas dogmatikus képzettsége volt (89.l). Ezt a szellemet kezdte ki, sőt törte össze a XVIII. században a Jansenismus, Gallikanismus és más egyéb torz szellemiség. A Josefinismus tudta, hogy mit csinál. Ismerte, tudta, hogy az egyház gyökere a dogmatikában van. „Szent igaz, hogy ezt gyűlölte.” (91.l) Sajnos, épp ezekben az évtizedekben, mely időt az egyház gyászos korszakának nevezi, a régi iskola, a skolasztika „megvetett rongy volt”.

Érthető, hogy aki a teológia reformját igényli, nem tehet mást, mint a gyökerekig kíván visszamenni: „vérző ujjakkal kaparják ki a szemétből még most is a régi iskolát.” De különben is, az egyház, a szentszék döntött. Igaz ugyan, hogy az I. Vatikáni Zsinat csak elkezdte, de be nem tudta fejezni a teológiai oktatás reformjáról szóló tervezetet, mégis igen fontos megállapításokat tett: rámutatott azokra a veszélyekre, melyek ellen az egyháznak mindenképpen fel kell lépnie. Három „izmusról” beszél, mindhárom napjainkban is a legnagyobb ellenfél: *a racionalizmus, a naturalizmus, a liberalizmus.*

Prohászka éppen azért követeli a teológiatanítás reformját, mert ezeket a papság minden tagjának nemcsak ismernie kell, de fel kell vennie ellenük a harcot is. Hangsúlyozza, hogy mi a különbség a régi korok és a mi korunk herezisei között: „a régi eretnokségek tévtanok voltak, az új eretnokségek az ész haerezisei!” (96.l) Filozófia nélkül képtelenség felvenni a harcot az újkori „agyrémek” ellen. XIII. Leó ezért szorgalmazza, hogy a teológiában minél nagyobb teret kapjon a spekulatív irány, melynek szellemi kincsünké kell válnia. És nem elegendő, hogy csupán a papságot képezzük ki, a világiak számára ez éppoly fontos! *A jezsuiták feldkirchi kollégiumában bölcséleti tanfolyamot nyitottak jövőjé jogászok, orvosok, tanárok, hivatalnokok részére abból a szempontból, hogy válaszolni tudjanak a kor eretnokségeire.* „Az

efféle képzettség hordozóiul a német parlament világi centrum képviselőit tiszteljük.” Érthető az író kérdése: lehet-e nélkülözniük a papoknak azt, amivel a világi katolikusoknak bírniuk kell, hogy „önálló, maguknak és másoknak számot adó, elveikkel tisztában levő férfiakká képződjenek”?

A tanulmány befejezéséül egy német teológusnak, dr. Alzognak tanmeneti tervét közli a teológia megkezdése előtt, ún. bölcseleti évről, melyben szerepel lélektan, logika, metafizika, görög-római bölcselet története, valamely egyházi író magyarázata, bibliai archeológia és hermeneutika átmenetül a szigorúan tudományos exegézisre.

Mindezt azért említi, mert hallott ugyan a teológia-tantárgyakkal kapcsolatban egy rendezési tervről, de arról nem, hogy önálló évet adnának a filozófiának. „Márpedig minden reformnak elengedhetetlen prelúdiuma a bölcseleti tanfolyam föllállítása. Anélkül a reform semmit sem ér.”

Kemény arcélek a Prohászka-portrén – Tallózás a Magyar Sionban megjelent írásaiban –

Az 1882-es esztendőt követő korszakkal azért kell behatóan és részletesen foglalkozni, mert a Prohászka-kutatásban ez fehér foltnak tűnik. Annyira magas ívelésű, oly „napba öltözött” az 1890. év utáni időszak, hogy az azt megelőző évtizeddel csak általánosságban foglalkoztak.

A Róma utáni évtized igen kemény elhatározásokat követelt az energiáktól fűtött, fiatal paptól. Van azonban egy másik szempont is, ami miatt hosszabban időzöm ennél a tíz évnél. Tudniillik *a köztudatban nem az igazi*, „*tőről metszett*” Prohászka-portré él. Az Apostol, a Tanító, a Spirituális, a Szónok, az Író (a Szó Mestere), a Művész, a Tudós, az Akadémikus... Ezek a legismertebb arcvonásai Prohászkanak, de majdhogynem ismeretlen a „tollhegyel”, iróniával, villámmal és mennydörgéssel hadakozó Prohászka: a szerkesztő, cikkíró, ismertetések az igazság mérlegére tevő, kérlelhetetlen, kritikus Prohászka.

Számomra valósággal revelációként hatott az Új Magyar Sionban, illetve a Magyar Sionban (1887-től) megjelent értekezéseinek és ismertetéseinek hangneme. Mintha nem ugyanaz a Prohászka írná ezeket a cikkeket, aki éjjeleket tölt térdelve, imádkozva, adorálva, az Eucharistia szentsége, jósága és meleg Szíve előtt.

De ezt csak az rója fel neki, és csak az ütközik meg ezen, aki nem merül el Naplóiban. Nem véletlenül tartom nélkülözhetetlennek a teljes Napló kiadását. Aki ugyanis végigelemzi, és Prohászka gondolatait szó szerint értelmezi, és ha mindazt, amit a bűnről, az egyházellenességről húszéves kora óta irt, ha komolyan veszi azokat a kijelentéseit, hogy Jézusért *mindenre* kész, ha kell, azonnal életét, vérént ontja, tűzbe megy érte, és képes az ellenséggel a legádázabb harcot vívni, nos, akkor nem fog csodálkozni az iróniába mártott tollú írásain, a tévedések, féligazságok, szándékosan torzított, hazug könyvek, írások kegyetlennek tűnő kritikáján. Ne feledjük, hogy hét évig abban a kollégiumban élt, melynek lakói között számtalan „üldözött” volt, és annak a Szentszéknek közvetlen közelében élt, mely az egyetemes támadás célpontja volt a századfordulón. Prohászka „harcias” lelkülettel tért haza, és nagyon jól ismerte a liberális-szabadjóműves-materialista támadásnak kitett egyház siralmas helyzetét.

Aki tehát azt gondolja, hogy a Magyar Sion hasábjain egy csendes, ájtatos tollú Prohászkaival fog találkozni, nagyon téved. Nem kell mást tennünk, mint például figyelmesen végigolvasni *az 1885 nyarán átélt és leírt németországi beszámolóját*. Ha nem ismernénk a mély lelki életet élő Krisztus-követőt, azt gondolhatnánk, hogy azzal az ún. „hecc-káplánnal” van dolgunk, aki szeret mindent és mindenkit kioktatni, kritizálni, ha kell, gúnyosan megleckéztetni. Itt akár oldalakat lehetne idézni mindarról, amit kipellengérez: levitézlett egzisztenciák, nyitrai svihákok (ÖM 16.30), Lutz miniszterrel paktáló püspökök (16,8), a püspöki templomban látott, hallott, lélektelen két pap kántálása, miközben sziesztázik a káptalan (10) – az Ungarisches Mehl felirat, mely valamelyik ügyeskedő magyar zsidó műve (10), – a Walhalla keltette gerjedelmek (15), – a nürnbergi kocsissal való vitája, mert nem papi civilben, hanem reverendában akart felszállni (18), – Szent Lőrinc templomot „ellopták” a protestánsok, a „végzettéljes reformáció” (20), „a főpapi kézen cuppanós csók” (45), – szellemes gúny a frakkról és cilinderről, – Wenckheim gróf, aki vörös frakkban temettette el magát (51) stb. stb.

Mindenesetre ez az arcél is Prohászkaéhoz tartozik! És óhatatlanul elgondolkodik az ember: mi lett volna, ha nem tért volna vissza az esztergomi szeminárium falai közé, ahol a benne dúló feszültségeket, óhatatlan disszonanciákat harmóniává és alkotóerővé formálta át a kegyelem. Az alább közölt „tallózás” szándékosan hozza a keményebb, támadóbb hangvételű sorokat, hogy kirajzolódhassék bennünk Prohászka Ottokárnak *ez az arcéle* is. Különösen a recenzió néven ismert könyvismertetéseire hívom fel a figyelmet; egyrészt azért, mert szinte elképedve kell tudomásul vennünk, hogy időazonosságban, teljes szinkronban volt a külföldön megjelent

teológiai és természettudományi és közgazdaságtani sajtótermékek ismeretével, másrészt azok itthoni ismertetésével milyen óriási feladatot vállalt a hazai közvélemény formálásában!

1883. Prohászka már Rómában tájékozódott a német, francia, olasz egyházra nagy befolyást gyakorló egyházi személyek, írók, tudósok működése felől. Érthető, hogy hazatérte után rögtön velük akarta megismertetni az itthoni közvéleményt, különösen a papaságét. Többször találkozunk *J. Janssen* német egyházi író nevével, írásainak ismertetésével. Az „Ein zweites Wort an meine Kritiker” című válasz jó alkalmat nyújtott Prohászkanak, hogy bemutassa azt a minősíthetetlen hangnemet, ádáz gyűlöletet, melyet a német protestáns sajtó tanúsít a katolikus egyház bármilyen megnyilatkozása vagy sajtóterméke ellen. „Nagy lépésekkel halad a tudományos vita (is) a vallási különbségek elmérgesedése felé”: sértő, megvető, utcai kifejezések megdöbbennek a recenzort. „Nincs itt már szó arról, hogy megértsük egymást (...) dúlnak és dühöngenek.” Különösen felháborítja a lutheranus Ebrard nyilatkozata: „Der Papst ist der rechte Antichrist”, és hogy a sötétségnek nincs más létalapja, mint a pápaság és a hierarchia. Mihelyt a coelabitus kérdésére kerül a sor, „az Ebrard-féle urak elvesztik az egyensúlyt, és az *aljasra vetemednek*”, szerintük az iszap és a szemét maga alá temette Péter székét (vö.: 690-694. l)

1884. Prohászka már kollegista korától kezdve „szociális forradalmárt” látott a Poverelloban, és élete végéig harcolt a szociális igazságtalanságok ellen. Minden alkalmat megragadott, hogy legalább a papokat bírja jobb belátásra. A „Der Klerus und die sociale Frage” című könyv ismertetésére külön felhívom a figyelmet! „A teológusok nem lehetnek meg nemzetgazdasági ismeretek nélkül. A morálisnak letörhetetlen érintkezési pontjai vannak a szociális állapotokkal. „*A szegénység (nyomor) nem az erkölcs dajkája.*” Merészen fogalmaz az író, Joseph Scheicher, de a magyar recenzor, Pethő = Prohászka is, amikor egyenlőségi jelet tesz az elszegényedés és az erkölcstelenség közé. Nem elég a karitás, ide jog kell. De nem a mostani, a munkásokat, parasztokat kizsákmányoló liberális, kapitalista jog! „*Igazán lágyvelejű és bornírt ellenvetés volna a papság részéről, ha föláll, s jogérvénnyel bíró viszonyokat a társadalmi rend egyedüli jogos formájának tekintené.*” *Ne heverjen a papság „a szociális politikában főnnálló jogviszonyok cseréplábas trónja előtt.*” Létesítsen reformot vagy legalább fáradozzék annak létesítésén. „*Mert Reform vagy Revolutio a vajúdasok megoldása.*” Ha utóbbi beüt, a papság mindenesetre rosszabbul fog járni, mint a múlt század végén! És közben gondoljunk arra, hogyan olvasta ezeket a sorokat a sok tízezer holddal és óriási vagyonnal rendelkező magyar hierarchia legtöbb tagja! ...Kezd egyre világosabbá válni, miért vágja oda Prohászkanak, a távoli rokonnak tíz év múlva Samassa érsek: vigyázzon, öcsém, mert ki fogom közöszíteni! A „viharfelhőket” Prohászka maga hozza létre ezekkel a merész cikkekkkel, ismertetésekkel. De Jézusért teszi, ezt éjjeli adorációiban minduntalan tisztázza magában! Ad maiorem Dei gloriam, a lovagiasság szellemében! (vö.: 854-857. l)

1885. Prohászka tudott lelkesedni, nemcsak keményen bírálni. Az angol egyház szentéletű főpapjának, Manning bíborosnak nagy tisztelője volt. A „Das ewige Priesterthum von Cardinal Manning” címen megjelent könyvről néhány hónapon belül már ismertetést írt. Természetesen, mind a húsz fejezetről nem írhatott, de az ígéhirdetésről szóló alapelvek legfontosabbját külön kiemelte, hogy elgondolkoztassa a szócséplő prédikátorokat. „A távoli előkészület s nem a közvetlen a legszükségesebb. Az embernek kell előkészülnie, s nem a prédikációt kell előkészítenie. *Az ember prédikál, és nem a prédikáció; a prédikáció olyan, amilyen az ember.*” Hogy ezt Prohászka milyen mértékben és mélységben valósította meg, arra életműve adja meg a felelet. (vö.: 147-151. l)

1886. Az alábbiakban két nevet említék, egy német politikusét és egy magyar tudósét. A németről a „*Geschichte des Kulturkampfes in Preussen Deutschland*” című recenzióban így nyilatkozik: „Publicista és parlamentáris állásánál fogva betekintést szerzett magának a nagyravágyás, színlelés, fosztogatás, elnyomás azon óraművébe, melyet porosz politikának hívunk.” A Germania szerkesztőjeként hírhedtté vált „kulturkampf-vezért” dr. Majunkénak

hívják. Ha valaki kételkednék abban, hogy milyen méretű volt az egyházüldözés a múlt század derekán a poroszoknál, akkor érdemes elolvasnia Prohászka ismertetését (230-235. l). De bizonyára nem véletlen, hogy ugyanabban a számban, sőt rögtön dr. Majunke könyvének recenziója után a *Gyulai Pál* által szerkesztett Olcsó könyvtár 204. számon megjelent és a Franklin Társulat nevével fémjelzett könyv ismertetésére fordítja olvasói figyelmét. A mindössze 30 krajcárért árusított írás címe: A pápák síremléke. A németből magyarra fordított mű szerzője az a Gregorovius Ferdinánd, aki nagy történeti művében is minősíthetetlen módon és stílusban írt a pápaságról. Mivel Prohászkanak különben is szent volt a római egyház minden emléke, érthető, hogy pellengérré állította ezt a fércmunkát, és ahol csak lehetett, vágott, szúrt az írón, a fordításon és végelemzéseképpen a nagy liberális írón és kritikuson, Gyulai Pálon. „El fog jönni az idő, jövendőli Gregorovius, amikor a pápák síremlékei oly fontosságot nyernek, mint a mai nap a római császárok mellképei és szobrai. *Akkor már nem lesz többé pápa. A vallás új, előttünk ismeretlen alakot fog öltetni...*” Elég ennyi – írja Prohászka. De nem elégszik meg ennyivel, hanem előveszi Luther Márton ún. „asztali beszédeit”, és kikeresi a gregoroviushoz hasonló pápaellenes kirohanásait, többek között a krétával ágya fölé írt latin átokmondatot: „Pestis eram vivus, moriens ero mors tua, Papa.” Ami pedig a San Pietróban és másutt található pápai sírfeliratokra vonatkozó megjegyzéseket és útbaigazításokat illeti, az „oly kvalifikálhatatlan lé, melytől az olvasó gyomra fölfordul”. (vö.: 236. l)

1887. Prohászka és a szabadkőművesség! Kevesen láttak bele annyira korunk mozgató eszméibe és a kereszténységet alapjaiban támadó, titkos társaságok aknamunkáiba, mint ő. Ezért találunk recenziói között is oly sok ilyen témájú írást. Erre okot adott annak a francia szabadkőművesnek leleplező önvallomása, aki kilépett a társaságból, és „Les fre`resTrois Pointes” című művében minden lényeges titkukat leírta. Öt hónap alatt 220 ezer példány kelt el. Két alkalommal is ír Gabriel Jogand Pagé köteteiről, hogy fölrázza olvasóit, és elhitesse velük, mily veszélyt jelent „*az a dögletes lyuk, melyből az egyház – a pápa- és a klérusellenes szölamok, viccek előbújnak*”. Pagé nemcsak céljaikról rántja le a leplet, de erkölcsöikről is. „Íme a mű az egyházellenes perfidia albumának egy fotografiája” – fejezi be ismertetését Prohászka, akit a hazai szabadkőművesség legnagyobb ellenségének tartottak (vö.: 216-217 és 709-711).

1888. A „tallózás” végén említem meg *Doktor Romanus* – bizonyára álneven – írt, rendkívül fontos könyvének recenzióját *A mi dekatholizált egyetemünk* című, 170 lapból álló írásról. Három egyetemi karról: az orvosi, jogi, bölcsészetről szól az adatokkal pontosított, lesújtó kritika: íme a kereszténység helyzete a budapesti egyetemen. Legterjedelmesebben a filozófiai kar tantestületéről kapunk információkat. Az utolsó fejezet megírásához kellett a legnagyobb körültekintés, mert a tanárok vallási statisztikáját is tartalmazza. Erről Prohászka szó szerint ezt írja: „No lám, ez aztán igazi statisztika vagy talán statika, midőn egész a keresztkútig vagy a késig (circumcisio) kell fölfelé kutatni, hogy megtudjuk, zsidó-e a tanár úr vagy keresztény, s ha keresztény, katolikus-e vagy kálvinista avagy lutheránus (...) A könyv nem heccel, nem sért; meglehet, hogy sért tartalmával, de a tartalmát nem magának adta, azt kapta; az anyagot összehordták azok, akik mindent elkövettek s mindent megtagadtak, hogy fönt kényük-kedvük szerint nyújtózkodhassanak.”

* * *

Mindez valóban csupán „tallózás”, vagyis némi ízelítő Prohászka szerkesztői és írói tevékenységéről, kritikai érzékéről és stílusáról. Annyi bizonyos, hogy szerte az országban felfigyeltek erre az új hangra, mely még 100 év elmúltával is elevenbe vág, érdekfeszítő és mélyen keresztény.

III. Hogy lett Prohászka az esztergomi kispapok „fekete bíborosa”?

Az előbbi fejezetben behatóan tárgyaltunk arról az útkeresésről, melynek végkifejletét Prohászka csak sejtette, de előre nem tudta. Éppen ezért sokszor foglalkozott a gondolattal: elhagyja Esztergomot, és belép a jezsuita rendbe. Simor bíboros mindannyiszor nem-et parancsolt, de azt is tudta, hogy csak abban az esetben tudja maradásra bírni a megalkuvást nem ismerő Prohászkát, ha kinevezi a szeminaristák spirituálisává. A kinevezés időpontjával kapcsolatban teljes bizonytalanságban voltunk eddig. Fontos dokumentum került a kezembe, Prohászkának egy németül írt levele Rómába, melynek dátuma 1890. nov. 27. Ennek segítségével most már bizonyosra vehetjük, hogy a hercegprímás fél évvel a halála előtt teljes szabadkezet adott a 32 éves papjának, hogy megvalósítsa az annyira esedékes szemináriumi reformot minden területen. Ezért foglalkozik ez a fejezet külön a nemcsak az esztergomi szemináriumot, hanem fokozatosan az ország minden papneveldejét megszentelő spirituális tevékenységéről. Ennek főbb pontjait 1904-ben, a búcsúzás napjaiban, Húsvét hetében saját kezével írta le. Ennél nagyobb ajándékot, örökséget nem adhatott volna, hiszen stílusa, aggódó szeretete a kispapok iránt mindmáig nélkülözhetetlen a mindenkori spirituálisok számára.

A fejezet végén választ kapunk sikerének titkára: tanárok, kispapok egyaránt látták, tapasztalták, hogy minden tettét a kápolnában, a Tabernákulum előtt térdelve beszélte meg az Úr Jézussal.

Prohászka Ottokár, a spirituális²⁷

A felkészülés évei

A jelekből arra lehet következtetni, hogy Rómából hazatérve Prohászka lelke legmélyéből többször feltört a gondolat, sőt érzelmi vágyakozás: legszívesebben spirituális lennék az esztergomi szemináriumban!

Ezt néhány naplójegyzetből lehet igazolni. Mivel ezek a megnyilatkozások közel nyolc év feljegyzéseiből valók, érdemes sorra venni őket, és elgondolkozni azon, milyen szívósan, tudatosan és egyre határozottabban foglalkozik a rá váró feladattal, melyről ő is, mások is úgy nyilatkoznak: életének ez volt igazi küldetése, Istentől elrendelt feladata.

1882 szeptemberében kezdődik a drámába illő fordulat. Mindmáig tisztázatlan ok (vagy okok) következtében Simor bíboros érsek megmásította eredeti tervét, és Prohászka Ottokárt néhány hetes káplánság után áthelyezi az esztergomi szemináriumba, a gimnazista kispapok (kisszeminaristák) görög-latin tanárának. Mindenkit, őt is meglepte a főpásztori döntés. Bár a szeptember 10-i feljegyzés mindössze magát a tényt foglalja össze öt szóban: „Itt vagyok az esztergomi szemináriumban”, de egy nemrég előkerült és magyarra fordított német levélből kiderül, hogy őt is mellbe vágta ez a dispozió. Íme a római kollégium rektorához írt levélnek erre vonatkozó része: „Főtisztelendőséged bizonyára értesült arról, hogy engem az itteni nagyszemináriumba helyeztek.(...) Nagy kitüntetésnek számít ilyen fiatalon a szemináriumba kerülni. Van, akinek ez csak évek múltával adatik meg, — bizonyára tudja Főtisztelendőséged, hogy mennyien ácsingóznak erre. Az én plébánosom (gr. Csáky) igen elszomorodott ennek az égből pottyant, váratlan hírnék hallatán, én sem örültem neki. Még sok mindenről tudnék beszámolni.” (Esztergom, 1882. okt.12.)

Azt Prohászkanak is éreznie és látnia kellett, hogy nem a klasszika filológia tanítása miatt hívta az isteni gondviselés a szemináriumba. Ez csupán prelúdium abban a történetben, mely nyolc évig tartotta lázban őt és környezetét is. Nem meglepő, hogy új helyén is első perctől kezdve az életszentség iránti elkötelezettségét tartja legfontosabbnak: „Nem veszítem szem előtt az életszentséget, melyre török: most, nyugalmasan rendezem az életemet...” (uo.) „Magas eszmény lebeg szemem előtt, *nem hagyom elragadni.*” (uo.) Ez a kifejezés híven tükrözi a tényeket és Prohászka lelkiállapotát. Ő ugyanis világosan látta, hogy az a szavakkal nehezen megfogalmazható lelki-szellemi sivárság, „*kegyelmi vákuum*”, mely az összes hazai és Monarchia-béli szemináriumban — az esztergomiban is — uralkodott, őt is igyekszik majd eltéríteni a Rómában megkezdett iránytól. Ezért rögtön megfogalmazza önmaga számára: „nem hagyom (magam) elragadni”. Látja a jó ösvényt, *melyen jó szívvel és nem morózusan akar előre haladni* (szept. 17.). Már csak azért is, mert még ilyen körülmények közepette is lát jó szándékot: „látok itt is, ott is jó példákat”. (uo.) Mindez azonban számára olyan, mint a konkollyal teli búzatábla: „Itt a Szemináriumban is *jó emberek vannak, de törpék*; kik nem emelkednek, v. nem lebegnek oly magasan, mint azt az egyház fönsége és a nagy világharc megkívánná; nincs itt erő az ellenségnek ellenállni...” (szept. 21.)

Egyik szemével látja és figyeli azt a másik, számára biztosabb keskeny ösvényt, a szerzetesit („Kész vagyok minden percben belépni Jézus-társaságába” (okt. 17.), de lelke legmélyén érzi, sőt tudja, hogy az Úr Jézus ide vezényelte. Amikor párbeszédet folytat az Úrral, határozottan hallja: „Fiam, emlékezzél, hol voltál hét évig, mit várnak tőled.” „Scimus quia simus origine nati.” A noblesse oblige jegyében él, de fél önmagától: lesz-e elég türelme? „*Istenem, Te nagy és tűrő vagy, én kicsiny és türelmetlen*” (okt. 29.).

²⁷ Megjelent: Prohászka ébresztése 2. Szerk. Szabó Ferenc. Bp., 1998. 9-41.

Amilyen mértékben belelát a tanári kar és a növendékek életfelfogásába, úgy méri fel helyzetét és feladatait. A súlyos beteg „Zlatényi úr előtt nem mernek beszélni a halálról és Istenről” — ; ez mélyen elkészeríti, és megérkezése után az ötödik héten már megfogalmazza: „*a spirituális hivatala olyan, melyet mások magukhoz tartozónak nem gondolnak, pedig ez nem egyéb mint a buzgó papi szellem működése, s ezen szempontból mindnyájunknak spirituálisoknak kell lennünk.*” (1883. jan. 1.)

Akárhogy nézzük is, ez nem játék a szavakkal! Mert lehet, hogy a primás őt görög-latin tanárnak hívta a Főegyházmegye szemináriumába, de az Isten a leendő spirituálist látja és láttatja meg benne!

Ugyanazt teszi, amit egykori előjárójának, a római kollégium rektorának az imént említett levélben megfogalmazott: csendben vár, és mivel se tekintélye, se szava még nincs, mindenben a lehető legjobb példával jár elől. Tehát szerényen és okosan viselkedni! (jan. 6.) Ugyanezen a napon, Vízkereszt ünnepén kétszer is előveszi naplóját. A második feljegyzést nem véletlenül hagyta ki Schütz professzor az ÖM 23. kötetéből; abban ugyanis könyörtelenül lerántja a leplet és bemutatja a szintizta valóságot: „Itt nincs silentium, ami elkerülhetetlenül szükséges a lelkiélet gyarapítása miatt. Gyónás és áldozás igen ritka, s a lelkiismeret-vizsgálat nem helyes... nem értenek hozzá... A hálaadás nem rendezett; mindegyik megy, amikor akar. A meditáció nem az, aminek mondatik. Lectio spirituális nincs. Rózsafüzér egyszer szombaton — az adoratio gyakorlatibb lehetne(...) Aszketikus műveltség nincs, honnan is? A példa nem indítja, mert nincs sem adoratoria, sem gratiarum actiora!”

Lehetetlen nem észrevenni, hogy ezekben a feljegyzésekben mindenről szó van, csak arról nem, ami miatt a diszpozíciót kapta. Meg sem említi a görög-latin órák anyagát. Ha nem lenne kezünkben Simor érsek leirata, nem is tudnánk, hogy csupán a kisszeminaristák tanárának nevezte ki.

A fiatalok azonban az első perctől megérik, hogy mi hevíti ezt a Rómából érkező kerubot (P.O. saját szavai!), és egyre többen mennek hozzá gyónni. Ez önmagában azonban nem elegendő: „Lehetetlen itt valamire menni; gyónnak nálam többen, de nem tudom, mennyiben lehetek segítségökre, mert a *vezetés annak a kezében van, ki a szellemet uralja; nekem nincsenek eszközeim, amit mondok hiányos, kevés, foltozás*” (1883. szept. 22.)

Közben állandóan Rómára gondol —, leveleket kap egykori társaitól, és akaratlanul is a római években szerzett fölséges tapasztalatok formálják ki lelkében azt a modellt, amelytől nem akar és nem is tud eltérni. Még ha akarna sem tudna máshová nézni, mint a Tabernákulum fölött látható örökmécs dátumára: 1875! „*Örülök, hogy az öröklámpára a szám: 1875 van vésvé, ifjú szívem forró vágyai és lángoló érzelmei száma! De most is úgy érzek! Nem is gondolhatom, hogy másképp érezhetek, s miért is...*” (1885. jún. 22.) (Prohászka 1875-ben érkezett Rómába!)

A „római modell” pedig nem más, mint „*szent pap mily szó! pedig Uram, az akarok lenni, a szó teljes értelmében; azt a szellemet akarom magamon teljesen kifejezni, azt mindenben föltüntetni! (...) Legationis munere fungor, követségben járok.*” „Krisztus ügyésze” (ügyeinek intézője) akar lenni. (1883. júl. 7.) Ezt azonban csak kemény aszkézissel lehet elérni. El a kényelemmel! A kegyelem legalsó fokával sem hasonlítható össze a gazdagság, állás, tudomány, dicsőség. (1883. júl. 10.; aug. 10.) A pap legyen szentségtartó. Ezért könyörög adorációi közben: „*Ó Kedvesem,... alakítsd (szívemet) egy gyönyörű szentségtartóvá, egy drága tömjénfüstölővé.*” (1883. szept. 20.)

Az első figyelemre méltó esemény 1883. szept. 14-én történt. „A rektor úr panaszkodott a szemináriumban nyújtott elégtelen szellem miatt.” Ez azt jelenti, hogy a rektor teljesen tisztában volt azzal, ki is az a hozzá beosztott görög-latin tanár. A tantestület különben is tudott arról, hogy Simor bíboros a jövő emberét látja Prohászkaiban. Különben jellemző az a szerény, tartózkodó magatartás, mely a napló második mondatában így nyilvánul meg: „*Jót akar, Isten*

adjon neki erőt, s nekem belátást, hogy jól és ügyesen adjam tudára azt, amit a kitűnő Kollégiumból ide átültetni lehetne.” (1883. szept. 14.)

Mindez az esztergomi tanárság első évében történt: vagyis a rektor igen hamar észrevette, hogy az általa vezetett papképzés, szemináriumi szellem messze elmarad a Prohászka által képviselt római modelltől. És a megdöbbenő az, hogy a kritikát nem Prohászka kezdeményezte — ő „csupán” rendíthetetlen hitével és csendes példaadásával a KOLLÉGIUM, vagyis a római Collegium Germanico-Hungaricum szellemét képviselte. Magyarán. *Esztergom akart közeledni Rómához Prohászka közvetítésével!*

Prohászka napi többórás meditációi és adorációi révén fölismerte, hogy itt gyors változásról nem lehet szó, mert nincsenek meg a feltételek, hiányoznak a gyökerek. A kapkodás többet ártana, mint használna. A jelekből arra lehet következtetni, hogy a Prohászka kedvelő Simor primás is ugyanígy látta a helyzetet, és ezért döntött úgy, hogy lépésről lépésre, fokozatosan engedi Prohászka terveit megvalósítani. Ezért kellett nyolc évig várnia arra, hogy ő legyen a szeminárium lelki vezetője, spirituálisa.

„Ha spirituális lennék...”

1884 utolsó napjaiban rendkívüli feszültség tombolt a fiatal szemináriumi tanárban. Energiáinak egy részét a Magyar Sionban megjelent tanulmányaiban, számtalan könyvismertetésében vezette le. Sokat készült morális órára is. Nyáron (júl. 5-12.) Kalocsán, kedves jezsuitái körében lelkigyakorlattal vértette fel magát. Mindez elegendő volt ahhoz, hogy felmérje helyzetét. Egyre jobban látta, szinte zsigereiben érezte: mindaz, amit eddig tett, kevés. S tudta: több is telik tőle. —Ezek azok az esték, amikor az esztergomi bazilika oszlopcsarnoka alatt föl és alá „masírozik” (mert több volt ez sétánál, föl és alá járkálásnál!), és úgy érzi, hogy „titáni erők” feszítik szét alkotni akaró férfikeblét, teremtő fantáziáját. (dec. 31.) Ebben a szellemi atmoszférában írja a következő sorokat: „Csak tudnék mit tenni a szeminárium érdekében. Mi függ tőlem? Az ima, a jó példa, a leereszkedő nyájas viselet, jó szó és buzdítás az egyesekkel való érintkezésben, tanítás az iskolában és gyónásban. Van-e más? Van-e valami vállalat? Ajánljak-e másoknak egyes rendszabályokat? *Mindez elégtelen!*” És itt következik az a mondat, mely önmagában is elegendő bizonyíték arra, hogy hazaérkezése után már a második évben — 1884 telén — azon töprengett, mit tenne, ha a szeminaristák lelki vezetője lenne: „*Programom, ha spirituális lennék: meditáció, szilencium, direkcio.*” (1884. dec.29.)

Közben szólnak a bazilika harangjai! „Ki állhat ellent a benső, alakító, teremtő erőknek? Mindent szétfeszítenek, mindent megrepesztenek; *az emberi kebel is befolyásuk alatt tágul, és feszül, kitárná, ha lehetne szárnyait, s menne, menne a végtelenbe.*”

Egyelőre azonban minden marad a régiben: bár egyre többen keresik fel szobájában, és kezd kialakulni egy bizonyos apostoli légkör közte és tanítványai között. „Fáj a szívem, nyolc derék fiú búcsúzott ma tőlem, fölszenteltetek és mentek. Cs. is elment. (...) Mily tiszta, egyszerű, igénytelen, őszinte, derült lélek, — ha okos is lesz, akkor nagy örömmre válik.” (1884. ápr. 15.) — Az ilyen élmény azonban igen ritkán jelenik meg a naplójegyzeteiben. Sokkal több a töprengő, tehetetlenséget tükröző kritika, „igazi morális tűnődés: *magamra hagyatva egészen idegen emberek között és azon tudatban, hogy rokonérzésre nem találok, mert tévúton járnak, megrohanja lelkemet a természetes rokonszenv: segíts rajtuk!*” (1885. ápr. 19.)

Különösen az aggasztja, hogy az anyagi, kényelmes szellem egyre jobban eluralkodik a papságban: „most sokat szenvedek; *ez az epikurosz szellemi hasalás, ez az élet látogság, mely itt dívik, sokszor elkésérít.*” (1885. máj. 10.)

Adorációi azonban mindig bizakodóvá teszik, és megfogalmazódik lelkében az isteni parancs: „*Itt őrt állok.*” (1885. máj. 22.) Sőt egyre több feladatot lát maga előtt: mindmegannyi készülődés a várva várt spirituális küldetésre. „Ma ismét egy értelmes intést vettem arra nézve,

miképp kell a fiatal kedélyekkel bánnom. Sok nehézségekkel küszködnek ezen kifejeletlen fiatal lelkek, melyek talán rájuk mélyebb benyomást tesznek, mert egészen lefoglalják őket. (...) Mit akarok én rájuk nyomni: nem mást, mint őket szerető nemes és lelkes ember képét.” (1885. máj. 24.)

Annyira beleéli magát leendő szerepébe, hogy úgy gondolkodik, tervez, képezi magát, mintha már ténylegesen kinevezett spirituális lenne. Feltűnő, hogy ez olykor napokon keresztül teljesen leköti, ezzel foglalkozik adorációiban is, melyeknek „lecsapódásai” jelennek meg a naplóban: „Keresem a bölcsek kövét. Szeretném *leköszöriülni lelkem szögleteit*, kelleetlen éleit, s egyszerismind mások lelkébe nyúlni hatásosan (...) Kívánnám kitudni a módját, hol kell a lélekbe markolni. *Mindig önmagamban találok az akadályt*, karom inaszakadt vagy inkább eltörpült, mint egy fenyű, melynek koronáját levágták. (...) Ha aztán a lourdes-i Szűz szobra elé térdelek, ...akkor megint érzem lelkesen: Fiam, tégy!” (1885. máj. 27.)

Közben megjárta Németországot (vö. ÖM 16,1-97.), telve lelkesedéssel lépi át a szeminárium küszöbét, s egyszerre kővé mered benne minden! Újból rá kell ébrednie, hogy egyelőre semmit sem tehet — mintha délibábot kergetne. „Újult erővel és nagy bátorsággal fölszerelve jöttem haza. (...) Ma van nyolcadik napja, hogy itt vagyok; s először vettem észre magamon az erőtlenséget, mintha a *fa törzsét fűrészelnék*, s az inog, leng, nem bír magával, (...) félretolva mint utolsó hallgatok s cselekvés, és működés nélkül vesztegelek.” (1885. szept. 15.) Nem véletlenül hagyhatta ki Schütz a naplóból ezt a mondatot: „*A visszatartó nyereség is hat rám.*”

Hónapokig tarthatott a belső vívódás, és csak úgy tudott felülkerekedni ezen a veszélyes lelkiállapoton, hogy az ún. reformáción (maga elé tűzött aszketikus feladatok) keményen elhatározta: „élek a hitből! törekvésemet *mint az acélt folyton izmosítom, hogy legyen éles, s oly metsző és átható, mint a damaszkuszi kard!*” (1885. dec. 8.) Erre a decemberi „reformációra” minduntalan visszatér, még hónapok múltán is: „*Nem hagyom magam lenyomni*, szívem világát elhomályosítani, színeit és életét elfojtani az ifjak és mások közönye, érzéketlensége s talán egészen elütő belső világa által (...) Ó, ha tudnátok papok, hogy honnét szedjétek ezt a buzgó, szárnyaló szellemet a *hitehámlott*, a gúnyos, a magvető emberek sorai közt!” (1886. febr. 2.) A konklúzió ilyenkor mindig így hangzik: „*De nagyon törekeny és silány az én lelkem, hamar összeroskad.*” (1886. márc. 8.)

Bár még évekig kell várnia a spirituális megbízatásra, mégis úgy nyilatkozik, mintha felelős lenne a klerikusok fejlődéséért; nem érti, miért ilyen lanyhák: „Tudja a fene, hogy miféle gyűrmányok. (...) Magamra e tekintetben emlékszem; mennyire hálás lettem volna az iránt, aki engem úgy fogna föl, mint én néhányat itt és most! Vagy talán nem markolok eléggé szívükbe? De ha nincs érdeklődés és szent vesd-el-magad, mit csináljak én ott?... No de ismétlem, az a hév, az a lelkes, epedő, pihegő, dobogó kebel hol van?” (1886. febr. 27.) Ilyenkor újból és újból felmerül az a másik, az a keskenyebb, de biztosabb út: menekülni a világból, ebből a reménytelennek tűnő esztergomi légkörből Jézus Társaságába. Már beleéli magát annyira, hogy elképzeli, mint vesz búcsút emberektől, hogyan szorítja meg utoljára kezüket. „*Talán ez az utolsó év!*” De már a következő mondat a klerikusok lelki előrehaladásáról szól: „Csak azokon a klerikusokon tudnék valahogy lendíteni: *Szabok nekik feltételeket, melyek alatt elfogadom őket gyónóimnak.*” (1886. júl. 12.) vagyis sokaknak már most spirituális, függetlenül attól, hogy hivatalos, főpapi diszpozíciója erre vonatkozóan még nincs. Erre még öt évet kell várnia!

Feljegyzéseiből egyértelműen látszik, hogy a papság nevelése állandóan foglalkoztatja: „Fölkelteni, fölkelteni a máorból ezt a papságot, megmutatni neki: íme árván állsz; fej vagy test nélkül, vezér sereg nélkül”, de ezt most egyelőre csak „szikráként” tudja átadni: „Kióntóm lelkem apostoli szikráját; telítem és lövellem: újra telítem.” (1886. szept. 19.)

Bármennyire tehetetlennek érzi is magát, van egy olyan „fegyver”, amely biztos győzelmet ígér: és ez a példaadás. „Lehetetlen másokat erényekben nevelni, ha azokat a nevelő

nem gyakorolja (...) Alázatosnak lenni, akkor aztán könnyű mondani: így tedd, erre figyelj, ezt gyakorold” (1886. júl. 10.) Ahhoz nem kell kinevezés, nem kell diszpozíció, hogy buzgó legyen! „*Légy buzgó és tüzes, főleg az ifjak iránt!*” (1887. márc. 2.)

Szokásos nyári lelkigyakorlatán nyíltan és konkrétan felveti a „hogyan tovább” kérdést: „*vállaljak spirituális állást? maradjak Esztergomban, vagy a Jézus Társaságát választom?*” (1887. aug. 22.) Annyira szeretne már tisztán látni és kimondani a végső döntést, hogy egykori római előjárójával, P. Steinhuberrel akar erről beszélni. Azután hazatér Esztergomba, látja küszködő lelki gyermekeit, s megnyugszik, hiszen lángolni Jézusért mindenütt lehet. „*Ma az a gondolatom jött: ó karolnám föl jobban gyónó fiaimat.*” (1887. nov. 2.) Világosan látja, mit kell majd tennie: mediotáció és exercitium” „Exercitiumokat ajánlani papjainknak; ó szegény papok, mennyit kell értük imádkoznunk!” (1888. aug. 1.)

Panaszkodik, hogy „a fiúk nem melegednek fel, ha nálam gyónnak is (...) Öntevékenység kell a meditációban, imában, lelkiolvasásban — az pedig nincs, s így nem fejlődik ki bennük a lélek”. (1888. márc. 7.)

Számára az október mindig a visszaemlékezés időszaka. 1888. okt. 31-én is szentelésére emlékezik, visszaidézi primíciás lelkületét. „Ma ismét szép ébredésem volt! (...) Ma az ifjú pap lelkét úgy éreztem, mint mennybe iramló tűzart, mint a Karszt szikláiból előtörő folyamat...” Most mindezt azért említem, mert lényegében mindent, így ezt is mint leendő spirituális írja. Egyik jegyzetében nyíltan kimondja: „Ezt főleg mások miatt írom, hogy kellően előadhassam” (ti. majd, ha spirituális lesz; erről ugyanis lelke legmélyén meg volt győződve, csak még nem jött el a várva várt idő). (1889. júl. 28.)

Tehát saját primíciás lelkületét (a „mennybe iramló tűzart”) szeretné majd klerikusaiban is kialakítani. „Resuscita gratiam Dei!” Ez a jelszó: „éleszd fel Krisztus kegyelmét”, mely nem más, mint „zsibbadást nem ismerő élet”. (1888. okt. 31.) Íme, ez a primícia szentelt emléke!

Egyre jobban körvonalazódik lelkében az a papi életideál, amelyet már most is képvisel, de amelynek majd szószólója és életre keltője lesz évtizedeken át. Íme: „A papnak úgy kell lelke hevét munkává változtatni, mint a gőznek, mely mozgat és lök mindenütt, hol alkalmat talál. (...) inteni, biztatni, kérni, hogy misére járjanak, gyónjanak, botrányokat elhagyjanak. Ó, Istenem, ki a vak, ha nem a pap? hogyha észre nem veszi a bűnt...” (1889. febr. 21.) „Mindent Jézusért; jól tanítani és tisztán élni” — ez a papi élet lényege. A klerikusoknak — egyelőre azoknak, akik nála gyónnak — lelki gyermekeinek lelkére köti, hogy a nyári vakációban kikkel érintkezzenek, az újmisések kívánjanak áldozást rokonaiktól ... „*Szóba állni a néppel.*” (1890. ápr. 21.) Lényegét tekintve egyetlen kérdés foglalkoztatja: a szeminárium élete, a papnevelés reformja. „Roppant sok pont van, amire gyámoltatlanságunkban nem ügyelünk; a *szemináriumban is sok semmirevaló van ... Gézát nem szabad magára hagyni, a papokat mozgatni, panaszaik által ne üssön belénk is a hideg villám, mely rémit, de nem gyújt.*” — A minduntalan visszatérő szó, fogalom: a tűz, a lelkesedés, a lángolás. (1891. aug. 9.)

Megérkezik a főpásztori kinevezés

A várva várt „áttörés” 1890-ben megtörtént; vagyis most már nemcsak gyakorlatilag volt a kis- és „nagyszeminaristák” gyóntató atyja, hanem a spirituális kinevezés bíboros-érseki dokumentumát is a kezébe kapta. Egyelőre még függőben van annak tisztázása, hogy a kinevezést az a Simor János bíboros írta-e alá, aki 1891 januárjában meghalt, avagy az új érsek, Vaszary Kolos látta el kézjegyével. Ez a dokumentum ugyanis eddig nem került elő.²⁸ Viszont

²⁸ Azóta megtaláltam Prohászka Rómába írt német levelét 1890. nov. 27. keltezéssel és a Simor bíborostól származó kinevezést. Tanulmányom végén közlöm a levél magyar fordítását.

bizonyító jellegű a Schematismus Archidioecesis Strigoniensis pro anno a Christo nato 1891 kötetének 179. oldala, mely közli az Antiquissimum Seminarium legfőbb tisztségviselőinek és tanári karának hivatalos névsorát. Ennek harmadik sorában szó szerint ez olvasható: Director Spiritualis: Ottocarus Prohászka, idem, qui supra. Az előző évi Schematismus még Carolus Wezingert nevezi meg spirituálisnak.

Ezzel az adattal végleg lezártak tekintendő az a kérdés, hogy , hogy Schütz Antal 1891-es vagy Gergely Jenő 1893-as dátuma-e a helyes Prohászka spirituális megbízatásának ügyében. Tény, hogy az 1890-91-es tanévtől Prohászka szabad kezet kapott a klerikusok lelkivezetésében. Ez többek között azt jelenti, hogy mindaz, amiről eddig oldalakon keresztül írtunk, kézzelfogható valóság lett számára.

A spirituális szó mint fogalom, általában azt juttatja eszünkbe, amit mai szemináriumainkban a klerikusok lelki életére „vigyázó” papi személy — olykor elég szűkre szabott — tevékenysége magába foglal. Prohászka Ottokár spirituáliságát egészen másként kell néznünk és elemeznünk. Nem véletlenül halogatta Simor prímás ezt a kinevezést. Esztergomban mindenki tudta, hogy Prohászka a római jezsuitáktól elsajátított, igen komoly lelki életre akarta ráhangolni a rábízott klerikusokat. Márpedig „ég és föld”, szinte áthidalhatatlan volt az a szakadék, amely a Rómában átélt lelkiség és a hazai, jelen esetben az esztergomi között tátongott. A szakadék fölött azonban Prohászka és a seminaristák nagy része között az évek folyamán már kiépült egy híd, hiszen még a kisszeminaristák nagy része is hetenként vagy havonta felkereste és gyónt nála. Bármikor elbeszélgethettek vele, az igényesebb klerikusok tehát nagy örömmel fogadták Prohászka spirituális kinevezését.

Az aránylag bő és hitelesnek mondható források alapján megkísérlem rekonstruálni az 1890 – 1904 közötti időszakot, természetesen elsősorban tartalmi szempontból, vagyis annak a lelkiségnek lényegét, amelyet Prohászka hozott létre nemcsak Esztergom, hanem lassanként az ország minden szemináriuma számára, a Központit is beleértve.

Különösen három dokumentumra mint forrásra hívom fel a figyelmet: 1.) mint minden témában, ennél is igen fontos szempontokat kapunk a most megjelent háromkötetes naplójegyzetek elemzéséből; 2.) Prohászka 1904. április 3-án, Húsvét vasárnapján utódja számára feljegyzésben rögzítette mindazt, amit megkísérelt tenni a szemináriumban²⁹; 3.) Shvoy Lajos idős korában két visszaemlékezést is írt esztergomi élményeiről Prohászkaival, a spirituális kapcsolatban; és ide sorolom még azokat a rövidebb megemlékezéseket, melyeket ugyancsak egykori seminaristái jegyeztek fel. Ezeket az ún. Horváth Kálmán-kéziratban lehet tanulmányozni³⁰. Nem lenne áttekinthető, sem pedig használható a későbbi kutatók számára, ha egyenként foglalkoznánk az említett forrásokkal, ehelyett a nehezebb módszert választom: a magam számára elkészített elemzések után és alapján egy bizonyos szintézisben kíséreltem meg ezt a szinte kimeríthetetlen témát megközelíteni. Hiszen ahány klerikus, ahány lelkigyermek, gyónó került személyes kapcsolatba spirituálisával, mindegyiknek saját lelke prizmáján hatolt át a szent életű lelkivezető szellemisége. Így a határozott, kemény fellépés emléke éppúgy megtalálható a visszaemlékezésben, mint az atyai aggodás! De mindegyikük a maga módján kitörölhetetlen emlékeket vitt magával a 13 évig tartó spirituális periódusból

* * *

A legelső észrevétel Brisits Frigyestől származik, amit az 1927-ben , még Prohászka életében az ún. Prohászka Breviárium bevezetőjében fogalmazott meg, és ami *minden* tevékenységére vonatkozik, legyen az papi, püspöki, politikai, képviselői, caritast sűrgető,

²⁹ Prohászka papanevelői utasításai. 1904. ápr. 3. Közölve: *Papi Lelkiség* 1947/48. 18. 137-141.

³⁰ *Prohászka Ottokár a szívekben*. Prohászka-riportok. Horváth Kálmán előszava 1972-ből. Kézirat.

árvaházat alapító, Szociális Nővérek kongregációját létrehozó, vagy férfi lelkigyakorlatokat vezető tevékenység. Íme az említett szöveg: „Prohászka legnagyobb ereje egyéniségében rejlik. Sikerének, hatásának ez a szinte elemezhetetlen gyökere. Mikor beszél, akkor ő maga sem veszi észre, hogy nem fényes páthosztát, sem ragyogó dialektikáját, hanem *egyéniségének ízét élvez mindenki. Azt a fenséges harmoniát, amelyből ma legkevesebb van ezen a világon.*” (vö. i. m. 8.) Ezt a tényt Brisits még egy — valóban patetikus gondolattal — egészíti ki: „Óriási élmény rátekinteni Prohászka homlokára, melyben nem tört össze semmi abból, amit a történelem kereszténynek és magyarnak hitt és hirdetett.”

Megállapítása nemcsak szellemes, de maguk a szeminaristák is állítják ennek igazát. A sok száz adat közül legszivesebben a 16 éves Shvoy Lajosét idézem: „Mint VI. gimnazista kerültem 1894 őszén Esztergomba a kissemináriumba. (...) Róla, de csakis róla beszélt az egész szeminárium. Mi, gimnazisták csak a folyosón találkoztunk vele, de katonás járása, fegyelmezett alakja, mosolygós, kedves szemei, melyekkel köszöntésünket fogadta, igazolta, hogy *ő a szeminárium szellemi vezére, s nemcsak kiváló pap, hanem egy magasabb rendű ember. Nem csoda, ha a gimnazisták legnagyobb része nála gyónt.*(...) Gyónófia maradtam a szemináriumban töltött mind a hat évem alatt!” (Visszaemlékezés, Kézirat I.)

Felfigyeltek arra, hogy a nap legnagyobb részét nem a szobájában, hanem a lakása melletti tanári könyvtárban töltötte. Ha pedig szobájában keresték fel a teológusok, oly szeretettel és megértéssel beszélt velük, hogy későbbi életükre is kihatott ez a bánásmód. „Csodálatos szuggesztív ereje volt.” Alig vártuk a szombatot, hogy bemehessünk hozzá a heti szentgyónást elvégezni. Szobájában, az imazsámolyánál gyóntatott. Még most is emlékszem rá, hogyan tanított összeszedettségre, figyelmes olvasásra, és hogy tudott örülni, ha egy negyedórát tudtunk teljes odafigyeléssel olvasni. Elsőéves teológus koromban Faber: *Alles für Jesus* című könyvét kaptam tőle olvasásra. Ez a könyv fordulópontot jelentett életemben és öntudatosá tette hivatásomat.” (Horváth K.: i. m. 55.)

„Legelőször a gyónás alkalmával beszéltem vele... Az egész rendkívüli volt. Szobája ajtaja előtt sorakoztak a gyónásra készülő kispapok imába mélyedve. Időnként megnyílt az ajtó, s egy átszellemült, sugárzó arcú kispap jött ki, és boldogan sietett a kápolnába. Mikor rám került a sor, egy komoly, de végtelen kedves, jóságos érdeklődést fogadott... Majd a gyónás után érdeklődött eddigi életem után *Így még soha senki sem beszélt velem, és így még senki sem érdeklődött életem és lelkem után. Teljesen meghódított, elragadott.*” (uo.) A szeminarista Shvoy lajos lényegében ugyanazt mondja, amit előbb Brisits állapított meg: „A spirituálisnál alapvető kérdés, hogy ő maga kicsoda. *Az ember legnagyobb alkotása ő maga...*” Mindenkire, de különösen az alakulófélben lévő fiatal karakterre elsősorban a nevelő személyisége van a legnagyobb hatással. Ezt érezték meg Shvoy és társai az esztergomi szemináriumban is.

Prohászka spirituális programjával kapcsolatban ugyancsak érdemes azokat megkérdeznünk, akik átérték azt a szavakba nehezen foglalható változást, amelyet az előbbi nevelői „garnitúra” és a prohászkaik között ők maguk észleltek. Shvoy visszaemlékezésében ezt olvasom: „Teljesen fel akarta számolni a régi, jozefinista, sablonos nevelési stílust. Az eddigi szokásos egyheti elmélkedés helyett behozta a napi elmélkedést. Ennek anyagát (a pontákat) nem olvasta, mint előtte volt szokás, hanem élőszóval mondta el. Ez akkor országra szóló újítás volt a papnevelésben. Ezekből a gyönyörű napi elmélkedésekből született meg az „Elmélnedések az Evangéliumról...” — Előtte a kispapok hetenként vagy havonta járultak a szentáldozáshoz. *Prohászka bevezette a napi szentáldozást*, ami a szemináriumban akkor az öreg liberális papok között nagy botránykozást váltott ki... A kispapok azonban örömmel végeztek, és nagy lelki élmény volt számukra. *Annyi bizonyos, hogy teljesen megváltozott a szeminárium lelkülete.* (i. m. 2.)

Ugyancsak személyes élmények alapján kapunk pontos információt Prohászka *spirituális módszereiről*. *Mindenekelőtt szorgalmazta a koncentrációt, az elmélyedést. Sürgette, hogy a kispapok tanulják meg a koncentrált figyelemmel való olvasást. „Számon kérte fejlődésünket.*

Hogy örült velünk együtt, hogyha félórát tudtunk már elmélyülve olvasni! Imaéletünknek, elmélkedéseinknek ez volt az ábécéje. Este fél kilenckor elmondta a másnapi elmélkedések pontjait elevenen, szellemesen, érdekesen, színesen és nagyon bensőségesen. Még színesebbek voltak a vas. reggel tartott negyedórás exhortációi; remekbe készült beszédek!”

Tulajdonképpen mindenre ő tanította meg kispapjait, hiszen kitől sajátíthatták volna el az imádkozást, ha nem a spirituálisuktól! Prohászka épp az imádságnak volt nagy mestere. Erről Shvoy Lajos, az egykori szeminarista így számol be: „Velünk végezte szentmise után a hálaadást. *Az ő áhítata magával ragadott minket is. Minden csütörtök este a lefekvés után egy órát adorált, s mi boldogan szöktünk be a kápolnába, hogy a hátsó padokból lássuk, amint a tabernákulumra szegezett átszellemült arccal imádásba merült.*” (i.m. 2.)

Spirituális módszerei között központi szerepet kapott a *benső fegyelem, az akarat edzése*. Ebben is ő maga volt a példa! „Erős, edzett, egészséges ember volt. Hatévi szemináriumi éveim alatt sohase volt beteg!” A legkeményebb télen is egy szál (fekete) reverendában járt, de nemcsak a szimpla ablakos, északi fekvésű szemináriumban, hanem a bazilikában is. „A havat az épületünk elől az öreg portás helyett ő söpörte el, és ha segíteni akartunk, nem engedte... Őt követték a karácsonyi éjféli officiumkor is, amikor látták, hogy a kemény hideg ellenére egy szál reverendába megy oda is. Két és fél óráig mi is mindannyian így vettünk részt a szertartáson, és büszkék voltunk, hogy mindezt játszva kibírtuk.”

Klasszikus volt, ahogy a fegyelmi ügyeket intézte el. Rendkívül fegyelmezett, katonás ember volt. Testtartása, járása, beszéde csupa fegyelem és összeszedettség. Minderre szükség is volt, hogy szembe tudjon szállni a régi liberális, jozefinista szellemmel és bösz kritikusával.

Mikor a prefektus nem bír velük, és elveszítette türelmét, Prohászka röviden intézte el a dolgot, s csak ennyit mondott: „*Tisztelendő urak, ez nem illik komoly teológusokhoz.*” S ez elég volt, mert oly tekintélye volt. Mindig az ő véleménye és szava döntött. (vö. Horváth K. i.m.58.)

Ami nevelési módszerét illeti, szintén egészen újszerű és nagystílusú volt. Ennek az a magyarázata, hogy mindenkit teljesen egyénileg kezelte. Míg elődei berendelték beszélgetésre a kispapokat, addig Prohászka ezt nem tette; de szobája mindig nyitva állt számukra. Bárki, bármikor felkereshette a tanári könyvtárban vagy saját szobájában, és bármiről el lehetett beszélgetni vele. Ez önmagában is nagyszerű nevelő eszköz volt. Különben vagy tisztelendő úrnak nevezte, vagy keresztnevén szólította látogatóit. Még évtizedek múltán is derűsen emlékezett vissza Shvoy Lajos püspök egy szeminarista beszélgetésükre. Mivel sohasem érezték, hogy terhére lennének, ezért bizalommal fordultak hozzá, látszólag jelentéktelennek tűnő dolgokkal is. Ilyenkor bölcs pedagógiájával ügyesen, derűsen áthidalta „óriásinak” tűnő problémáikat. Idézem Shvoy Lajos akkori szeminaristát: „Egyszer én is felkerestem valami kérdéssel. Álló íróasztalánál, a híres pulpitusánál állt és elmélyülve olvasott. Végighallgatta problémámat, s aztán egy jót kacagott, és ezt mondta: Barátocskám, ez nem probléma. Tudja mi a nagy probléma? Az, amit most olvasok. Most olvasom Marx Das Kapital-ját. A tőke, a munka, a bér... ez valóban probléma! A magáéval ne törődjék.” (Különben ez az az idő, amikor tudományos szakértelemmel elemezte Marx műveit, és a *Magyar Sionban* cikkeket írt Marx tanairól.) „És elkezdett magyarázni arról, amit olvasott. S én tényleg elfelejtettem a magam kis problémáját. Aztán megveregette a vállamat és elbocsátott. Én pedig boldogan mentem el tőle, mert ügyesen átlendített arasznyi kis világomból a nagy igazságok és gondolatok világába.” (Horváth K.i.m.58.)

Az eddigiekből is igazolható, hogy Prohászka a szó valódi értelmében spirituális volt, vagyis nem a napnak csupán egy bizonyos órájában volt a kispapok lelkivezetője, aki miséz, prédikál nekik, gyóntatja őket, vagy lelki beszélgetésekre (ún. kollokviumokra) invitálja a problémákkal küszködő fiatalokat, hanem az *Esztergomban töltött 22 esztendőnek minden napján, bármilyen szemináriumi feladatot, tanári vagy lelki funkciót végzett személyiségének, egész lényének odaadásával volt lelkivezetőjük, spirituálisuk!*

Ezt azért kell nyomatékosan és „szegletkőként” hangsúlyoznom, és quasi beleépítenem a kérdéssel foglalkozó kutatók tudatába, mert az ezután következő esztergomi évek eseményeinek értékeléséhez ez a megállapítás nélkülözhetetlen. Még pontosabban megfogalmazva: Prohászka 24-től 36 éves koráig minden cselekedetét összhangba tudta és akarta hozni szemináriumi spirituálisságával. Lelki fiainak nevelése, személyiségüknek kibontakoztatása életének központi ügye lett! Mindenre meg akarta tanítani őket, nemcsak az életszentségre, de a szegényekkel való törődésre éppúgy, mint a közéletben rájuk váró feladatokra.

A szeminaristák saját vallomásai igazolják, hogy állandóan figyelték spirituálisuk minden tétét reggeltől éjfélig.

Ő maga reggel hatkor ezzel a tudattal lépett az oltárhoz. „Miséje eleven illusztrálása volt elmélkedéseinek és exhortációinak” — írja Shvoy Lajos, a szemtanú! Tettei igazolták szavait, és megfordítva: elvárásait, velük szemben táplált igényeit előbb eléjük „élte”. Csak figyelni, követni kellett őt, és eszméit megvalósítani. Mindaz, amit tettek, közös akciójuk eredménye volt, a szentmise előtti és utáni gratiarum actiótól kezdve a felejthetetlen dogmatika órákon keresztül a híressé vált szemináriumi kirándulásokig!

Néhány reflexió az imént megfogalmazottakhoz: *Szentmiséi*: „Ó boldogító lelkesülés, naponként misézem. Elmerülök naponként ez izzó lángtengerben. Ó áldott, áldott a keze remeklése. Mekkora boldogság égni, lángolni, átszellemülni. *Hogy szeretnék mindenkit bevonni, különösen a(kis)papokat. Mennyi tűzfolyam indulna ki szívekből szerteszét...!*” (Shvoy i.m.2 és 1887 dec. 11.)

„Csak amennyit én égek, annyit égetek.” (1890. aug. 7.) Prohászkanak ez a naplóba írt mondata jól példázza mindazt, amit kispapjai észrevettek! Például lehetetlen volt nem észrevenniük, hogy azok a várva várt dogmatika órák lényegében azonosak az esti ponttá vagy a vasárnapi exhortációk lelkiségével: ugyanazzal az Isten és Krisztus iránt égő ekstázissal voltak telítettek a teológiai órák is, mint a kimondottan imádságra kijelölt idők témái. Vagyis nem volt külön két vagy több Prohászka; nem vált ketté számukra a professzor, a tudós, az író Prohászka az imádkozó, adoráló, miséző Prohászkatól. Ez az egy gyökérből faragott személyiség meghódította kispapjait, és mindenkit, akivel találkozott. Ezért volt ő külön a többi tanárnál és előljárónál. Ezzel magyarázható az a tisztelet és rajongás, amellyel még évtizedek múltán is írnak, beszélnek róla.

Ennek a nehezen megfogalmazható egységnek, *karakteréből áradó harmóniának központjában az Eucharisztia állt*. Tanítványai saját szemükkel látták, hallották és tapasztalták, hogy lényegét tekintve egy misztikussal van dolguk. Magyarán: érezték, egyesek tudták is, hogy spirituálisuk és professzoruk az „Isten szerelmese, Jézus Krisztus „intimusa” (Prohászka szava önmagáról).

A személyiségében élő harmónia = egyszerűség = egység teszi érthetővé, hogy lehetlenség Prohászka spirituális „állásáról”, tevékenységéről „leszűkítve” tárgyalnunk; az ő esetében legalább érintőlegesen beszélnünk kell az éjszakai adorátorról éppúgy, mint a tanárról; a klerikusok vidámságaiban résztvevő atyai jó barátról éppúgy, mint a szeminaristákkal együtt harcot vívó, spirituáluskért sztrájkoló néppárti képviselőről. Ugyanis bármelyik „szerepét” elemezem, az esztergomi 130-150 szeminarista mindegyik szerepben a maga spirituálisát látta: az egy és „oszthatatlan” Prohászka Ottokárt!

„A teológián az ő dogmatika órája volt a legnagyobb szellemi élmény! Épp ebben az időben írta az *Ég és Föld* című könyvét, és óráin az Istenről, a Teremtőről magyarázott. Az óra elején kezdtük lejegyezni szavait, de rövidesen az egész osztály abbahagyta a körmölést, és *lélegzet visszafojtva szívtuk magunkba gondolatait. Csodálatos világ tárult fel lelkünk előtt.*”

„Néha 1-2 hétig is magyarázott, s mi elbűvölve hallgattuk... Isten világáról még sohasem hallottunk így beszélni. Amikor befejezte a dogma egy-egy fejezetét, föladta a könyv 20-30 oldalát a következő órára. És ezt megkövetelte, de alaposan.” (Shvoy beszámolóját vö. Horváth

K.: i. m. 55.) Voltak kiváló képességgel megáldott tanítványai, de természetesen voltak tehetségtelenek is. De olyan nem volt, akít ne hozott volna tűzbe, egyfajta „eksztázisba”. Izsóf Alajos írt erről 1918-ban, Prohászka 60. születésnapján az *Élet* című folyóirat ünnepi számában. Egy harmadéves barsi származású, vidéki fiatalember így lelkendezett az egyik dogmatika óra után: „Hát így már érdemes embernek lenni, az oskoláját! Nem bánám, ha a fejemet lesrófolhatnám, és az övét csavarhatnám helyébe, legalább egy kisidőre. Hisz ez az ember élvezheti önmagát. Mit neki az egész világ! Hol járhatnak ennek gondolatai, te jó Isten! És mit láthat ez, ha úgy szárnyra ereszti a világegyetem sarkáig repülő képzelőtehetségét.” Mindezt egy, amolyan *magasfeszültségű*, gondolatoktól sziporkázó óra után mondta az egyszerű seminarista, aki akkor hallott először az istenség attribútumairól, a végtelenség, a mérhetetlenség, a mindenütt jelenvalóság stb. teológiai-filozófiai fogalmak mibenlétéről. Ezeket a nehéz témákat is oly egyszerűen, a zseni természetességével adta elő, hogy az egyszerűbb tehetségű is elragadtatással hallgatta. A *Mester* című visszaemlékezés írója, Izsóf Alajos ezt a jelenséget azzal a hasonlattal világítja meg, amit a Nap produkál: sugarai életet adnak és kibontják a mező vad virágainak szirmait, éppúgy, mint a díszkert legszebb rózsáit. Prohászka zsenialitása abban van, hogy alázatával a legnagyobb szellemeket is magával tudta ragadni, de szárnyalásra készítette a „szürke verebeket” is.

Amit római kollégista korában a San Pastoréban élt át, azt igyekezett meghonosítani Esztergomban, vagyis együtt kirándult, játszott, mulatott saját tanítványaival. Erről is oldalakat írnak egykori seminaristái. Rendkívül jól érezte magát a fiatalok között, hangosakat kacagott egy-egy szellemes mondáson. Élvezte a tanárokat utánzó, modorukat, stílusukat kifigurázó köszöntőket.

Azt is tudták róla, hogy rendszeresen látogatja Esztergom legszegényebb negyedét, a Tamás-hegyi viskók lakóit. Mint egy élő Szent Ferenc összegyűjtötte az ebédlő tányérjairól a maradékot, elvállalta a Szent Vince Egyesület raktárosi feladatkörét: vitt a szegényeknek ételt, ruhát; nemegyszer saját cipőit, kabátját adta oda. Először azonban szegény sorsú kispapjain segített. Mesterien értett ahhoz, hogy észrevétlenül segítsen a rászorulókon. Közvetlen hozzátartozóit megtanította egy külön „tudományra”: hogyan kell úgy járni, kelni, hogy ne vegyék észre a lyukat az amúgy is lestrapált cipőjén.

„Hideg januári napon a szeminárium folyosóján szembejött vele egy vékony, sovány klerikus; csak reverenda volt rajta, és erősen köhögött. — Miért nem vesz fel kabátot, Tisztelendő Úr? — kérdezte Prohászka. — Mert nincs — volt a tömör, egyértelmű válasz. Ekkor Prohászka levetette saját kabátját, és ráhúzta a köhögős kispapjára...” Számptalan ehhez hasonló esetet jegyeztek fel ismerősei, tanítványai. Érthető, hogy ezzel még jobban belefészkelte magát a seminaristák szívébe, akik akkor érezték jól magukat, ha spirituálisuk velük volt. Ezt különösen az „újoncok”, vagyis a kisszemináriumba felvételt nyert gimnazista kispapok és a szeminárium elsőéves teológusai igényelték. Velük külön foglalkozott, mert ahogyan ő maga mondja: „Ők még kaotikus, rendezetlen, fájós lelkek.” Feladatul tűzte ki magának, hogy megnyeri őket, lelket ver beléjük, mert ingadoznak, kelletlen is az életük; tanulmányaik, különösen a latin nyelv miatt, még ízetlenek. „A mindenkori spirituális a jóérzésüket tartogassa, ne engedje őket az első elkeseredésük miatt eltávozni. A betyárokat azonban ne tartogassa, ha ki akarnak menni.” (Vö Prohászka papnevelői utasításai. – i.m. 137.)

Shvoy Lajos, Prohászkanak hat évig szeminaristája és lelki gyermeke, majd 1927 után a székesfehérvári püspökségben utódja, külön kiemeli, milyen családias légkört alakított ki Prohászka az esztergomi szemináriumban. Hogy milyen volt ott az élet 1890 előtt, arról egyrészt *Naplójegyzeteiből* mi magunk is meggyőződhattünk, de Shvoy azt írja, hogy az idősebb korosztály, vagyis akik 1891-ben már tagjai voltak a szemináriumnak, nem győztek eleget beszélni a különbségről. A kispapok egyre jobban érezték, hogy valaki nagyon szíven viseli életük alakulását, és törődik fizikai, szellemi, kegyelmi előrehaladásukkal. Kezdett kialakulni a közösségi szellem, az összetartozás tudata, Ahogy gondját viselte a betegeknek, és

ahogy előteremtette szegény sorsú kispapjainak a hazautazáshoz szükséges pénzt, oly mély benyomást gyakorolt mindannyiukra, hogy a szentelés után is fenntartották a kapcsolatot szeretett és csodált spirituálisukkal. Figyelemmel kísérte későbbi életüket is. Nem egynek ő egyengette útját, elindított jó tollú fiatal papokat, bátorította őket, mint Izsóf Alajost, Sebők Zsigmondot, Butykay Antalt, Erdősy Károlyt, Patos Lászlót. Az archívum, mindmáig örzi tanítványaival folytatott levelezését.

Külön fejezetben mutatom be, hogy a szó szoros értelmében tűzbe mentek érte, ha bántódása lett volna, vagy ha igazságtalanság érte. Előljáróban most csak annyit, hogy a magyar egyháztörténetben eddig soha elő nem fordult eseményről számolok be, mely csak azért végződött Prohászka teljes győzelmével, mert a kis- és nagyszeminárium *minden tagja* egy emberként állt ki mellette. Lényegét tekintve az 1896-98 közötti események kovácsolták össze a fiatal teológusokat oly mértékben, hogy Prohászka méltán büszke lehetett „fiaira”. Vetése kezdett beérni!

„*Ostromállapot a szemináriumban?*”

Állítsuk fel a sakktáblát, helyezzük el a főszereplőket és a két tábor „királyainak” beosztottjait, a mellékszereplőket. A *sínhely* a politikai küzdőtér Magyarországon, pontosabban behatárolva az időpontot és helyet: az 1896-os parlamenti választások, melyeken Prohászka a Néppárt zászlaja alatt indult harcba a mandátumért, de a liberális kormány választási csalásai miatt megbukott a *vágvecsei kerületben!* Az ezt követő hónapokban robbant ki a botrány, amikor kiderült, hogy az esztergomi kanonokok között hárman nem a keresztény programnak, hanem az egyházellenes liberális kormányprogramnak ágensei és képviselőjelöltjei. A három kanonok neve: Poór Antal egyháztörténész, Komlóssy Ferenc, a későbbi pozsonyi nagyprépost és *Roszival István*, az esztergomi szeminárium rektora; vagyis mind Prohászka Ottokárnak, mind a 150 kispapnak közvetlen előljárója.

Az összefüggések miatt, előzményként röviden el kell mondanunk, hogy Prohászka úgynevezett közéleti érdeklődése, sőt szereplése 1892 januárjától indul. Éles szemével észrevette, hogy a magyar püspöki karnak van néhány olyan kiváló tagja, akik szakítottak a jozefinista szemlélettel, és teljesen XIII. Leó szellemében gondolkodtak. Ezek közül különösen Schopper György rozsnyói és Steiner Fülöp székesfehérvári püspök szavára lesett mindenki az alsópapság köréből. (Mindketten a Szentszék jelöltjei voltak az esztergomi érseki-bíborosi szék betöltésének hónapjaiban!)

1892. január végére új országgyűlési választásra került sor. Köztudott volt, hogy az ország sorsa, kereszténységének megmaradása azon áll vagy bukik, sikerül-e megbuktatni az egyházat már eddig is gúzsba kötő liberális, keresztényellenes kormányzatot. Valóságos lelki megújodási láz söpört végig az országon, különösen akkor, amikor végre a püspöki kar legbátrabb tagja, a rozsnyói püspök 1892. jan. 1-én körlevelet bocsátott ki. (Ennek teljes szövegét közöljük, mint dokumentumot a 268-272. oldalon)

Schopper püspök felsorolta a katolikus sérelmeket: hogyan büntetik meg papjainkat, ha nem az állam előírásai szerint esketnek, keresztelnek; hogyan nyomnak el minden egyházi mozgalmat, sőt még a pápai és püspökkari körlevelek kibocsátását is megakasztják. Majd rátér a közelgő választásban való aktív részvétel szükségességére, kimondva a lényegét: „*Liberális jelöltet egy valódi keresztény ember sohasem választhat.*” Mivel még nincs külön keresztény-katolikus néppárt, ezért a választás előtt az egyházközségek papjai előbb kérdezzék meg, hogy a képviselőjelölt a parlamentben kész lesz-e az egyház érdekeit képviselni. Sőt az ígéretet foglalja írásba.

Itthon óriási visszhangja támadt a bátor felszólításnak, mely nemcsak a rozsnyói egyházmegye, de az egész ország számára útmutatást jelentett. Valóságos *kiáltványnak* tekintette a hívő nép. Nos, Prohászka és a mögéje ekkor már teljesen felsorakozó szeminárium

tanársága a Magyar Állam hasábjain pár nap múlva, 1892. jan. 4-én nyílt levélben köszönte meg a rozsnyói püspök várva várt körlevelét:

Nagyméltóságú püspök úr!

Excellenciád szózata a választások ügyében oly fényt árasztott a magyar katholicizmus vigasztalan éjébe, mint az Epifánia csillaga a pogányság sötétségébe. Égi jelt látunk benne. Megvilágítja az egyház süllyedésének lejtőjét, felriasztja az alvókat, öntudatára hozza a magyar katholicizmusnak szégyenét! Hálával tartozunk, hogy e fényt ránk derítette, hogy a szégyenpírt — bár ez fáj — arcunkra kergette, hogy annak a mély bánatnak, keservünknek s a jogtalanság nyomása által kisajtolt panaszainknak a püspöki tekintély nyomatékával kifejezést adott. E szózat lelkiünk mélyébe hatolt s visszhangra kelti szabadságunk önérzetét s az egyház jogaiért való lelkesedést, mely bízik abban, hogy az Isten győzelmet is ád azoknak, kiknek előbb már vezért, zászlót, fegyvert adott és parancsot, hogy álljanak ellen a rossznak.

Mi tehát csatlakozunk Excellenciádhoz, mert nem egy egyházmegye, hanem az egész magyar kath. egyház sértett öntudata és panasza nyer kifejezést szavaiban, s kérjük Istent, hogy az apostoli szó osztatlan elismerést váltson ki az egyháziakban s keresztény tetterőt és bátorságot a laikus világban. Fogadja Excellenciád mély hódolatunkat, mellyel maradtunk alázatos tisztelői, az esztergomi szeminárium teológiai tanárai.

Kelt Esztergomban, 1892. jan. 4-én.

*Dr. Prohászka Ottokár, Dr. Krammer György,
Dr. Walter Gyula, Dr. Horváth Ferenc,
Dr. Kereszty Viktor, Dr. Halmos Ignác.*

Ekkor már annyira egységesek voltak a szeminárium tanárai és diákjai, hogy Prohászka a nyilatkozatot az egész szeminárium nevében közölte.

A későbbiek folyamán kiderül, hogy Prohászka és tanártársai lelkesedésének nem mindenki örült, sőt a jelekből nyilvánvaló, hogy Vaszary bíboros érseknek is szemet szűrt a szokatlan hangvétellű közös nyilatkozat. A hierarchia többsége, különösen Samassa egri érsek ugyanis nyíltan vagy leplezve kormánypárti volt, így nem helyeselték a szabadelvű kormányzatnak hadat üzenő néppárti nyilatkozatokat.

Ilyen közhangulat uralkodott a későbbi években is, melyeknek eseményeiről Shvoy Lajos pontos adatokat őrzött meg visszaemlékezésében. Az időpont az 1897/98-as tanév! Visszatérve a „sakktábla”-képlethez: az egymással szemben álló felek most is a klerikálisok és a keresztényszocialisták voltak. Mivel az utóbbiaknak nem volt sajtójuk, Prohászka Csernoch Jánossal és Keményffy K. Dániellel életre hívta az *Esztergom* nevű politikai hetilapot 1895. dec. 25-én: Az itt megjelent vezércikkek legtöbbször Prohászkatól származik. Írásai hűen tükrözik mindazokat az elveket, melyeket a szeminaristák tőle évek óta hallottak. Érthető, hogy hétről hétre várták és szinte habzsolták a szellemes éllel megírt liberalizmus-ellenes cikkeket. A szeminárium tanárai és kispapjai soha nem voltak ennyire közös nevezőn, mint ezekben a hónapokban. A bíboros érsek világosan látta, hogy ennek létrehozója és motorja az a Prohászka, akinek ő adott szabad kezét a szeminárium reformjának megvalósításában. A hangulat akkor vált izzóvá, amikor a szeminárium falain belül került szembe egymással politikai ellentétek miatt a teológusok két előjárója: a rektor és a spirituális, vagyis Roszival István kanonok és Prohászka Ottokár!

Az olajat Roszival István öntötte a tűzre 1898-ban azzal a kortesbeszédével, melyet a stomfai választói kerületben mondott a népnek. Többek között azzal akarta meggyőzni

hallgatóit, és azzal szeretett volna érdemeket szerezni, hogy hivatkozott az általa vezetett esztergomi szeminárium kispapjaira.

Ennek a több hétig tartó drámai eseménynek átélője, szemtanúja volt többek között Shvoy Lajos, aki idős korában írta meg visszaemlékezéseit, melyből számos új, eddig nem ismert adathoz, összefüggéshez jutottunk. A fejezetcímbe szereplő „ostromállapot” is tőle való. Íme az ő szavai:

„Nagy mebotránkozással olvastuk a hírt, hogy Roszival rektor valahol a Felvidéken fellépett liberális kormányparti programjával, és egyik beszédében azt mondta, hogyha akarják tudni, kicsoda ő, menjenek Esztergomba a szemináriumba, a *teológusokat ő neveli*. A II. éves teológusok — igen lelkes és gerinces osztály — a Magyar Állam akkoriban katolikus napilapban egy nyilatkozatot adott közre, melyben *tiltakoztak, hogy ők nem Roszival Istvánnak, hanem Prohászka Ottokárnak a neveltjei*. Ezt minden másodéves aláírta. A nyilatkozatnak bomba sikere volt. De megjött rá a válasz is! A rektor ugyanis hazasietett, és szigorú vizsgálatot rendelt el, s amikor a szerkesztőség hibájából kiderült, hogy ki írta a nyilatkozatot, a rektor elrendelte az illető eltávolítását. H. Z. (az 1897/98 évi schematizmus alapján *Haliczky Zoltán*) teológusnak egyéb sem kellett. Az egész évfolyam szolidaritást vállalt vele, és bejelentették, hogy vagy az egész évfolyam elmegy, vagy senki. A II. évesekhez csatlakoztak a III., a IV., az I. évfolyam teológusai, végül a gimnazisták mind a négy osztálya. *Kitört az ostromállapot. Az előadások szüneteltek. Az első számú múzeum lett a központ. Kortesnótákat énekeltek:*

Ha van benne Roszivalra szavazó,
Düljön össze ez a vendégfogadó!

Csak úgy zengett az egész szeminárium. A prefektus (Anhaupel György) tehetetlen volt a tömeghangulattal szemben. Az egész előjáróság, a tanári kar is, nehéz helyzetbe került. Amint az inasoktól értesültek a kispapok, a tanárok némán ültek az ebéd alatt, nem beszéltek a rektorral, ebéd után pedig valamelyik tanár szobájába összejöttek megbeszélni a teendőket, és a rektort magára hagyták. Megtudták ugyanis, hogy Roszival nemcsak a kispapok ellen kért büntető szankciókat a primástól, hanem az értelmi szerző, Prohászka Ottokár elbocsátását is kérte. A tanárok eldöntötték, hogy egykori előjáró társukat, gróf Mailáth G. Károly volt prefektust, komáromi plébánost kérik fel, menjen el Vaszary primáshoz, és próbálja megértetni vele, hogy itt most már csak Roszival leváltásával lehet a szeminárium békéjét helyreállítani. (Erről az akcióról Roszival nem tudott, sőt meg volt róla győződve, hogy a primás bizalmát élvezzi.)

Végre egy heti kínos várakozás után megjött a primási levél, melyet a rektor magabiztosan a vicerektornak adott: bontsa fel, és hangosan olvassa fel a tanárok előtt! Megtette, és álmélkodva olvasta fel a levél szövegét:

Öemenciája Roszival Istvánt eddigi érdemei elismerése mellett felmenti rektori megbízatása alól, és Wencell Antal kanonokot nevezi ki a szeminárium rektorává.” Eddig a beszámoló idézete.

A hűséges és lelkes kispapok nyílt pártállása spirituálisuk mellett azonban új helyzetet teremtett. Nemcsak a katolikus gondolat és értékrendszer győzött, hanem összekovácsolta a komoly, egyházas, hithű előjárókat, Prohászkaival az élen, a megalkuvást nem tűró kispapokkal. Elsősorban ezekből került ki az a papi generáció, amely Prohászka irányításával megindította a magyar katolikus restaurációt a huszadik század fordulóján. Az események átélőjének, a fent elmondottak hiteles tanújának, Shvoy Lajosnak teljes mértékben igaza van, amikor azt állítja, hogy az „ostromállapot” csak egy epizód, egy állomás volt a tisztulási folyamatban, és enélkül nem lehet megérteni mindazt, ami végül is létrehozta Budapesten a Damjanich utcai Regnum Marianumot. Prohászka 1890–1904-ig tartó spirituálási tevékenysége nélkül aligha jött volna létre az imponáló katolikus megújulás, melynek szellemi vezetői

Prohászka egykori szeminaristái voltak. Az akkori budapesti nuncius, Cesare Orsenigo egy alkalommal megjegyezte, hogy a lelkipásztorok közül felismerhetők voltak buzgóságuk és eucharisztias lelkiségük miatt, hogy kik voltak Prohászka Ottokár tanítványai!

A sakkjáték nagy mérkőzése — legalábbis a szeminárium falain belül — befejeződött! Annak ellenére, hogy Prohászkanak nem sok esélye volt, és kis híján „sakk-mattot” kapott a bíboros támogatását élvező Rosziváltól, a sakktabla legkisebb értékűnek ismert egyszerű „parasztjai”, jelen esetben a kisszeminaristák és a teológusok győzelemre vitték Prohászka ügyét. És ügyes, megfontolt lépéseikkel a tanárok is kivették részüket a harcból! Később is, most is a „futár” szerepét Prohászka legjobb barátja, gr. Mailáth töltötte be. Nélküle aligha tudott volna száznolcvan fokok fordulatot elérni Prohászka a reménytelennek tűnő játszmában.

* * *

És vajon mi zajlik le ezekben az években – hónapokban Prohászka lelkében? Érdemes ebből a szempontból föllapozni *Naplójegyzeteit*. Ismét kiderült, hogy ezek *nem* eseménynaplók; vagyis mindabból, amit az imént összefoglaltunk, a naplók nem tükröznek semmit! Mindössze ezeket a reflexiókat tartotta érdemesnek feljegyezni: „Bánt, hogy olyan keveset teszek az Úrért. Gondolom többet tehetnék, s nagyobb kihatásom volna; de ez mind lidérc és álom!

Esztergomban nem lehet, a papokkal közvetlenebb érintkezés nincs. *Az aula hajó szárazon*; a püspökök érzik gyöngeségüket; mikor hiányoznak emberek, kitűnőt tenni nem lehet. Élni, élni lehet, másokat mozgatni... saját meggyőződését kiárasztani, azt lehet; hogy aztán mit érünk el, az megint más lapra tartozik; pl. *Szentgyörgy mezőn, Esztergomban semmit!* (1896. szept. 1.)

Mivel „titáni erők” (saját szavai) akcióra kényszerítik, érzi, hogy tőle mást, többet kíván a Szentlélek pünkösdi tüze. Minden bizonytalansággal itt következő szavai az előtte álló néppárti szereplésének prelúdiumaként, első akkordjaként értelmezhetők: „legszívesebben mennék, járnék-kelnék szerteséjjel, buzdítanék, dolgoznom, *nem nyugodnám: faluról-falura, papot s hívőt fölráznék*. Ahhoz is kell mélységes, de önálló s célját élesen fölfogó és kivívó törekvés!” (uo.) Ezek a sorok a rákövetkező esztendő politikai szerepvállalásával, de különösen a kisszemináriumi „ostromállapot” napjaiban történetekkel egybevágnak. Érezni lehet a sorok mögül: valami készül; ad maiorem Dei gloriam!

* * *

Annyi bizonyos, hogy 1898-ban a vágvecsei kerületben indult harcba néppárti mandátumért a „nép nevében a nép érdekében”, és jóllehet kortesbeszédeivel felrázta mindenütt a nép fiait, de a kormánypárti visszaélések és nyílt csalások miatt ebben a politikai játszmában mégis megbukott; ő kapta a sakk-mattot. Ettől kezdve évekig nem vett részt az aktuálpolitikában, de annál nagyobb erővel vetette bele magát a szociális kérdések és a politikai elvek tudományos szakirodalmába: írt, olvasott, könyvismertetések százait közölte, és kíméletlen cikkekkal rántotta le a leplet az egyház ellenségeinek arcáról mind a *Magyar Sion*, mind az *Esztergom* hasábjain.

Látszólag visszavonult a Szeminárium falai közé, de kispapjaival még szorosabbra fűzte kapcsolatát.

Ahhoz, hogy egy személyiség portréját akárcsak hozzávetőlegesen is hitelesen igyekezzünk megrajzolni, nem elég karakterének fő vonásaira felhívni a figyelmet. Sokszor az aprónak tűnő mozaikszemek segítségével sokkal színesebb képet kapunk az illetőről. Éppen ezért most Prohászka Ottokárnak, a spirituálisnak olyan vonásaira mutatok rá, melyek minden bizonytalansággal karakterének két végletét tárják fel. Szándékosan rajzolom meg kíméletlennek látszó arcélét éppúgy, mint a kispapjaival kiránduló, velük együtt szórakozó, vidám arcvonásait.

Ha nem a szemtanúk számolnának be az esetről, nem is nagyon tudnám elképzelni a jelenetet, mely éppen abban a kápolnában történt, mely számára 22 éven keresztül a legszentebb, legmeghittebb és legcsendesebb hely volt, és ahová szinte lábujjhegyen tért be. Mégis itt történt, hogy az egyik teológus elaludt a ponták alatt, és még horkolt is. A spirituális fölállt, lejött a szószékről, becsapta az ajtót, és kiment a kápolnából. Halálos csend töltötte be a kápolnát, de a kispapok lelkét is. A főduktoruk ment Prohászka-hoz, szeretete volna visszahívni. Helyette azt üzenté, hogy ma este mindenki maga tartson elmélkedést. Volt miről. (Vö. Horváth K.: i. m. 56.)

Ugyancsak hihetetlen keménységről számol be egy másik történet. Kevés spirituális viseli lelkén úgy a szentelés előtt álló teológusok felkészítését a liturgikus cselekmények méltó elsajátítására, mint azt tette annak idején — de Székesfehérvárott is! — Prohászka Ottokár. Mindent aprólékosan bemutatott, együtt próbálták az egyes részek elméleti és gyakorlati előírásainak elsajátítását. Egyetlen feltételt szabott a jelölteknek, hogy szó szerint tanulják meg és mondják el kívülről az állandó részeket. Mivel ismerték következetességét, ennek a feltételnek mindenki meg is felelt. Volt egy kínos eset, méghozzá a legkiválóbb képességű, több nyelvet beszélő kispappal, akit az ún. Magyar Iskolában Prohászka is többször meghallgatott; remek beszédei voltak. Egyszóval mindenki úgy nézett rá, mint egy zsenire és mint a jövő emberére. Érthető, hogy a spirituális ettől a teológustól még jobban elvárta, hogy az imént említett feltételnek maximálisan eleget tegyen. Ám a Gloria elmondásakor megakadt és hibát követett el. Prohászka erre mindenki döbbenetére ott a helyszínen kijelentette: egy évig nem engedi őt felszentelni pappá... Félelmetes tekintélye volt, mert mindenki érezte, hogy nem maga miatt követeli meg a szabályokat, hanem az Úr Jézus miatt! (uo.)

Mindenki számára nagy élmény volt az évi egynapos kirándulás, a majális hol Dobogókőre, hol Nosztrára, vagy máshová. Ezekre mindig nagyon készültek a kispapok, és külön élvezték, hogy Prohászka mennyire ismeri a természetet, a növények, virágok szépségét, az élet rejtett titkait. Mindenre felhívta a figyelmet, amire még a falusi származású kispapok se tudtak nagyon felelni. A nagy gyaloglások mellett azonban volt pihenő és nagy lakomázás is. Épp egy ilyenről számol be egy szemtanú; évtizedek után is pontosan emlékszik Prohászka mozdulataira és szavaira. Winkler József, a későbbi püspök a harmincas években kutatott Esztergomban a Prohászka-hagyatékban. Annál nagyobb volt a meglepetése, amikor iratok és levelek olvasása közben találkozott azzal az egykori szemináriumi alkalmazottal, akit 1900-ban Prohászka magával vitt a kispapok dobogókői kirándulására, hogy segítsen az étkeztetéskor. Őtöle származik ez a visszaemlékezés: Jókedvűen koccintott mindegyik kispappal, tréfálkoztak, beszélgettek. De aztán komolyra vette a szót, mindenki ráfigyelt: Tudják, tisztelendő urak, volt idő, amikor a papok fakehelyből miséztek, de arany volt a szájuk, és bátran hirdették az Evangéliumot; sőt ha kellett szembefordultak még a császárokkal is. Ma viszont aranykehelyből misézünk, de fából van a szánk! Nem emelünk szót még a szegények érdekében sem. Meg vagyok győződve, hogy ezért meg fog mikit büntetni az Isten, és ránk küldi a kommunizmust! „Én akkor — folytatta az idős inas — nem érttem és nem is ismertem a szót: kommunizmus! De aztán eljött 1919! És akkor megtudtam mindent, és eszembe jutott, hogy Spirituális úr mindezt húsz évvel előbb már látta, és megmondta” (Vö. Horváth K.: i. m. 5.)

* * *

Papnevelői utasítások. Talán ezzel az eredeti kézirattal is lehetett volna kezdeni a Prohászka Ottokár spirituálisságáról szóló tanulmányt, vagyis azzal a feljegyzéssel, melyet utolsó napjaiban írt Esztergomban 1904. április 3-án, húsvét vasárnapján. Ezeket a jegyzeteket Erdős Mátyás találta meg a „spirituális hagyatékban”, és átadta közlésre P. Hunya Dánielnek a

Papi lelkiség számára. Onnan vesszük át mi is az 1947/48. év 18. sz. alapján a 137 – 141. lapokról. (Kézirata a székesfehérvári Prohászka-archívumban.)

Hosszú évek papnevelői szeretete, bölcsessége és valami szavakba nehezen foglalható atyai jósága érződik minden sorából. Már az első mondat jelzi, hogy nem könnyen veszi kézbe a tollat: „A búcsúzás nehéz óráiban írom e jegyzeteket... Nem ad teljes képet, de a léleknek elég, hogy rajtuk eligazodjék s a szellemet fölismerje...” Pontosan erről van szó: rögzíteni kívánja, hogy az elmúlt évtizedekben mi volt az a szellem, amelyet iparkodott Jézus legdrágább kincseinek, a hivatás kegyelmével rendelkező kispapoknak a lelkében kialakítani. Ezt a szellemet így önti szavakba: „*Teljesen a hitből s a kegyelemből akarunk élni s a kispapokat a természetfölötti életre nevelni; azért mindenekfölött sürgetjük a hitből való életet, s ami arra vezet: az elmélkedést, önmagábatérést, összeszedettséget, bensőséget, áhítatot, önfegyelmézést, önmegtörést s örvendező, készséges Jézus-szeretetet.*”

Lelkére köti a mindenkori spirituálisnak, hogy külön atyai gondoskodással vegye körül az újonnan érkezetteket: verjen lelket beléjük, értse elszontyorodásukat, hiszen nagyon elhagyatottaknak érzik magukat, tele honvággal és világ-vággal. Azért is kell jól bánni velük, mert a *hivatás az egyik legnagyobb misztérium!*

A szeminárium lelkivezetője nem utasít, nem oktat, nem parancsol, hanem mindent bemutat a kezdőknek: hogyan kell imádkozni, lelkiolvasmányt végezni, keresztutat járni, rózsafüzért imádkozni a titkokkal stb.

„A cél: nem nyugszunk addig, míg a kispapok a kegyelem állapotában nem élnek habitualiter (...) *status gratiae habitualis, absentia vitii gravis*: enélkül ordinálni nem lehet! A főllesztelendőktől habituális megmaradást és életet a grátiában; *ebben hajthatatlanok legyünk!*”

A saját kézírásával megörökített „papnevelői utasítások” olyan elveket fogalmaznak meg, melyek örök érvényűek, és néhány helyi szokástól eltekintve ma is útbaigazítást és segítséget nyújtanak minden spirituálisnak. Különösen az ragadja meg az embert, milyen alázattal kívánja szolgálni kispapjait. „Estéknént lelkiolvasmány van a múzeumokban, én olvastam” — „magyarázzon nekik néha imákat is.” „A beteget szeresse, s látogassa meg minél többször az infirmáriát. Tudakozódjék hogylétük és kívánságaik után, ha netalán valamire rászorulnának. Legyen gondja, hogy imádkozzanak...”

* * *

A lélekformálás művésze. Ezekben az években egyre többször elmélkedik, és *Naplójegyzeteiben* magasztos szavakkal igyekszik megfogalmazni azt a meglátást, hogy a Teremtő Isten nem állítja bele készen a világba az ő gondolatait, hanem kikezdésképpen elrejt azokat. *Nem készen lenni, hanem alakulni!* Következőleg az Isten gondolatai csak mint magok és csírák vannak a világban elhintve, csak mint „sejtelmek” jelennek meg előttünk. Tüzetesebb alakot, határozott vonásokat csak idővel és sok munkával öltenek. Az Isten így „dolgozik”, így működik az emberrel is! Minden emberről — a papi hivatással megjelölt emberről is! — elgondolása van: szerető, hűséges ideája. De ez a nemes gondolat is le van fátyolozva: vonásait nem látni. *Azt ránk bízta, hogy az ideából, a csírából valóság legyen.* Ennek megvalósításához egyedül az erényes élet képes, mely „vésővel” és „kalapáccsal” és a szeretet végtelen sok eszközével segít felszínre hozni, kibontakoztatni az elrejtett gondolatot, a rólunk alkotott isteni koncepciót. Prohászka ezt így fogalmazza meg: *minden emberi lélek műhelyben lakik, s ott dolgozik az Istennek képén!* Minden emberi élet olyan munka, mely isteni vonások kialakításában zajlik: de egyelőre a „szobor” (a karakter) be van még „ponyvázva”. A „lepel” a változások behatások, nevelői ráhatások, példák, hangulatok tarka játéka. Olyan mindez, mint az isteni művész finom vésője, csiszolása, mely életünk végéig tart, de különösen fiatal

korunkban lép akcióba: iskolában, családi és nevelői közösségekben, a kispapok esetében pedig mindenekelőtt a szemináriumban!

Gondolataihoz idézi Humboldtot, talán annak illusztrálására, hogy a világi tudomány sem tud jobbat és szebbet gondolni, mint amit a Szentírás emleget: „Minden emberi élet arra való, mondja Humboldt, hogy az Isten gondolatait önmagán kifejtse. Ne legyünk kontárok, hanem legyünk művészek! Egyszer majd leleplezik a művet, lehull a lepel, hogy mindenki lássa, hogy a műhelyben milyen munka folyt, min és hogyan dolgoztak és mily műértéssel! És ekkor az Úr Isten kimondja, hogy ez a „műalkotás” sikerült-e, az Ő „képe”-e, vagy nem!? Nagyon fontos ítélet ez!

Ebbe a gondolatsorba állítja be Prohászka egész spirituális hivatását. Meg van győződve az első pillanattól kezdve: az ő feladata éppen abban rejlik, hogy eszköze, művészi „munkatársa” legyen az Istennek ebben a karakterformáló műhelyében. Erre készült közel tíz éven át, és amikor végre szabad kezet kapott, hogy Rómából hozott szent elgondolásait valóra válthassa, minden képességével ezen dolgozott. Közben korrigálta azokat a hibákat, rosszul értelmezett módszereket, melyek miatt annak idején Rómában, különösen az első években annyit szenvedett. Itt Esztergomban már teljesen kiérlelt, harmonikus, de határozott koncepcióval „segített” az isteni művészek, és valóban remek alkotások, „copolavorók” kerültek ki keze alól. Szeminaristái tudat alatt érezték, hogy nemcsak szenttel, misztikussal, hanem egy zseniális lélekformáló művésszel lehetnek egy „műhelyben”, és legtöbbször készségesen átadta magát a mesternek: faragjon belőle az Isten koncepciója szerint elgondolt jellemet, papi karaktert!

Hogy ezekben az évtizedekben milyen fölséges műhelymunka folyt, azzal Prohászka is tisztában volt. Később is emlegette, hogy életének ez a húsz éve volt a legsikeresebb, legtermékenyebb korszaka; tudta — lehetetlen volt nem észrevennie —, hogy egy új papi generációt indított el útjára. Ennek eredményeit néhány év múlva saját szemével látta, és életelemévé vált.

* * *

Az imént elmondottak nélkül nem lehet megérteni mindazt, amit 1904 húsvétján átélt. Amikor ugyanis saját szándéka szerint is a Pázmány Péter Egyetem teológiai karán a dogmatika tanszék elnyerésére vállalkozott, szükségképpen búcsút kellett mondania eddigi lélekformáló esztergomi hivatásának. Elérkezett a búcsú napja. Ennek fennmaradtak hivatalos dokumentumai: megörökítették a teológusok búcsúját és kezünkben van Prohászka megrázó búcsúbeszédének szövege is!

A szeminaristák nevében *Wellner Lőrinc* negyedéves teológus búcsúztatta Prohászkat. Az *Esztergom* című folyóirat 1904. ápr. 10-i számában olvasható a teljes szöveg. Néhány gondolatot ebből a szövegből idézünk: „Tanítottál a *tudomány* világában, s csodálkozással néztük e végtelen birodalmat; neveltél minket az erkölcsi világban, hol oly nehéz tökéletes egyéniséggé fejlődni... Művészi érzék is szükséges e finom szálak kezeléséhez és *bátran vallhatjuk ezt a legnagyobb művészetnek...* Ezt a nagy munkát végezted Főtisztelendő Atyánk! Te Nap voltál a mi egünkön, *s mi az elkényeztetésig jól éreztük magunkat.* (...) Hálánkul érzelmeinken kívül a mi erős akarattunkat ajánljuk fel. Erős akarattal ígérjük meg, hogy mindazt, amire tanítottál, követni és tenni fogjuk (...) Emelni fogjuk azt a hófehér zászlót, melynek egyik oldalára Istendicsősége, az egyház diadala, a másikra a hívek boldogsága, a nép boldogulása van írva (...) Szeretnénk visszavonni most, midőn távozni készülsz, de érzelmeinkben van vigasztalás is, mert tudjuk, hogy felkereshetnek gondolataink, és elkísérhetnek imáink...”

Magá az ünnepség április 5-én, kedden este volt a szeminárium dísztermében a bazilika zene- és énekkarának közreműködésével. Wellner teológus beszédén kívül előadták Goll

üdvözlő dalát, Kersch Ferenc ez alkalomra írt melodramáját, Haydn egyik nyitányát, Verdi Jövő című zenedarabját.

Az ünnepség végén Prohászka Ottokár lépett elő fekete reverendájában. A 46 éves férfi meghatódottan, olykor érzelmein keményen uralkodva mondotta el búcsúbeszédét. A megszólítás eleinte a szokásos Tisztelendő Urak és a tőle annyiszor használt Kegyetek volt, — de aztán Kedves Fiaim lett belőle, ami feltűnő érzelmi reakciót váltott ki a kék reverendás kispapok elárvult szívéből. Jellemző Prohászkára, hogy beszédében minduntalan azon eszmékről és elvekről volt szó, melyeket szolgált. „Én ezt szívvel és lélekkel tettem. Tizennégy év nekem nem volt sok.” Utalt Jákobra, aki hétévet szolgált Rákhelért. „Amit ő 7 év után mondott, azt én legőszintébb szívvel mondhatom: Én a tizennégy évet úgy töltöttem, mint 14 napot prae amoris magnitudine. Nekem a munka élvezet, az élet öröm az Úr Jézus iránt, az anyaszentegyház iránt, azon város iránt, Róma iránt, *melynek neve is visszajárul olvasva amor*, melyeket Kegyetekben néztem és azon szellemi világnak mély perspektívája iránt, amelyben az *örökkévalóságba vezérlendő lelkek beláthatatlan sorait láttam*. Kedves Fiaim! Tudjátok, hogy amikor az ember távozik, még az apostol is koszorút kér; én is (...) *Gaudium meum et corona mea vos estis*. Kérlek, Kedves Fiaim, könnyítsétek meg nekem ezt a válást azáltal, hogy *el ne hervadjatok*, mert egy hervadt koszorúval nem akarok a világ csúfjára járni. És akkor lesztek nem hervadt koszorúk, ha azt az életet óvjátok magatokban, melyet én az *Isten kegyelmével sokat térdén állva, sokat imádkozva lelkesen beszélve Bennetek ápoltam (...)* *Mint a dajka, úgy szerettelek, úgy neveltelek Titeket*. Álljatok meg azon elvekben, melyeket én folyton hirdettem. Álljatok meg a *buzgalomban, (...)* *az igénytelenségben*. Ne keressetek semmit, csak amit én kerestem. Ne vádoljatok engem, hogy én ily merészen beszélek. Az anya nem szégyelli magát fia előtt felemlíteni, hogy mit áldozott érte és következőleg mit várhat tőle!

Álljatok meg *Kedves Fiaim az apostoli buzgalomban, hogy ennek a lelketlen korszellemnek végre a nyakára hághassunk*, és azt a győzelmes zászlót, melyet szónokotok és költőtök emleget, legalább, a győzelem távoli reményével felemelhessek. (...) *Tudjátok, hogy amikor én dolgoztam, az Isten dolgozott Bennetek*. Az fog tovább is dolgozni lelketekben. Én mindig Veletek leszek, én nem akarok elszakadni. *Nekem ez a válás rendkívül nehéz!* Csak egy vigasztal: hogy szívetekben otthon leszek. (...) Valakinek azt írták szíve tartójára: A szíve itt van, de szelleme mindenütt van. „*A szívemet magammal viszem, de a szellememet, kérlek őrizzétek, mert az az Úr Jézus szelleme a Ti boldogságotokra és az anyaszentegyház felvirágoztatására!*” (Esztergom 1904. ápr. 10. 15. sz)

* * *

Prohászka Ottokár 1882-1904 közötti éveit, azon belül az 1890-1904 között végzett spirituális tevékenységét különböző szempontok alapján lehet elemezni. Amit eddig írtunk, elsősorban a kispapok oldaláról szemléltük. Befejezésül arra szeretnék választ kapni, hogy az életmű egészét nézve vajon Prohászka számára mit jelentett ez az esztergomi 22 esztendő?

Erre vonatkozóan több alkalommal tett megjegyzést, de — legalábbis a *Naplójegyzetekben* — hosszabban csak az index-ügy utáni nehéz hónapokban foglalkozott ezzel a témával.

1912-t írunk! Sehogy se csendesedik el a vihar körülötte. Ő ugyan lelke legmélyén nyugodt, és mindent a helyére tett. A környezete azonban nekiszegezte a kérdést: nem lett volna-e jobb, ha spirituális marad? A válasz bizony elgondolkoztató! Ezt írja ugyanis 1912. május 15-i feljegyzésében a székesfehérvári püspök: „*Jobb lett volna.*” A válasz azért meglepő, mert általában mégiscsak nagyobb és egyetemesebb tisztség, de szolgálat is püspöknek lenni, mintsem egy egyházmegye spirituálisának!

Érdemes ezzel a naplóba jegyzett gondolatsorral behatóbban foglalkozni!

„Az esztergomi lelkigyakorlatozást semmi sem érte utol az én lelki tevékenységemben. Sok jó fiatal papom volt.(...) Az egyik azt mondta, amikor püspök lettem »Önök mindig

spirituálisnak kellett volna maradnia.« Jobb lett volna; csak az bántott, hogy féltem, nem tudom majd nívón tartani a lelki életet. (...) *Tele van áldással esztergomi életem*, s mondhatom, hogy lelkem vetületeivel, fényeivel és színeivel van tele az a vidék; nekem szent föld.»

És ahogy visszagondol arra a két évtizedre, megjelenik előtte a bazilika hatalmas oszlopsorával: „... s mint Sámson álltam ott, nem hogy ledöntsem az oszlopokat, hanem hogy erejükből erős legyenek. Szimbolum volt nekem az az oszlopsor, győzelmi diadalkapu. Az a szikla, melyen a templom áll, az a nagy ház ott a hegyoldalon, otthonom, »starrender Fels mein Aufenthalt«».

Mint mindig, megemlíti most is az Esztergom lábánál hömpölygő Dunát, a kedvelt jelképet: hegyekről jön és tengerbe ömlik: „Nem, nem lehet azt mind elmondani; *de ami bennem van, az ott bimbózott bele az életbe! Mily vigasz nekem, hogy ott dolgozhattam, járhattam, írhattam és nevelhettem sok fiatal embert...* „Deo gratias (...) tele vagyok hálával!”

Mindenképpen termékeny kérdésfelvetés: spirituálisnak maradni Esztergomban vagy püspöknek lenni Fehérvárt? A valóságot inkább így lehetne megközelíteni: ahhoz, hogy ilyen püspökké válják, bizonyára előbb spirituálisnak kellett lennie Esztergomban!

Prohászka levele Rómába, 1890. nov. 27.

Főtisztelendő Úr!

Fogadja kérem jókívánságomat névnapja alkalmával; és biztosítom: jótetteire gondolva gyakran imádkozom és ezentúl is imádkozni fogok Önért.

Nálunk a vallási disputák igen kemények; semmiképpen sem szabad alábecsülni, hogy mindegyik párt a legnagyobb buzgalommal veti be magát a parlamenti vitákba, és ha valamilyen kicsit is jelentkezik a szolid katolicizmus, és mindenütt a vígasztalan liberalizmus szorít: akkor még a „szintén-katolikusok” kedélye is felborzolódik... már a kálvinisták bosszantására is. – A püspököknek ez teljesen kijut! Magyarországon jelenleg az alsó klérus a hazaszeretet hordozója.

Most én is spirituális vagyok³¹; 166 klerikussal foglalkozom; 86 teológussal, a többiek gimnazisták. Isten segítsen továbbra is, mint eddig! A folyosókon sokszor tartunk szilenciumot; esténként a teológusoknak megadom a szempontokat a következő elmélkedéshez, azután 10 perces lelkiismeret-vizsgálat következik; reggelenként fél 6-kor fél órás elmélkedés, utána szentmise. Lelki olvasmány illetve Szentírás-olvasás ebéd és vacsora előtt egy negyedóráig. Direkciót is tartunk. Az én teológusaim mindezen intézkedéssel meg vannak elégedve, azt mondják: e három hónap alatt többet haladtak, mint eddig 2-3 év folyamán. Én tehát tökéletesen meg vagyok elégedve és eléggé nem is tudom méltányolni azt a veszélyt, amelyet komoly papi képzéssel így el tudunk kerülni. Minden attól függ, hogy kiváló klérusokat tudunk-e kiképezni.

Másrészt ez bizonyos szorongást jelent számomra. Mert ha ez csak tőlem függött volna, akkor most már nem itt lennék, hanem a Társaságban, de a bíboros úr egyszerűen hallani sem akart erről, és most szabad kezet adott nekem. Csak azt nem tudom még határozottan, mi legyen belőlem. Egy pénzzel kapcsolatos ügy is nyugtalanít fivérem részéről – aki üzletember –, akadályt gördítene az utamba. Szóval jelen pillanatban nem tudom, mi az Úristen szándéka énvelem. – Máskülönben jókedélyű vagyok, és nem félek semmitől; azelőtt féltem a spirituálisoktól; most már nem. A klerikusok nagyon ragaszkodnak hozzám és nyíltan, őszintén beszélgetnek velem, – ez a magyar jellem alapvető tulajdonsága.

Hogyha Főtisztelendőséged „az én” ügyemről közölné gondolatait, nagy örömet szerezne ezzel nekem... A parlamenti beszédeket – persze csak a jobbkat, reflektorfényben hagyom, – erről a bíboros úrnak nem szabad tudnia.

A gimnazisták külön tartják az esti és reggeli imát. Mi ezután vagy lelki olvasmánnyal vagy egy félórás megbeszéléssel foglalkozunk. Kérem Főtisztelendő urat és az Atyákat mind, hogy szívükön viseljék ezen szemlélődéseinket és imáikban tárják fel Istennek.

A Főtisztelendő Atyákat köszöntve maradok az Ön tisztelő hive

Prohászka Ottokár

Esztergom, 1890. nov. 27.

³¹ Ez az a mondat, mely egyértelművé teszi, hogy Simor hercegprímás már az 1890-91-es tanévben spirituálissá nevezte ki Prohászkaót.

Prohászka papnevelői utasításai

1904. április 3. Húsvétnapján. Alleluja!

A búcsúzás nehéz óráiban írom e jegyzeteket; néhány vonás ez mindössze, mely nem ad teljes képet, de a léleknek elég, hogy rajtuk eligazodjék s a szellemet fölismerje.

Teljesen a hitből s a kegyelemből akarunk élni s a kispapokat a természetfölötti életre nevelni; azért mindenekfölött sürgetjük a hitből való életet, s ami arra vezet, az elmélkedést, önmagábatérést, összeszedettséget, bensőséget, áhítatot, önfegyelmézést, önmegtörést s örvendező, készséges Jézus-szeretetet.

A spirituálisnak kell a kispapokban e szellemet nevelnie.

Hivatás kevés van, értem ezalatt a határozott, igaz, 13-próbás hivatást; a hivatást itt neveljük. Azért meg kell nyernie és föl kell lelkesítenie a kispapokat. Bánják jól az I. évesekkel; verjen beléjük lelket, mert ingadoznak is és kelletlen is az életük; a tanulmányok, kivált a latin nyelv miatt ízetlenek. Legyen irántuk jószívű; értse meg elszontyorodásukat, csüggedésüket értse meg, hogy elhagyatottaknak érzik magukat, tele hon- és világ-vágygal. Ne bizalmatlankodjék irántuk, s ne adjon sokat leveleikre, melyeket írnak s kapnak, ha esetleg megtudja tartalmukat. Ők chaotikus, rendezetlen, fájós lelkek. A betyárokat ne tartogassa vissza, ha ki akarnak mindjárt menni, de a jóérezsű ifjakat tartogassa; higgye el, van az egyházmegyének most több kitűnő papja, kik ki akartak lépni s én nem engedtem nekik; biztattam őket, szeretettel, nyájasan bántam velük, s íme most örvendek neki.

A reverendát néhány jó szó kíséretében szentelje meg s adja át nekik, s azután hívja magához egyenkint s ismerkedjék meg velük. Az újoncoknak, valamennyinek, teológusnak és gimnazistának vasárnap este 1/2 7-kor konferenciákat tart az aulában, s tanítja őket mindenre: gyónni (általános gyónás!), imádkozni, olvasót s keresztutat, megismerteti Jézus Szíve tiszteletét, a skapulárét; kiterjeszkedik az észszerű testnevelésre, pl. Hufeland Makrobiotika révén; a tisztaságot, fegyelmet még e részről is ajánlja, az önfertőzést üldözi; az aktus heroikust, a szentmishallgatást minden csínja-bínja szerint ismerteti; az Oltáriszentség-látogatást, a gyakori áldozást, a lelkiolvasást ajánlja!

Nem nyugszunk addig, míg a kispapok a kegyelem állapotában nem élnek habitualiter. Gyónásra buzdítani s nekik azt megkönnyíteni iparkodjunk. A teológusokat arra kell nevelni, hogy hetenkint járuljanak a szentáldozáshoz.³² A közös szentáldozásokat tartsuk meg (lajstromuk ki van függesztve a kápolna mellett), csak ha több áldozási nap torlódnék össze, pl. Jézus Szíve péntekje s más ünnep, akkor nem kell valamennyi áldozást szorgalmazni. Szokásban van itt az engesztelő szentáldozás, s azt egy kispap rendezi, s átadja azután munusát másnak; ugyancsak ő rendezi a „tiszteletörséget” s az adorációkat.

Az Oltáriszentség iránti tiszteletet tőlünk telhetőleg mozdítsuk elő; maga a szentmishallgatás s annak jó módja mily fontos a keresztényi életben. Sanctusig énekelni szoktak (de nem nagyon szépen), kommunio után szintén. Vigyázzon, hogy lehetőleg pontosan jöjjenek misére (ebben is van több bibe; többen ki-kijárnak a meditáció végén; nem akartam megtiltani, hogy ne tegyék, lehet okuk rá, de módjával); ne orgonáljon mindig ugyanaz, mert akkor sokat veszít; a mise utáni imákat ne hadarják... S a papok szépen misézzenek. A kispapok jól ministrálnak.

Nagy súlyt fektetni a rítusra is. A Ceremoniarum Magister igen fontos személy a házban. Most ez igen jól van berendezve. Ügyes, buzgó ifjakat kell erre kiszemelni. Vigyázzunk a

³² Akkor ez is nagy dolog volt. A gyakori szentáldozás jóval ezután kezdődött.

A máshonnan jött fölszentelendők, szinte jobb, ha illetékes papjaiknál gyónnak, mert mit csináljunk ily jöttmentekkel az utolsó órákban az ordináció előtt?

Status gratiae habitualis és absentia vitii gravis: e nélkül ordinálni nem lehet!

Az ordinációra készüljön, s vigyázzon a püspökre is, kivált a kézkiterjesztést illetőleg!

S ó, mi mindent tegyen a IV. évesek buzdítására, kivált az utolsó húsvéti és az ordinációbeli szent lelkigyakorlatokban!

Itt elhallgatok, mert ide proféták kellenek.

* * *

A meditációt mindenekelőtt sürgesse. Tanítsa az I. éveseket külön meditálni (kitűnő P. Rothaan: De arte meditandi, megvan magyarul is P. Tóth Mikétől); tartson erről néha exhortációt. Az I. éveseket legjobb külön a IV. múzeumba gyűjteni reggel 1/2 6-6-ig, mialatt a többiek meditálnak a kápolnában; este addig a múzeumban végezzék az imát is; ne jöjjenek pontokra. Főleg kezdetben, mikor este valamennyinek a pontokat adjuk, legyünk világosak, s egyszerű tárgyakat vegyünk föl. Nem baj, ha jegyzik maguknak a pontokat.

Sürgesse az úgynevezett kollokviumokban is a meditációt; ezeket a kollokviumokat mindegyikkel tartsa meg külön-külön; s mondassa el magának, hogyan meditálnak, imádkoznak, éreznek, mily önmehtagadásokat végeznek, hogy érintkeznek egymással, hogy beszélgetnek, s mindegyikkel-e? mily röpimákat, adorációkat tartanak? értenek-e a búcsúnyeréshez, jószándék fölkeltéséhez?!

Kollokviumokat tartson, elsősorban az I. évesekkel, de azután mindegyikkel; egyiket mindjárt kezdetben; a többit, ahogy lehet.

Figyelmébe ajánlom a fürdőt. Ne használjanak nagyon meleg vizet. Használjanak úszó nadrágot. Legyen gondja, hogy ne rongyolódjanak el. Csavarják ki, akasszák föl, hogy száradjanak. Ne legyen ez a hely bűnveszély!

Lelkigyakorlatok mindjárt októberben tartatnak. Okt. 4-e körül. Olvasmányokat jelöljön ki azokra, a refectoriumba s a kápolnába, a rendet pedig írassa le; a húsvéti exerciciumokra a rend nyomtatva van.

* * *

Lelkiolvasmányokat ajánlja s használja a Rodriguezt, Scaramellit (megvan most magyarul is), Philotheát, Lelki harcot, Jézus Szíve követését (Arnold-Szombathy), a Szentek magyar életrajzát, s gyarapíttassa az új e nemű publikációkkal a könyvtárt. Ismertesse meg a kispapokkal is a jó könyveket, hogy legyen meg nekik a Kempis Tamás, Philothea s valami meditációs könyv. Legyen gondja, hogy jó imakönyveik legyenek, kivált mindjárt újonckorukban; Caeleste Palmarium, Keresztény Ifjúság imakönyve, Schlór Clericus orans, Adjutorium, Wolkenberg: Jézus Szíve a kegyelmek napja s hasonlók.

Esténként 3/4 7-kor több napon lelkiolvasmány van a múzeumokban; én olvastam. Más is olvashat; sőt külön-külön is az egyes múzeumokban lehet a lelkiolvasás. Ami jobb, az győzzön mindig!

Az áhítatos bensőséget neveljük bennük mindenekfölött; a szentáldozást nagy szeretettel végezzék s a grat. actiót 7-ig húzzák ki; menjenek ki egyszerre. Magyarázzon nekik néha imákat is (ezt már az újonckoknak való esti konferenciákban is ajánlom), pl. Memoráret, O domina mea, Transfige dulcissime Jesu, Adoro Te devote, Salve regina s másokat. A tiszteletőrséget mint az összeszedettség s az engesztelés gyakorlatát ajánlja. – Vasár- s ünnepnap egy-egy órai adorációt tartanak sokan; a farsang három napján s zöldcsütörtök éjjel is (mily fölséges látvány!). Vegye föl őket a Jézus Szíve Társulatba, a skapuláréba (akik a tiszteletőrségbe fölvételnek, azokat külön Jézus Szíve Társulatba nem kell fölvenni).

Jézus Szíve péntekén sűrűsse a közös szentáldozást, s tartson nekik Jézus Szívéről többször meditációt, kivált az első pénteken. – Minden csütörtökön szentséges-mise van, de az első péntek előtti csütörtökön nincs, hanem a péntekre tétetik át. Este pedig 3/4 7-kor van litánia s engesztelő ima Jézus Szívéhez!

Az első pénteken, hacsak nem duplex I., II. classis, Jézus Szívéről misézhet, cum Glor. et Credo; ajánlja föl talán épp ezt a misét a kispapokért s mondja meg azt nekik. Pünkösöd napján este fényes litánia s a szemináriumnak följánlása Jézus szívének.

A Szent Szűz iránti áhítatot is sűrűsse nagyon. Kezdetben gondja legyen rá, hogy legyenek olvasóik s azokat ne hevertessék a padban, hanem zsebükben hordják. Olvasót minden szombaton közösen imádkoznak (ne hadarva!), s jelezzük s hirdettessük ki az intenciót a főduktor által az olvasó előtt, pl. az Egyházért, az ifjúságért, szüleinkért, a húsvéti gyónókért, a családokért...

Májusban minden este litánia van 3/4 7-kor. Április 30-án, május 31-én, valamint szombatokon s esetleges ünnepek előtti estéken ünnepélyes litánia van vagy 1/2 7-kor vagy fél 9-kor, amint lehet.

Májusban a meditáció többször a Szent Szűzről legyen; s üljék meg nagyon a Szeplőtlen Fogantatás ünnepét is. Ezt oktávával üljük. Dec. 8-tól fogva este mindig litánia van, s 14-én solemnis Vespera este 1/2 7-kor; ezt, valamint másnap, dec. 15-én a misét a Rektor tartja.

Szent József napja előtt novénát ülünk; Szent József oltárán litánia van s utána a főoltáron áldás! Márc. 19-én nagymise! A spirituális tartja.

Szent Imre napján, Szent Tamás napján, Veni Sanctén nagymise, a Rektor tartja. Szent Tamásnak vecsernyéjét is ünnepélyesen tartjuk 12-kor délben; ezt is a Rektor végzi.

Május elsején nagymise van; a spirituális celebrál!

* * *

A vakációra lássa el jó tanácsokkal. Hasznos erre fölhasználni a Szent Alajos-ájtatosságot, melyet a hat utolsó vasárnapon tartunk. Adjon nekik olvasni jó könyveket vagy ajánljon nekik.

Az újmisések iránt nagyon érdeklődjék: „esto illis pater et sacerdos”. Bár lehetne befolyunk a dispoziciókba, hogy ne egy idegen ember rázza ki a kalapból a neveket, hanem olyan, ki a lelkek javát, mindenekelőtt az újmisések lelkének biztosításában gondozza.

* * *

A betegeket szeresse, s látogassa meg minél többször az infirmáriát. Tudakozódjék hogylétük s kívánságaik után, ha netalán valamire rászorulnának. – Legyen gondja, hogy imádkozzanak, s hogy a duktor is végezze az imákat. – Ha hosszabb ideig betegek, gyóntassa meg őket, hogy áldozzanak. Oly csúnya dolog az, ha a papok vagy kispapok soká betegek, s kevésszer vagy egyáltalán nem áldoznak. Vajjon nem lehetne-e az infirmáriában, ha többen vannak, lelkiolvasmányt tartani, s hangosan egy félóráig fölolvastatni pl. Skupoliból a betegség idejére való hangulatokról, azt utódomnak figyelmébe ajánlom.

Kívánja meg, hogy értesülése legyen az infirmáriában lévő betegekről, márcsak azért is, hogy a reggeli meditációról hiányzókat ellenőrizhesse. Ez egy pont, melyet szigorúbban kell venni, mint ahogy én vettem, – belátom s mea-culpát mondom. Aki rosszul érzi magát vagy elalszik, s a meditáción meg nem jelenhet, az köteles a spirituálisnál ezt bejelenteni. De ellenőrzés is kell hozzá. – Jobb ellenőrzés volna, ha mindegyik a saját maga meghatározott helyén tartaná a meditációt a kápolnában s ha azt a duktorok is ellenőriznék!

Legyen gondja arra is, hogy a betegeskedők, kik könnyen tehetik, az infirmáriából is a misére, pl. hét órákor járjanak.

A spirituális vezeti valamiképp a szemináriumi alapítványos miséket is; különösen annyiban, amennyiben a tanárok közt való esetleges új felosztásukra ügyel. Az alapítványos nagymiséket ő végzi; ilyeneket (itt felsorolja az alapítványos miséket)... Misézzék többször a kispapokért, s azt, valamint ezeket az alapítványos nagymiséket hirdesse ki mindig a kápolnában s értesítse a ceremónáriust s a sekrestyést s az orgonistát.

(A szöveget dr. Erdős Máttyás esztergomi spirituális közölte a Papi Lelkiség 1947/48 18. számában a 137-141. lapon.)

Prohászka és az Eucharisztia. – „Isten mit csinálsz?” –

A Prohászka kutatás sok mindennel adós. Többek között annak feltárásával, hogy mikor és hogyan alakult ki lelkében az a mindent átható eucharisztias lelkiség, mely egész életét valósággal izzásban tartotta. Azt ugyanis tudjuk és jól ismerjük, hogy ezzel kapcsolatban milyen elmélkedései és könyvei jelentek meg, – de vajon hol kezdődik ez az Eucharisztia felé fordulás, – megtudható-e ennek genezise? Van-e a naplókban utalás erre?

Nos erre igyekszünk választ keresni. És mint minden témánál, ezen a téren is a most újra kiadott és új részletekkel bővített Naplójegyzetek első kötete sok új szempontra hívja fel figyelmünket.

* * *

A magyar egyháztörténészek, lelkiség-elemzők számára Prohászka a szó szoros értelemben megmagyarázhatatlan jelenség: novum, miraculum. Ti. magyar földön sem előtte, sem utána nem ismerünk olyan lelki embert, de még spirituálist sem, akinek lelki életében ennyire központi helyet kapna az Oltáriszentség. Nincs előzménye! Nem volt számára „modell”, nem volt kitől elsajátítani ezt a lelkiséget.

Mielőtt Rómába ment volna, az esztergomi ún. Kiszseminarium-ban ismeretlen volt a gyakori áldozás, – az adorációt sem gyakorolták. Római évei alatt elsősorban a Szent Ignác-i lelkigyakorlat mélységeibe merült el, a meditáció vált mindennapi kenyerévé, a meditáció, de nem az adoráció! Amikor most elemezni kezdjük első megnyilvánulásait, eleinte alig fogjuk észrevenni a kettő közötti különbséget. De előbb-utóbb látni vagy inkább „érezni” fogjuk, hogy más a hangja, amikor adorál és más, amikor medítál. Más elgondolkodni valamiről vagy valakiről, – és más beszélni a jelenlévőhöz! – Olykor ő maga le is írja, hogy most adorál...

A következő fejlődési fokozatokat lehet megkülönböztetni:

1.) Feltűnő áhítat: már gimnazista korában ott van mindenütt, ahol imádkozni lehet. A nyitrai és kalocsai gimnazista Ottokár a Mária Kongregáció tagjaként buzgón imádkozik, kezében rózsafüzérrel. Összeszedettségére felfigyelnek tanárai.

2.) Az első írásos jelet római naplójegyzetében lehet felfedezni. 1878. július 7.: „Édes Jegyesem! bennem *hajlékodra találj...*” Vagyis ő maga szeretne tabernákulum lenni. A húsz éves teológus jegyesének nevezi Jézust! Ezután egyre sűrűbben találunk olyan sorokat, melyek az Eucharisztia iránt érzett intimitására utalnak. Szeretne mindig Jézussal lenni: „soli Jesu uniri! mindig Veled legyek Édesem” (okt. 17.). Rádöbben, hogy mindene Jézusé, ezért mindenben „Isten rendelkezésére akarok állni” (1879. jan. 5.). – A februári Gyertyaszentelőkor ő is akar valami ajándékot adni. „Mit adhatnék az isteni Kisednek?”. A válasz egészen konkrét: időt! *Az adorációhoz ugyanis mindenekelőtt időre van szükség!* Ezekhez a római adorációkhoz kell visszamennünk, hogy megértsük, miért tudott órákat tölteni a Tabernákulum előtt még legelfoglaltabb éveiben is...

* * *

Feljegyzéseiben egyre gyakrabban szerepel az adoráció kifejezés. Kezd otthonossá válni lelkében maga a fogalom. Megszereti, mert „ebben mindig más és más gyakorlatot végezhetek” (aug. 31.). Szentáldozásait „alázattal és hő vággyal” végzi (szept. 28.). Október hetedikén váratlanul annak az antiochiai Szent Ignácnak vallomását írja le latinul emlékezetből, aki vértanúságára készülve az Eucharisziára gondol: *Panem Dei volo quod est caro Jesu Christi, ...et potum volo sanguinem ipsius, quod est caritas incorruptibilis...* Érdemes hosszabban időzni a vértanúságára készülő Ignác megrázó szavainál, hogy megértsük az összefüggést: – „Kérjete

számomra lelki-testi erőt, hogy ne csak beszéljek, de úgy is tegyek, hogy ne csak kereszténynek hívjanak, de azzá is váljak... *Semmi sem jó, ami csak látszat...* Engedjete, hadd legyek vadállatok eledele, mert ezáltal juthatok Istenhez. *Isten búzája vagyok én, és meg kell hogy örömljenek a vadállatok fogai, hogy Krisztus tiszta kenyérének bizonyuljak...* Most kezdek csak tanítvány lenni... *Jöjjön rám bármi: tűz, kereszt, bestiák hada, szétdarabolás, szétmarcangolás, csontjaim megtörése, tagjaim levágása, az egész test összezúzása, az ördög minden vad kínzása: csak eljussak Jézus Krisztushoz”.*

Rómában vagyunk, abban a városban él most ez a fiatal teológus, melynek keresztényeihez írta egykoron élete utolsó levelét antiochiai Ignác. Prohászka gyakran gondolkodik, érez ugyanúgy, mint ez a hős, mindenre elszánt vértanú. Éppen azért medítál Ignác eucharisziás kijelentéseiről, mert ő is Krisztus megörölt búzaszeme, kenyere és kisajtott vére kíván lenni!

* * *

1879. okt. 21-i feljegyzése újabb élményre utal. Ekkor kezd egyre mélyebben foglalkozni az Istennel való egyesülés („istenülés”) gondolatával. *Ennek keretétül a názáreti házat szemeli ki magának.* „A názáreti házban rejtőző Jézusom példát szolgáltat, mint kell mindenben az alázatot gyakorolnom”. Követni akarja Jézust, akinek élete Názáretben folytonos egyesülés volt az Atyával. Ami Jézusnak Názáret, az Prohászkanak a Tabernákulum: átélni a közelséget, mély vonzalmat ébreszteni az Eucharisztia iránt, – fontolgatni Urunk szeretetét... Vajon miért a kenyér színe alatt éli velünk rejtett életét? „*Hogy ölelhessük, hogy csókolhassuk, mi több, hogy véle összeforrjunk...*” Már ez a néhány megnyilatkozás is elegendő ahhoz, hogy felfigyeljünk erre a különös hangvételi és nemcsak értelemmel, hanem szívvel, értelemmel is telített vallomásra. Ennek a fiatal teológusnak köszönhetjük, hogy ne tartsuk „nőiesnek”, ha férfi szívünket meghatja Jézus barátsága. Nem beteges ömlengés az, ha egy kemény aszkézisben megedzett férfi ilyen szavakat ír le naplójába: „*Vágyódnom kell e végtelenül jó barátom, megváltóm után... kívánkozom utána...*” Ez nem más, mint a misztikusoknál használt stílus, amikor szavakkal nehezen kifejezhető módon szeretnék érzékeltetni: szerelmesen szeretik az Istent! Prohászka ezt így próbálja szavakba önteni: „Buzduljak e gondolatoknál Jézus szeretetére, és kívánjak érte tűrni, őt nehézségek közt is imádni, neki áldozatokkal is *szolgálni ily szerelméért*”. Érthető, hogy ez párbeszéd nélkül nem valósítható meg: „mind a szentmise, mind az adoratio alatt *colloquiumot tartok Jézussal*”...

Ez a kollokvium azonban nemcsak értelmi aktusok, igazságok átbeszélése, hanem átélése annak, hogy „*Jézus aggódott értem az Olajfák kertjében... azonosította magát velem és szenvedett helyettem*”. Mivel ennek a lelkiségnek sehol nem olvashatta magyar nyelven írt szövegét, mélyen elgondolkoztató, hogy milyen szavakat, jelzőket és igéket alkotott saját lelki állapotának, legbensőbb élményeinek kifejezésére! Amikor például az Istennel való egyesülést akarja megfogalmazni, ezt írja: „Tartsuk mindig ez *életmeleget* magunkban, hogy el ne tűnjék”. Egészen „egyedi”, jellegzetesen „prohászka” kifejezés ez, melyet élete végéig legnagyobb kincsként őrzött szíve mélyén. Környezete épp ezt a Jézushoz, a Dominus Jesus-hoz fűződő barátságát érezte kisugározni személyéből, épp azt, amit oly szemléletesen „*életmelegnek*” nevezett. Másfél év választja el még a szenteléstől, de naplóiban egyre többször ír élete legnagyobb – várva várt – élményéről, már előre beleéli magát mindabba, amit az Istennek szentelt élet jelent. A kép, a keret most nem Názáret, hanem Betánia (1880. máj. 5.). Ellesi az Úr baráti körének magatartását, – figyeli Mária Magdolna ragaszkodását. Így akar élni ő is: „*Jézusod elébe árasztva szívedet, lelkedet*”... Rómában átélni a májust, mindenki számára felejthetetlen élmény, különösen a Teremtő Istent Jézus szemével csodáló Prohászka-típusú teológus számára, aki már számolja a hónapokat: „Egy év még”! A május kilencedikén megörökített kijelentése oly megrázó, hogy kegyelmi életének „ars poétikájaként” szemlélhetjük: „*Mint egy cherub, úgy kell testemben, lelkemben Uram előtt állnom*”. (Mint

később látni fogjuk, ez vezérelte Esztergomban is, és ezzel az angyali lelkülettel érkezett Székesfehérvárra is: sicut Angelus Albaregalensis).

* * *

Új fejezet kezdődik lelkiéletében, amikor a Szentáldozásban, szentmise közben egy mélységes teológiai titokra csodálkozik rá: „A teljes Szentháromság valami csodálatos és megsemmisítő módon nyújtja nekünk a Szentáldozást. Az Atya a Fiát, a Fiú lángolva önmagát, a Szentlélek pedig hív és sürget. Mindennapi kenyérként ajánlja magát az Isten, önti, kommunikálja magát, valami összehúzó módon, a megdöbbsent, az ájúlkozó ember étke ez... *Isten mit csinálsz?* Ember, felelősséged rémítő. A végtelen, örök Isten szubstanciája belénk forr, ó Jézusom.” (1880. máj. 26.) – Kezd egyre erősebbé válni lelkében az empathia az Eucharisziában köztünk élő Jézussal, akinek érző szíve van: „Jézus egyesíti bánatunkat bánatával” (jún. 2.). Éppen abban rejlik lelki életének misztikus „stílusa”, hogy meditációi átlendülnek az adoráció intimitásába. Egy példa a sok közül, mi kerekedik ki a Jó pásztor témájából? Nem elég, ha általánosítunk, neki életszükséglet a személyes átélés: szinte ő áll a Jó Pásztor előtt, és intim párbeszéd alakul ki közöttük: „*hózzásimulva melegíthetjük lábait, helyezzük fejünket pásztorunk térdeire, lábaihoz omolva kérjük, hogy szent kezével simítsa el gondjainkat*”... (szept. 4.). ...Minden konkrétummá, reális életté, élménnyé válik. Úgy szeretne Krisztusé lenni, mint ahogy a pecsét belenyomódik a viaszba (szept. 19.). De nem mindig él lelkében ez a felhőtlen, ragyogó égbolt. Sokszor megrémül a maga és a világ bűnössége miatt, és szinte „félti” az Istent.

„Az Isten mit csinálsz”? kérdés mögött épp ez a gondolat húzódik meg. Valóban igaz, amit Pál apostol ír: Jézus nem ragaszkodik isteni hatalmához, képes a legnagyobb bűnöshöz is betérni. „Et tu venis ad me?... ó ki ez, kit itt hívunk?” (okt. 11.). Teljesen tisztában van kicsiségével: ezt alázatosan tudomásul akarja venni, és nem bánkódik, hogy ő „csak” ilyen gyarló. „Bár oly kis szív és kis lélek, mégis én és senki más az, ki neked e csekélységemben szolgálhatok... ily kicsinyiségben vagyok a tiéd és szolgálok neked” (okt. 19./XXIV). Azért nem esik kétségbe a szentelés előtti hónapokban, mert épp ebben az időben döbben rá, hogy Jézus a gyenge egyszerű embereket választja ki munkatársainak. A konklúzió fölséges alázatban fogalmazódik meg: „*Elég nyomorult vagyok arra, hogy az Úr papjának válasszon*” (nov. 24.).

* * *

1881 a szentelés éve. Minden ennek jegyében zajlik. Már számolgatja a napokat. A 23 éves Ottokár oly mélységek felé halad, hogy megrendülve szemléljük lelkiségének csúcsait. „Őszinte vágyam van Istent szeretni, és ez a dolog nagyon gyakorlati (jan. 30.), mert nem elegendő az értelmi belátás, a szívnek is megvan a maga élete. Úgy szeretne tenni, mint Mária Magdolna: keresni kell Jézust! A szeretet nem hagy neki nyugtot, – addig keres, addig kutat, míg meg nem találja, – hiába lát angyalokat, „semmi teremtményen nincs megakadása...” (ápr. 25.). – Ahogy közeledik az októberi dátum, egyre jobban átérzi, hogy ő „az Isten jószága”. Ezért „gyermeki szívvel és bizalommal fontolgom mindig e szavakat: Isten és én ...nem keresek semmi mást, semmit csak őt... mindent eszközként használok, mert ez a *szentek tudománya és ereje, ők nem mozdultak, csak mikor az örökkévalóság követelte*” (aug. 11.). Három nappal diákonná szentelése előtt ezeket jegyzi fel naplójába: „Ismét a kikötőbe hajóztam, csendesen megpihenek, édesen megnyugszom. Ó, kedves Jézusom, lángoló szívvel karollak át téged... Ó hogyha szerethetnék, hogyha érted élhetnék és halhatnék, Kedvesem”. Három héttel szentelése előtt – okt. 9-én – egyértelműen kijelenti életének egyetlen célját: szent akar lenni. Sőt nyugodtan leírja: „én nyugodt vagyok... bonus est Jesus Dominus meus... boldog vagyok... higgyek és reméljek... *én szent és tiszta vagyok* (okt. 9.)! A szentelés előtt tartott

lelkigyakorlat első napjának első gondolata a következő: „*Szent akarok lenni minden áron... Istenemért valami nagyot akarok tenni, s egészen érte élni... A jó Istenhez simulok, mily jó téged mindenben szolgálhatni*”. (okt. 18.) A szentelés előtti szentgyónás után, okt. 21-én elhatározza, hogy ezentúl Jézus lábaihoz húzódik és figyel minden sugallatára, „és szívembe térve élek neked”. Hogy mennyire Eucharisztia-centrikus kíván lenni, mutatja, hogy szentelése előtt egy héttel elhatározza, hogy egy életen át „*mindent visszaviszek a szentmisére, mely forrásom lesz mindenre, az ima emberének kellennem, hogy Jézus érzelmeit magamra öltsem*” (okt. 24.)... Ilyen lelkülettel lépett az oltárhoz 1881. okt. 30-án: „félhétől tízig pappá szenteltettem...”

* * *

A bevezetőben említettem, hogy a most közreadott és kritikai kiadásnak szánt Naplójegyzetek meglepetéseket tartogatnak a témával foglalkozók számára. Épp az okt. 30-i pappá szenteléskor írt szavai tartogatnak ilyen egészen meglepő fordulatot. Ebben ugyanis olyan megfogalmazásban fejezi ki örömét, melyet a különben igen pontos Schütz Antal átírt, gondolván, hogy maga Prohászka is tévesen írta le gondolatait. Ő ugyanis a „Jézus, csókolom lábaidat földre terülve” szavak után ezt nyomtatta ki: „csókolom kezeidet, e szentelt kezeket (vö.: 23.25.1.). Pedig a kéziratban Prohászka nem ezt írta, hanem a valóban szokatlannak tűnő „csókolom kezeimet”... *Tehát a szentelés után saját kezét csókolta meg!*

Nem ok nélkül mondtam, hogy Prohászka egészen új utakon járt, és sehol senkitől nem olvasott ilyen, vagy ehhez hasonló szöveget. Az ember általában nem a saját kezét szokta csókolni, hanem másét. Schütz is ezért változtatott az eredeti szövegen. Tévedett, mert az újból és újból átvizsgált eredeti szöveg félreérthetetlenül a kezemet rögzíti. Én ehhez ragaszkodtam, bár számomra is különös mondatnak tűnt a 23 éves fiatal presbiter első megnyilatkozása. És most jön a váratlan fordulat, illetve a magyarázat. Horváth Kálmán váli plébános: Ottokár püspök a szívekben, Prohászka riportok című kéziratában (1972. I. 39. 1.) ugyanis megörökítette egy szemtanú vallomását, mely épp az akkor már idős püspök hasonló kézcsókjáról szól. – „Egyszer a vendégszobában pihent. Amikor bementem, azt láttam, hogy a kezét mindkétfelől megcsókolja. Kérdeztem, miért tette ezt drága Püspök atya? – Tudja – válaszolta – én már annyi éve misézek és olyan sokszor áldoztam, hogy a kezemet is úgy csókolom meg, mintha Krisztusét csókolnám”. Ez a vallomás adta meg a rejtélyes mondat igazi értelmét. Az viszont mélyen elgondolkoztatja az embert, hogy mindezt már első miséjekor gyakorolta. Ennél jobban aligha tudom bemutatni, hogy mit jelentett Prohászka számára az Eucharisztia. Az a kéz, mely az Oltáriszentséget érinti, a misztika világában magának Krisztusnak keze.

Elhangzott a Papi Otthon rekollekcióján. 1997. június.

IV. Kísérlet a közélet és a politika megreformálására

A fejezetet szándékosan egy Rómába küldött német levél közlésével kezdem, rámutatva arra a tudatos, tervszerű stílusra, mely nélkülözhetetlennek ítélte a római szellem biztosítását. Ha valaki, akkor Prohászka tudta, hogy a jezsuiták Római Kollégiumának szelleme nélkül nem képzelhető el egyházi reform.

Közben ámulva figyelhetjük, hogy milyen energiák feszülnek ebben az Istennek teljesen átadott férfiúnak lelkében. Nemcsak medítál a Szent Ignác-i lelkigyakorlatban hallott két úrról és két zászlóról, hanem minden percét e meditációkban megfogalmazott feladatok végrehajtására is akarja fordítani, függetlenül attól, hogy lát-e esélyt a sikerre vagy nem! Mindent Isten nagyobb dicsőségéért tesz, és erre hívja a rábízottakat is. Nem elégedhet meg egy Krisztusra felesküdt lovag azzal, hogy bent, a szemináriumban, a kápolnában, a katedrán, az éjféli misén lelkesedjék Jézusért, – neki szent kötelessége meghódítani a nyomortanya szegényeinek a szívet éppúgy, mint a legényegylet, vagy a Szent Vince egyesület tagjait. De ez sem elég! Tollal, szóval, sőt politikai kortesbeszédekkel kiáll a porondra, lerántja a hazugság álarcát mindenkiről, akár reverendát hord az illető, akár képviselő a parlamentben!

A szociális kérdést maga XIII. Leo pápa tűzte az egyház zászlajára. Prohászka ezzel érvel, amikor hadat üzen saját előjáróinak. Nem lehet csodálkozni, hogy tűzbe mentek érte kispapjai, tanártársai, és még a sztrájktól sem riadtak meg. Ilyet még nem látott a világ!

Prohászka levele Rómába, 1889. aug. 23.

L. I. C.!

Esztergom, 1889. aug. 23.

Főtisztelendő Úr!

Tulajdonképpen az új Rektor úrnak kellett volna írnom, de nem tudom a keresztnévét, ezért fordulok Főtisztelendőségéhez azzal a kéréssel, hogy tolmácsolja neki ügyemet, és kérem, hogy egy pár jó szót is fűzzön az ajánláshoz. A kollégiumban levő magyarok kihalóban vannak, ezért volna jó, hogy a Főtisztelendő Rektor Atya egyet felvenne az esztergomi egyházmegyéből; mi az esztergomi Bíboros úrnál nagyon jó hírben állunk, Pázmány és társai ellenére. Így hát bizonyos, hogy egyet újból felvehetnének. Csak attól félek, hogy mindez túl későn történne, mint minden minálunk, – gondolok a jelentkezésre és hogy a helyek már be volnának töltve; ezért nagyon kérem Főtisztelendőségedet, hasson rá a Rektor Atyára: legyen kegyes hozzánk. Ezekkel a mi nagyurainkkal nem lehet egy tálból cseresznyét enni, sed patientia opus perfectum habet. Tehát kérem, hogy várjanak Rómában mindaddig, míg Esztergomból befut tőlem egy jelentés és egyszersmind felvételre való kérés. A fiatalemberért, akit kiválasztottunk, felelősséget vállalok; ő olyan jó, akárcsak Anhaupel úr. – Krammer úr jelenleg Budán káplán; azonban csak egy hónapig marad ott, mivel kinevezik az esztergomi Szemináriumba az erkölcsstan professzorának. Sándorffy úr is most éppen Esztergomban tartózkodik; át szeretne lépni a mi egyházmegyénkbe, mivel Erdélyben sok szenvedésben volt része. A Bíboros úr fel fogja venni. Mi lassan, de folytonosan elől járunk; Steecz úr még Kalocsán van, sokszor gyötri a migrén. Én ott lelkigyakorlatot tartottam és Winkler urat is belevontam. Derekasán tartja magát. Egy pesti úrtól, aki konvertálni készül, hallottam, hogy Esterházy úr egyetemi tanár óhajt lenni. Ez azonban nehéz vállalkozás. Bocsásson meg Főtisztelendő Atya csúf írásomért, dehát én a „Magyar Sion” szerkesztője vagyok.

Kérem átadni a Főtisztelendő Atyáknak legszívesebb üdvözleteimet; Főtisztelendőségéd imáiba ajánlva magam, maradok az Ön hűséges hive

Prohászka Ottokár

Harc a félszepségek ellen

Az újkori ember jellemének vonásai inkább a tehetetlenség, a tengődés, a kihálás jelképévé szövének. Egy francia rab karjába tetovált mondat jellemző a legtöbb mai ember állapotára: „le passé m'a trompé; le présent me tourmente; l'avenir m'épouvante”. Vagyis: „múltam megcsalt; jelenem gyötör; jövőm borzaszt”.

Mi pedig Pál apostollal szétnézünk, és keresünk férfiakat! „Viri fratres”, férfiakat, akik testvérek is! Hol teremnek hithű, jellemes, egész emberek? Ha a katolikus hitélet földjén nem: akkor sehol!

Nem szününk meg keresni, mert fel akarjuk támasztani azt a nemzedéket, mely tud valamit szeretni. Ő nem is hisszük, hogy hányan keresnek egyetemeken, közélet terén, törvényhozásban! Egész embereket a családi tűzhelyhez, egészeket a bolti pulthoz, – egészeket a csákók, cilinderek, főkötők, párták, de a koronák, papi süvegek alá is!

Egész ember, ez a jelszó! – A magyar szó különösen jól fejezi ki a lényegét: egész ember annyi mint *egészséges* ember. Ezzel máris megbélyegzi azt, aki nem egész, hanem „fél”. De ebből a fogalomból nem félséget, hanem *félszepséget* csinál. A magyarban „félség” nincs, csak félszepség létezik! Fél ember mindig félszeg ember, – olyan mint az antik mitológiában: feje ló- vagy szamarfej, testének többi része ember formájú. Az evangélium szerint az ilyen kívül ember, de belül farkas!... Mindenki ilyen, akinek nincs elszánt, következetes jelleme. S miután rólunk van szó, mondjuk ki: *közöttünk az a félszeg, aki magyar katolikusnak nevezi magát, de katolikus elvek és katolikus hitélet nélkül él!*

Ilyen ember csak a jelennek él, ahogy Arany János írja: „Jelennek él, aki közöttünk él, aki közöttünk hisz, szeret, remél” ...Se hús, se hal ...félnek. Desperatus alakok... Másoknak lelke pedig olyan, mint egy száz éves bolt küszöbje: úgy van kitaposva, kikopva, hogy nem hisznek semmit, nem remélnék és nem tisztelnek semmit, senkit. – Ha az ember szélkakas módjára forgatja nézeteit: félemler, szélkakas. Mit ér a mélységes hit, ha azt fenséges hit nem koronázza meg. Hitvallásunk semmi; márpedig *semmiből nem lesz semmi!*

Hát szegény magyarom, légy egész, ha élni akarsz! Egész ember, egész keresztény... A könyvespolcokra katolikus könyvek kerüljenek és olyan újságok, melyek nemcsak a harangszentelésről, bérnálási ebédekről regélnek, hanem amelyek szolgálják a keresztény ember hitéletét, érzelmi gazdagságát, szórakozását. Egészen katolikus családok kellenek, hol a feleséget a férj úgy fogadja, mint ahogy Ádám fogadta Évát, – és úgy szereti, ahogy Krisztus szereti az anyaszentegyházat.

Keresztény kereskedői, ipari életre van szükség, mely megállítja a süllyedést és minél több önálló szabad polgárt ad a béres és napszámos, gyári munkás ezrei helyett. Ehhez a katolikus társadalomhoz bevallott katolikus „egészség” kell: észben, jellemben, életben... Összeesküdött ellenünk a divat, a szokás, az illem, az írók nagy részének piszkos, becstelen keze. Érveinkre vállat vonnak... Valóban ma nehéz egész, teljes, tevékeny katolikusnak lenni, de még becsületes embernek is lenni. De ne hátráljunk. Ne hagyjuk magunkat lágyítani, tompítani annyira, hogy aztán szétmálljunk, és jellemtelen, bágyadt reményű félférfiak és félasszonyok lézengjenek a földön!

Tehát Viri fratres, Testvéreim férfiak! harc a félszepségek ellen. Ne szajkózzuk azt, amit milliók mondanak és tesznek. A közvéleménynek mindenütt roppant hatalma van mindazok fölött, akik önállóan nem gondolkoznak. Az *egész* katolikus mindenekelőtt harcol a közvéleménnyel. E férfikkal fogjanak kezét az egész asszonyok. Talán lehettek nagyok a ház körén kívül is, de *egész* nők nem lettek máshol, csak otthon. Óriás hatalom képviselői vagytok...

Ellenfeleink minduntalan ezt szajkózzák: „félre a papi obskurantizmussal, elvakultsággal, elfogultsággal. Vallásunk, hitünk, erkölcsünk ezentúl egy legyen: a szeretet”. A korszellem épp

azt akarja elérni, hogy csak puhán, nesztelenül, ujjhegyen és négykézláb mozogjon a papság. Ne emlegessen dogmákat, erkölcsöt, egyházat. Mert aki azt mondja: én keresztény vagyok, de szabadkőműves is, az félszeg ember, és az nem tudja, hogy a titkos szekták igazgató tanácsa ott van a londoni zsinagógában, mely tanácsba keresztényt soha föl nem vesznek. A pápa minduntalan figyelmeztet minket: Vigyázzatok! A szabadkőműves-zsidó szociális sajtó magatartásából világos, hogy ez a három ugyanazzal a gyűlölettel viseltetik az egyház és a kereszténység ellen. ...Németországban is addig tettek különbséget a kereszténység és a jezsuitizmus között, míg végre ki kellett tűzni a zászlót ezzel a felirattal: mentjük meg a kereszténységet! Ezt a zászlót kell ma mindenütt, hazánkban is magasra mutatni. Félre tehát a félszeggel az iskolában, mert ostoba gógtól felfuvalkodva hajtogatják, hogy ne hozzuk be a hitvallást, hitoktatást *az iskolába*. Ne tanítsák a fiataloknak se a Miatyánkot, se az Üdvözlégyet, – csak fohászokra tanítsuk őket, melyeket nyögdecselhet török, zsidó, tatár. Szégyenletes, nyomorult s másrészt hazaáruló gondolat. *Aki keresztény, azt kereszténynek kell nevelni!* Ha nem szabad így nevelni, nem is kell megkeresztelni. Ha zsidók és pogányok miatt nem nevelhetik a szülők gyermekeiket őseik hitére, nincs értelme, hogy megkereszteljük őket. Szégyen az oly társadalomra, mely először volapük nyelvre tanítja gyermekeit, s azután a hazai nyelvre, – először világpolgárt nevel gyermekéből s azután hazafit. S szégyen az oly törvényes intézkedésre, mely először hitközönnyt önt a gyermekekbe üres fohászokat mondatva velük az „öslényhez”, a „világszellemez”, a „nagy építőmesterhez” és megzavarja ezzel a gyermek szívét!

Félre a félkeresztény iskolákkal, a félkeresztény erkölcstannal. Félre a félszeggel! Aki nem egészen keresztény, az pogány!

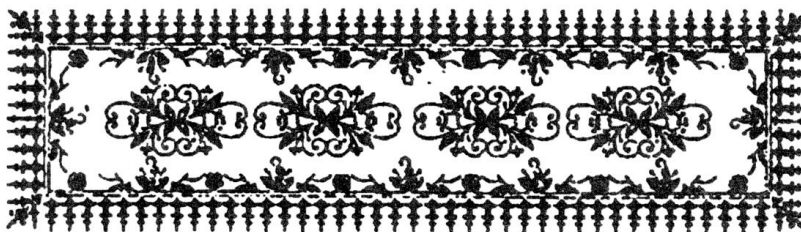
Ugyanez áll a sajtóra! Igen sokan hangoztatják, hogy ők keresztények, de nem vesznek kezükbe keresztény lapot, mondván, hogy abban nincs semmi érdekes. Hány katolikus lelkész fordult az Egyetértéstől kezdve az összes lapig helyreigazítás végett az ún. elkeresztelési ügyben. *Egyik sem fogadta el!!* Kiket altatnak el az ilyen lapok? *A félszeg katolikusokat!* akik már hitetlenek, vagy közönyösek.

A mi harcunk a félszeggel ellen nem mások jogainak eltiprására vonatkozik. Mi nem akarunk másokat megenni, csak azt kívánjuk, hogy mások se egyenek meg minket!

Miért, mikor, hogyan, honnan nyerték őseink az igaz, jóakarató nézeteket, az egyéni és társadalmi biztonságot? A kereszténységből! Hát ezt a kereszténységet tiszteljük, szeretjük és újjászületésünket is tőle, belőle várjuk. A tények, a történelem meghamisíthatatlan tanúsága mellettünk bizonyít. Az emberek Krisztus előtt évezredekig keresztül nem tudtak mást felmutatni mint igazságtalanságot, rabszolgaságot, nyomorult társaséleti intézményeket. Már csak joga van a léthez a kereszténységnek, mely egy jobb világot és egy összehasonlíthatatlanul jobb társadalmat teremtett. Ne pártoljunk el tőle üres szavakért, hamis elvekért, hanem tegyük számára lehetővé, hogy amit elkezdett a teljes kifejlődés áldásával koszorúzza.

Magyar Sion, 1892. 481-502.

Mi az a szociális kérdés?

MI AZ A SOCZIÁLIS KÉRDÉS?*)

Irta DR. PETHÓ.

Az emberiség a „facilis descensus Averno“ lejtőjén rohamosan süllyed, s a sebcsedés törvénye szerint rövidebb idők alatt futja be a romlás gyászos pályáját.

Az egész középkor az „Isten jogait“ hangoztatva rendezte a világ ügyeit, s mondhatni, hogy mindent összevéve, jól rendezte és sokáig föntartotta. A reformáció óta pedig pirkadt az „ember jogainak“ öntudata, mely véres, biboros hajnallal hasadt a fejevesztett s a guillotine alatt fejvel megkurtított emberre. S mióta az hasadt, azóta már nem századokkal mérjük az idők folyamát; hanem csak egy, számtalan vészjel által nyugtalanított századdal, s hogy hány tized jön utána, azt ugyan ne nagyon vérmes álmok-

*) A vörös és fekete zászlót csak az imént lobogtatták a kath. nagygyűlés alkalmából a zsidó szurnalisták; maguknak viadikálva természetesen a vörös zászlót. — A vörös zászlónak van valami létjoga s ezt a létjogát a társadalmi kérdése alapítja meg. — Ez a két zászló most is, de különösen a legközelebb jövőben mérí majd össze erejét, amikor más zászlók nem lesznek, mert más kérdés egyáltalában nincs, mint ezek: rend vagy rendtelenség, — élet vagy halál, — keresztet vagy vakolat, ember vagy állat. De mivel e kérdések aktuális jellegű kiadása a socializmus, azért a »Sion«-ban természetesen foglalkozunk majd e tárggyal s előre is felhívjuk e kérdésekre az olvasó közönség figyelmét.

Gyors tempóban siklik le a történelem színvonala az „ember jogainak“ magaslatáról az „állat jogainak“ lánjába. — Most az „állat jogainak“ korszakát éljük. Az állati ember emancipáltatott az emberben; az az ember lépett föl a világ színpadán, aki korlát és tekintet nélkül, igazság és szeretet nélkül és a létért való küzdelem könyörtelen jogcímével szeresheti magának azt, ami jó neki: élelmet, hatalmat, élvezetet, mert nem ismer és nem kíván mást. —

Eltaposhat minden gyengébbet, kiszípolozhat minden vért, kiemelhet fészükéből ezeket s a társadalom proletárjaivá degradálhatja a kis embereket, mert az erősebb győz!

Nézzétek az „onorevoli”-k gyülekezetét a római bank botrányaiban, s lássátok: ezek uralkodnak rajtatok. – De az elkeseredésnek is egyre borzasztóbb megnyilatkozásai vannak. Az alsóbb társadalmi rétegek szervezkednek, hogy nekik is jusson abból, amiben azok ott fönt vájkálnak, s az ember-állat bennük is bődül, élvezni kíván. S mert nagyon kíván, azért neki iramodik, száguld, tipor, tapos (...) A negyedik rend megismerte nyomorát és erejét, s kilépve a társadalom örvényeiből kiemeli és romba dönti a fönnálló társadalmat. Az Isten-jogokból tehát ember-jogok, s az ember-jogokból állat-jogok lettek, – s miután az ember állattá lett, feldúlja azt a társadalmat, mely az Isten országa, Civitas Dei s az Isten fiainak háza volt, s alkot magának vagy egy vadont fenevadak számára az anarchizmusban, – vagy egy utópiát a szociáldemokratizmusban.

Ki ne érdeklődne az újkor legforrongóbb s új földi paradicsomot ígérő mozgalma iránt, melynek neve a *szocializmus*?

A társadalom modern krízise abban áll, hogy a munkából élő nagy néprétegek társas szervezeteit vagy már összetörték vagy javában folyik bennük a bomlás; ezzel együtt föllép a szegénység vagyis a megnemélhetés. A társadalom tehát szakít a régi alakokkal s teremt magának újakat. Azért hívják társadalmi kérdésnek, mert egy új társadalom megteremtéséről s a réginek szétbomlásáról van szó.

Alkossunk már most magunknak tüzetes fogalmat arról, hogy miképpen bomlik szét jelenleg a régi társadalmi szervezet. – Vegyük a legegyszerűbb példát: a szabó és a suszter túvel és árral dolgozik; saját kezük munkája és iparuk terén való tapasztalataik tartják el őket. A munkának bér jár s a bér táplálja és tartja fönn a munkást. A régi társadalomban a kézműves osztályt a kézműipar tartotta fönn, a remekelt mesternek önállóságot, családot és otthont biztosított. A gép föltalálásával és tökéletesítésével iszonyú fordulatot vett az ipar addig biztosított léte. A gép ugyanis jobban és gyorsan dolgozik, mint az ember; kevés munkaerő kell hozzá: sokat produkál és szállít a piacra s ezáltal kielégíti a fogyasztást. Akinek nincs gépe, nem konkurrálhat a géppel bíró munkással, s mindjobban leszorul állásáról. Mivel a gép sokat produkál, azért olcsóbban is adhatja terményeit, mint a kezemunkája után élő munkás. A következmény nem marad el; a fölületes közönség elfordul a dolgos, kézműiparostól s a gép- és gyármunkát pártolja! – A gép megteremti a gyárat. Bárki föllállíthat cipőgyárat, mégha nem is ért a cipővarráshoz, hogyha pénze van!

Mit csináljon már most az önálló mester? Miután meg nem élhet, beáll a gyárba és lesz *bérmunkás*. Aki előbb önálló volt, most bérszolga lett! Aki előbb a munka teljes gyümölcsét élvezte, az most a haszonnak csak egy részét kapja; a többit elnyeli a tőke, megkapják a részvényesek vagy a bankok. Tehát az emberi munka szolgál a tőkének! Tőke az úr, – a munkás tőle függ. Így porladnak szét, így atomizálódnak a régi munkás rendek, s az önálló polgári harmadik rendből folyton szállnak lefelé a negyedik rendnek sötét és fanatikus dűhről telített mélységeibe.

Minél jobban fejlődik tehát a korlátlan iparszabadság gyilkoló aerája alatt a gyári munka, annál több áldozatra, annál több bérmunkásra erőszakolja rá a tőke az ő vasjármát s készíti elő számukra a társadalmi katasztrófát!

Mik tehát a munkások? A gép napszamosai! Akik ráadásul már csak részletmunkához értenek. A szövőgyárakba nem kellene takácsok, – a cipőgyárakba nem kellene cipőt előállítani tudó mesterek, hanem fiúk és lányok, akik az anyagot a gép tartóiba illesztik. Vagyis ez a szisztéma kiküszöböli a mestert és helyébe lép a gyári napszamos!

Vajon haladást jelent mindez az emberi munkában? A technikában minden bizonytalannal igen, de az emberi munka szintjén óriási zuhanást von maga után, mert a gyári iparban a munka teljesen elveszti etnikus jelentését és értékét. És ami régen az egész társadalomnak, az önálló polgári rendnek privilégiuma és büszkesége volt, most a tőkének szolgáló rabok igájává lett! A

munka, az ipar most nem emberhez méltó foglalkozás, hanem emberi jogokkal nem bíró ezerszeresen megdezsmálható emberi produktum. A munkás játéklabdája lett a nagy tőkének; rosszabb lett a sorsa a szabadság csillaga alatt mint a robotos, jobbágyos világban. Már nincs röghöz kötve igaz, de nincs otthona, családjá. Nem csodálható, hogy lassanként odaér, hogy nincs hazája?! – A munkások létük fennmaradásáért özönlenek a falvakból a nagy gyártelepek felé. Így a bérkérdés vasszükségyszerűsége egyre lejjebb szorítja a béreket, aminek csak örül a tőke, a rafinált gonosztevő. Az egyik gyár már csak 36 krajcáros napszámot fizet; sőt már nálunk is megtörtént, hogy szabólegények bérfizetés követelés nélkül csakis lakás és élelmezés fejében fölajánlják munkájukat! S a gép mindezzel nem törődve tovább zakatol...

A szociális kérdéshez szervesen hozzátartozik egy másik jelenség, amely csak olaj az anarchisták által rakott tüzre, és ez a vállalatok krízise! Minél olcsóbb a munkaerő, minél több és nagyobb a termelés, annál zsúfoltabbak lesznek a raktárak, – ez pedig agyonnyomja és tönkreteszi a tőkét! Minden tőkés az önzés fűriájától kergetve nyakra-főre termel! Egymást rászedni, túllicitálni, – ez a cél. Senki nem tudja, hogy máról holnapra hol üt ki a nyeregből... Az erősebb mindig felfalja a gyengébbet. A piac korlátlansága szükségképpen a teljes káoszhoz, munkanélküliséghez, anarchiához vezet... Így jutottunk el odáig, hogy az esztergomi iparosok éhen-szomjan ládáikba rakhatják saját termékeiket: a városi gyárak konkurrenciája leforrázta őket... A lavina megindult! Egy egész társadalmi rend fuldoklik és mind mélyebbre süllyed! Lényegét tekintve ebben keresendő a régi osztályok szétzüllesztésének és szétzüllesztésének magyarázata. A termelés- és a tőkekoncentrációja lesz a jelen társadalmi kelevény végső fázisa. Ez a koncentrált tőke az az újkori Mammon, mely a nyugati kereszténység társadalmi rendjének egére vészes viharfelhőkkel ront! Közben az agyonnyomorított negyedik rend milliói a teljes nyomorba süllyednek.

A forgó tőke, vagyis a pénz kiterjeszti terrorizmusát az *ingatlan tőkére* is. Mivel az ingatlan tőkét nem lehet befektetni a gépekbe, a mezőgazdaságnak nem igen jut tőke, vagy ha jut, oly magas kamattal, mely megfojtja. A mezőgazdaság elveszti régi értékét és jelentőségét. A *nemzetgazdaság súlypontja máshol van!* A földet birtokló nemzet kezéből a tényleges materiális hatalom a francia, angol, német zsidó nagy tőkések kezébe kerül Nyugaton éppúgy, mint Magyarországon. Így előbb a nagy- és kisbirtokos osztály, majd a parasztság és a törpebirtokosok leszorítatnak a dobravertek, a föld- és háznélküli proletárok szintjére.

A termelés módjának gyökeres megváltoztatásával a *politikai térkép* is lényegesen megváltozott. A régi decentralizáció helyébe (kézművesek, céhek stb.) a centralizáció, – a sajátosság helyébe a lelketlen egyformaság, – a lekötöttség (egy helységhez tartozás) helyébe a földönfutás, – műhelyek helyébe a gyárak, – otthonok, családi (kertes) házak helyébe a munkáskaszárnyák kerültek! És miután a vidékek, rendek decentralizált társadalmát szétzilálták, megjelent a nemzetállam, melyben már nincs paraszt, mesterember, nemes, civil és pap, hanem csak polgár! A munkás is polgár, – de csak papíron, a szabadságjogok chartáján. Amikorra ugyanis a liberalizmus megadta a jognak egyenlőségét, addigra létrehozta a pénzben, a materiális hatalomban a minden elképzelést felülmúló egyenlőtleniséget. Még a fáraók és hozzájuk méltó utódjuk, a Khedive se kívánt ennyit a Fellahtól. Ahol pedig nem hódol be a kisemmizett, ott tőkebirtokosok, mint a lét és nemlét fölött rendelkező nagyhatalom, dobra verik a parasztnak, a „kisnemesnek”, gentrynek a gazdaságát. Nem marad más hátra, mint elköltözni! Hová? Amerikába... (Ezekben az évtizedekben vándorolt ki sok százezer magyar az USA-ba!)

Az erkölcsi hanyatlást ezek után külön ecsetelni szinte felesleges, hiszen ez a rendszer épp azokat a forrásokat rombolta szét, melyek a mindenkori társadalmat szervezik és éltetik. A család, az otthon, a céh, az osztály szellemét az erkölcs élteti. Minden egyes szervezet eltűntetése a társas életforma erkölcsi oszlopainak egy-egy rombadöntése. Ahány oszlop ledől, annyi lépéssel haladunk az erkölcsök meglazulása, hiánya, majd pedig a teljes erkölcstelenség felé.

A család felbomlása: apa, anya, gyerekek dolgoznak a gyárban, az otthon rideg; az asszony nem anya, hanem napszámos, így nem lehet feleség és nem nevelheti a gyermekeket; vagyis megszűnik az otthon centrális szerepe. A férfi tagok (apa, fiúk) a kocsmába gravitálnak, – a lányok nem tanulnak semmi háziasságot, semmi szemérmert. Ilyenekből lesznek csak szülők, vagyis akik nem anyák-apák, akik gyermekeket szülnek, de nem nevelnek! – Az éjjel-nappal folytatott termelés nem respektál vasárnapot, nem különböztet éjt és napot; neki minden kéz jó, független attól, hogy több gyermekes felnőtt ember keze az, vagy egy kamasznak a keze. Mivel a fiatal munkás is „kész” állampolgár, korán házasodik; ennek számtalan következménye van: a zsúfolt lakások, hol ember ember hátán, egészségtelen, erkölcsileg is fertőzött légkörben élnek tízezrek, – a nemek szerint való elkülönülés hiánya, a szemérmertlenségek felsorolhatatlan tömege, – a szennyezett légkör („a gyári olajos légkör vagy kártékony párolgású termények”, írja Prohászka a Magyar Sion 1894. évf. 24. lapján!).

* * *

Összefoglalva az eddig elmondottakat: a szociális kérdés kiindulása a praxisban a nyomorkérdés. Ez magával rántja a politikai és erkölcsi egyensúly felbomlását, – és ez már társadalmi krízis: az eddig fennálló rendnek, a tiszteletben tartott elvek és jogi nézetek rendjének, a vallásnak, az erkölcsnek, tehát a nyugati civilizációnak, az emberiség eddigi életének krízise. Ez önmagában már magyarázatot nyújt arra, hogy miért kell erről elsősorban nekünk tárgyalnunk, sőt mindenütt napirendre tűznünk, hogy ez a robbanékony, „dinamitos tűz fel ne perzselje a keresztény társadalmat”.

Magyar Sion 1894. 3-25.

A papság föladata a szociális kérdések körül

A PAPSÁG FÖLADATA A SZOCZIÁLIS KÉRDÉSEK KÖRÜL.

Irtta Dr. PETHŐ.

Egy előkelő dáma értesülvén férjének haláláról, fölkiáltott: „mily borzasztó szerencsétlenség! hozzatok hamar egy pohár kávé.” A történetíró, ki a fájdalom e mélységes kitörését ideges korunk jellemzésére fölhozza, a legjobb reményben hagy az iránt, hogy a dámat a pohár kávé türethetően restaurálta...

Szakasztott ilyen a legtöbb ember viselkedése a szociális bajokkal szemben, melyek pusztítják és irtják a megélhetés lisztáin följegyzett nemzedéket s küzdelmes és elkeseredett éhenkórász ezredeket teremtenek, ezredeket, melyek bár maguk mezitlábuak, de nyomaikban jár a forradalom vas-sarús fúriája. Igen, szakasztott úgy viselkednek; egy keveset szörnyűködnek, óbégatnak, azután pedig idegeik a szokásos, normális egyensúlyba helyezkednek. Minél liberálisabb valaki, annál képtelenebb a helyzetet fölérteni; mert a liberalizmus a legbutább szisztema, amely az erkölcsiség terén eddig megjelent, s elveivel egyrészt gondolatlanságot és fölületességet létesít, másrészt pedig fölzsabadítja a szenvedélyeket, az ember-állatot. Azért az az ügyvéd, aki nekem, midőn részvétet és biztatást keresve, előtte a szociális bajok rémitő nagyságát ecseteltem, „coronidis instar“ azt felelte: „tudja fene, mi lesz“, s evvel kimerítette az egész liberális

Magyar Sion, VIII. kötet, 3. füzet.

11

„Mily borzasztó szerencsétlenség! Hozzatok hamar egy pohár kávé!”... Ezzel a mai korra annyira jellemző epizóddal kezdi Prohászka elemezni azt a hozzáállást, magatartást, mellyel a jobb módú polgárok, köztük a papság nagy része kezeli az egyre jobban elmérgesedett szociális kérdést.

Mint már többször kifejtette, most újból és félreérthetetlenül kijelenti: „A hivatalos Magyarország egészen a liberalizmus szekere elé van fogva”. Éppen az ő esztergomi közéleti harca mutatja legjobban, hogy még a főpapok közül is sokan voltak, akik szimpatizáltak a liberális kormányzattal; tehát a fenti kijelentést szó szerint érti: a hivatalos Magyarország, a hierarchiát is beleértve a liberalizmus szekere elé van fogva. Azért kezdi tanulmányát ezzel a kemény kritikával, mert többek között ebben látja egyik okát, hogy a papság miért ilyen

érzékeny az egyre elviselhetetlenebb szociális helyzet iránt. Kíméletlenül leleplezi az egyháziak és a keresztények viselkedését; idézi Gordon generális szavait: „Nem hiszek nekik... az ő kereszténységük elernyed... inkább törődnek ebédjükkel, mint bármi mással. Csak kevesen vannak, kik melegen érdeklődnek és dolgoznak... sopánkodni tudnak, de rögtön utána azt kérdezik: „nem vesz még a lazacból?”

A kismizített nép pedig próféta után szomjazik, akinek elmondhatná baját! Pedig Mesterünk egykor ezt mondta: „Ha szeretsz engem, vezesd nyájamat”. – A valóság lesújtó: „Kereken kimondom: a papság bizony sehosem tett eleget a szocializmust megteremtő gonoszság ellen, – sok helyen elkésett, máshol még most sem tesz semmit”. – Kivételek vannak, de azok is „vándorsziklák gyanánt állnak társai körében”. Magyarozatként megemlíti a papság konzervatív beállítottságát, előljárói iránti lojalitást; mindez oka annak, hogy különben sem fogékony a papok legnagyobb része annak észrevezésére, hogy az életben, a beköszöntött új korban mi mozgatja az embereket és mi bántja! Ebből fakad az a szomorú, de mégis igaz megállapítás, hogy sok esetben a szabadgondolkodók vagy az egyház legádázabb ellenségei hamarabb és eredményesebben karolják fel az elnyomottak ügyét, mint az egyháziak. Idézi Lange-t, az egyház nagy kritikusát: az Újszövetség morálisan ugyan mély benyomást gyakorolt a világra, de ez nem jelenti azt, hogy e morális mostani hirdetői és tanítói ma is ennek szellemében élnek és viselkednek. Pedig a munkások követelésének legnagyobb része közel áll az Újszövetség gondolataihoz, – mégis az a fonák helyzet állt elő, hogy az egyháziak ezt nemcsak nem veszik észre, hanem még az urak, a hatalmon lévők védelmére szállnak síkra.

Prohászka elfogadja ezt a kritikát! Annál inkább, mert valóban gyakran hallani a szószékről olyan beszédeket, melyeknek célja: elrettenteni az ifjabb generációt a század forradalmi eszméitől stb. – Pedig „a papságnak nincs privilégiuma ahhoz, hogy legjobban értse az evangéliumot, és nem is gondolhatja magáról, hogy a szociális alakulások tekintetében benne van a „status possidentis”-ben, mert ezt a status-tán éppen az evangéliumhoz közel álló eszmék ostromolják oly erővel, hogy máról holnapra romhalmazzá válik” (165.1).

Az egyháztörténelem igazolja, hogy a destrukció épp úgy mint a reformáció az egyház gyermekeiből s nem a tekintélyből indult ki. Amikor a tekintély, mint „nagy ágyú” megszólal, akkor már a harc régen folyt, vagy tán javarészből be is fejeződött. A tekintély különben sem segíthet a szociális bajokon hatalmi jelszavakkal. Előbb mindig „megpuhította” a szíveket az evangéliumi lelkület, és akkor ütött a tekintély órája. Föllépését csak így kísérheti siker. Vagyis: ne várjunk, hanem tegyünk, mert nincs kire hárítanunk a felelősséget.

A klérus tartózkodásának másik oka abban rejlik, hogy maga a szociális kérdés rendkívül komplikált és több rétegű. Addig míg nem születik meg egy részletes kifejtett programunk, addig mire irányuljon a papságunk szociális készülődése? Először arra, hogy lehetőleg érdeklődjék az iparosok és munkások s a föld népének szenvedései iránt, a társadalmi bajok pusztítása iránt, hogy okairól tiszta képet alkosson és a keresztény szocializmus útmutatásai szerint a reformeszméknek térhódítását elősegítse. Legyen részvétel a nagybeteg keresztény társadalom iránt, melynek lelke meg van mérgezve, vagyonilag már most vagy rövid időn belül tönkre lesz téve. Ez nem jövendölés, ez összeadás és kivonás. Ezért alkossunk a munkások kereseti és bérvizonyairól hű képet magunknak. Éppen mi papok vagyunk abban a helyzetben – „pauperes evangelizantur” –, hogy észrevegyük azt a gazdasági nyomasztó állapotot, mely lassan, fokozatosan kiöli szívükből az érzéket a vallás iránt. ...Gondaljanak egy kereskedőre, akit folyton lejáráó váltói ijesztenek: némán bámul maga elé órák hosszat. Ennek hiányában próbálnak Isten szeretetéről szólni. Vagy tekintsék a szegény iparosokat, kiknek gyakran 30 krajcár napi keresetük van. Ezek, ha egyáltalában eljönnek a vasárnapi szentbeszédre, lelkük másutt jár és kimennek. Lelküket ugyanis nem a pap beszéde, hanem az élet borzalmas küzdelme köti le! Ebben a helyzetben az Evangélium a maga szenvedési és lemondási témáival nem lendít cseppet sem a nyomorultakon. Előbb helyezük bele önmagunkat az ő állapotukba! A munkásosztály belépett már férfiaságának korába, önérzete túlságosan ki van fejlődve:

eddig elhitte, mert elhittették vele, hogy mindennek úgy kell lennie, amint van. Most már felébredt gyermek álmaiból, és meg akarja változtatni a világot a maga javára. Ebben mi ne lássunk semmi megvetendőt! Inkább azon medítáljunk, hogy az Evangélium fogalmaihoz közelebb állhat egy új, most forrongva kibontakozó új világ, mint az eddigi és mostani megalázott helyzet! És gondolkozzunk el azon is, hogy amint az egyháznak nincs joga lelkesedni például a Bourbonokért, úgy nincs oka lelkesülni a zsidó aranyborjúért; vagy a politikai egyenlőség elérésére után el kell jönnie a birtoklásban is bizonyos egyenlőségnek, mely most még csak egyesek privilégiuma, de amelyből tudatosan ki van zárva a munkásosztály! És gondolkodjunk el a papság azon is, hogy nem kell mindenre, ami a vagyonnak új felosztását illeti, azonnal a szociáldemokráciát okolni és elátkozni és bűnnek tartani! A papságnak legsürgősebb feladata épp az lenne, hogy minden erejével és szeretetével bebizonyítsa, hogy ő a munkásoknak, a népnek leghivebb barátja és legbiztosabb oltalma. Ha ezt elmulasztaná, kockára tenné társadalom előtti létjogát! – Nem elengedőek az eddigi pasztorációs eszközök, módszerek alkalmazása, – az áhitatgyakorlatok mellett meg kell találni és egymástól eltanulni az új gyakorlatias módszerek alkalmazását; anyagi eszközök, egyesületi, társulati előnyökkel, szövetkezetekkel segíteni, talpra állítani a munkásokat, felébreszteni bennük az érzéket legalább az iránt, hogy a papság, az egyház rokonszenvez ezekkel a törekvésekkel. Saját tapasztalatából tudja, hogy mennyiszor beszélnek vele kórházakban és máshol, így: akár imádkozom, akár nem, attól még nem lesz munkám és nagyobb bérem. Ilyenkor ne filozofáljunk velük, hanem legalább azt igyekezzünk elhiteni velük, hogy ismerjük problémáikat, és ne soroljon a többi „kabátos ember” közé, mert én nem vesztettem el kabátom alatt a szívemet, – sőt én csapok fel mindenütt védőjükké, egyesült erővel többre megyünk! ..Ezt megértik, mert ez a gyakorlati szeretetnek a nyelve. Ha nem ezt tesszük, átmennek a szociáldemokraták táborába, mert ott állandóan azt hallják, hogy szeretik őket és minden eszközzel harcolnak értük! És ők utánuk mennek. Ugyanígy állt az egyházhhoz kétezer évvel ezelőtt a rabszolga társadalom a pogány imperium korában. Tehát *ne kössük magunkat össze az uralkodó rendszerrel* és a mindenkori hatalommal. *Ne áruljunk egy gyékényen a liberális gazdasági rendszerrel.* Persze igaz, hogy bizonyos vonatkozásban mi is szoros kapcsolatban vagyunk vele, hiszen például ennek a gazdálkodásnak kamataiból élünk, de ezt csak tűrjük; elveink mások. Ne feledjük, hogy evangéliumi elveinket átkozta, száműzte a liberális társadalom mind filozófiájában, mind gyakorlatban. Éppen ezért vonuljunk ki a városból a „szent hegyre”; a papoknak ott van a helyük!

A mi korunkban az erkölcsös élet zátonyai és szirtjei a hetedik parancs területén rejlenek: igazságtalanul elnyomni a szegényt, visszafogni a jogos bért, tönkretenni nyereszkedésből iparosok ezreit... és a mi lelkiismeretünk mégis nyugodt!? Ilyen a divat hatalma, mely a papságot is utoléri és befolyása alatt tartja. Különben nem hagyná cserben a hazai becsületes magyar iparosainkat, kereskedőinket és nem ülne fel a napilapok közben a „katolikus” Magyar Állam külföldi, bécsi hirdetéseinek és nem onnét rendelne reverendát, de még templomi felszereléseket is (gyertyát, örökmécsbe olajat stb.). ...Szóval Uraim, praktikus kereszténység kell! Különben igaza lesz Lange-nak, aki szerint a hivatalos, vagyis a mostani egyház képviselői távolabb állnak az Evangélium szellemétől, mint az egyház ellenségei!

A harmadik, igen megszívlelendő feladat *apostoli* jellegű. Igaz ugyan, hogy a papot nem szívesen látják a mai gyártulajdonosok a gyáraikban! Mégis sokat tehetünk! Sok helyen létesülnek, mert van rá igény, szövetkezetek, egyesületek, munkás társulások. Több paptestvérünk igen szép eredményt ért el ezen a téren. Kérem, írjanak ezekről nekünk, hogy közkinccsé tehessem. Győzni csak így tudunk a szociális vonalon.

Samassa érsek beszédének filozófiája

SAMASSA ÉRSEK BESZÉDÉNEK FILOZOFIÁJA.

Irta dr. PETHŐ.

A katolikusok érdeklődését szokatlan izgatottságba hozta dr. Samassa József, egri érsek beszéde, melyet a főrendiház hármass bizottságának szept. hó 25-én tartott ülésében mondott. A beszédet a lapok is mint filozofiai kitűnőséget emlegették s némelyek tüzetes megbeszélés tárgyául tüzték ki vezércikkeikben. Egy érsek beszéde ily válságos időben a legvitálisabb érdekektől tartva, méltán föl hívja a közfigyelmet s jóllehet csak bizottsági ülésről van szó, még sem gondolhattuk, hogy az a beszéd csak az előőrs portyázása volt, mely a nagy ágyú későbbi megszólalását jelzi, vagyis nem gondoltuk, hogy Samassa érsek csak odavetőleg és izlettetőül akart valamit mondani, amit később majd kipótol és kibővíti, hanem azt hittük, hogy ő e részben teljes érvényű és a vallás erkölcsi szempontot méltán képviselő enunuciációt akart tenni. Mivel pedig beszédjében elvi kijelentésekkel találkozunk, nem mellőzhetjük, a jó ügy érdekében, annak megbeszélését.

Mi türes-tagadás benne, az érsek beszédjét a katolikusok meghökkenve fogadták; mintha idegen s nem kath. hangon s nyelven szólott volna; egyes állításait nyíltan kifogásolták s a tanítványok hibáztatták a tanítót, hogy oly elveket hirdet, melyek az egyházi tannal ellenkeznek. Kiváltképp *azon akadtak föl*, hogy a vallásról egyre csak mint vallási érzelemről szól, ami a vallást mintogy az érzelem és az ösztön fejletlen és bizonytalan régiójába utasítani látszik; *főnakadtak azon*, hogy a vallási érzelmeket az erkölcsi-érzelemtől nemcsak megkülönbözteti, hanem mint két önmagában álló alakot egymástól elválasztja s legalább elvben e kettőnek egymástól való függetlenségét elismeri; *főnakadtak azon*, hogy a magas szónok szerint a komoly tudományú emberek vallási érzelem nélkül

Jóllehet az egri érsek „csak” egy felsőházi bizottsági ülésen mondta el beszédét, mégis az egész ország, különösen a liberális sajtó szenzáció számba vette. Mivel beszédében számos elvi kijelentés hangzott el, „nem mellőzhetjük annak megbeszélését”, kezdi Prohászka a merész elemzést!

„Mi türes-tagadás benne, az érsek beszédét a katolikusok meghökkenve fogadták, mintha idegen s nem katolikus hangon szólott volna”. Így érthető, hogy a tanítványok hibáztatták a tanítót, hogy elveket hirdet, melyek az egyházi tannal ellenkeznek.

Min akadtak fent? 1./ A vallásról csupán mint vallási érzelemről szólt, és ezzel – az ellenség malmára hajtva a vizet – a vallást mintegy az érzelem és az ösztön fejletlen és bizonytalan

régiójába utasította. 2./ Beszéde szerint a komoly tudományú emberek „vallási érzelem nélkül” is képesek erkölcsös életre, melyből azt a következtetést lehet levonni, hogy szigorú erkölcsös élet van vallás nélkül is. 3./ Megdöbbenő volt hallani, hogy a művelt emberek kevésbé szorulnak a vallásra, mint a műveletlenek. 4./ Márpedig mindaz, amit az érsek ezekkel eddig elmondani szándékozott, azonosult – idézek – „a laibzurnálok és a kávéházak filozófiáján tengődő közönség frazeológiájával”. Akik nem tudnak jól distinguálni, számukra ez a nyilatkozat olyan mint az egyik tojás, mely hasonlít a másikhoz.

Ami az érsek felsőházi beszédének érvelését s az érvelés közben kifejtett nézeteit illeti, Samassa csupán azért nem fogadja el a törvényjavaslatot, mert emiatt csorbát fognak szenvedni a nép vallásos érzelmei. És itt esik meg aztán a különböztetés, hogy egyes emberek lehetnek szigorúan erkölcsösek vallás nélkül is, de népek nem. (Ezzel szemben Schlauch bíboros egyértelműen kimondta ugyanezen a bizottsági ülésen, hogy ezek a törvényjavaslatok az egész ezeréves magyar állam alapjait rongják le és a kereszténység széttörlését akarják elérni!) Prohászka szellemesen utal a Garam vasúti hídjának analógiájára: „kihajolni veszélyes”. Csakhogy az a veszély annyira tényleges, hogy aki mégis kihajol (megtették már huszan!!), az a halál fia, mert ott marad a feje. De amint a Vasúttársaság sem ezt írja ki, hanem csak a „veszélyest”, úgy a katolikus egyház egyik legnagyobb méltósága, az egri érsek is „csak” veszélyekről beszél. Nem mondja ki, hogy ez a javaslat aposztrofálja a kereszténységtől, s ezért azt senki el nem fogadhatja. Itt nem arról van szó, hogy a nép vallási érzelmeit kevésbé fogják ápolni.

Két hatalmas valláserkölcsei érvet kellett volna felhoznia. Az egyik az, hogy a dogmával ellenkezik az a szabadság, mely elismeri a kereszténynek a zsidóságba való visszaesési kísérletét, méghozzá átlépésnek ismeri el, – a másik érv: a törvényjavaslattal szentesítetik a felekezetiellenesség; ez a pogányság behozatala, és ez a keresztény társadalmunk fundamentumát robbantja fel. Erről semmit nem mondott az érsek, helyette elvont filozofálás hangzott el, amely ugyancsak „szánandó existencia”. Ezzel szemben Caprivi nyíltan megmondta: Kereszténység vagy atheizmus! Ez beszéd! Meg akarjátok tagadni a keresztény állam alapjait és elveit; amit csináltok az pontosan ez. Öntetek tiszta bort a pohárba. – A magyar parlamentben ez játszódik le: féligazságokkal, szemfényvesztéssel manővereznek; vallásszabadságról beszélnek, de úgy, hogy közben magunk az ezeréves jogainkat nem gyakorolhatjuk; befogadni a másét, s kidobni a magamét, minden nézetnek polgárjogot adni és ezáltal saját nézeteimben kételkedővé, szkeptikussá válni, – ez mind vallásszabadság? Más iránt való figyelemből önmagamát tönkretenni? A szabadság bizonyára nem arra való, hogy az ember és az egész társadalom elpusztuljon. A valláserkölcsei léttel szemben nincs szabadság, csak parancsoló szükségesség. Adni kell jogot zsidónak, töröknek, ateistának? De hogy annyit adjunk, hogy magunk elpusztuljunk, hogy a zsidó miatt a keresztény vesszen el? ez örület és absurdum! – Itt a törvény fogalma is teljesen zavaros. Más a rend és más a törvény. Az erkölcsi törvényt az Isten diktálja rám.

Minden filozófia célja és koronája az etika, – az etikában pedig a cél a fő! Hogy hová megyünk és minek élünk. Amely etika – bárkitől való – nem ad választ ezekre a kérdésekre, nem érdemli meg az etika nevet, nem tudomány! A mai tudósok „ignoramus et ignorabimus”-a nem képes alapul szolgálni az etikának. A vallástalan morál, mint elv, határozottan erkölcstelen.

A második részben négy oldalon keresztül egy elvi kérdést kíván tisztázni, melyre az utóbbi időkben ködös válaszokat adnak még a papok is, amikor ugyanis a vallási érzelmet és az erkölcsöt ugyanannak tartják... Itt azért elemzi hosszan ezt a témát, mert hiszen Samassa is ugyanebbe a tévedésbe esett.

A szigorú fogalomkülönböztetés elmulasztása képtelenné teszi az embereket, hogy a frázisból (például Samassa beszéde) az igazságokat, az úgynevezett vallásszabadságból, zsidóreceptióból, felekezetiellenességéből a tájékoztató irányeszmét kihámozzák.

Ezért kellett a Magyar Sionban helyreigazítani az érsek beszédét annak a spirituálisnak, aki hét éven át a fogalmak, tézisek világos megfogalmazásának mestere lett Rómában, és azonnal észrevette, ha valaki „mellébeszél”. Mindenesetre ez az írás érthetővé teszi, hogy Samassa érsek később, az indexre tétel után az egész egri egyházmegyében megtiltotta, hogy papjai nemcsak a három „tiltott művet”, de Prohászka összes írását kezükbe merjék venni. El lehet azon gondolkozni, hogy ma hasonló esetben meg lehetne ezt tenni, vagy lenne-e bátorsága egy teológiai tanárnak, hogy a nyilvánosság előtt ilyen cikket írjon a hierarchia bármelyik tagja ellen?

1894. Magyar Sion 732-746. 1.

Prohászka és a politika. – Háttér elemzés – (1892-1900)

I. rész

Az egyik legjobban vitatott témája a Prohászka-életműnek a politikához való viszonyulása. Ismervén az immár száz éve boncolgatott vélemények-ellenvélemények, elemzések egész tárházát, egyre világosabbá válik számomra, hogy mindegyik abban az óriási tévedésben leledzik, hogy egyrészt tévedhetetlennek gondolja állításait, másrészt mindenki a „közepén” vagy a „végén” ragadja meg a fonalat. Érthető, hogy így az összkép torzítva félreérthetően, sőt – ellenfél esetében – határozottan rosszindulatúan jelenik meg a köztudatban. Ezzel pedig mérhetetlen kárt okoznak magának a „főszereplőnek”: Prohászka Ottokárnak, a magyarországi közélet legnagyobb keresztény apostolának.

Azt mindenképpen hangoztatnom kell, hogy ezek az elemzések nélkülözhetetlenek az egész életmű tárgyilagos mérlegeléséhez, másrészt fel kell készítenem legalább a kutatócsoport tagjait, hogy igyekezzenek kilépni a mi mostani közéleti és politikai „közegünkből”. Prohászka Ottokárról éppen azért nehéz elfogadható, „szimpatikus” képet festeni a mai olvasó, sőt a mai hierarchia és papság számára, mert sok területen homlokegyenest a mi mostani világunkkal, felfogásunkkal és elvárásainkkal ellentétes, a mienkétől idegen hangot üt meg. Éppen ezért életbevágóan fontosnak tartom, hogy legelőlről kezdjem felgöngyölni a hazai kereszténység legtöbb sebből vérző politikusának közéleti szereplését, indokait, céljait és sokat vitatott módszereit.

* * *

Mint eddig már több tanulmányomban egyértelműen feltártam: Prohászka Ottokár *tudatosan és visszavonhatatlanul* egyedül az Istennek, Jézus Krisztusnak és Egyházának akart élni, – ezért vállalt mindent, függetlenül attól, hogy ezek a vállalkozások sikerrel, vagy kudarccal végződtek, netán előljáróinak kemény bírálatát váltották ki. Enélkül az „alapozás” nélkül eleve torzóvá válik mindaz, amit ez az elemzés tartalmaz! A fundamentum lerakásáról bőszesen találunk adatokat, oldalszámra írt vallomásokat a Naplójegyzetekben. Különösen a római és esztergomi évek célkitűzéseit, elhatározásait és harciasságát kell jól ismernie annak, aki ehhez a témához nyúl. Egyértelműen állítható, hogy Prohászka közéleti szereplése a Tabernákulum előtti adorációk ismerete nélkül egyszerűen érthetlenné és hitelétvesztetté válik!

Általános körkép

A magyar püspöki kar az 1867 utáni kormányokkal minél zavartalanabb együttélésre törekedett. Ennek eleinte az volt a magyarázata, hogy Deák és Eötvös igen mérsékelt egyházpolitikai reformot terveztek. A kormányoknak szükségük volt az egyházi vezetők támogatására a dualista rendszer megszilárdításához. Éppen ezért kezdetben lemondtak saját liberális szemléletük érvényesítéséről a jogalkotásban. A másik oldalról, az egyháziról nézve a kérdést, a hierarchia azért is járt el a kormányok szándéka szerint, mert így birtokait harminc év alatt csaknem megkétszerezte. Az egyházi birtokállomány 1887 és 1895 között – tehát az egyház és állam között megromlott viszony ellenére is – kétszáz ezer holddal növekedett. (A római katolikus egyház birtoka a századfordulón közel kétmillió hold volt!) Az állam mégis évi százmillió koronával támogatta az egyházat. Ez a kulisszák mögötti kölcsönös „segélynyújtás”, taktikázás csak elődázta, de nem oldotta meg a problémákat. A főpapok legtöbbje elviselte volna ezt a helyzetet, de az alsópapság jó része nem ok nélkül zúgolódott, és követelte a

kongrua szabályozását. Érthető, hogy a szegény papok az egyházi vagyonból a megélhetésükhöz szükséges részt igényelték. A szűkösen élő alsópapság emiatt is fogékony volt a liberális kormányzattal békésen együttélő főpapok elleni hangulatkeltésre, a túlzók szélsőségességére. Nehezen tudták elfogadni a legfelsőbb körök érdekeinek összefonódását. Szóvá is tették, hogy Tisza Kálmán a kritikus pillanatokban kérte a püspöki kar támogatását. Magyarán: az egyház hatalma a rendszer megszilárdulását segítette.

Ennek az egyre erősödő elégedetlenségnek, az alsópapságnak és az általa vezetett híveknek szócsöve volt a Magyar Állam című napilap. Minél jobban kiéleződött az egymás követő liberális kormányok támadása a keresztény értékrendszer ellen, annál keményebb hangot ütött meg a Magyar Állam írógárdája. Az 1890. ápr. 24. szám vezércikke például így fogalmaz: „Magunk vagyunk minden bajunk oka. Amikor a liberalizmus még csak nyafogó kis kutya volt nálunk, kiirtás helyett még katolikus kegyekkel dédelgettük, mikor aztán nagyra nőtt s mérges harapásokra lett képes, követelni kezdte a katolikus koncokat”. Az ellenállás különösen akkor éleződött ki, amikor újra napirendre került a vegyesházassággal és reverzállissal kapcsolatos törvények tárgyalása. Az 1868: LIII. törvénycikk 12. paragrafusa évtizedeken át fölborzolta a katolikus és a protestáns egyházak papságát, mert érvénytelenítette a rendelkezéseivel ellentétes reverzállisokat. A Tisza-kormány kultuszminisztere, Trefort Ágoston 1884-ben a protestánsok háborgása miatt szankciókkal egészítette ki a sok zavart okozó paragrafust; csakhogy a püspöki kar ezeket nem továbbította a papsághoz, a bíróságok pedig nem büntették meg a törvény ellenére keresztelő („elkeresztelő”) papokat. Tisza és Trefort ezt is tudomásul vették. Csak az új kormánynak, a liberális elveket harciasabban képviselő kultuszminisztere, gr. Csáky Albin állt elő azzal, hogy az a pap, aki ellenszegül a törvénynek, megbüntetésre ítélt. Ez olaj volt a tűzre! És amíg a hierarchia tétozott és nem volt egységes, addig a Magyar Állam április végétől „revíziós hadjáratot” indított és a papokat Csáky rendeletének megszegésére buzdította. Néhány cím: „A harc előtt”, „Katolikusok ébredjétek”, „Szószékre, papok!” Közben egyes „kiszivárogtatással” közli a lap Hornig Károly veszprémi püspök rendeletét, Simor János két levelét Csáky miniszterhez, majd május negyedikén a nagyváradi esperesi kerület határozatát, – mindegyik a tarthatatlan helyzetre utal. E naptól kezdve „*Tiltakozunk, revíziót követelünk!*” fejléccel közlik az engedetlenségi mozgalomra utaló megnyilatkozásokat. A két szerkesztő, dr. Hortoványi és Szemecz 1890. jún. 15-én keményen visszavág a liberális sajtónak: „Kilencmillió hívő oly tábor, melytől megremeg az állami mindenhatóság. ...Tömörülnünk, egyesülnünk kell”. Büszkén állítják, hogy a Magyar Állam napilap egyedül képviseli a politikai küzdelemben a magyar katolicizmust. Tény, hogy Csáky kultuszminiszter a Magyar Állam keretei között kibontakozó tiltakozó akciót az alsópapság forradalmának nevezte.

A lap szerkesztői büszkék erre a szerepre, és azt sem rejtik véka alá, hogy akciójukat „fentről”, vagyis a hierarchia, a „magas klérus” nem támogatja. A meghasonlás jelei egyre nyilvánvalóbbá váltak, különösen akkor, amikor a lap szerkesztő gárdájának tudomására jutott, hogy a magyar püspöki kar nem hozta nyilvánosságra XIII. Leó pápa üzenetét, vagyis azt a tilalmat, melyért az alsópapság maga is küzdött. A pápai leirat szó szerint ezt mondja: „a katolikus lelkészek évenként nem küldhetnek kimutatásokat más felekezeti lelkészeknek”. Sem az 1890. július 7-én, sem a szeptember 26-án keltezett vatikáni dokumentumot így nem ismerhette meg a különben is forrongó alsópapság; így azt a pápai tilalmat sem, mely nem engedélyezi, hogy a püspökök felmentést adhassanak a vegyes házasságok esetében megkövetelt reverzállis alól. Róma tehát a katolikus papság kötelességével összeegyeztethetetlennek ítélte a liberális kormány ún. elkeresztelési rendeletének végrehajtását. Érthető, hogy a Magyar Állam szerkesztősége igazolva látta mindazt, amit eddig tett! Hiszen május 4-e és július 4-e között 132 esperesi kerület tiltakozását és ellenállásra szólító felhívását tette közzé! Vagyis azt tette, amit a pápa is akart! Közben a püspöki kar sem maradt tétlen. A miniszterelnökkel és a kultuszminiszterrel, gr. Csákyval folytatott tárgyalást egy bizonyos status quo, egy normális modus vivendi létrejöttéért. A tárgyalás hatására 1890.

december 16-án püspöki konferenciára gyűltek össze a magyarországi főpapok, akiknek többsége a további kompromisszum-keresés mellett szavazott, – a kisebbség viszont, ismervén a pápa szándékát, egy tiltakozó pásztorlevelet szeretett volna kibocsátani, éppen az alsópapság egyre hevesebb tiltakozása miatt.

A Magyar Állam szerkesztősége elérkezettnek látta az időt, hogy nyilvánosságra hozza az illegálisan megszerzett vatikáni állásfoglalást. Elképzelhető, hogy a püspöki kar többsége nyílt ellenszegülésnek ítélte ezt az akciót, mely újabb biztatást adott az ellenszegülőknél, vagyis a hierarchia békülékenységét megalkuvásnak minősítő és azt hevesen elutasító alsópapságnak. 1891 januárjától kezdve új rovatot indított a szerkesztőség „*A vallásüldözés Magyarországon*” cím alatt. Az elsők között olvashatták az óriási vihart kavaró első jogerős ítéletet, melynek áldozata épp az a Molnár János komáromi apátplébános volt, aki nemsokára a Néppárt alapító tagja lesz. Könnyű volt lemérni a kompromisszum keresés csődjét, hiszen a kultuszminiszter rendelete hatályba lépett: a renitenskedő papokat jogerős ítélettel kell megbüntetni!

Közben Simor János hercegprímás 1891. jan. 23-án elhunyt, – okt. 27-én a király aláírta az új hercegprímásnak, Vaszary Kolos pannonhalmi főapátnak kinevezését. A dolgok bizonyára másként alakultak volna, ha az ország első főpapjának, és legfőbb közjogi méltóságának nem a békülékeny szellemű, a legkisebb kellemetlenségtől is irtózó főapátot nevezik ki Esztergomba. A Magyar Állam mindkét főszerkesztője üdvözlő táviratot küldött Esztergomba; dr. Hortoványi személyesen is köszöntötte a primást, bizton remélve lapja kultúrharcos irányvonalának megerősítését. Következő nap Szemecz Emil felelős szerkesztővel is tárgyalt, és közölte vele: a kormány teljesíteni fogja a katolikusok kívánságait, de ennek *előfeltétele*, hogy a tiltakozási mozgalmat lecsillapítsák. Magyarán arra kérte a felelős szerkesztőt, hogy a Magyar Állam is némuljon el. – Később (1894. aug. 20.) maguk a szerkesztők írták le, hogy három feltételhez kötötték a hercegprímás kérésének teljesítését: 1. ha a kormány a közvélemény előtt biztosítékot ad erről a modus virendiről, 2. ha ezt a Szentszék már elfogadta, 3. ha a kormány záros határidő alatt megteszi a római Kúria által approbált intézkedéseket. Mivel azonban „Őhercegsége e három pont egyikére sem adván határozott választ, kijelentettük, hogy a Magyar Állam nem változtatja meg politikai irányát” (Vö.: Dersi Tamás: Századvégi üzenet. Sajtótörténeti tanulmányok. Bp. 1973. 317.1). Vaszary természetesen tisztában volt azzal, hogy nem hagyhatja figyelmen kívül a pápa határozott figyelmeztetését, – ugyanakkor nem akart nyílt „kultúrharcot” sem az itthoni liberális kormányzattal. Ezt a dilemmát igyekezett úgy megoldani, hogy állandó kapcsolatot tartott fenn Rampolla bíboros államtitkárral; lényegét tekintve tőle várta a hazai egyház ügyeinek, kényes problémáinak a megoldását, vagy legalábbis mindig megvárta a vatikáni véleményezést, tanácsot. Kinevezését, az ahhoz szükséges kormányzati felterjesztést, javaslatot aligha lehet véletlennek nevezni. Az egyre agresszívabb liberális kormánynak és országgyűlésnek éppen ilyen békülékeny, „kezelhető” hercegprímásra volt szüksége. (Mentségére legyen mondva, hogy beteges ember volt, és 1912-ben le is mondott érseki és primási tisztéről.)

Közben felgyorsultak az események. Az 1892. január 4-én tartott képviselőházi gyűlés után a király feloszlatta az országgyűlést és új választásokat írt ki. Az alsópapság által irányított keresztény hívek bőrukön tapasztalták, hogy a liberális kormányzat minden eszközt fel fog használni, hogy lepénzelje a kiszolgáltatott népet, és ha kell durva eszközökkel is meg fogja akadályozni a keresztény ellenzék aktív részvételét a választáson. A teljes igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy a legfelsőbb körökben sem volt mindenki kompromisszum-párti. A püspöki karnak néhány tagja nem vállalt közösséget azokkal a társaikkal, akik nem tudták vagy nem akarták észrevenni a népnek és saját papjaiknak egyre fokozódó keserűségét és lázadó hangulatát.

Bár az országgyűlést csak 1892. jan. 4-én oszlatták fel, és a választások hónap végén voltak esedékesek, többen úgy érezték, hogy elérkezett az utolsó pillanat, és szólni kell a nép

lelkiismeretéhez még időben. Oly nyíltan támadták a keresztény elveket a liberálisok, hogy megalkuvásnak tűnt volna a hallgatás. (Qui tacet consentire videtur!)

Ezt az egyházellenes légkört akarta leleplezni a papságnak az a része, mely *Schopper György rozsnyói püspök körlevelén felbuzdulva ellentámadásba lendült!*

Ide kell visszanyúlni ahhoz, hogy megértsük Prohászkanak 1892-ben írt cikkeit és egyre határozottabb kiállását a közéletben. A rozsnyói püspök körlevelének egész szövegét a Függelékben kordokumentumként közlöm, – itt most a legfontosabb részekre utalok:

1.) „A szabadság fénykorában Magyarországon sokkal *előnyösebb izraelitának lenni*, mint katolikus papnak. Mert a rabbi lelkiismeretét nem szabad erőszakolni, de a katolikus pap irányában erre minden falusi bíró és végrehajtó föl van jogosítva...”

2.) A magyarországi katolicizmus egét veszélyes felhők borítják és *szomorú események fenyegetik az egyház láthatárát*. Ennek igazolására elégséges lesz a rajtunk ejtett sérelmek egyszerű felsorolása: – „Jogainkat biztosító hazai törvényeink figyelmen kívül hagyatnak; a *katholikus egyetem*, melynek katolikus eredetét maga a kormány sem merte soha tagadni, *elkoboztatott*; az egyetemi katolikus főgimnáziumból a „gleiches Recht für alle”-féle jogi elvnel fogva a *katholikus paptanárok kizárattak*; a vallás és tanulmányi alapot a *kormány saját rendelkezésére lefoglalta*; a katolikus iskolák államosíttatnak; a katolikus autonómia és papi kongrua ügye évről-évre *elódáztatik*; minden katolikus mozgalom *elnyomatik*; a pápai rendeletek kihirdetését és a püspöki kar *közös körlevelének kibocsátását megakasztották*; a szülők Isten-adta természeti jogát egyszerűen *konfiskálták*; a katolikusok ezreinek kérvényeit *figyelemre sem méltatták*.”

3.) Magyarországot a héber *Disraeli álliberalizmusának szellemében* kormányozza a kormányfő, aki kijelentette: „*nem engedheti meg az állam, hogy az oly vagyonnal bíró korporáció, mint a katolikus egyház, független legyen*”. E liberalizmusra ráillenek Szent Ágoston szavai: „*litterae illae, quas variarum servi libidinum liberales vocant*”. (Ezek azok a szenvedélyekkel létrehozott rendelkezések, melyeket „liberálisoknak” csúfolnak.)

4.) *Megmarad-e Magyarország kereszténynek*, vagy megszűnik annak lenni? Ma a harc a hitüket védő keresztények és a *szabadkőművességgel szövetkezett szekták* között folyik... A katolikusok nem kiváltságot kérnek, hanem az alkotmány biztosította szabadsággal élnek: *a lelkiismeret szabadságát védik az elnyomatás ellen!*

5.) A küszöbön álló választásokon ne a bor, a pálinka, a júdás-fillérek szabják meg, hogy kit küldenek a parlamentbe. *A következő utasításokkal látja el a püspök a hiveket*: időben induljanak szavazni. A lelkészek világosítsák fel a hiveket lelkiismeretbeli kötelességeikre: ne csábítsák el magukat holmi cifra ígéretekkel. Nem vezeti a püspököt semmiféle személyes pártérdek, ezért csupán általános utasítást ad: a fellépő jelölttől soha se kérdezzék azt, hogy melyik párthoz csatlakozik, – helyette azt kérdezzék tőle, *vajon kész-e üldözött egyházunk érdekeit, jogait megvédeni?* A hiveknek kötelessége megtagadni a szavazatot olyan jelöltektől, akiknek pártja a keresztény, katolikus nép ellenségeként viselkedett az elmúlt időkben. Liberális jelöltet egy valódi keresztény *sohasem* választhat! Mert a liberális ember sem nem igazságos, sem nem méltányos, hanem mindenkor az opportunizmusnak hódol.

6.) De válasszanak bárkit is, mindegyiktől kérjék, hogy *nyilvánosan, becsületszavára kötelezze magát* – és ígéretét a papság előtt írásba is foglalja –, *hogy minden ügyünket mindenkor támogatni fogja*. El az egyéni érdekeiket kereső, megvesztegetésekkel választott képviselőkkel! A képviselőnek különben is szoros kötelessége, hogy választóinak és ne saját érdekeit képviselje.

* * *

Vaszaryt, aki ekkor még nem is volt beiktatva a hercegprímási székbe, kellemetlenül érintette a rozsnyói „kiáltvány”, és biztonság kedvéért megbízottja, Haudek útján a

Szentszéknek jelentette Schopper püspök pásztorlevelét. Rómában nem tetszett a keményhangú szózat, mely megelőzte a magyar kormánnyal tervezett tárgyalást. Itthon azonban óriási visszahangja támadt a bátor felszólításnak. Az elsők között voltak Prohászka Ottokár vezetésével az esztergomi teológiai tanárok, akik alig néhány nap múlva 1892. jan. 4-én a Magyar Állam hasábján közzé tették a rozsnyói püspökhöz írt levelüket (vö.: kötetünk III. fejezete).

A levél szövegezője minden bizonnyal Prohászka Ottokár spirituális volt, aki nagyon jól tudta, hogy a hierarchia legtöbb tagja, maga Vaszary prímás sem helyeselte a nyílt konfrontációt. A rozsnyói püspök azonban világosan látta, hogy az ország több milliós katolikusa számára nincs külön keresztény párt, ezért kötelességének érezte a színvallást. A katolikusok egyik szellemi vezére, Zichy Nándor is úgy nyilatkozott a Magyar Állam január 6-án kelt számában, hogy katolikus választó semmi szín alatt nem járulhat hozzá a szabadelvű párt fenntartásához s így a katolikus választópolgárok akciójának szükségképpen ellenzékinek kell lennie. Az ország kormányzásának status quója ugyanis a katolikus egyházzal szemben gyökeresen megromlott.

A Prohászka mögé felsorakozó alsópapság és a hivek megdöbbenve figyelték a fejleményeket; különösen akkor, amikor kiderült, hogy Vaszary hercegprímás a liberális kormánypart jelöltje, Timon Ákost pártfogolja. Saját egyházmegyéjének papsága viszont az Apponyi-párti Frey Ferenc mellett állt ki, aki elsőnek ígérte meg, hogy követelni fogja – megválasztása esetén – a hirhedt 12. §. egyházat sértő törvényének eltörlését.

* * *

A fentiek ismerete szükséges ahhoz, hogy beelássunk abba a közéleti légkörbe, mely Prohászka ből politikust formált. A következőkben épp ezt a több évig tartó folyamatot igyekszem elemezni.

Az 1892-es országgyűlési választások során kendőzetlen nyíltsággal folyt a liberális kormányzat szabadságtipró kampányharca. A kortesbeszédék egyértelművé tették, hogy mindenáron győzni akarnak, és nem riadtak vissza az ellenzék elnémításától.

Prohászka Ottokár már évekkal előbb tanulmányozta – egyelőre elvi síkon – a korszellemet irányító politikai áramlatokat. Nem találunk a Magyar Sionban olyan évfolyamot, melyben ne írna recenziót egy-egy külföldi író ilyen jellegű művéről, – vagy ő maga ne írna a szociális témáról. Még mielőtt a rozsnyói „kiáltvány” megjelent volna, tanulmányozta J. Scheicher *Der Clerus und die sociale Frage* című művét (vö.: Új Magyar Sion 1884. 854-857), – élénken foglalkoztatta a francia forradalom, melynek 1889-ben volt századik évfordulója (vö.: K. Freppel művének recenzióját M. S. 1889. 392-395). Legfőképp pedig XIII. Leó pápa szociális levelei, enciklikái, megnyilatkozásai foglalkoztatták, hiszen éppen ezeknek szellemében akarta nevelni kispapjait. Közvetlenül Schopper püspök körlevele előtti hónapokban fejezte be a szociális problémák megoldását sürgető pápa írásainak magyarra fordítását, melyet a Szent István Társulat jelentetett meg.

Összegezve az eddigieket, azt kell mondanunk, hogy Prohászka már Rómában folytatott tanulmányaitól kezdve élénk figyelemmel kísérte a századforduló legaktuálisabb kérdését tárgyaló társadalomtudományt; tisztában volt az egyház, a papság mérhetetlen felelősségével („nem elég a karitás, ide jog kell” vö.: PÉA II. 31.), és sokat foglalkozott a németországi Kulturkampf ellen sikeresen küzdő Josef Görres mozgalmával és politikájával; *de a rozsnyói kiáltvány megjelenéséig az aktuál politika porondjára nem lépett*. Ennek egyik oka az volt, hogy már ekkor felismerte, hogy nem politikus alkat („félénk, túlszerény...” 1886.júl. 8.), másrészt egyelőre nem volt olyan párt Magyarországon, mely a német Centrumhoz hasonlóan lehetőséget adott volna számára, hogy legalább kipróbálja, mit kell tennie, hogyan kell viselkednie pl. egy képviselőnek... Néhány év múlva majd erre is lehetősége nyílik. – Addig

elméleti síkon tisztázza magában és a rábízottakban, hogy mit követel az egyháztól a munkásosztály, az egyszerű, kismizett nép, a magyar falu parasztja. Hogy mennyire foglalkoztatták őt ezek a kérdések, mutatják Naplójegyzetei és a legkülönbözőbb oldalról megközelített tudományos cikkei a szociális kérdésekről. Ezek olvasása közben egyre inkább arra a következtetésre jut az ember, hogy csak az alkalmat várja, mikor lépjen az elméletek síkjáról a tettek mezejére. Nem tagadja, hogy forradalmárnak érzi magát, mert „fönntartás, kivonás nélkül Isten szent ügyének akarja szentelni magát... Ami erő van karodban s ahol maroknyi tér nyílik: jaj, karold át, ne engedj... Az ilyen ember nem ismer kíméletet! Nem sínyli, nem bánja, ha nincs nyugalma! *Csak az eszmét érezze kezei alatt testet ölteni*, akkor mindenütt fölhalálja magát. *Ilyenkor aztán mindig társadalmi tér nyílik meg szemeim előtt. Kell tudni s kell beszélni... mindkettőnek határozottan s elszántan életet, létet teremteni*” (1886. márc. 16.).

Vagyis a politikussá formálódásnak eme szakaszát, a folyamatnak ezt a fázisát így lehetne megfogalmazni: *már tisztán látja a „mit”, de még keresi a „hogyant”*. Szavaiból ugyanis világosan kitűnik, hogy a keresztény hitnek, az egyháznak, Isten ügyének veszélyeztetett érdeke előbb-utóbb a napi politika porondjára állítja. Schopper György rozsnyói püspök bátor kiállása fordulópontot jelentett Prohászka életében. Most már van valaki, méghozzá a hierarchiából, akihez csatlakozhat: „Mi tehát csatlakozunk Excellenciádhoz”. Ennek a kijelentő mondatnak átültetése a konkrétumba, a reális világba mostantól kezdve erkölcsi követelmény önmaga számára. Idézve saját szavait: „a társadalmi tér megnyílt szemei előtt, és kezd kezei alatt testet ölteni az eszme”.

A napi politikában 1892 januárjától vállal szerepet. A rozsnyói körlevél nem véletlenül jelent meg Újév napján, hiszen mindössze négy hét és országos választás lesz! Az egyházpolitikai törvények körüli harc miatt a magyar egyház számára létkérdés, hogy meg tudja-e szervezni ily rövid idő alatt a liberális kormányzat megbuktatásának feltételeit. A Schopper-Zichy és a kezdő Prohászka-irány képes lesz-e létrehozni és csatasorba állítani egy ütőképes ellenzékét akkor, amikor az ország első „zászlósura”, Vaszary Kolos hercegprímás nem velük, hanem ellenük politizál?

Ilyen felállásban érhető, hogy csakis veszteni lehetett. Vagyis az 1892. január 28-i választást megint az egyházat megalázó liberálisok nyerték meg. Ez annyiban jelentett fordulatot Prohászka és a magyar keresztények életében, hogy belátták, eljött annak az ideje, hogy külön katolikus pártot hozzanak létre. A Katolikus Néppárt szervezése közel két évet vett igénybe. Az alapítótagok: gróf Zichy Nándor és Molnár János komáromi apát-plébános; de munkájukat minden erejével Prohászka Ottokár is segítette! A „minden erejével” nem frázis, hanem igen lényeges momentumra utal, annak felismerésére, hogy saját sajtó nélkül képtelenség pártot szervezni, szimpatizánsokat toborozni egy olyan országban, melynek minden valamire való napilapja a keresztény elveket megvető, elferdítő, álcázottan vagy nyíltan támadó modorban van szerkesztve. Prohászka éles szeme észrevette, hogy azok a napilapok, melyek úgynevezett „keresztény sajtóorganumok-nak” vannak elkönyvelve, lényegében nem mindig „tisztá források”, vagyis legtöbbször a legfelsőbb egyházi körök, a prímás és a hierarchia szócsövei, melyekre úgysem tudna befolyást gyakorolni. *Ezért határozta el, hogy a saját elveinek és a Katolikus Néppárt eszméinek népszerűsítésére létrehozza az Esztergom névvel fémjelzett politikai hetilapot.*

Hogy miért vállalkozott Prohászka a Néppárt megalakulásában akkora munkára? Azért mert éveken keresztül csak beszéltek róla, de ténylegesen semmi sem történt. Pedig 1892 óta a protestánsok és a szabadkőművesek támogatását élvező Wekerle-kormány nyílt támadást intézett a katolikus házassági törvények ellen, és a zömében vallástalan képviselőkből álló országgyűléssel el is fogadtatta azokat. Ferenc József egy ideig megkísérelte jobb belátásra bírni a kormányt, de végül a monarchia hatalmi érdekeit elébe helyezte lelkiismerete parancsának. Attól tartott ugyanis, hogy egyedül a zsidó emancipációt és szabadelvűséget

hirdető Wekerle-kormány politikája biztosítja a K. u. K. fennmaradását. Az egymást követő liberális kormányok taktikája mindezt elhitette Ferenc Józseffel. Így pusztá illúziónak bizonyult XIII. Leó pápának és a magyarországi egyházi köröknek az a hiedelme, hogy a bécsi udvar majd levéteti a napirendről az ún. egyházpolitikai törvényjavaslatokat. Közismertté vált egyházi körökben a pápa mondata, melyet a monarchia vatikáni nagykövetének, Revertera-nak mondott Ferenc Józsefről: „Minden reményemet beléhelyezem.(...) Azt szeretném, ha abszolút uralkodó lehetne és úgy cselekedhetnék, mint szíve diktálja”.

Néhány püspök (többek között Schopper rozsnói, Steiner székesfehérvári, Hidassy Kornél szombathelyi) többször kérte Vaszary hercegprímást, hogy erélyesebben álljon ki a püspöki kar az egyház hitelveinek védelmében, és többször hívjon össze külön e kérdéssel foglalkozó püspöki konferenciát, úgy ahogy azt a pápa is szorgalmazta; sőt közös tiltakozó pásztorlevél kibocsátását is kérték. A prímás halogató, félnék, bátortalan magatartásával különben is elégedetlenkedni kezdtek már a katolikus körök, és nem értették, hogy Schlauch nagyváradi bíboros hosszú tiltakozó és a királyhoz is elküldött feliratához hasonlót miért nem közölt a hercegprímás is? A Magyar Állam ugyanis Schlauch bíboros tiltakozását 1893. nov. 14-én délután megjelenő számában külön mellékletként közölte.

Prohászka Ottokár természetesen minderről tudott, úgy mint az ország minden papja és hívő kereszténye. Keményen bíralták a prímást, hogy március másodika óta nem hívta össze a püspökkari konferenciát. Végül nov. 30-án sorra került a tanácskozás, és a prímás csak ekkor hozta püspöktársai tudomására a Vatikánnak még a szeptemberi enciklikával egyidejűleg küldött utasítását.

Eszerint a püspöki kar az egyházpolitikai törvényjavaslatokkal kapcsolatban adjon ki közös pásztorlevelet, melyben mutasson rá a fenyegető veszélyre, – és hasson oda, hogy jöjjenek létre *katolikus körök és hírlapok*, hogy a képviselő választások alkalmával hitükhöz ragaszkodó férfiak kerüljenek a parlamentbe.

A közös pásztorlevelet csak 1894. jan. 6-án, Vízkeresztkor hirdették ki a templomokban, holott a kormány egy hónappal előbb, 1893. dec. 2-án a még tervbe vett utolsó két egyházpolitikai törvényjavaslatot is benyújtotta az országgyűlésen: a házasságit és a gyermekek vallásáról szóló javaslatot. Magyarán: *a püspöki kar elkésett!*

Egyesek még abban reménykedtek, hogy a főrendiház majd leszavazza az országgyűlés alsóházának katolikus ellenes törvényeit; de ebben is csalatkozniuk kellett. A király ugyanis a fent említett okok miatt nem tudott, nem akart a túlsúlyban lévő liberális kormányzattal és parlamenti többséggel szembehelyezkedni, és oly főrendiházi tagokat nevezett ki, akiről tudta, hogy szabadelvűek. A dualizmus megszilárdításának óhaja és a politikai érdek elnyomta a király személyes meggyőződését: az *uralkodó* 1894. december 9-én *aláírásával szentesíti a polgári házasságról szóló törvényt!*

* * *

És mit tett ezekben az egyházat alapjaiban megtámadott években Prohászka Ottokár?

Mindenekelőtt igyekezett mindent az Isten szemével nézni: mindent a „helyére” tett egyéni adorációiban és a kispapjainak adott ún. punktáiban. Ennek számtalan bizonyítéka van, amint ezt figyelemmel kísérhetjük a Naplójegyzetek első és második kötetének ezekre az évekre vonatkozó írásaiban. Hú maradt önmagához! Azt vallotta, hogy előbb önmagunkat kell szentté tenni, – *külső intézkedésekkel nem lehet országot, hiveket Krisztus követőivé tenni!* Szent papságra van szükség: a nép követi a példás életet élő papját. Ennek jegyében hajtott végre Esztergomban a szeminárium és a teológia-tanítás reformját. (Vagyis épp a másik pólusról közelítette meg a kérdést! Míg a hierarchia diplomáciai kompromisszumokban, konferenciák és pásztorlevelek kibocsátásában kereste a megoldást, addig Prohászka a lelki megújulásban: az Isten- és egyházélmény elmélyítésében, az életszentségben!).

„Csak amennyit égek, annyit égetek... Tenni mindent Isten nagyobb dicsőségére... Ajánlani főnek-fának a lelkigyakorlatokat!... És más papokat rávezetni a jóra” (1891. aug. 7.). – „Aki hatni akar, annak *eszményi irányban* kell a dolgokhoz látni” (aug. 9.). – A legfőbb és a legelső kérdés nem a politika, hanem ez a kérdés: *Quid hoc ad aeternitatem... és ut salvem animam*”... – Teljesen tisztán látja, hogy mi van és mi készül kint az életben, a közéletben és a politika boszorkánykonyhájában. Elsőként mégsem ezzel kell foglalkoznia és nem erre kell felkészítenie az új papi generációt, hanem a belső, kegyelmi élet kifejlesztésére. Meg kell értetnie a rábízottakkal, hogy minden elmúlik: „a világi és egyházi pályák, tevékenység, tervezetés, működés, Pázmány tolla... a Collegium Germanicum, a Jézustársasága... de ez mind semmi, ez mind vaktöltény... a tiara, mitra, biretum, – a csákó, a tiszti sapka, a generális kalpag, – a paraszt zsíros kalapja, vagy a főnemes bogláros kucsmája – mind elmúlik! (aug. 7.).

Szintézisben látja és látatja az eseményeket: minden, még a francia forradalom, még a szociáldemokrácia is végső fokon kénytelen az Isten ügyét szolgálni. „*De a rossz szellem és nem a jó lépteti érvényre az evangéliumot!*” (1891. nov. 12. Naplójegyzetek II. kötet!) „Az erény más utakon győz, nem az erőszakéin”, ezt a végső következtetést vonja le Keresztelő Szent János lefejeztetésének ünnepén (1891. nov. 28.).

Az elvek tisztázása mellett azonban egyre jobban látja, hogy az eszméket nekünk, embereknek kell átültetni az életbe. A rozsnyói püspök megrázó körlevelére adott válasza után néhány hónappal nyári, szokásos lelkigyakorlatát ezekkel a szavakkal kezdi: „Lüktet bennem, dübörög a gőz... tele vagyok tettvágygal, tele lelkesüléssel. Kivált pedig tenni akarnék; hatni magamon kívül. Látom az óriási szükségét s okvetlenül azt kérdelem önmagam felől „*hic autem quid?*” (1892. aug. 12.). A kérdés azonban nem olyan egyszerű, – ugyanis ismeri annyira önmagát, hogy felmérje az eléje tornyosuló feladat nagyságát, összetettségét és a maga alkalmasságát. Szent Klára napján megvilágosodik sok minden a lelkigyakorlat csendjében: „Ma tehát – *in die clara* –...” ezeket írja: „Mondják, nem való nekem; én is úgy vettem többször észre, hogy nekem inkább cella való, de az agitáció nem. *De nem is agitálni akarok én, hanem dolgozni a nép szellemi és anyagi javán, s azt agitáció nélkül is lehet*”. – Addig is, míg kijelöli számára az Úr a konkrét feladatot, egyet már most is elvár tőle: minél többet áldozni, áldozatot hozni! „Tehát ne felejtse el: minél többet áldozni! *Van áldozatod Esztergomban? emberekkel... körülményekkel... sikertelenségekkel... avval a kopár nagy Ázsiával szemben, melyben élsz?*”

Ez a lelkigyakorlat más, mint a többi! Konkrét feladatokat tűz maga elé, melyek közéleti, politikai jellegük miatt a mindennapi életre vonatkoznak. Felméri, hogy Krisztus már nem úr a világban, „elfordul tőle és más gondolatok uralma alatt áll... a világ üres és hideg; mi lesz vele? Föl kell azt rázni *s praktikus kereszténységet kezdeni*, kimutatván, hogy erkölcs nincs: vegye tehát Krisztustól... Gondolom, hogy másképp lehetetlen meghódítani a világot”. Szerinte legnagyobb tekintélyük a jezsuitáknak van és „nincs az a püspök, aki a jezsuitával felvehetné a kesztyűt, de ők elzárkóztak... *Én tehát keresem a kereszténységnek jelenleg elfogadható s elfogadásra számítható kurzusát. Molnár apáttal beszélnek, hogy mit kellene tenni; hogyan lehetne az embereket angazszírozni, minő táncot járnának*” (1892. aug. 14.).

Prohászka ekkor 34 éves! És miután önmagát, *belső világát* teljesen átadta Istennek, felajánlotta szolgálatát a *külső világ* megszenteléséért. S mivel ma a gazdasági élet, a munkásság sanyarú sorsa a legkézzelfoghatóbb téma, „*úgy látszik, hogy a kereszténységnek ez oldalról kellene főrnia... ha ezt a keresztény elvek által emelhetnénk, ha az emberek látnák, hogy ez segít, hogy ez jóbarát, kezet fognának vele. Úgy látszik, hogy egy keresztény szociális programnak és lapnak volna legnagyobb kilátása sikerre*” (aug. 14.).

A kalocsai lelkigyakorlat harmadik napján már azt is látja, hogy ez a fajta apostoli feladat egészen új kihívást jelent a papság számára, – hiszen a közéleti szereplés, újságírás, a világi életben való állandó forgolódás, az emberek gondozása, ügyeikkel való bajlódás „farkasszemet néz a szív menyasszonyi elvonultságával”! Mégis azt mondom – írja aug. 14-én este – hogy a benső összeszedettség keretében nekünk ezt a külső munkásságot el kell végeznünk! Ehhez

valóban életszentségre és mélyes alázatra van szükség. „*Aki az Úr alázatát magán ki nem fejezi, az nem fog sokat lendíteni mások üdvén*”. – Ehhez a feladathoz minden természetfeletti erőt igénybe kell venniök a papoknak, – ő maga is ezt teszi: „Imádkozzam buzgón, mély bensőséggel s lelkesen; vonjam bele gondolataimba a germanisokat első sorban is a (római) Szent Imre egyület... buzgó világiak megragadása által”. Természetesen *a legerősebb támaszt és segítséget a Szent Szűztől remél*, akinek kedvébe akar járni: „Istenem, van-e gyönyörködtetőbb indító ok a föld hátán, – *s volt-e valahol valamikor lovag, aki ily hölgynek kegyelméért tört lándzsát? Nem volt; hát leszek én!*” (aug. 15.).

Ha a kalocsai lelkigyakorlat mérlegét megvonjuk, azt vesszük észre, hogy a belső csendet követelő, a cella magányát, a „szív menyasszonyi elvonultságát” igénylő magatartás és az egyházat külső munkával, közéleti-politikai szerepvállalással segítő szándék közötti választás az utóbbi javára billenti el a mérleg serpenyőjét: „*nem akarok maradni abban a csendben, ó az megölne; az embereken akarok segíteni, a csendben csak szívemet kívánom fölemelni az Úr Jézus Szent Szívéhez!*”... De mindjárt hozzáfűzi, hogy elhatározásában az volt egyetlen reménye és biztos tudata, hogy szívének legbensőbb, legcsodálatosabb labirintjába Jézus beelát: „*csak Te ismered ki magad benne*”. Tudja, hogy döntése helyes és igaz: „*Édes Jézusom, tudom, hogy értesz engem; ó nem érzelműség, hanem tiszta, tette pattanó vágy beszél belőlem*” (1892. aug. 16.).

II. rész

Az 1892-es kalocsai lelkigyakorlat elemzéséből már kitűnt, hogy Prohászka feltűnően sokat foglalkoztatja a szeminárium falain („celláján” saját kifejezése) kívül zajló élet. Nem véletlenül mutattuk be a liberális kormányzat törvényjavaslatait és azok megszavaztatásának manipulációit a parlamentben, a felsőházban és végső fokon „az apostoli királynál”. Itt valóban az egyház legbensőbb életébe való beavatkozásról van szó, melyre válaszolni kell minden hívő kereszténynek a pápától kezdve a vatikáni államtitkárságon, a magyar püspöki karon át az utolsó falu plébánosáig. Eleve elképzelhetetlen, hogy ilyen „szituációban”, mely az egyház szabadságát még a szentségek kiszolgáltatásában is korlátozni, sőt szankciókkal büntetni akarja, ne szólalna meg Prohászka Ottokár is.

Természetesen ezt is, mint minden mást, jellegzetesen „prohászka” stílusban teszi. Érdemes átnézni a kalocsai lelkigyakorlatot követő hónapok, évek szellemi horizontját, vagyis azokat az értekezéseket és recenziókat, melyek a Magyar Sionban 1893-tól kezdve foglalkoztatják. Az egyházpolitikai törvények parlamenti csatározásaiba közvetlenül, vagyis magába a politikába – in actu – egyelőre nem szól bele. Szellemi habitusát ismerve, őt most egyelőre nem a reálpolitika izgatja, hanem annak akar utánajárni, ami ezt a külföldi és hazai botrányt a parlamentbe lehetővé tette. Vagyis azokat a szellemi áramlatokat, azokat a filozófiai, társadalmi, sőt etnikai gyökereket kutatja, melyeknek „gyümölcse”, eredménye mindaz ami elérte a magyar parlamentet is. Éles szemével azonnal észrevette, hogy mindez Nyugaton, legutóbb Poroszországban, a bismarcki Kulturkampfban már kegyetlenül megtépázta a katolikus egyházat.

A történészek utólag dokumentumokkal igazolták, hogy a korabeli szenvedő alanyok pontosan és jól diagnosztizáltak, amikor egy titkos „triumvirátus” politikai érdekszövetségének tudták be az egyházat súlytó ún. magyarországi kultúrharc jól megszervezett akcióját. A hazai sajtó, élén a Magyar Állammal kendőzetlenül megírja, hogy a házassági, majd az elkeresztelési törvények kiharcolásában a liberális kormányzat és parlament legfőbb szövetsége a protestáns, különösen a református felekezet vezetősége volt, a polgári házasság és a zsidó emancipációs törvények esetében pedig a tömegfelvonulásokat és sajtóhadjáratokat rendező zsidóság ún. neológ ága volt a hangadó. Az ortodox zsidóság a rabbik vezetését elfogadva hűségesen megtartotta az ünnepeket és szertartásokat. Ezzel szemben a neológ zsidóság szabadabban

kezelte a szabályokat és az erkölcsi előírásokat is negligálta. Erre a háttérben megszervezett, de országos viszonylatban feltűnő kisebbséget képviselő „háromlábú” bázisra épített a keresztény szellemet, krisztusi lelkiületet megsemmisíteni akaró szabadkőműves liberalizmus. Lényegét tekintve mindaz, ami történt, az a zömében hívő keresztény hazai lakosság feje fölött, annak beleegyezése nélkül zajlott le a mindig késlekedő, kompromisszumot kereső püspöki kar asszisztenciája mellett! Éppen ezért tűzte célul maga elé Prohászka Ottokár spirituális és egy új papi és értelmiségi generáció létrehozója, hogy mindenekelőtt a problémák gyökerét, szellemtörténeti hátterét vázolja fel rábízott hallgatói és egyre növekvő olvasói számára. Valóban minden idejét és tudását arra fordítja, hogy teljesen tisztán lássa a politikai történések tudományos vagy áltudományos hátterét. Igyekszik tárgyilagos lenni, ezért sohasem „másodkézből”, hanem eredeti szövegek alapján szerzi információit a francia, német, olasz szerzők műveiből. Észrevehető az is, hogy nem ő keresi a konfrontációt, legfeljebb „visszavág” a provokációkra – „de annak a büszke áramlat föl-fölborzadó taréjainak mindig odavágunk” (1886. júl. 9.) – és ezzel igyekszik mindent a helyére tenni, vagyis a krisztusi elvek alapján korrigálni. A kalocsai lelkigyakorlat elemzésénél már láttuk, hogy a felmerült problémák legmélyebb gyökere és egyben orvoslása szociális jellegű, ezért találunk egyre több tanulmányt, ismertetést a „szocialista teória hadi állásáról” (Magyar Sion 1896, 721-747), vagy megoldás kereséseként a „Keresztény szocialista akcióról” (M. S. 1894, 481-499). – De tisztán akarja látni és láttatni a hierarchia égbekiáltó „gyengeségeit” is: „Samassa érsek beszédének filozófiája” (Uo.: 733-746).

Hogy Prohászka mennyire tisztán látott és mennyire a közélet ütőerén tartotta igen „érzékeny” s a pulzus zavarait azonnal észrevevő ujjait, mutatja, hogy a polgári házasság és a zsidó emancipáció parlamenti vitáiban azonnal a dolgok mélyére mutat rá: itt nem faji vagy vallási kérdéstről van szó, hanem erkölcsről: „Zsidóreceptió a morális szempontjából” (M. S. 1893, 414-429).

* * *

Az elvi kérdések tisztázásával párhuzamosan egyre behatóbban foglalkozott a keresztény elvekért síkraszálló Néppárt megalakításának ügyével. Az említett kalocsai lelkigyakorlat közben már körvonalait is látni vélte ennek nélkülözhetetlen szerepét, – sőt már azt a „partnert” is megnevezte, akivel együtt tudna dolgozni: „*Molnár apáttal beszélnek, hogy mit kellene tenni*” (1892. aug. 14.). Később azonban kiderült, hogy a terv annyi akadályba ütközött, hogy hosszú hónapok teltek el, mire megvalósulhatott. A napilapok közül ismét a Magyar Állam ad megbízható tájékoztatót az évekig elhúzódó pártalapítás hátteréről. Már 1891. febr. 8-án írja: „ebben az akcióban kétségkívül erősen akadályoz bennünket az úri osztály, mely nem tud lelkesedni az egyház érdekeiért”. Ezt világosan látják a liberálisok: „*A művelt osztály közömbösségében bízik a liberális sajtó, és az intelligencia támogatására alaposan számít, s erősen hiszi, hogy ez osztály tagjai képesek lesznek a népet a katolikus párt jelöltjeitől eltántorítani, s azért fennen hirdeti, hogy hazánkban a felekezeti párt létesülése lehetetlen*”.

Prohászka azonban jól tudta, hogy XIII. Leó pápa mit írt a magyar püspököknek az 1893. szept. 2-án kelt Constanti Hungarorum kezdetű apostoli iratában, hiszen saját folyóirata, a Magyar Sion, Kereszty Viktor fordításában közölte is: „A szentatya körlevele a magyar főpásztorokhoz” (1893, 643-651). Ebben egyértelműen kifejezi a pápa, hogy minden eszközt ragadjanak meg a püspökök, papok az ország keresztény, katolikus múltjának, törvényeinek, szokásainak megőrzéséért; évenként katolikus nagygyűléseket tartsanak! Itt az ideje valami nagyobbat kezdeni a sajtó terén is. „Írásokkal szemben írásokat állítsatok... A parlamentbe kipróbált erényű, vallásos férfiakat választassatok be”... A szemináriumok életének megreformálását és az ifjúság vallásos szellemben történő nevelését követelte a magyarországi

hierarchiától és a papságtól. – Prohászka számára mindez újabb bátorítást jelentett, – hiszen amit tett, nem volt más, mint a pápa szándékának megvalósítása.

A kormány radikalizmusára az volt a válasz, hogy országszerte szerveződni kezdtek a katolikus körök, falvakban a gazdasági körök, melyeknek az volt a feladatuk, hogy előkészítsék a hiveket, a szimpatizánsokat egy német Centrumpárthoz hasonló mozgalom létrehozására. Pénz és újság nélkül mindez még illúzió, de az ország mégis felfigyelt a Magyar Állam 1893. aug. 6-i cikkére, mely elengedhetetlennek mondja a katolikusok politikai párttá tömörülését. Addig is minden pap lelkesítse a földműves, az iparos fiatalságot, hozzanak létre legényegyleteket. – Ezek azok az évek, amikor Prohászka ennek szellemében működik Esztergomban! Nemcsak a szeminárium életét reformálja meg, hanem járja a város szegénynegyedeit, új életet önt az egyesületekbe, asszonyokat, legényeket lelkesít. – Ilyenkor hazatérve előveszi jegyzeteit és ezeket írja: „Van bennem lázas, izgalmas tettvágy; modern idők gyermeke vagyok én is... A hatalmas kereszténységet felkelteni a világban, – ez a világ üdve! Isten segíts!” (1895. aug. 8.). „Mit tettem eddig a nyilvánosságban? Egyáltalában semmit! S mégis folyton ez feszít, ez hív. Ha ez nem volna, egészen megnyugodnám bármely cellácskában ...Különösen a szegény embereken esik meg a szívem... Aki szenved, az érti... A kín, az edz! ...Azért ismét fel az elvvel: ego memet in ardua fixi” /én a keményet, a nehezit céloztam meg!/ (1895. aug. 4.)

* * *

„Lázíts!” Igen, szó szerint ezt írta 1895. jan. 11-én naplójába. Mintha nem ugyanaz a Prohászka Ottokár lenne, aki annak idején épp azt vetette önmaga szemére, hogy nagyon bátortalan. Az előbb említett „lázíts” felkiáltás szöveg-összefüggéséhez hozzátartozik egy érdekes epizód: Prohászka bement a kollégiumba és a befásított udvarban megdöbbenve lát valakit (P. B. szerepel a Soliloquiában), aki egy gallyon állt és fűrészelte a száraz ágakat. Megkérdezte az illetőt: „Mit csinál?” – „Hát csak faricskálók”, válaszolta egykedvűen. – ez a jelenet annyira felbőszíthette az aktivitás lázától épp ezekben a hetekben túlfűtött spirituálist, hogy szükségét érezte a következő reflexió leírására: – „Ez az ember oly benyomást tett rám, mintha nem volna hivatása komoly dolgokra, hanem el kell pizmogni az életet. E képpel többször foglalkoztam...”

Ez a „faricskálással” csúfolt passzivitás épp az ellenkezőjét váltotta ki Prohászkaéból, és az imént leírtak után következik a valóban megrázó és fordulatot jelentő néhány sor: „Meggzáll az erély s a működés vágya: *Menj ki a világba és lázíts; áldozd fel magad és mozgasd az embereket. Bejárhatnád a vidékeket s tarthatnál beszédeket az evangélium megújításáról, a szellem fölelevenedéséről...*” Azután hirtelen – mintha saját maga is megijedne a „lázíts” kifejezéstől!? – arról elmélkedik, hogy az ő feladata inkább a lelki élet ébresztése, – „ez a fő, minden egyéb játék!” Ennek ellenére nem tud szabadulni a „faricskáló” passzivitás víziójától, és így fejezi be a jan. 11-i naplójegyzetet: „Úgy látszik nekem, hogy annak a P. B.-nek a fán még sincs nagyon igaza. Csak napról-napra mindent híven és pontosan megtenni!”

Annyit mindenképpen jó megjegyeznünk, hogy épp ezekben a hónapokban keresik fel egyre többen, hogy aktívan vegyen részt a közéletben. Az is tény, hogy eddig még elvéve is alig talált az ember olyan szívszaggató leírásokat a naplóban, mint amelyeket most jegyez fel. Feltárul előtte az élet a maga kendőzetlen valóságában: – egy asszony kisfiával együtt le akart ugrani kétségbeesésében a bécsi Rathaus tetejéről, – a szobi gazdasszony kiült a fajkürti erdőbe télen éjjel gyermekével, hogy megegyék a farkasok... – És ugyanezen a napon jegyzi fel konklúzióként: „nagyyszerű fölvilágosításokat nyertem Z. s más gazemberek garázdálkodásáról. A felsőbbek még nagyobb és alávalóbb gazemberek, *mocsárban áll a társadalom...*” (1895. jan. 14.).

De vajon miben látta a megoldást Prohászka? Volt-e reális koncepciója a „mocsárban álló társadalom” megmentésére? – A kérdésre pontos választ tudunk adni, hiszen éveken keresztül érlelődött benne, hogy mit is kell tenniük a népért felelős vezetőknek, elsősorban a papságnak, élen a hierarchiával.

A Prohászkaival foglalkozó szakirodalom is csupán futólagosan említi meg a Magyar Sion 1893-ban megjelent tanulmányát: *A katolikusok teendői Magyarországon* címmel (VII. füzet 481-492.1). A hazai közélettel foglalkozó cikkei közül ez az első, melyben összefoglalja, mit tart a legsürgősebb és legfontosabb feladatnak. – Az alább közölt szöveg minden mondata Prohászkaétól származik, de természetesen csak a lényegét foglalom össze: Az egyes ember tehetetlen s csak a vállvetett törekvést koronázhatja siker. Aki tehát a keresztény eszméknek érvényét fönntartani akarja, annak minden mozgalmat az *egyesületi térre* kell átvinni. A gondolatokat a tömegek közé kell vetni, hogy ott dőljön el sorsuk, vajon az élet vagy a halál fiai-e? Azért tehát *egyesülni, szervezkedni*. – Összes érdekeinket keresztény alapon akarjuk fönntartani. Összes érdekeinket mondom, nemcsak a vallási és erkölcsi, hanem az anyagi érdekeinkről szólok. Egyesületek, társulatok, országos autonómia, *keresztény országos pártok*, – ezek megalakítása a mi létkérdésünk!

Ki az úr? A munka-e vagy a tőke, – az ember vagy az anyag, más szóval: vajon az alap keresztény-e vagy pogány? – Mindenütt belejátszik ez a kérdés: pogányság vagy kereszténység. – Ha a kínálat óriási és a kereslet parányi, honnan van ez máshonnan, mint hogy egy pogány törvénykezés a szabadság örve alatt letörte a gátakat, és egy keresztény szellemű ipar és munka-törvénykezés helyett odavetette a népet a piócák garázdálkodásának. – Mindenütt keresztény szellemű egyleteket, társulatokat, *s főleg keresztény országos pártot kell alapítanunk*. – Azért mozgunk és mozgatunk, azért kívánjuk szervezni a keresztény iparosokat önálló egyletekké, hogy így befolyást nyerhessünk az ipartörvényhozásra. Nemcsak a vallásnak szól a mi védekezésünk. *A kereszténység nem áhitatgyakorlat, hanem az életet, az embert fölkaroló világnézet!*

A szocialisták sokkal okosabbak és logikusabbak, mint a liberálisok. Ők választanak a pogányság és a kereszténység között: a kereszténységet nem akarják. Ezzel szemben a liberálisok paktálnak, ahol és ahogy lehet alkudoznak. – A szocialisták következetességével mi a kereszténységet akarjuk, de mindennek védelmére csak egyesületi téren tehetünk valamit: más eszköz nincs! Nekünk magunknak kell tenni s ne várjunk senkitől semmit. Ne várjunk az államtól tétlenül semmit. Az állam csak gépezet, a társadalom az szervezet. Az államba életet csak a társadalom önthet. „Az a legjobb kormány, mely ellesi a társadalomtól, hogy mi kell neki” (Bukle). Világos, hogy az állam és a kormány nem a társadalom. Mi ebben a békés átalakulást kívánjuk, vagyis hogy a félrevezetett társadalmi rétegek szervezkedési jogukkal éljenek és tömegük s jogaik súlyával lenyomják a polcra a hetvenkedő zsidó liberalizmust.

Ami külön a katolikus egyház érdekeit illeti, ma már szinte kézzelfogható, hogy *egy országos katolikus autonómiát kell létre hívni*, mely megóvjá az egyházat a szolgaságtól. Míg eddig ugyanis az állam benső szövetségben állt az egyházzal, addig ma az állam felekezetlen lett, mely a katolikus egyházzal szemben áll, s az államhatalom kezelői kálvinista, lutheránus, unitárius, zsidó miniszterek. A régi állapotok eltűntek, de csak félig. Eltűntek az egyik félen, de a másikon nem. Az államnak ugyanis megmaradt a régi joga, és ilyen alapon úgy avatkozik be az egyház ügyeibe, mint régen tette, amikor még keresztény volt. Magában véve nevetséges, hogy egy felekezetlennek mondott állam mégis folyton „felekezeti” legyen a jogok gyakorlásában. *A modern állam elvből vallástalan!* Törvényeiben nem ismer el semminemű kötelezettséget az Isten iránt. Ezért mondja a pápa (XIII. Leó), hogy a felekezetlen állam vagy azt teszi, hogy az egyházat teljesen száműzi, vagy bilincsekbe nyűgözi. Így az egyház a politika, az állam szolgálóleányává kényszerül, ezáltal természetesen ereje bénul. *Ez az egyik bilincs rajta: a politikai szolgaság. – A másik bilincs: az az erkölcsi pangás, mely a magyar társadalmat szó szerint posványítja.* Ez utóbbinak oka abban rejlik, hogy az egyház már nem

szellemi hatalom. Ezt Polónyi így fogalmazta meg a budapesti városi közgyűlésen: „Ha a katolikus vallás és a haza érdekei ellentétbe jutnának, ők mindig a haza érdekei mellé sorakoznának”, – s lőn óriási tapsvihár. Ezért van az, hogy a felekezeten állam minden keresztény mozgalmat, a püspökök elszánt föllépését már csírájában, magukban az intéző körökben elnyom, minden buzgalmat elsimít és vajaskenyeret nyújt a síró gyermeknek, akitől elveszi gyöngyeit. Így csak tönkre mehet az az egyház, mely a szellemi törekvéseket, a lelket írta zászlajára, s íme most uszályhordozójává válik a kormánynak.

Azon pedig ezek után ne csodálkozzunk, hogy a katolikus alapítványokat a felekezeten állam kezeli és fizet velük embereket, akik nyíltan az egyház ellen támadnak. Ha a lelkünket odaadjuk, azon ne szörnyűködünk, hogy *a zsebünkbe is nyúlnak oly kezek, melyek tudnak simogatni, különben pedig lopni és erőszakoskodni szoktak!*

Ezért kell eszméinket mindenütt hirdetni, és olyan férfiakat hadba állítani, akik nemcsak neki mennek a falnak, de át is törik azt. Egy szövetségesünk biztos nem hagy el, – neve: elszegényedés, elerkölcstelenedés, tönk, ...azután nekünk virrad!

* * *

Ezzel a tanulmányával azért kell a kutatásnak részletesen foglalkozni, mert Prohászka ilyen politikai elemzéssel és ilyen programtervezettel eddig nem állt elő. Ne feledjük, hogy az imént megfogalmazott diagnózis és vészkiáltás néhány hónappal a kalocsai lelkigyakorlat után fogalmazódott meg Prohászka lelkében. Ezekben a hetekben sebészorvosként felnyitja a magyar társadalom gennyes gócait, és megdöbentő éleslátással „operál”: megtalálja a bajok gyökérokat és bemutatja ország-világ előtt, elsősorban az egyháziaknak, hogy ütött az utolsó óra! Ha nem akarjuk, hogy elrásokodjék az egyház teste és vele együtt a lelke, akkor össze kell fognunk, szervezkednünk kell, mert ezt az életünkre törő, halálos kórt másként legyőzni nem tudjuk.

Egy másik téma elemzésével is behatóan kell foglalkoznunk, mert egyrészt ezzel adós a Prohászka-kutatás, másrészt nélkülözhetetlen kordokumentumnak számít. Címe: Az új szekta, Magyar Sion 1893. 335-362. Közel 30 oldalon boncolgatja a politikai, társadalmi áramlatok másik nagy jelenségét: a szocializmust. – Látni fogjuk, hogy ezzel kapcsolatban is némi korrigálásra szorul az az állítás, hogy Prohászka ezzel a kérdéssel is csak néhány év elmúltával kezdett behatóan foglalkozni.³³ – A hosszú tanulmány lényegét és egyes megdöbentő megállapítását, jövőbe látását az alábbi összefoglalás Prohászka saját kifejezéseivel rögzíti:

A liberális sajtó szándékosan minden olyan irányzatot „szocialistának” deklarál, mely a liberális jogfosztó és zsaroló gazdasági rendszer ellen fölemeli szavát. Ezzel zűrzavart okoz és árt az igazságos, jogos ügynek. Ismernünk kell tehát a szocialista mozgalmakat, kiváltképpen tudnunk kell, hogy *milyen szellem élteti a szociáldemokráciát*. Élesen el kell választanunk egymástól a kettőt, vagyis a szociáldemokráciát a szocializmustól, mert a kettő nem egy!

A szocializmus lényegét tekintve ősi, emberi igényt elégít ki: szociális, societas szó mint fogalom közismert és együttműködést, társas jogokat, feladatokat követel. Elszórt erőket társaságokba szorítani! A középkor céhei is ebbe a körbe tartoznak. – A legújabb idők új tartalmat kölcsönöznek e fogalomnak. Van állami szocializmus, melynek végkifejlődése az lenne, hogy a munkás szövetkezés állammá növekednék. – A testületi, korporatív szocializmus fő feladata, hogy az azonos foglalkozásúakat szövetkezetekbe tömörítse és egymást segítse. De van egy harmadik is: a kollektív szocializmus, mely tagadja a magánbirtokot; közös birtoklást

³³ Már Rómában írt tanulmányt a szociális kérdéstről: „A társadalmi válság” 1880. vö.: kötetünk II. fejezet 118-124. l.

kíván a tőkének, a földnek, minden munkaeszköznek és a jövedelemnek érdem szerint való elosztását. Ennek híveit szociáldemokratáknak nevezik.

Az egyháznak világosan kell látnia, hogy mi zajlik körülötte a világban. Különben is hivatása, hogy segítse híveit az élet ezernyi bajában, és utat mutasson számukra az égi és földi boldogulás elérésére. Az utóbbival azért is kell foglalkoznia, mert íme mások már rendelkeznek új eszmékkel, új tervekkel. Épp a szociáldemokrácia a legveszélyesebb ezen a téren, mert olyan útra akarja vinni a rászorulókat millióit, mely út homlokegyenest Isten ellenére van. Követői ugyanis tagadják mindazt, amit eddig életről, emberről vallottunk. A szociáldemokraták nyíltan megvallják, hogy fődogmájuk az atheizmus! és nem tűrik meg a tízparancsolat és az egyház tanításán nyugvó világnézetet (340.1.).

Ezután felsorolás és számos idézet következik: Marx Károlytól, Bebeltől, aki a német országgyűlés 1878-i felszólalásában nyíltan kijelentette: „*tudományos meggyőződésünk alapján fogadtuk el az istentagadó nézeteket, s kötelezve érezzük magunkat, hogy azokat a tömegek közé átültessük* (340.1.). A Socialdemokrat című napilap 1884. júl. 17-i számából egy idézet: „Idealista Urak, ne fáradozzatok, mert a szocializmus atheista és materialista volt és marad.”

Prohászka a kortárs Hertling alapján azt a végkövetkeztetést vonja le, hogy „a szociáldemokrata párt programja tudatosan a fennálló társadalmi rend ellen irányul és nem kegyelmez a legszentebbnek sem” (342.1.).

A francia forradalom a harmadik rend érdekében hirdette meg új eszméit; akkor is nemcsak a szegénység, éhség, társadalmi igazságtalanság volt a fő ok, hanem az új eszmék alapjára építendő társadalom. Most sem közgazdasági válság a fő kérdés, bár a szociáldemokrácia a „negyedik rend”, a nyomorgó munkásosztály ügyvédjeként csapott fel. Mindkét esetben – vagyis 1789-ben és most 1893-ban – a keresztény elveken nyugvó társadalmi rend felforgatása és megszüntetése a cél.

Mivel csak az egyház képes az emberi társadalmat ismét kereszténnyé tenni, ezért az egyháznak igen nagy szociális feladata van. „*Csináljunk az intézőkből épp úgy, mint a munkásokból teoretikus és praktikus keresztényeket*. Minden ettől elütő vagy éppen evvel ellenkező törekvés nem érinti a dolog magvát, hanem vagy a felületen marad vagy még hozzá ront” (347.1.). Figyelmeztetésnek kell vennünk a külföldi, különösen a németországi statisztikai adatokat: akár eltiltják a hatóságok, akár engedélyezik a szociáldemokrata párt működését, világszerte egyre nagyobb tömegeket vonz zászlaja alá. Ahol a vallástalanság a nyomorral párosul, ott a szocializmus győzelmet arat! – Ezután két oldalon keresztül olvashatunk magyarországi, különösen budapesti statisztikai adatokat az elképesztő nyomorról. Az 1870-i népszámlálás 15.664 egyént talált pincékben, Pesten 13.000 oly személy van, ki tíz vagy még több egyénnel lakik egy szobában...

„Tagadhatatlan, hatalmas özönné nővi ki magát a negyedik rend mozgalma. Mély, kiapadhatatlan források vannak az emancipált ember s az istentelen társadalom életében és elveiben. *Hódításai bizonyára éppoly sikeresek lesznek, mint a harmadik rendéi, csakhogy véresebbek*” (357.1.).

Marx nem áll nemzeti alapon, – szerinte a nemzet, a nép rossz irányba terelt fejlődésnek fogalmai –, a szocialista világ nem fog népeket, nemzeteket ismerni, csak egyetlen nagy emberközösséget, melyet a proletárok egyesülésével fog létrehozni. Ezzel kapcsolatban idézi Prohászka Christoph Moreau mondatát a *Du probleme de la misere* című könyvből: „On appelle ces citoyens proletaires, parcequ'ils n'étaient propres à rien qu'à faire des enfants, proles.” Vagyis Marx azért használja a proletár kifejezést, mert az a proles = a gyermek fogalmát juttatja eszünkbe, olyan embertípusét, mely csekély díjért mindenre kész, – „proles, gyermek, ennek gondatlan nevelését mibe sem veszi” (359.1.).

Cikkét a kétféle „katolicitás” létéről és ellentétéről szóló gondolattal fejezi be. A szocialisták ugyanis nemzetközi egyesülésre, „egyetemességre = katolicitásra” törekszenek:

március 18-a, a párisi kommune évfordulója volt az új szekta első, általános ünnepe” (361.1.). A szocializmus katolicitása azonban nem alkot, nem épít, hanem a bomlás, a fölfordulás csírát hordozza magában... A gondolattársítást az olvasóra bízta: van ugyanis egy másik, egy krisztusi egyetemesség, a kereszténység katolicitása.

* * *

Ezeknek a tanulmányoknak ismerete, elemzése azért fontos és nélkülözhetetlen, mert ebből tudjuk nyomon követni, hogy az említett kalocsai lelkigyakorlat (1892 augusztusa) valóban fordulópontra Prohászka életében. Hiszen az említett tanulmányok mindegyike épp azokkal a problémákkal foglalkozik, melyeket majd képviselő-jelöltként faluról falura járva az egyszerű nép nyelvére kell lefordítania: a szociáldemokraták „új szektájával”, az amorális kizsákmányolással szemben egyetlen megoldás: tömörülni, új keresztény pártot alapítani! Ennek elméleti alapvetését kell a fent említett cikkekben látnunk. Vagyis Prohászka, mint mindenben, a közéleti, politikai hivatása terén is maximalista volt: igen komolyan készült új feladatára! Ezért nem üres demagógia az a bizonyos „lázítás!” felkiáltás a naplójában. Rá egy évre ugyanis így folytatja: „*Legszívesebben mennék, járnék-kelnék szerteséjjel, buzdítanék, dolgoznom, nem nyugodnom; faluról falura, papot s hívót fölráznék. Ahhoz is kell mélységes, de önálló, s célját élesen felfogó s kivívó törekvés*” (1896. szept. 1.).

* * *

Óriási siker? Erős képzelet, színes képekkel rendelkező fantázia szükségeltetik ahhoz, hogy magunk előtt lássuk az imént elméleti magaslatoiban járó, francia, német művek, újságok fölé hajló „tudós” Prohászkat, amint faluról falura járva a nép számára érthetővé teszi például „az új szekta” téziseit...

Ritka esettel állunk szembe! „A szív menyasszonyi elvonultságából”, a cella szent magányából, az esztergomi szemináriumban végzett éjszakai adorációiból kilép egy „szellem-óriás”, és elbűvöli a felvidéki emberek akcentusával beszélő kisemmizett nép tízezeit.

Szerencsére a napi sajtóban lapozva mindezt kézzelfogható tényként tudjuk igazolni. A gyűjtés még folyik, de „ízeltőként” néhány adat már rendelkezésünkre áll. Íme: 1896. aug. 2. A vágújhegyi népgyűlésen tízezer ember volt jelen. A protestánsok is nyíltan a néppárttal tartanak. „Nem adnak hitelt a liberálisok ama galád hazugságainak, hogy a néppárt nemzetiségi és kizárólagos katolikus párt.” A szónokok között találjuk Zichy Nándort, Prohászka Ottokárt. – 1896. okt. 18. Cím: *Dr. Prohászka Ottokár körútja. Mint a Néppárt jelöltje járja a gömöri falvakat. Programbeszédet mondott Sopornyan, Sempten, Pattán, Köpösdön. Mindenhol lelkesedéssel fogadták. Beszédét tót nyelven is tolmácsolták. „A lelkesedés óriási”.* Prohászka kívül Molnár Lajos földbirtokos is jelöltje a Néppártnak. Körútja során felkereste saját kerületét Vágvecsén. Nagy lelkesedéssel fogadták és hallgatták beszédét. (Az adatok az Esztergom című hetilap 42. számában találhatók.)

Közben nem szabad elfelejtenünk, hogy Prohászka és képviselő társai egyszerre két fronton voltak kénytelenek harcolni. Ti.: nemcsak a kormánypárti liberálisok óriási ellenakcióival találták szembe magukat (csendörök, állami, községi tisztviselők nyílt provokációi napirenden voltak!), de saját főpapjuk, Vaszary Kolos hercegprímás és számos kanonok olykor leplezett, máskor nyílt kormánypártisága ellen is. A politikai „tudathasadás” egyre világosabbá vált nemcsak az alsópapság, de a Néppárt mellett felsorakozó falusi nép szemében is. Különösen akkor, amikor kiderült, például Esztergomban, vagyis *a Magyar Sion szellemi, vallási centrumában, hogy a prímás jelöltje nem a néppárti Frey Ferenc, hanem a kormánypárti Timon Ákos volt!* – Érthető, hogy Prohászka lapja, az Esztergom rendkívüli számban jelentette meg 1896. okt. 15-én Frey programbeszédét, melynek végén elhangzott a korabeli híres

kortesnóta: „Jaj, de magas ez a vendégfogadó / Van-e benne Frey Ferencre szavazó? / Ha nincs benne Frey Ferencre szavazó / Düljön össze ez a vendégfogadó.” – Nem kell sok fantázia ahhoz, hogy észre vegyük: ez a „vendégfogadó” jelen esetben a prímás aulája. Vagyis mindaz, amiről Shvoy Lajos az 1897/98. évben történt szemináriumi ún. „ostromállapotról” írt, annak már itt vannak előzményei, döbbenetes kihívásai!

Található azonban egy másik „nóta” is, melyet Frey Ferencen kívül, a másik néppárti jelöltre szavazók énekeltek a „Kossuth nóta” dallamára, a hét versszakos vers első két sora így hangzik:

Zsalazsomba kéne menni
Egy kis szállót kéne venni...

A kortesúton diadalt diadalra arató Prohászka, mint tudjuk, a liberális kormányzat minden demokratikus szabály felrúgása miatt nem nyerte el a képviselői mandátumot. A választási biztosok csalása felháborította a népet, Prohászkat pedig még elszántabbá tette, és az Esztergom hetilap hasábjain kegyetlen iróniával írta egyik vezércikkét a másik után. Mivel elkészítettük az 1895-1904 évtized bibliográfiáját, a kutatás számára most már nem lesz nehéz ezeknek az írásoknak elemzése.

Bár Prohászka, ismervén a nép szimpátiáját, nem vette kudarc számba otromba és alkotmányellenes elgáncsolását, és más eszközökkel harcolt tovább, mégis a vereség megerősítette abban, amit lényegét tekintve maga is tudott: nem alkalmas az aktív politikai szereplésre. Naplójegyzeteiben ettől kezdve egészen 1920-ig minduntalan találunk erre vonatkozó kijelentéseket, felkiáltásokat: „én nem értek a politikához!” Lehet, hogy ez így igaz, de – mint mindjárt látni fogjuk – mégis ő győzött, ha nem is a parlamentben, de a politika egy másik, sokkal kényesebb területén. Az egyházpolitika igen veszélyes „zóna”, hiszen ott más normák uralkodnak, és a hierarchiával szembefordulni pusztán az elvek zászlaját lobogtatva, eleve magában rejtí a biztos vereséget, sőt félreállítást akár egy életre. Prohászka bizonyára nem értett a „piszkos” politizáláshoz, annál nagyobb mestere volt a „tiszta” politikai elvek diadalra juttatásának. A következő fejezethez legmegfelelőbb lenne a Szent Ignác-i két zászló illusztrációja. A szomorú a történetben az, hogy itt két bíboros harcol egymással szemben. Az egyik a valódi: a Szent Szék és a Magyar egyház felkent bíborosa, a másik a fekete ruhás Prohászka, akit kispapjai neveztek ki és avattak fel ún. fekete bíborossá – a szívükben.

* * *

Sztrájkbizottság és ostromállapot a Szemináriumban? A vágvecsei kudarcral nem fejeződött be Prohászka „politikai pályafutása”. Sőt akaratlanul is főszereplőjévé vált egy újabb és még keményebb politikai hadjáratnak. Két évvel később (bár az időponttal kapcsolatban még sok bizonytalanság van!) 1898 /?/ körül bizonyára pótválasztásra kerülhetett sor. De itt most nem is ez a lényeges, hanem az, hogy a Néppárt egyik élharcosa, Prohászka Ottokár, akit a párt ideológusának tekintett mindenki, szembe találta magát saját otthonában, magában az esztergomi szemináriumban felettesével, közvetlen előljárójával, rektorával, dr. Roszivál Istvánnal. Prohászka és tanártársai, csakúgy, mint az alsópapság legnagyobb része az elmúlt esztendő egyházpolitikai történéseiből pontosan tudták, hogy főpapjaik közül kikre számíthatnak néppárti törekvéseikben, és kik azok, akik színlelve vagy egész nyíltan a liberális kormányzattal lojálisan viselkednek. Rómában Rampolla bíboros, sőt maga XIII. Leó pápa is tudta, hogy Vaszary Kolos prímás a megengedett határon túlmenve keresi a kompromisszumot az egyház legbensőbb ügyeibe is beavatkozó kormány, illetve országgyűlés vezetőivel. Ezért még monitiot is kapott Rómából. Prohászka mindezt tudta, de arra mégsem számított, hogy saját rektora, Roszivál István a liberális párt oldalán áll, sőt képviselőséget is vállal. Ezt oly

nagy és megbocsáthatatlan botránynak minősítette, hogy a gondolat, a szólás és az írás-szabadság minden megengedett eszközét felhasználta, hogy ez nyilvánosságra kerüljön mind bent a szemináriumban, mind pedig a Magyar Sion, a Magyar Állam, a Religio, különösen pedig a saját szerkesztésében megjelenő Esztergom hasábjain. Vállalkozása végeredményképpen nyílt provokációnak tűnt a hercegprímás és tekintélyes rangú és számú tábora szemében. Csakhamar kiderült, hogy Roszival a primás tudtával, sőt helyeslésével állt a szabadelvű pártjelöltek közé. A váratlan fordulat akkor következett, amikor az esztergomi szeminaristák tudomására jutott, hogy Roszival egyik kortesbeszédében rektorságára hivatkozva őket saját neveltjeinek nevezte. Mondatának lényege az volt, hogyha hallgatói akarják tudni, hogy voltaképpen ki is ő, menjenek Esztergomba, ahol ő a leendő papságot neveli. Ezzel nyilvánvaló azt akarta nyomatékozni, hogy összeegyeztethetőnek tartja ő is, Vaszary primás is az egyháziasságot a liberálisokkal való kooperációval.

Amikor a szeminaristák erről értesültek, egy „bizottságot” hoztak létre, – méghozzá az ellenállást szervező II. évfolyamon belül Haliczky Zoltán teológus vezetésével. Elhatározták, hogy a Magyar Állam szerkesztőségéhez egy tiltakozó jegyzéket küldenek, melyben visszautasítják saját rektoruk állítását, kijelentvén, hogy ők nem Roszivalnak, hanem Prohászka Ottokár spirituálisuknak a neveltjei. Ezt a nyílt provokációt hallatlan lázadásnak tekintette a rektor, és azonnal Budapestre utazott, felkereste a Magyar Állam szerkesztőségét, és követelte az ominózus szöveg írójának nevét. Haza sietett Esztergomba, és bizonyára Vaszary primás tudtával azonnal távozásra szólította fel Haliczky teológust. Arra azonban senki nem számított, talán maga Prohászka és a tanári kar sem, hogy előbb a Nagyszeminárium évfolyamai, majd a Kiszeminárium gimnazistái egy emberként álltak Haliczky nevű társuk mögé. Szolidaritásuk jeleként bojkottálták a tanítást, majd az első számú múzeumban felállították – mai kifejezéssel élve – a sztrájkbizottságot, mondván, hogyha a rektor eltávolítja társukat a szemináriumból, akkor mindannyian távoznak. És miután megtudták, hogy prefektusuk, sőt az egész tanári testület Prohászkaival vállalt szolidaritást, és nem állnak szóba Roszival rektorral még az ebédelőben sem, tudták, hogy napokon belül el fog dőlni sorsuk. A tanárok közvetítőül egykori társukat, gr. Majláth Gusztávot kérték fel, aki igyekezett meggyőzni a primást, hogy egyetlen megoldás a rektor menesztése. Vaszary ugyanis Prohászkaát akarta áthelyezni Esztergomból, mert őt tartotta felelősnek mindazért, ami a szemináriumban történt.

Mivel Rómában amúgysem rokonszenveztek Vaszary egyházpolitikai stílusával, a primás akarva, nem akarva nem tehetett mást, mint Roszival kanonokot leváltotta, és helyébe Wencell Antal kanonokot nevezte ki rektornak. Ellenkező esetben az országos botrány híre eljutott volna a pápáig.

Érdemes elgondolkozni azon, hogy az a bizonyos rozsnyói „kiáltvány” (1892) hogyan hozta meg gyümölcsét; hiszen Prohászka és tanártársai ennek szellemében nevelték a 150 főt számláló szemináriumot. Aláírásukkal bizonyították, hogy a rozsnyói püspökkel, nem pedig a liberálisokkal egyezkedni akaró hercegprímással és táborával azonosítják magukat. Magyarán: megmagyarázták a fiatal klerikusoknak, hogy „*liberális jelöltet egy valódi keresztény sohasem választhat*”. Ez a szellem győzött! Egyetlen teológust sem távolítottak el a szemináriumból, nem menesztették a spirituálist, de távoznia kellett a liberális rektornak!

* * *

Vajon, hogy viszonyult mindehhez Prohászka? Lehetetlen lett volna, hogy ne élvezze neveltjeinek, tanítványainak, különösen pedig tanártársainak bátor kiállítását. Ennek adott hangot, amikor az új rektor beiktatása alkalmával a szeminárium dísztermében fulmináns beszédet mondott arról, hogy végre kisütött a fekete viharfelhők mögül az áldott, éltető napsugár. – Ezzel azonban még nem fejeződött be a botránnyá fajult kényes incidens. Roszival ugyanis – bizonyára Vaszary Kolos primás beleegyezésével – nem távozott azonnal a

szemináriumból. Érthető, hogy ez igen feszültté tette az amúgy is elmérgesedett helyzetet. A volt rektor további sorsáról ellentmondásos hírek láttak napvilágot a sajtóban, melyeket ma már ellenőrizni, illetve hitelesíteni alig lehet. Van mégis egy „fix-pont”, és ez az Esztergom nevű hetilap, mely minden alkalmat megragad, ha valamit megtud az ex-rektorról. Természetesen ezek a „Tollhegygel” írt cikkek mindegyike a szerkesztőtől, Prohászkaétól származnak még akkor is, ha neve nem szerepel az írás végén. De a stílusa és a pontos információk forrása egyértelművé teszik a szerző kilétét. – Ezekből ízelítőként két cikkről számolok be, az 1898. febr. 6-i és ápr. 17-i számokban közzétett „leleplezésekről”.

Roszivál a „pártonkívüliség” látszatával indult kortesútjára, de köztudott volt, hogy ez csak ún. fedőnév volt, mert valójában a kormányzó liberális párt jelöltje volt. Amikor bekerült a képviselőházba, a hercegprímástól felmentését kérte. (Bizonyára ez is csak „szépítő flastromként” jutott eszébe, hiszen a fent leírt eseményekből tudjuk, hogy a szeminaristák ellenállása és „ostromállapota” miatt mindenképpen távoznia kellett.) A februári felmentési kérvényt Vaszary primás egyelőre (taktikából?) nem fogadta el. Ekkor terjesztette el magáról a hírt Roszivál kanonok, hogy még egy évig a szemináriumban marad. Az ápr. 17. szám második oldalán „*A papnevelő-intézet régi és új rektora*” című cikkből azonban kiderül, hogy a kulisszák mögött valami történt. Roszivál ugyanis csak márciusban olvastatta fel a primásnak 1897-ben írt elismerő levelét, melyben méltatja a szeminárium anyagi ügyeiért tett igen nagy aktivitását és érdemeit. „*Ily körülmények között még furcsább az, hogy a rektor április végén távozik az intézettől*”, tehát még azt a „két hónapocskát sem húzta ki az év végéig”... „*Kellett tehát valaminek történnie*”... írja a cikk írója. Majd ügyes fordulattal a primás döntését magasztalja imígyen: „*Meg vagyunk győződve, hogy Ő Eminenciája elhatározása (vagyis Roszivál menesztése) a papnevelő-intézet iránt való meleg érdeklődésből származik*”... A Vaszary-Roszivál „szimpatia” ismeretében, azt hiszem mindenki kiérezte e mondatból a finom, de leplezetlen csípős iróniát; hiszen Vaszary nem emiatt, hanem a helyzet diktálta kényszer miatt váltotta le kedvelt emberét. Mindenesetre Prohászka és az egész szemináriumi közösség örömmel vette a hírt, hogy a feszültség végre feloldódik Roszivál áprilisi távozásával. Prohászka – nem minden él és célzatosság nélkül – és még mindig a primás döntésének magyarázataként hozzáfűzi: „*Az intézetben ugyanis katolikus szelleműnek kell lennie, melyből száműzni kell mindenfajta elvi meghasonlást, határozatlan, gyanút ébresztő eljárást*” (lásd Roszivál magatartását). – Majd rátér az új rektor, Wenczell kanonok feddhetetlen életére, elvűségére és reméli, hogy „*lecsendesíti a felzaklatott kedélyeket!... és nemcsak maga nem kompromittálja soha a keresztény összetartás fontos érdekét.*” Van még egy merész, megdöbbentő mondat a cikk végén, mely félreérthetetlenül a primás aulájára és liberális táborára vonatkozik. „*Az új rektor bizonyára oly papokat fog nevelni, akik olyanok akarnak lenni, mint ő, s kiknek hálája ékesszólóbb mint bármilyen illetéktelen, liberális dicséret, mely akár a fővárosból, akár Esztergomból vagy vidékről zavarja föl a csendet.*” Tény, írja, hogy a szemináriumban általános az öröm! „*Mi is szívből gratulálunk nemcsak az új rektornak, hanem a szemináriumnak is.*” Ez az utolsó mondat lényegében a rajongva szeretett spirituális elismerése, hálás köszönete a szeminárium minden tagja felé!

Prohászka azonban minden egyéb visszásságot megragad és ahol van rá mód és *biztos értesülés húzódik meg mögötte*, vagyis nem pletyka szinten, hanem tényeket közölve lerántja a leplet a megalkuvó ex-rektor jelleméről. Az Esztergom 1898. febr. 6-i szám második lapján döbbenetet keltő cikk olvasható *Roszivál István „küldetése”* címmel. Úgy gondolom, ez a cikk feltárja az imént érintett rejtélyt, hogy mi miatt kellett mégis gyorsan eltávoznia Rosziválnak az esztergomi szemináriumból. A budapesti liberális sajtó bizonyára a lejárata szándékával magát a hercegprímást hozta rossz hírbe éppen saját elvarátuk, Roszivál nevét felhasználva. Ti. azt a hírt terjesztették el, hogy Roszivál a bíboros érsek *küldetése* quasi megbízása alapján lépett fel Várnán képviselő-jelöltként a *Néppárt ellen!* Ezzel a hírrel egyszerre két legyet akartak leütni: rossz hírbe hozták az ország első egyházi és közjogi méltóságának személyét, másrészt halálos

sebet akartak ütni a Néppárt egyre erősödő népszerűségén, mondván, hogy maga a primás küldi hű emberét a katolikusok pártjának lejáratása ellen... Ismert módszer! – Persze az esztergomi aula azonnal „közhírré tette”, hogy Ő Eminenciája semmiféle megbízatást, pláne „küldetést” nem adott, hogy az ő nevében „*menjen Várnára rendet csinálni és békét teremteni.*” Ezt állítólag egyik kortesbeszédében maga Roszivál mondta (gondoljunk arra, hogy ilyesfélét mondott saját kispapjairól is!). Ezt a hírt Prohászka alkalmul használta fel, hogy kissé moralizálva tudtára adja mindenkinek, nemcsak az átlag hívőnek, hanem a magas klérusnak is, hogy a hívő katolikusok már kezdettől fogva tudták, hogy az ilyen pártonkívüli, pláne liberális párti küldetés, megbízás vagy pártolás nem a Szentlélektől származó küldetés. Roszivál kanonok és a hozzá hasonló – nem ritka! – manőverek nemcsak az itthoni híveket, de a külföldieket is megdöbbsentették. Prohászka idézi az *osztrák testvérlapnak, a Vaterlandnak* cikkét, mely a magyarországi liberális papok miatti megbotránkozásának adott kifejezést. De még tovább megy és ezt írja: „S ugyan mit szólnának *Németországban*, ha a Centrum ellen egy kölni kanonok lépne föl pártonkívüli programmal? Ily abszurdum ott elképzelhetetlen. No és mit szólnak *Rómában*, ha meghallják, hogy a Szent Istvánról nevezett ősrégi esztergomi szeminárium rektora (Roszivál István) a szentszék által kitüntetett keresztény néppárt ellen foglal állást?” – A támadás iránya még egyértelműbb, amikor befejezésül „a divatos *pacifikáló proféták* jelszavai” ellen lép fel. Tudta mindenki, hogy Vaszary Kolosra és Samassa egri érsekre történik itt finom, de egyértelmű célzás. – Ezek után nagyon is érthető, hogy miért szerette volna a primás jó messze egy faluba „eltemettetni” ezt a szókimondó, kellemetlen spirituálist, Prohászka Ottokárt!

Az Esztergom című hetilapon kívül Prohászka más országos napilapba is nyíltan szellőztette Roszivál kétszínű, taktikázó ügyeit. Egyet említek a sok közül. Az Alkotmány 1897. márc. 26-i /68./8. oldalon/ *Március 15-e Vágsellyén* című cikkben szóba hozza a szerkesztőség, hogy mily csalárd módon bántak el Prohászka szavazótáborával a legutóbbi képviselő-választáson. Most pedig az a hír járja, hogy a kormánypárti uraknak sikerült megzavarniuk az egykori néppártra szavazók tömegeit... Mindezt azért hozzuk fel példaként, hogy még jobban éreztessük a Roszivál-féle magatartás bomlasztó jellegét. Éppen ezért – befejezésül – utalok egy igen elgondolkoztató cikkre, mely 1898. jan. 16-án jelent meg az Esztergom című hetilapban: „Baráti kézből vettük a következő sorokat”, kezdődik a beszámoló. Feltűnő volt, hogy a pápa jubileuma alkalmából rendezett nyitrai ünnepségről, ahová a szabadelvűségéről híres Bende püspök hívta, milyen gyorsan elutazott Várnára, a Néppárt egyik centrumába.” Tehát Roszivál lép fel a Néppárt ellen? Szép állapotok! Világi ember, vagyis liberális képviselő-jelölt nem bízik magában, tehát küldenek egy papot, apátot, kanonokot (Roszivált!), aki hozzá még rektor is. – Eddig a levél! És most következik Prohászka hozzászólása: „A szavazók többsége a Néppárt mellett foglal állást. Maradjunk elveink mellett. Ezt elvárjuk Roszivál úrtól is... Ki fog világlani, hogy csalódtunk-e?” És közben ne feledjük el, hogy ekkor Roszivál István még Prohászka közvetlen előljárója volt.

* * *

Prohászka és a politika!? Úgy gondolom, igen tanulságos volt ezt az ún. háttér elemzést elvégezni. Bele láthattunk Prohászka rendíthetetlen, sziklánál is keményebb elvhűségébe, amely nem ismer megalkuvást, nincs tekintettel senkire és semmire, nevezzék azt hercegprimásnak, érseknek, püspöknek, szemináriumi előljárónak, miniszterelnöknek vagy főispánnak. Ő ebben a kétes, mocsaras politikai színen is egyetlen tekintélyt ismer és szolgál: Jézus Krisztust és Egyházát. Ha olykor csóváljuk a fejünket, ne feledjük el a lényegét: Prohászka semmi mást nem tett, mint amit az Egyház feje, Krisztus földi helytartója szóban, írásban hirdetett, sőt külön figyelmeztette a magyar egyház főpapjait, különösen a liberálisokkal egyezkedni akaró hercegprimást.

Bibliográfia

Felhasznált irodalom és néhány megjegyzés

- Adriányi Gábor: A magyar egyházpolitikai harc (1890-1895) a német külügyminiszteri iratok megítélése szerint. *Protestáns Szemle*, 1996/1.
- Bonitz Ferenc: Gr. Zichy Nándor. Bp., 1912.
- Búsbach Péter: Az utolsó öt év. Parlamenti visszaemlékezések. Bp., 1895.
- Csapodi Csaba: Gr. Zichy Nándor élete és politikája. Bp., 1993.
- Dersi Tamás: Századvégi üzenet. Sajtótörténeti tanulmányok. Bp., 1973.
- Galántai József: Egyház és politika 1890-1918. Bp., 1960.
- Gergely Jenő: A politikai katolicizmus Magyarországon. 1890-1950. Bp., 1977.
- Gergely Jenő: Az egyházpolitikai törvények a főrendiházban (1894-5). *Prot. Szemle* 1996/1.
- Gergely Jenő: Katolikus egyház, magyar társadalom. 1890-1986 (Prohászkától Lékaig). Bp., 1989.
- K. Török Mihály: A magyar egyházpolitikai harc története. Bp., 1933.
- Mérei Gyula: A magyar politikai pártok programjai (1867-1918). Bp., 1971.
- Salacz Gábor: A magyar kultúrharc története 1890-1895. Bécs, 1938.
- Salacz Gábor: Bárány Dezső római akciója a néppárt ellen. *Regnum*, Bp., 1943.
- Szabó Dániel: A Néppárt megalakulása. *Tört. Szemle* 1977/2
- Szabó Miklós: Prohászka Ottokár és a katolikus egyház reformtörekvések. T. Sz. 1973. 257-264
- T. Boros László: Egyházpolitikai harcok (in: A magyar országgyűlés története 1867-927). Bp., 1927

* * *

Eddig nem figyeltek fel arra, hogy Prohászka annak a kiváló székesfehérvári püspöknek második utódja volt, aki hozzá hasonlóan vezette egyházmegyéjét. Neve: Steiner Fülöp, aki 1890-től állt az egyházmegye élén. Róla 1997-ben szakdolgozatot írt Gergely J. prof. tanszékén *Györgyi Csaba*. Az összefüggések megértéséhez és Székesfehérvár központi szerepéhez (az egyházpolitikai harcokban) nélkülözhetetlen ez a szakdolgozat.

Ugyancsak nélkülözhetetlen volt a tanulmány megírásánál *Busa Margit* bibliográfiája a Magyar Sion és az Esztergom című folyóiratokról.

Függelék: Schopper György rozsnyói püspök körlevele a kath. egyház helyzetéről hazánkban, tekintettel a közelgő képviselő-választásokra

Religio. 1892. 51. évf. jan. 6.

Krisztusban szeretett Testvéreim!

Egy szomorú év tűnt le az örökkévalóság tengerébe, melyről a részrehajlatlan történet-írás azt fogja följegyezni, hogy ez év folytán nemcsak számtalan elemi csapás érte hazánkat, hanem ami csaknem hihetetlen, Mária országában a honalapító és fenntartó katholicizmus, néhány ember kedvéért indokolatlanul üldözött. – És ez a XIX.-ik század utolsó tizedében, az úgynevezett fölvilágosodás, szabadság és egyenlőség korszakában, egy magát mindenhatónak képzelő, magát álnokul felekezetlennek nevező államban történik. – Szomorú, de nem sértjük az igazságot, ha azt állítjuk, hogy a szabadság fénykorában Magyarországon sokkal előnyösebb izraelitának lenni, mint kath. papnak. Mert a rabbi meggyőződését, lelkiismeretét nem szabad erőszakolni, de a kath. pap irányában erre minden falusi bíró és végrehajtó föl van jogosítva, a kikiáltott egyenlőség nagyobb dicsőségére!

Szomorúsággal telik el szívünk, midőn a magyarországi kath. egyháznak mai állapotára gondolunk. De szomorúságunkban nem hagyott minket a jó Isten vigasztalás nélkül. E vigasztalást szeretett Testvéreink, egyházmegyebeli papjaink jellemes, tántoríthatlan hithű magatartásából merítettük. Igaz, hogy ez kötelességük volt, de vajjon hányan teljesítik ma kötelességeiket? – Fogadják ezen dicséretes maguktartásáért megérdemelt elismerésünket azon atyai intelmünkkel: ne tereltesék el magukat az igazság útjáról, melyet az apostoli szent-szék számunkra kitűzött; ne lankadjanak egy perczig sem a jóban, hanem Istenben vetett bizalommal haladjanak nyugodtan az igazság útján s ne törődjenek a liberálizmus által eljárásuk ellen szórt rágalomokkal, szóferdítésekkel. – Forradalmároknak neveztek, mert törvénybiztosította jogukkal éltek és kérelmeztek. Vakondok munkával gyanusítottak. – Ha a bajtól való szabadulás érdekében folyamodunk: ez – szerintük – egyértelmű a forradalommal; de akkor aztán minden ember forradalmár, mert naponta így imádkozunk a mennyei Atyához: „szabadíts minket a gonosztól”, mire ő maga tanított minket. És midőn 600 kerületnek folyamodványai képviselő urak által terjesztetnek be az országgyűléshez: miképp lehet ezen nyílt sisakkal föllépő cselekményt vakondok, akna-munkának nevezni? azt magyarázza meg, aki tudja. Mi erre képtelenek vagyunk. Szolgáljanak e tekintetben szeretett Testvéreinknek vigasztalásul és biztatásul az „Apostoli cselekedetek” ama szavai: „ezek örvendezve menének el a gyülekezet előtt, mivelhogy méltókká lettek Jézus nevéért gyalázatot szenvedni.”

És most mit mondjunk a jövőre nézve? A magyarországi katholicizmus egét veszélyes felhők borítják és szomorú események fenyegetik az egyház láthatárát. Ennek beigazolására elégséges lesz a rajtunk ejtett sérelmek egyszerű felsorolása.

Jogainkat biztosító hazai törvényeink és kir. legk. szabályrendeletek figyelmen kívül hagyatnak; más törvénybe mindenfélét belemagyaráztatnak, csak hogy egy gyanus rendelet igazságának látszatja megmentessék: – a kath. tudomány-egyetem, melynek katholicus eredetét maga a magas kormány sem merte soha tagadni, elkoboztatott; – az egyetemi kath. főgymnasiumból, valószínűleg a „gleiches Recht für alle”-féle jogi elvnel fogva a kath. paptanárok kizárattak, – a vallás és tanulmányi alapot – melyek természetét az országgyűlés már ismételt megvizsgálta és mindannyiszor katholicusnak bizonyultak – a kormány saját rendelkezésére lefoglalta; a kath. iskolák államosítottak és e tekintetben egy protestáns szuperintendens azon bátorságot vette magának, hogy a katholicusoknak azt merte szemükbe dobni, hogy nincsenek középiskoláik; – a kath. autonomia és a papi kongrua ügye évről-évre

elodáztatik; – minden kath. mozgalom – habár csak közvetve is – elnyomatik ; – a pápai rendeletek kihirdetését és a püspöki kar közös körlevelének kibocsátását megakasztották, a szülők Isten-adta természeti jogát egyszerűen konfiskálták; – a katolikusok ezreinek kérvényeit figyelemre sem méltatták, válasza sem érdemesítették.

És hogy mindez tervszerűleg történik és a volt kormányelnök fuziójával nálunk is meghonosított álliberálizmus szüleménye, melynek a tapasztalás bizonyítéka szerint nemcsak Magyarország, hanem a világ ama részei, a melyekben uralkodik, nyomorúságokat köszönhetik; – világosan kitűnik az említett kormányelnöknek a főrendiházban egykoron tartott beszédjéből, midőn ugyanis hivatkozva a héber Disraelira úgy nyilatkozott, hogy nem engedheti meg az állam, (ki ez?) hogy oly vagyonnal bíró korporáció, mint a kath. egyház, független legyen. Világos szó, de mindenesetre érdekes volna megtudni, hogy a szabadság, egyenlőség vagy testvériség magasztalt elveiből lettek-e a consequentiák levonva. – E liberalizmusra ráillenek bizonyos értelemben sz. Ágostonnak ama szavai: litterae illae, quas variarum servi libidinum liberales vocant.

Az egyház és állam közti ellentétek fölállítása nem nemzeti érdek, nem jog, nem igazság, de még csak a liberalizmusnak sem érdeke, hanem protestáns igazság, mely minden perczen kész a kath. egyház minden ellenségével szövetségre lépni. Azért híjába kérkednek az evangeliomi szeretettel, mit hallva, akaratlanul is eszünkbe jut sz. Pál apostolnak „zengő reze, vagy pengő czimbalma.” De megfelelt erre már igen régen sz. Ágoston mondva: dilectio proximi malum non operatur, quam si haberent non dilaniarent corpus Christi, quod est Ecclesia.

Egyházunknak ecsetelt szomorú mai helyzete nyugtalanítja nemcsak a papokat, hanem jó lelkű világi hűveinket is, kik oda törekeshetnek, hogy kettős kötelességüknek, a haza és egyház iránti szeretetnek eleget tegyenek, mint ez oly szépen megszabta dicsőségesen uralkodó XIII. LEO pápa „Sapientiae christianae” körlevelében. – Azért nem érezzük magunkat meglepetve, midőn a társadalmi kötelességek teljesítése tekintetében hűveink hozzánk fordulnak tanácsért; és feleletünket szívesen megadjuk kérdéseikre.

Mindenek előtt csak annyit kívántunk megjegyezni, hogy a bajok – mint ezt a felsorolt tények bizonyítják – léteznek. Eltekintve minden egyébtől, már a fönntartási ösztön sürget bennünket, hogy a bajok elhárítására törekedjünk. E célra nem elég a sópánkodás, a panaszos jajgatás, hanem minden törvényesen megengedett becsületes fegyver felhasználandó azon ismeretes közmondás intelme szerint: „segíts magadon és Isten is megsegít.” Isten kedvünkért nem mivel csodákat!

Csak a magyar ember imádja hazáját, jóllehet e szólam is a mai korcs, anyagimádó embereknél, kik minden eszményiségből kivetköztek, már csak pusztá frázissá válik. De mi szívünk mélyéből szeretjük szép hazánkat és semmi áron sem mondunk le a honpolgár jogairól és kötelességeiről. Mert ezek a katolikus pap és püspök jogaival és kötelességeivel igen szépen összeférnek. Szent Pál a kereszténység kezdetén büszkén hivatkozott polgári jogaira mondván: „Civis romanus sum”. – Midőn törvénybiztosította jogunkkal élünk, érezzük helyzetünknek kényes voltát, de azért őszinte nyíltsággal szólalunk föl, mert ez kötelességünk.

Figyelemmel kísérve törvényhozásuk működését és a kormánynak gyakrabban hangoztatott nyilatkozatát, hogy az állam (ki ez?) felekezetlen, önkényt merül föl bennünk azon kérdés „megmarad-e Magyarország kereszténynek” vagy megszűnik annak lenni? mert komolyan véve, ma a harcz a hitőket védő keresztények és szabadkőművességgel szövetkezett keresztényellenes szekták között folyik. Azért éppenséggel nem csodálkozhatunk, sőt természetesnek találjuk a jólelkű emberek aggodalmát, kik egyaránt óhajtanak az egyháznak és a hazának hűvei maradni. Mert hála az égnek, még nem csekély hazánkban azok száma, kik felfogják XIII. LEO pápának azon szép szavait: „ha tartozunk szeretni azon földet, amelyen születünk s azt úgy vagyunk kötelesek szeretni, hogy mint jó hazafiak készek legyünk azért meghalni,” – a keresztény embernek kötelessége, hogy ugyan azon szeretettel sőt talán

nagyobbal is viseltessék egyháza iránt. Az egyház nem ítél el semmiféle kormányformát, mely a vallást és a keresztény morált tiszteletben tartja; és nem elegyedik a politikai tusákba, melyekben indokolt véleményeltérések lehetnek és csak azt óhajtja, hogy azon esetben, ha a vallás, a hit forog veszélyben, szűnjék meg minden véleménykülönbség, és egyetértve sorakozzanak a vallás védelmére, mely az emberi társadalom legfőbb javát képezi.

Midőn a katolikusok egyházuk lefoglalt jogait visszahódítani törekednek, nem kiváltságot kérnek, hanem az alkotmány biztosította szabadsággal élnek; – a lelkiismeret szabadságát védik az elnyomatás ellen. Kívánatos természetesen, hogy ez mindenkor törvényes eszközökkel, nyugodtan, erélyesen és kitartással történjék. Így aztán senki sem gyanúsíthat bennünket, hogy akna-munkát végzünk és a kormány ellen összeesküszünk, – és mi leszünk a közjónak leghatalmasabb támaszai. Amint mindenkor is azok voltunk.

De miként segíthetünk a tagadhatatlanul létező bajokon? Ezek célba vett eltávolításában mi a kötelességünk? Kihez forduljunk? – A fúzió keletkezéssel a protestantizmus és annak iker testvére a szabadkőművesség vergődött uralomra, melyet a közvélemény-gyártó, részben szubvencionált napilapok teljes erejükből támogatnak; joggal, szeméremmel, tisztességgel édeskeveset törődve. Érezzük is ezen nemes szövetkezetnek keserű gyümölcsseit. Midőn az Isten, a vallás, az egyház, az erkölcs iránti köteles tiszteletet rendszeresen lerontják, nem csodálkozhatunk azon hajmeresztő korrupción, melyet a társadalom minden rétegeiben szomorúan tapasztalunk. Ezen szellem juttatta fölszínre a mai egyházüldöző rendszert is: a ma is uralkodó fúzió szelleme és érdektársai.

Ha ezen bajon kötelességünk szerint, a társadalom és egyházunk érdekében segíteni kívánunk, akkor minden erővel oda kell törekednünk, hogy a bajnak forrását betömve, hazánkat a pogányság útjáról, melyre eltévedt, a keresztény talajra visszatereljük – mert csak ezen talajon fejlődik a boldogság. – E célra igen kedvező alkalmul szolgálnak a folyó évben megejtendő képviselő választások, melyekre nézve azt mondom: recedant vetera, nova sint omnia. El az egyéni érdekeket kereső, erkölcstelen megvesztegetésekkel választott képviselőkkel! Ne a bor, pálinka, a füstölő pecsenye, a judás-fillérek szabják meg képviselőinket. Válaszszunk komoly, képzett, önérzetes, jellemes, nem saját, hanem a haza érdekét szívéből hordó honpolgárokat, kiknek hazaszeretetük nem ámító frázis, hanem szíveikben gyökerezik.

A küszöbön álló ezen választásokra nézve szükségesnek láttam szeretett testvéreimet a következő utasításokkal ellátni.

Mindenek előtt igyekezzenek községeiknek választó polgárait összehívni, és pedig minél előbb, nehogy a lesben álló néprontók a választókat elcsábítsák. – Figyelmeztessék hiveiket a helyzet komolyságára; magyarázzák meg nekik azon szép jogot, melyet a törvény által nyertek, melynél fogva az ország sorsának intézésére – habár csak közvetve is – befolyhatnak; fejtsék ki, hogy mennyire bemocskolják ezen joggal járó méltóságukat, midőn nem a meggyőződés, hanem a pálinka, a pecsenye szaga vagy a pénz csengése dönti el a szavazatukat. – Jó lesz ezúttal hiveiket azon felelősségre is figyelmeztetni, melyet lelkiismeretlen szavazataikkal magukra vonnak, megfosztván magukat, azon esetre ha képviselőjük nem az ő érdekeket képviselné – a jogosult panasztól. Azért ne csábítsák és ne ámítsák magukat holmi cifra ígéretekkel, melyekből eddig eleget hallottak. Sőt ha ily kísértő kortes a községben mutatkozik, jelentsék ezt azonnal lelkészüknek, hogy hiveivel egyetértve a község területéről való eltávolításáról gondoskodhassék. – Bírják rá hiveiket, hogy alkotmányos választói jogukkal mindnyájan éljenek; mert a haza és a vallás érdeke forog kockán. Mindkettő javát megvédeni, biztosítani minden keresztény embernek szigorú kötelessége.

De kit válaszszanak tehát? Hic Rhodus, hic salta! Ezen kérdésre csak általános elvi utasításokat adhatok, mi egyszersmind azt bizonyítja, hogy semmiféle személyes érdek vagy ellenzéki viszketeg nem vezet. És azért mindenek előtt azon általános utasítást adom: a fellépő jelöltől soha se kérdezzék azt, hogy melyik párthoz csatlakozik. Mert a szomorú tapasztalás már eléggé megtaníthatott bennünket, hogy minden párt egyaránt ellenséges indulattal viseltetik

egyházunk irányában és minden pártban egyaránt csak egyesek tudnak felemelkedni az igazság és méltányosság színvonalára. A párfegyelem lealázó nyüge – különösen a szabadelvűnek gúnyolt pártnál – fojtja el nagyobb részt a meggyőződést, melyről a pártban belépve köteles lemondani. Ez a dicsőített parlamentarizmus quintessenciája. Mindenesetre szomorú és nem tiszteletre méltó jelenség, midőn egy eszes ember engedelmet kénytelen kérni, hogy meggyőződését nyilváníthassa. Pedig mennyire gúnyolják a liberális urak a szerzetesek obedienciáját!

Azért nem sokat törődve avval, hogy mely párt felé hajol a képviselőjelölt, azon kérdést intézzék hozzá: vajon késznek nyilatkozik-e üldözött egyházunk érdekeit, jogait megvédeni? Hajlandó-e sérelmeink orvoslása végett benyújtandó törvényes alapon nyugvó kérelmeinket támogatni? – Ezt annál szükségesebbnek tartjuk, mivel nem rég történt, hogy egy országos képviselő nyíltan kijelentette, hogy kath. ügyet sohasem pártol. – Ezt érdemelték viszonzásul a katolikusok a Patens korában kifejtett támogatásért! De mindazonáltal sokkal többre becsljük a képviselő úrnak nyílt őszinteségét, mint azon urak ígéreteit, kik mindent ígértek és semmit sem tettek. Legfőleg az ellenséges szavazástól mardtak el és nem szavaztak nyíltan ellenünk. Értjük itt az 1890. november 28-iki szavazást, melylyel – a budget tárgyalása közben, anélkül, hogy a kérvényi-bizottság, melynek kiadattak, véleménye meghallgattatott volna – parlamentáris részrehajlatlanság dicsőségére, a sok százra menő kérvényeink sutba dobhattak. – Mellesleg kívántuk csak még illusztrálni a kifejezett közvéleményt. Ellenünk szavazott 213, mellettünk 47, kikhez szabad még számítanunk az elmaradtakat, mire az illetők nevei és állásaik jogosítanak föl bennünket. A közvélemény tehát eképp néz ki: 213x198.

De föltétlenül kötelességünk szavazatunkat azon jelöltektől megtagadni, kik oly párthoz tartoznak, mely már évek hosszú során a kereszténység, a katholicizmus és a keresztény nép ellensége gyanánt viselkedett, azon párthoz, mely káros intézkedései által az országot szerencsétlenségre viszi. – Liberális jelöltet egy valódi keresztény ember sohasem választhat. Mert a liberális ember sem nem igazságos, sem nem méltányos, hanem mindenkor az opportunizmusnak hódol!

Kit válasszunk tehát? Midőn a liberálisokat keresztény kötelességünk szerint mellőzzük, a túlsó oldalon olyan embereket pillantunk meg, kik a kereszténység talaján állnak, mely talajon egyedül remélhető országos bajaink valódi, gyökeres orvoslása. Bizonyítja ezt maga a sz. írás is, mondva: „nisi Dominus aedificaverit domum, in vanum laboraverunt, qui aedificant eam.” Isten és vallásellenes törekvések csak a bábeli torony építésének sorsára vezetnek.

Midőn az említett csoportot szemügyre vesszük, azt tapasztaljuk, hogy ennek egy része szép vallási buzgalmat tanusít; a másik része pedig nem áll még a vallásosság e magas fokán, kikben azonban becsületes, komoly, jellemes, áldozatkész embereket tisztelünk. – Ezen két osztályból szabad választanunk, az előbbieket örömmel, az utóbbiakat bizalommal.

Ha e két osztályból senki sem áll rendelkezésünkre, akkor szükséges és kötelességünk oly férfiakat is választani, kik nem állnak ugyan tökéletesen a kereszténység talaján, de nem ellenségei a kereszténységnek és kath. egyházunknak, kiktől tehát remélhető, hogy nem fogják politikai, opportunitási indokokból a kereszténység ellenségeit, a kereszténység üldözésében támogatni; mert elvök fiat justitia aut pereat mundus. – Egy oly képviselő is, ki nem oly szerencsés, hogy meggyőződésből keresztény volna, igen sokat segíthet az egyházon és a keresztény népen, ha általában igazságos és nemes elvektől vezéreltetik és nem ellensége a vallásnak. – De válaszszenak bárkit is az ajánlott csoportokból, mindegyiktől kérjük, hogy nyilvánosan, becsületszávéra kötelezze magát és ez ígéretét a választókerületi papság előtt írásba is foglalja, hogy minden törvényen alapuló, igazságos ügyeinket mindenkor támogatni fogja, de ne csak negative, elmaradása által az ellenséggel nem szavazva, mint tett a fentérintett 151 képviselő; ne pozitive, mellettünk fölszólalva, mellettünk szavazzanak is. Képviselőnek különben is szoros kötelessége levén, hogy választóinak és ne saját érdekeit képviselje.

És ezzel befejeztük a választásokra vonatkozó, szükségesnek tartott, keresztény elvekből merített utasításainkat. Tettük ezt a legnagyobb őszinteséggel és nyíltsággal és távol volt tőlünk azon szándék, hogy bárkit is sérteni akartunk volna. – Ha van mégis talán a mondottakban valami sérelmes, az csak a tényekben rejthetik, melyeket nem mi végeztünk, – és nem azok elsorolásában.

Szólunk hozzátok szeretett Testvérek mint püspök, mint magyar püspök, ki egyaránt szereti hazáját és egyházát; mint püspök, kit egykoron fölszentelésünk alkalmával a fölszentelő boldogult hgprimás az egyház nevében arra kötelezett, hogy: soha rosszat jónak ne mondjak, mely intelem mai liberális napjainkban szegény hazánkban igen megszívlelendő. Dixi et salvavi animam meam!

Most már tehát egyházunk és a haza nevében kérve-kérem szeretett testvéreimet, hogy tekintve mindkettőnek komoly helyzetét, senki és semmi által ne zavartassák magukat, hanem a szavazási urnához való járulást szoros honpolgári kötelességüknek ismerve, az ámtás és aljas vesztegetésekről megóvott hiveiktől környezve, adott tanácsaim értelmében, azon öntudattal lépjenek a választó urnához, hogy egy igen fontos kötelességet teljesítenek nemcsak ránk, de gyermekeik, unokáik és a jövő nemzedékre nézve is.

Minden jó felülről a világosság Atyjától származván, kérem a mennyei Atyát, hogy mindnyájokat felvilágosítsa, igazgassa, bátorítsa, és az óhajtott eredményt előmozdítandó szívem mélyéből küldöm mindnyájoknak püspök atyai áldásomat!

És midőn egy szomorú évtől búcsút véve egy új évnek küszöbén állunk, melyről nem is gyaníthatjuk, hogy mit rejt méhében; mindenekelőtt szeretett testvéreinknek szívünkéből boldogabb évet kívánok a tavalyinál. Istennek bőséges áldása kövesse és támogassa mindnyájokat jóra való törekvéseikben, vigasztalja és bátorítsa netalán előforduló bajaikban, vértesse a keresztény erősség és állhatatosság kegyelmével, hogy az év leteltével nyugodt lélekkel mondhassák: opus quod dedisti mihi Domine consummavi, fidem servavi.

Kelt Rozsnyón, 1892-ik év január 1-én.

György
püspök.

V. Egyéb cikkek. Közlemények. Bibliográfiai adattár

Ebben a fejezetben olyan kisebb-nagyobb cikkeket, tanulmányokat gyűjtöttem össze, melyek ugyan kívül esnek a magam elé tűzött időkereten (1904), de nélkülük elképzelhetetlen a kutatás egésze. Így tekinthetjük ezt a fejezetet akár „mélyfúrásnak” is, mert a történész számtalan olyan adatra bukkan kutatásai közben, melyek drágagyöngynek számítanak. Nemcsak egy előkerült Prohászka-versre gondolok, vagy a mindig meglepetést jelentő ismeretlen levelekre, de a későbbi visszaemlékezésekre is. Külön felhívom a figyelmet Stoffer Mária rendkívül fontos levelére, mely a felfedezés erejével hat azok számára, akik szerették volna eddig is megtalálni annak az óriási szemlélet- és magatartásváltozásnak a rugóját és okát, ami Prohászka lelkében végbement az esztergomi évek vége felé. Aligha tévedek, amikor azt állítom, hogy ennek a levélnek birtokában új megvilágításban szemlélhetjük Prohászka viszonyát a külvilághoz, különösen a női lélek világához.

Az utolsó szentbeszédéről szóló hiteles beszámoló, vagy nagy tisztelőjének, az evangélikus Reményik Sándornak verse éppoly fontos mozaikszem, mint Prohászka utóéletét megvilágító francia tanulmány, vagy a nemrég három kötetben megjelent Naplójegyzetekhez fűzött gondolatok.

Prohászka ébresztésének jelszava csak akkor életképes, ha mi magunkat „ébresztgetjük”. Ehhez nélkülözhetetlenek a kiállítások és annak a kimeríthetetlen szellemi kincsnek a regisztrálása, melyet tudományos néven Bibliográfiának nevezünk. Ezért tartozik szervesen a kötethez Mózessy Gergely és Busa Margit munkája is!

Egy ismeretlen Prohászka vers 1895-ből

A Prohászka-kutatás minduntalan vissza-visszatérő témája: miért nem írt ez a lelke legmélyéig költői alkat verset? A kérdés szakemberei, különösen Sík Sándor, rámutatnak arra, hogy beszédeiben, írásaiban az ún. szóritmus oldalakon keresztül megtalálható. Sik Sándor maga is összeállított ilyeneket és egyetemi előadásain, Szegeden ezeket a szabadvers kategóriájába sorolta...

Időközönként terjesztenek Prohászkanak tulajdonított verseket, – de hamar kiderül, hogy eredete bizonytalan, sőt téves. Talán Kő az úton című mondható biztosnak (?), de forrás-megjelölését eddig hiába kerestem...

Halála után nyolc évvel, 1935-ben a Prohászka-relikviák között találtak egy régi emlékkönyvet, ennek egyik oldalán saját kézírásával egy kötött formában írt vers található. Íme:

A könny hazug, a szó sivár,
 Jól tudom én, hogy rám mi vár:
 Valóság lesz minden remény
 S a fájdalomtól költemény;
 Óh milyen üdv, ó mennyi fény,
 A végtelenben élek én.
 A könnyeken s a harcokon át
 Zengem a megváltó dalát:
 Küzdj s ne féld az enyészetet,
 Hogy megtaláld az életet

Örökre!

A megtalált verset az újból megindított Magyar Sion 1935. január 1. számában közreadták hasonmás (faksimile) kiadásban. Az Új Ember 1978. ápr. 23. számában hosszabban ír e témáról; legutóbb itt Székesfehérvárott a Szent István városa 1997. márc. 30. száma közli az Új Ember említett cikkét a verssel együtt.

Számomra különösen azért fontos ez a vers, mert újabb bizonyítékot találok benne eddigi elemzéseim állításához: az esztergomi évek igen sok nehézséget: „könnyet... sivár szót... fájdalmat... harcokat” is okoztak a lelki egyensúlyáért küzdő fiatal teológiai tanárnak. Tudjuk, hogy mindezeket úrrá lett, mintahogy ez a vers is épp ennek a benső folyamatnak egy gyöngyszemeként bukkan elő. Más hasonlattal élve: úgy húzódik meg életművének óriási boltívei alatt, mint a százados tölgyek tövében egyetlen szál kis virág.

Bár jelen esetben minden szükséges feltétel megvan annak bizonyítására, hogy a vers Prohászkatól való, az irodalomtörténész mégis egy halvány kérdőjelet megkockáztat még saját cikkében is. Mert bár Prohászka kezeírása vitathatatlan, de elképzelhető, hogy másolta valahonnan. Ilyennel nemegyszer találkozunk Naplójegyzeteiben. Legtöbbször azonban jelezni szokta a vers szerzőjét, vagy azt, hogy hol, melyik könyvben találta.

Ennek ellenére én magam is úgy gondolom, hogy mind tartalma, mind a megadott időpont miatt ez a tíz sornyi vers valóban Prohászka költeménye.

Beszámoló egy Dobogókő-i kirándulásról

Winkler József, a későbbi s.püspök a harmincas években Esztergomban kutatott Prohászka hagyatékában. Ugyanaz az alkalmazott takarított szobájában, aki annak idején Prohászka és a tanári kar inasa volt. Winkler feljegyezte a tőle hallott történetet, 1932 őszén.

Prohászka mint spirituális kispapjaival minden évben kirándult. 1900-ban Dobogókőre mentek, és engem, mint a tanárok inasát is magával vitt, hogy segítsék az étkeztetést. Jókedvűen koccintott mindegyik kispappal, beszélgettek, tréfálkoztak. De aztán komolyra vette a szót, és ezt mondta: Volt idő, amikor a papok fakehelyből miséztek, de arany volt a szájuk, és bátran hirdették az Evangéliumot; sőt ha kellett szembefordultak még a császárokkal is. – Ma viszont aranykehelyből misézünk, de fából van a szánk. Nem emelünk szót még a szegények érdekében sem. Meg vagyok győződve, hogy ezért meg fog az Isten büntetni minket, és ránk küldi a kommunizmust.

Én akkor nem értettem és nem is ismertem a szót: kommunizmus! De aztán 1919-ben megtudtam mindent, és eszembe jutott, hogy a Spirituális úr mindezt húsz évvel előbb már látta, és megmondta.

A történetet Horváth Kálmán plébános kéziratában találtam: Prohászka a szívekben. I. 45. l.

Egyházpolitikai jelentés Rómába

Választ szóban!

Főtisztelendő Úr!

Mivel a mi primásunk Rómába utazott, röviden szeretném Főtisztelendőségedet tájékoztatni nézeteinkről a kormány tevékenységével és a primás ezzel kapcsolatos magatartását illetően. Ő már többször hangoztatta: mit sem kezdhetünk a kormánnyal – semmit sem érünk el vele – részvényeink rosszabbak mint valaha – ezek a primás megállapításai. Ennek ellenére ide és oda utazgat, egyszer Pestre, utána Bécsbe és Rómába.

A kormány meg fog bukni, ha mi ragaszkodunk követeléseinkhez; talán ezért utazott a primás Rómába, hogy a kormányt megmentse a bukástól? Ez fölösleges volna, ilyen féloldalas kormánnyal nincs mit kezdeni. Semmit nem veszítünk vele! Ki kerül a kormányrúdhhoz? Hogyan tovább, az ellentétek majd megmutatkoznak. Tehát minek kísérletezni? Ezzel semmit sem nyerünk. Csáky állítólag azt mondta: hogyha az 1868-as törvény revíziója megvalósul, akkor már a teljes vallásszabadságot és a polgári házasságkötést is be kell majd vezetni. Hát jó: semmire nem vágyunk most, mint erre. Nem akarjuk, hogy a miniszter nevezze ki a püspököket; ez a magyar egyház csődjét jelentené. És a polgári házasság? Talán revízió nélkül nem valósulna meg? Ki lenne ennyire rövidlátó? A házasság-jog mint ahogy az jelenleg Magyarországon van, tarthatatlan; ez valósággal provokálja az apostáziát!

Tehát a primás mondhatnánk „furtim” (lopva) távozott Esztergomból; senki sem tudott róla az esztergomi Káptalan papjai közül; még tulajdon kancellárja, Csernoch dr. sem. Mindnyájan ezen bosszankodnak, különösen azért, hogy a primás Húsvétkor nem lesz hazánkban. A bosszúság valódi oka azonban a gyanakvás, hogy a primás most újabb nyomással kísérletezik Rómában a kormány érdekében. Ezért kértek meg igen jelentős személyiségek, hogy Főtisztelendőségedhez forduljak azon kéréssel: kompetens helyen járjon közbe ez ügyben; az egyetlen meggyőzés itt: nem engedni!; nekünk nincs félnivalónk; kormányunk tehetetlen, soha nem fog az Egyházért bármit is tenni; kálvinizálódott: tehát meneküljön vagy pusztuljon innen, nekünk át kell jutnunk ezen a féloldalon.

Zárom soraimat, mert különben nem éri el a levél.

A Szent Szívekben tisztelő hive

Prohászka Ottokár

Esztergom 92. ápr. 11.

Prohászka levele Rómába püspöki kinevezéséről

Eminenciás Uram,

Soha nem gyengülő szeretet és tisztelet érzelmével köszöntöm Eminenciádat névnapja alkalmából. A Mindenható Isten adja áldását, világosságát, és tartsa meg Önt nekünk mindnyájunknak még sokáig!

Ilyen őszinte érzéseim ellenére ezúttal nem minden szorongás nélkül fordulok Eminenciádhoz, éppen velem kapcsolatban. Személyem körül valami nagy dolog történt, ami felbolygat és nem hagy nyugodni: ez Székesfehérvár püspökévé történt kinevezésem. Ebben természetesen Isten akaratát kell látnom és imádnom, mégis időnként szorongás fog el, s irigykedve gondolok hajdani szabadságomra és függetlenségemre. Hogy ezt nem én akartam, abban senki sem kételkedik. Ez egyben vigasztalásom is, mert úgy vélem, hogy Isten megsegít, hiszen ez számomra szemmel láthatóan az ő műve. Azt tudom, hogy minden lehetőt meg fogok tenni, és minden erőmmel azon leszek, hogy jóakaróim bizalmát kiérdemeljem, bár Magyarországon a jelenlegi viszonyok hétszeresen nehezek, rosszak és a politika teljesen kusza, úgyhogy kiutat látni nem lehet, találni még kevésbé. Közvetlenül mit sem lehet tenni a nemzeti szenvedélyek ellen, a hullámok magasra csapnak; indirekt módon azonban mégis sokat tehetünk. Hiszen gyakran megváltozhatnak a nézetek, különösen ha a gazdasági érdekek előtérbe kerülnek és az idealizáló irányzatokat háttérbe szorítják. Egyelőre azonban közeli változás nem igen várható. Sokan úgy vélekednek, hogy a királynak engednie kell!

Majláth püspök fog szentelni; az időpont még nincs rögzítve. Ma viszont olyan hírt is lehetett hallani, hogy mindannyiunkat Rómában fognak felszentelni. Bárhol is lesz, kegyelmet hozzon! Ebben a gondolatban kérem imádságát és maradok egy közeli viszontlátás reményében Eminenciád tisztelő hive:

Budapest, 1905. nov. 27.

Prohászka Ottokár

A német nyelvű leveleket Skripecz Erika tanárnő fordította magyarra.

Levelek. Stoffer Mária emlékezése Prohászka Ottokárra

Stoffer Mária lelkiánya volt Prohászka püspöknek. Megismerkedésük történetét Ő maga írja le az itt közlésre kerülő emlékezésekben. Farkas Edit, aki későbbiekben a Szociális Missziótársulatot alapította, s haláláig annak Alapító Főnökasszonya volt, vitte el 1900. december 8-án a Sacré Coeurbe, ahol akkoriban gyóntatott Prohászka. Stoffer Mária hűséges követője lett Prohászka tanításának, 1908-ban kültagként csatlakozott a Szociális Missziótársulathoz. Az itt közölt „emlékiratok” szerint is mindvégig tanúja és csodálója volt Prohászka Ottokár és Farkas Edit között kialakult nagy lelki-szellemi barátságának. Az emlékezésében megörökített élmények, reflexiók nagyon mély érzésűnek, érzékeny lelkűnek, éles ítélőképességűnek mutatják be magát Stoffer Máriát, akire valóban ráillik saját megállapítása önmagáról: „én tudok másba élni.”

Az itt közölt levelek egy részének nincs, vagy nem maradt fent a címzése, egy részét pedig Némethy Ernőnek, Prohászka volt titkárának írta.

(vö.: Bella Lászlóné: Prohászka Ottokár a nőknek írt levelek fényében. Prohászka ébresztése. Bp. 1996. 254-255.)

1928. jan. 3.

Csak úgy irok, ahogy eszembe jut, – hol sürgöny stilusban, hol részletesen. Most, hogy annyit olvasunk, hallunk szeretett, felejthetetlen Püspök Atyánkról, feltétlenül új megvilágításokat nyerek. Oly sokat tudnak mondani az indiszkrétek! hogy sokszor egészen megzavarodom, s szinte elvesztem az egyensúlyt. Ha viszont összegezem új benyomásaimat, megint csak azt kell mondanom: „mindenkinek mindene volt”. Nem akarok rajongani, csak azt mondom: ezt teljesen értem, mert olyan varázsos, bámulatos stb. egyéniséget – ha Isten kegyelméből meg nem ismerjük Őt – hát senki a világon el nem képzelhet.

Olyan érdekes volna megtudni, kire mi által hatott a legjobban? Ma mikor nők között annyira féltékenységgel belefúadt a mérhetetlen fájdalomba, sokkal inkább megnyílnak a lelkek, s mintegy összefogódzkodnak, s meghallgatva a másikat, megtudja annak emlékét, objektívebben is ítélniük, – mert hiába, nőnél vezet az érzélem.

Ismétlem, sokat olvasok róla. Legújabb: Prohászka Tanulmányok. Összeállította Brisits Frigyes (Kiadja a Szoc. Missziótársulat). Nem tudom volt-e már ideje ezt elolvasni? Remek. Olyan érdekes, nemcsak e műben, mely róla szól, de mindenütt, minden tele van az Ő műveinek idézetével. Meg vagyok róla győződve, hogy ez lesz a II. evangélium. Kivülről fogjuk tudni az idézeteket, melyek köztudatba mennek át. Csak az a nehéz, miként lehet a megszámlálhatatlan igaz gyöngyökből választani? Mit idézzem az ember?

Nem egyszer mondtam is, irtam is Neki, hogy legjobban szeretnék állandóan egy arany kelyhet v. tálacsát ajka elé tartani, hogy minden lepergő gyöngyszemet felfoghassak. – Visszatérek arra, mit olvasok? „Tanulmányok”. Gyönyörű cikkek; akinek dolgozatát elolvastam s az a lelkemhez szólt, annak irni szeretnék. Némethy Ernőnek irtam, – s most Sik Sándornak szeretnék irni, majd Potyondinak, s így tovább. Sik Sándor, – óh Istenem, mennyire igazat mond, mikor ismételten kiemeli: „átéli, átélte”. Prohászka a költő. „Átéli”, ez az alapja minden lelki győzelmének. Mert akinél az ember ezt kiérzi, annak hisz, abban hisz, és vágyik vezetésére, irányítására. Jó magam is így éreztem: Ő volt az első pap életemben, kinek tudtam hinni. Elhittem, hogy amit mond, azt ő maga hiszi. Később tudtam: hiszek Neki, mert amit mond, azt átélte! Ez volt az alap. Olyan jól éreztem magam, mikor ilyen biztonságban éreztem magam. S értettem, hogy mások mennyire vágyódtak ez után! Tudatosan, vagy öntudatlanul. Ugy szerettem volna beszélni mindegyikkel, kiknek szemeiből, lelkületükből ezt kiéreztem.

Igen, igen! Ki kell emelni tehát ezt: átélte és átéltetett nyújtott stb.

* * *

1928. június 12.

Edit szerintem nemcsak a Misszió Társulatot alapította, de többször kilépett önközzé világából és új irányt tudott teremteni, – új felfogásokat és új irányt mutatott nekünk is. Atmoszférát tudott teremteni, új felfogásokat és érintkezéseket állított be.

Különös bravúrja volt és van papokkal érintkezni, ami engem 1900 és még egy pár évben rá ámulatba ejtett. Mert én úgy szoktam meg (s azelőtt valószínűleg úgy is volt), hogy a papok (számomra) egy külön világot képeztek konzervatívizmusukkal körülbástyázva. Ők azon belül, mi kívül. Nemcsak hogy semmi vágyam nem volt velük érintkezni, de fogalmam, sejtelmem sem volt ennek lehetőségéről.

Amint akkor L. Atyánk (Prohászka) felrázta az alvó lelkeket, s már-már lázba is hozta, úgy ugyanazon időben E. hidat mutatott nekünk, miként lehet a papokkal érintkezni? Vagyis bámulatos biztonsággal nemcsak mozgott azok világában, de nagy tudásával, lelki vágyával megértette őket.

És éppen mert ő a legszebb értelemben ismerte, megértette és szerette őket = vagyis a világukban lelke felragyogott, otthon talált.

Igy akarva, nem akarva, bekerültem papi körökbe, és Atyánkhoz is eljutottam. De meggyőződésem maradt, ha E. nem visz oda, vagyis őt nem kísérem el, magamtól soha, soha nem ébredt volna fel a vágy közelebb jutni Hozzá. Sőt később is igen sokszor gondoltam: be kár, hogy olyan könnyen el lehet jutni Hozzá. Láttam azt a sokadalmat, főleg nőket, kiknek már igényük volt Vele beszélni, – kik azt hitték, nekik arra természetes joguk van s Nélküle már elvesztik az egyensúlyt, – mikor láttam, Ő mennyire elkényesztette őket, – hányszor, de hányszor gondoltam: mennyivel szebb volna, ha egy elérhetetlen piedestálon látnók. Elég ha lenyúl hozzánk, hogy hozzánk szóljon. –

De miután E. leimádkozta őt nekünk, úgy az utat is megteremtette Hozzá. S ezért nem lehetünk eléggé hálásak. Hogy E. leimádkozta Őt = ez hitem. Vagyis hogy arra az útra lépjen, mely őt hozzánk hozta, – vagyis hogy nemcsak nem lépett a Jezsuita rendbe, de felséges tehetségeit és szent voltát nem az elvont tudományokban, magányban kamatoztatta, de a társadalom öntudatlan sóvárgására hallgatott, hozzánk jött. Ha mindig a természetfelettségben élt is, lejött hozzánk, mint Isten-ember(e) lejött s természetes, egyszerű, szeretetteljes volt, s vonzotta a lelkeket. Egy fellélegzést, egy felébredést = új életet és lendületet jelentett az Ő lejötte.

És ismétlem, ezt E.-nek köszönjük, mert E. olyan világot nyújtott neki, melyet Ő eddig nem ismert: a ragyogó, vonzó, fehér lelkű, fiatal leány teljes báját, odaadását, varázsát.

Azt mondhatnám: el lehet képzelni, – de azt is, elképzelhetetlen, miként hatott az a fiatal férfi lélekre, egyéniségére, mikor az addig tudományában elszigetelve s világgal csak apostolkodás- és charitással érintkezve látta, hogy Isten az Ő útjára állított egy csodálatos női lelket. Talán eleinte nem is tudott vele bánni, – mintegy félt hozzá nyúlni!? De a leány feltárta és odaadta lelkét és a két lélek találkozott! S amilyen mérvben szitta magába a bűbájt az Isten egyik remekének illata, olyan arányban olvadt le az elzárkozottság, illetve önmaga iránti fegyelmezett szigorúság kérge. S napsugaras lelki hatásban megindult az átalakulása. A szatirikus szellem szelidebb lett. A gúny, a szigor helyébe léptek a csodálkozás, az új, meleg világban való tapogatózás, míg otthonosabb lett ebben. Magába szíva a tiszta lélek bűbáját, megszületett a poézis. Új hűrok kerültek a lantra. Új dalok zengettek. Szinte kiéreztem a varázsos változást, melyet most határozottan állítok... És ez átalakulás kincseit kaptuk mi is.

Ki tudja ezeket? S ki tudja, mit köszönhetünk Editnek? Én tudom! Az átalakult lélekhez már könnyű volt eljutni. Az út várta a vágyakozókat. S megindult a maga fenségében az

„egyszerű” érintkezés. Természetessé vált, hogy a természetfelettinek képviselőjéhez menjünk s merítsünk az „Élő vizek forrásából”.

Ha hitem az, hogy E.-nek köszönhetjük, hogy hozzánk lejött, köztünk maradt, úgy hátalt szivem nem gondolhatott mást, minthogy csakis E.-en át lehet Hozzá jutni. Mindent, mi Vele kapcsolatos volt: ha elmehettem Hozzá, ha beszélt velem, ha irt nekem, mindig megköszöntem E.-nek, mert lelkemben mindig ott rezgett a húr, mely azt suttogetta: köszönd E.-nek! Évek hosszú során át változatlan maradt felfogásom, hálám. És később minden alkalommal csodálkoztam, ha valaki közvetlen eljutott Hozzá: hogyan lehet ez E. nélkül? Miként találta meg az illető a Hozzá vezető utat? S akkor is az volt a felelet: Edit fiatal éveinek feláldozásával megépítette az utat.

Mind inkább megváltozott Atyánk! Lelkének mintha jól esett volna az egyszerű gyermekded lelkek melege. Kegyesen leereszkedett, lenyúlt hozzánk. Beszédeiben is iparkodott egyszerűbb lenni, vagyis olyan, aki akarja, hogy Őt megértsék; és lett egy meleg-meleg, kegyelemteljes, otthonos légkör és érintkezés. Lavina szerűen nőtt a hivek, a rajongó tanítványoknak, hallgatóinak száma. Edit, aki Őt felfedezte, leimádkozta, legvágyóbb, leghűségesebb, legiparkodóbb lelki leánya lett. – És bámulatos, annak dacára, hogy E. egy sötét aszkézis vezető hatása alatt mintegy elfordult a világtól, s szeme csak lefelé tekintett, s nem látta a természet csodáit, szépségeit, – Atyánk tanította meg őt látni, észre venni és élvezni a szépet –, mégis az ő lelke aranyozta be az Assisi-lelkületűt s tanította arra, hogy egy női lélekben kutasson! és ássa kis a kincseket!

Bámulatos volt E. akaratereje, világtól való függetlenítése, a lelkiélet utáni vágya, az átadás igénye. Minden szokás, társadalmi rend, konzervatizmussal tudatosan vagy öntudatlanul szakított, és így önalkotta világot teremtett, melynek komplikált szempontokból rendjétől (törvény?) el nem tért. Mindig olyan milieuban élt, mely teljesen egyéni alkotás volt, jöllehet az Isten mindig megküldte neki azt a képzelt vezetőt, kire szüksége volt. Voltaképp neki a vezető csak megnyugtatására kellett, mert igen hamar ő vezette a vezetőt s önámítás nélkül úgy szuggerálta őket, hogy azok azt irták elő neki mire ép igénye volt. Átgúrta az embereket, és azt hitte, ő vezetés után vágyik, – neki vezető kell! Azt hitte, ő engedelmes és alázas. Bizonyos értelemben igen, ami képzelt erénygyakorlatok körébe tartozik, – de az *életben?* (későbbi betoldás: *Ő azt hitte, hogy alázas, – és mindig ő volt a győző!*).

Nem tudom mit mondjak? Dante Beatrice? Ki vezette őt? Mert igenis annyira hatott Rá (ti. Prohászka), hogy merem mondani: 15 éven át vezette. (Később változott a helyzet) s meg vagyok róla győződve, hogy nem volt semmi, amit meg nem beszéltek volna. És a legnagyobb kérdésekben, mint a legmélyebb gondolatokban, beleértve a lelki ügyek és kérdések skáláját, E. nemcsak inspirálta, de hozzászólt s sok kérdésben döntött.

Igy tehát kibontakozik E. alakja, hogy Istennek szándékai voltak kettőjük találkozásában! Istennek akarata volt, hogy E. az ő napsugara legyen! Isten egy angyalt állított melléje, hogy az segítse Őt vinni a lelkek terhét, folyton felvillanyozni nagy Szentünk énjét... A legfelségesebb, legideálisabb beállítással kell ezt megörökíteni.

Láttam: mikor bántották, miként keresett és talált meleget Edit lelkében. E. valóban a legihletettebb lelki érintésével játszott Lelke hárfáján, – s az utolsó akkord mindig lelki béke, mosoly és öröm volt. És ebben a harmóniában erősödtek lelkeik, és együtt nőttek és szárnyaltak! – És én ezt láttam. Én ennek tanúja vagyok. Mi gazdagságot adott életemnek...

Magamról is kellene írni, hogy több bizalmat nyernének állításaim. – Annyit tehát legyen szabad mondanom: teljesen szabad voltam. Nem kívántam semmit. Foglalkozik-e velem? Kapok-e időt? Látom-e? Semmi sem izgatott. Így lelkem, hogy azt mondjam, teljes fölényben, szabadon nyerte a benyomásokat, melyekre igen nagy befogadó képessége volt. És éltem e felséges világban, – mottóm az lett: „és hogy ez van!” (Enyém-e? vagy másé? de hogy létezik) És nem kellett nekem semmi egyéb, – könyv, poézis, a legszebb képek sorakoztak egymásmellé, mikben gyönyörködnöm lehetett; s lelkem hangossá vált, és énekeltem, csakhogy

elhigyjem: és ez való! – itt játszódik le előttem! – megfoghatom, mert ragyogó alakjaim felé nyúlhattam: éltek! S azon sajátságom, hogy soha senki sem kér tőlem akár jellemzést valakiről, akár definíciót valamiről, ezek bennem kialakulnak s készek. Így tudom, hogy amikor megjelentek az Elmélkedések, a Szűz Máriáról szóló énekeknél, megmutattam Neki – „itt Editet jellemzi”, – „itt E. állt lelki szemei előtt, mikor Mária alakját véste márványba” – És elfogadta, mosolygott, de nagyon csodálkozott, hogy ezt így kitaláltam s kimondottam!

Óh Istenem, hogy látom felséges alakját és meleg tekintetét, – mikor olyan egyszerűen, de bátran ráolvastam. Mőd felett csodálkozott minden alkalommal. Én tudok másban élni – ez a nyitja az egésznek.

Adatok Prohászka Ottokár franciaországi hírnevének témájához

Közöljük annak a francia domonkos tudósnek, A. D. Sertillanges-nak bevezető sorait, melyeket Prohászka Ottokár elmélkedéseinek francia fordítása elé írt 1936. nov. 10-én. A címzett M. Louis Chaigne, aki segítette a Meditations pour L'année liturgique kiadását. Sertillanges a század első felének neotomista tudósa, aki az Institut és a Francia Akadémia tagja volt. Az ajánló levél magyar fordítását Sulyok Ignác zirci perjel úr végezte el, gazdagítva ezzel a PÉA forrásgyűjteményét. Hálas köszönet érte.

* * *

Uram!

Rendkívül fontos, hogy a keresztények között létrejöjjön a szellemi értékek szabad áramlása. A politikusok ehhez kevésbé értenek, sőt vitáikkal képesek olykor még egymás ellen is ugrasztani a feldühödt népeket! Legalább a vallásos lelkek egyesüljenek és teremtsék meg azt a szabadságot, mely az országhatárokon csupán egyazon kaptár sejtjeinek válaszfalait tekintik, mely kaptár egyazon méhcsalád otthona. Ezért örvendek, hogy közönségünk elé olyan személyiség kerül bemutatásra, aki hazájában rendkívüli hírmévnek örvend, minálunk azonban nem ismerik. Prohászka püspökről, a kitűnő magyar szónokról természetesen mi nem tudunk közvetlen benyomást szerezni. De ő kiváló író és gazdag, mélylelkű misztikus is. Erről minden bizonnyal e kötet olvasói meggyőződhetnek, annak ellenére, hogy fordításról van szó, mely szükségképpen hátrányt is jelent, bármilyen kitűnő legyen is.

Szerzőnk azt szeretné, ha minden egyes hívő hallaná a keresztény misztériumokról szóló elmélkedései közben az élő vizek hegyi patakjának csobogását. Ezt ő maga át is éli, és az ő segítségével a mi lelkünkben is megvalósulhat. Úgy véli, hogy Istenről valójában nem az emberi érzelmek mintájára alkotunk fogalmat, hanem ellenkezőleg az Isten iránti érzék az első és alapvető, és igazán akkor tudjuk őt felismerni, amikor a hozzá hasonló lelkek ráébredtenek bennünket önmagunkra azáltal, hogy saját gazdag élményüket megosztják velünk.

Prohászka püspök lírikus a szó legnemesebb értelmében, azaz ért a Baudelaire-től emlegetett „szimbolum-erdő” kibogozásához. E helyesen értelmezett jelképeken keresztül be tud hatolni az életnek és a természetfeletti világban magának Istennek titkaiba is. Ez a szenvedélyes lírikus mindig érintkezésben marad a valósággal, bármiről szóljon is, a konkrét világban él. Mintha ellensége lenne a puszta fogalmaknak, az elvont kifejezéseknek, ennek ellenére mindig meglátja a valóságban a lelket, és állhatatos abban, hogy megláttassa velünk is a szellemet. Van valami szenvedély lobogó meggyőződésének sodró erejében mindenfajta válaszfallal szemben, melyet a tudatalatti és az emberi gyávaság emel minduntalan szellemi életünk elé. Kierződik, hogy szíve számára az életben minden a végtelen növekedés és öröm irányába mutat, és bennünket is ebbe a távlatba szeretne beállítani.

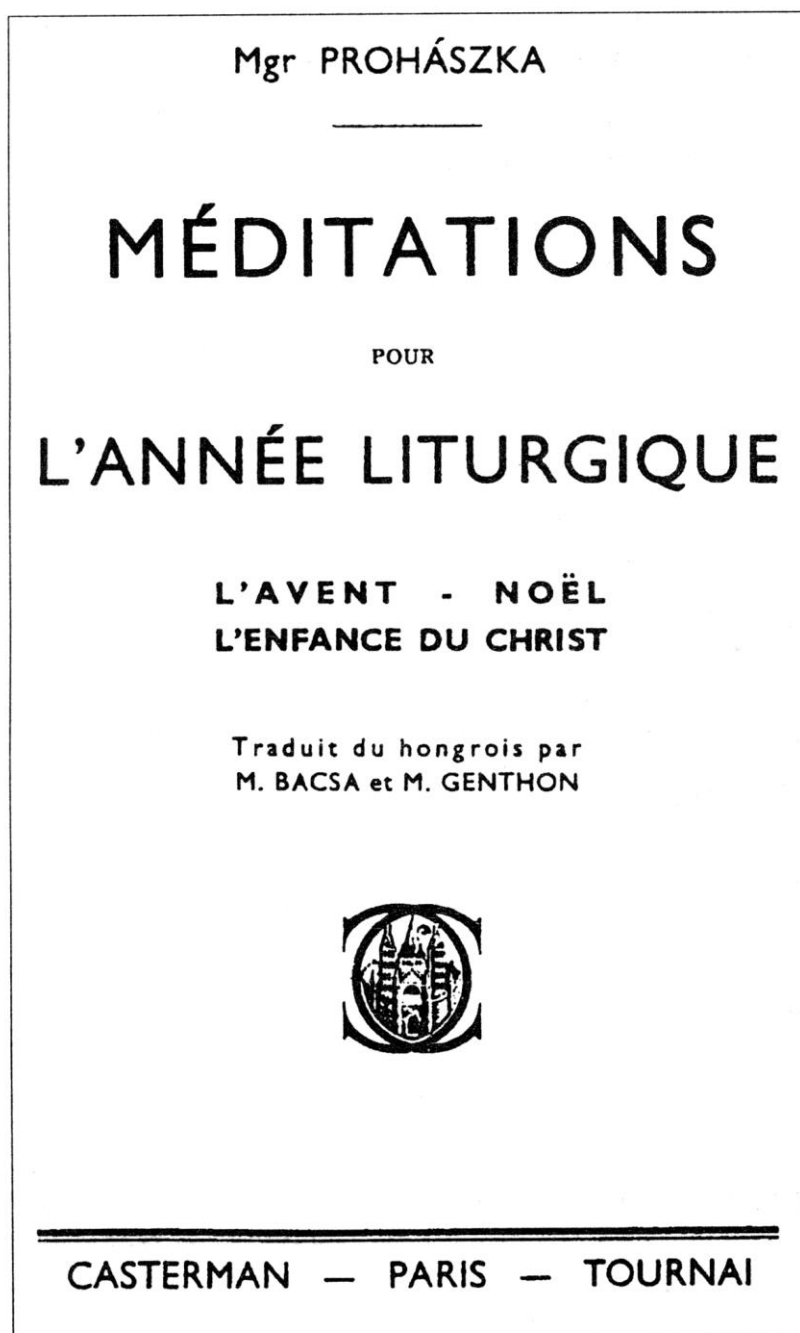
Az imádságról azt vallja, hogy „a természetfelettihez hoz közelebb bennünket, a végtelen peremére sodor”. De az ima hatékonyságát egy testvéri szó is segítheti, mert felkelti bennünk az imádság szellemét és ragyogóvá teszi azt, akihez imádkozunk és azt, amiért imádkozunk. És ezt a mi tüzes lelkű misztikusunk el is éri. Ebben a meleg hangulatú Adventben bőségesen található az olvasó lelki felemelkedésre serkentő felhívásokat, melyek talán a mi nyugati érzelmi világunk számára a képzeleti elemek bősége miatt túlzottan tűnnek, de segítenek meglátni az ideig valóban is ott feszülő örökkévalóságot és azt, hogy a lét legjelentéktelenebb mozzanatain keresztül is a végtelenbe nőjünk. A látnokok az emberiség vezetői. Jócskán földből és porból gyúrt emberek lévén, könnyen megfélemezünk arról, hogy szellemi lények is vagyunk, és hogy maga a minden szellemet hordozó Ige a mi emberi családunkból született. Az Advent

szolgálatában áll, aki azt mondotta: „Senki sem ismeri jobban a mennyország titkait, mint az, aki a mennyből jött, az Emberfia, aki a mennyben van”.

Mit használna, ha le is szállna közénk az ég, de szemünk nem nyílnék ki a világosságára? De egy testvéri biztatás, egy jó példa, egy fénysugár, mint amely e könyv lapjait is megvilágítja, igen alkalmas arra, hogy megnyissa szemünket. Olyan jótétemény ez, melyet minden biztonnal élvezni fog a hitből élő ember, a kíváncsi érdeklődő, az irodalmár pedig örömmel lép kapcsolatba egy kitűnő gondolkodóval, aki azt a benyomást kelti bennünk, hogy legalább egy órára átélhetjük a szellem mindenütt jelenvalóságát.

A. D. Sertillanges, O. P., az Institut tagja

A Trianoni Békediktátum után a francia katolikus értelmiségnek egy része feltűnő érdeklődést mutatott a magyarországi egyházi reformtörekvések iránt. Erthető, hogy elsősorban a francia műveltségű Prohászka szellemi öröksége került az érdeklődés központjába. Az említett Méditations pour l'année liturgique, vagyis Elmélkedések az Evangélium első részének kiadásáról imént beszámoltunk. Az ajánló sorokat a neves Sertillanges írta, és Louis Chaigne-nek, a francia fordítás sajtó alá rendezőjéhez intézte. Az alábbiakban beszámolunk arról, hogy Louis Chaigne úr személyesen járt Magyarországon, sőt az Új Fehérvár című napilap 1935.jan. 20., vasárnapi számában vezércikkeket is írt. Ennek rövid tartalmát közlöm; a cikk címe:

A katholicizmusnak egy óriása Mgr. Prohászka

Mi azért szeretjük Magyarországot, Prohászka püspök hazáját, mert ez az ország egyike azoknak, ahol a francia műveltség becsben áll. Ezt nemcsak én vettem észre, hanem Jérôme Tharaud, Jules Romain, Louis Villat urak is, akik legutóbb itt jártak. Prohászka püspök emléke után kutatva különösen székhelyén, Székesfehérvárott találtam sok adatot. Jártam a szemináriumában, ahol megcsodálhattam a kápolna nagy kincsét, Maulbertsch freskóját: Krisztust a keresztfán. A püspöki palotában láthattam könyvtárát, és boldogan lapozgathattam *kedvenc francia könyveiben, nevezetesen Peggy műveiben, melyek eredeti kiadásban vannak meg*. Jártam Budapesten az Egyetemi Templomban, melynek szószékén kapta agyvérzését. Lelki szemeim előtt láttam alakját, szeretetreméltó egyéniségét, melyből diszkréción és erő sugárzott; és az a szintézis, melyet sikerült létrehoznia egy Newman finomra csiszolt elmeéle és egy Claudel vidám szellemisége között.

Prohászka mint teológus, csillagász, geológus, történész, költő, író több más művén kívül írt egy olyan munkát, mely legjobban mutatja hitének, lelkeségének kimeríthetetlen gazdagságát: A diadalmas világnézet című könyvére gondolok. – És láttam a befejezés előtt álló nagy kupolás templomot püspöki székhelyén, ahol hamvai rövidesen pihenni fognak szeretett népe és hívei körében, akiket annyira szeretett.

* * *

Két hónappal később, 1935. márc. 10-én újabb cikk jelent meg az említett fehérvári napilapban, a 3. oldalon *Francia-magyar szellemi kapcsolatok* címmel. Ebben hivatkoznak Louis Chaigne levelére, mely hírül adja, hogy elkészült az említett Méditations című fordítás, – másrészt örömmel tudatja, hogy Párizsban megalakult a francia-magyar baráti társaság, a Groupe d'amitié france-hongroise. Elgondolkoztató, hogy ezt a tervet Prohászka Méditations című könyvének párizsi kiadása idején valósították meg.

Prohászka püspök utolsó szentbeszéde 1927. ápr. 1.

Nem fogalmakat adok, – a lelket öntöm Önökre. Beszélék, nagyot mondok, nagyot! Istenit! Azokat becsülöm, akik meg is halnak azért, amire lelkesítenek. A Végtelenhez, Istenhez vagyok kapcsolva. A láncot el nem szakítom. – Imádkozni annyit tesz, mint repülni, emelkedni, belekapaszkodni Istenbe. Isten felé orientálódok, és azután feltétlen hódolattal borulok eléje és vele élek, vele szenvedek. Feltétlen tisztelettel, hűséggel vagyok hozzá és ebben megnyugszom. Békém van, boldogságom csak a másvilágon. Isten erőt ad. Szeret mint Atyám. Budapest terein és a Vérmezőn a sok kis fűszál napról-napra zöldül a klorofil hatására a napsugárban. Tetszik tudni, ha egy kis fűszálnak öntudata volna, boldogan látná, hogy neki 140 millió km távolságból dukál a nap energiája. Nekem a végtelen kegyelmei járnak, mert az Isten szeret engem. Mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri is, lelkének pedig kárát vallja. Mindnyájunk lelke egymaga többet ér az egész világnál. – Kedves Hallgatóim, azt hiszem, egyikünk sem kételkedik abban, hogy neki hivatása van. Hivatása, hogy Isten gyermeke legyen. A harang lent a pocsolyában néma, – fel kell húzni a toronyba, hogy csendüljön, lendüljön. Ha elektromos áramok keringenek egy vasdarab körül, úgy rendeződnek el részecskéi, hogy a patkószeg a sarkcsillag felé fordul, belekapaszkodik. A mi lelkünk a végtelen Istenhez fordul és Őbelé kapaszkodik. Lelkiszegények azok, akiknek lelke nincs tele, – üres edény, mely az Istennel telhet meg. Le kell vetnünk mindazt, ami elméledésünket gátolja. – Grosse Gedanken, bedeutende Taten, Freuden! Öröm nélkül nem megy. Amikor valakiből élete miatt kicsik a realitások iránt való érzék, a fonction du régle, az valóban paralisz, modern beteg. Istennek annyival tartozunk, hogy meg nem fizethetjük, ha megszakadunk sem. Jaj, ha egy ilyen adóshoz segítő kéz nyúlik, és azt mondja: mind semmi, semmivel sem tartozom!

Egy asszony mondta egyszer: Püspökatyám! Tudja hány éves vagyok? Hatvan. Ugye nem látszik, pedig kilenc gyermeket neveltem fel, de tudom, hogyha elhajtottam volna, nem volnék ilyen ép!

Különösen fiatal barátainknak mondom: Nincs más kódex, mint az Evangélium. Amikor Pestre jöttem, Baracskán az állomáson jaj de csúnya káromkodást hallottam. De azután egy kis cserkész, mikor észrevett, talpra ugrott, és úgy köszöntött: Dicsértessék a Jézus Krisztus! Van benne mély tisztelet! És ez biztató jel a jövőre magyar nemzedékre.

Egy német írónál olvastam, hogy bécsi jogász korában, hát tetszik tudni: „végzett a hitével”, mert azzal könnyen végeznek. De amikor később atyját esténként térdénállva látta imádkozni, – gondolhatni, hogy gúnyolódó fiáért – gondolkozni kezdett és ez a példa megmentette hitét későbbi éveiben. – Beethoven a Missa Solemnis Credo-jában 116 taktust szentelt a „vitam venturi saeculi” kifejezésre...

A püspök, miután az Evangéliummal kapcsolatban azt mondta, hogy nincs más kódex, két kézzel a szószerkebe kapaszkodott, és mély, de nehezen érthető hangon folytatta: Örök sorsunk itt dől el. Az élet nem noviciátus, nincs reinkarnáció.

Poklot én nem teremtenék, de van, hiszem, mert az Úr Jézus mondta. A bánat nem érzélem, a bánat nem fájdalom, hanem vágy, bár a bűnt el nem követtem volna. A bűn nem a vérben van, nem az idegekben van, a bűn nem szenvedély. A bűn akarat, – amit nem akarok, nem bűn. A kísértés, ha bűn nem követi, dicsőségemre válik... Ekkor kínos mozdulattal a kendője után nyúlt. Azt hittük, elesik... Letörölte verejtékét... „Bánjátok meg bűneiteket”, mondotta még. Aztán Némethy Ernő megjelenik a szószéken, – egy pohár vizet nyújt neki. A püspök kiissza. Kissé felfrissül és tovább akar beszélni, de megroksad, a karfához támaszkodik... már nem lehet érteni szavait, de áll és hallatlan erőfeszítéssel küzd nagy lelke szélütött testével. Némethy imádkozni kezd mellette... Répássy is értemegy... A hallgatóság megdöbbenve figyeli a félelmes, fölséges, emberfeletti jelenetet. A püspök jobb kezében kendőjével már bizonytalan mozdulattal kapkod szívéhez. Esmélete borult, de marad... balkarja benultan lóg. Kétoldalt

tartják a püspököt, miközben a hívek felé fordul és áldást ad. Most felemelik és a vörös sapkával a fején eltűnik a szószék kis ajtaján utoljára.

Negyedórát beszélt kb. szélütötte, a karfához támaszkodva, jobbra fordult tartással. Úgy látszik az egész katasztrófát fájós lábának tulajdonította. Testi gyengeségét megvetve öntötte ki ránk a lelkét. Villámtól sújtott tölgy, mely ki nem dől. Szárnyaló sas, mely fél szárnyal vergődve is fenntartja magát, amíg missziója tart.

A szombati (ápr. 2.) konferencia elmaradt. Ezen valószínűleg az Úr Jézussal való egyesülésről beszélt volna. A vágyról, amit ő az emberi lelkek után érez. Arról, hogy a megkeresztelt ember, ha elbukott, álljon fel, töltekezzen Istennel az élet küzdelmeire.

– *Mindezt az egyetemi templomban Dr. Csapodi István orvosprofesszor jegyezte le, és naplójában örökítette meg. (Vö.: Horváth Kálmán váli plébános: Ottokár püspök a szívekben. Prohászka riportok. 1972. I. 68-70.)*

Reményik Sándor verse Prohászka halálára

Szószéken

Prohászka püspök emlékezete

A halál aznap azt súgta neki:
A szószéken ma nem állsz egyedül,
A szószéken ma én állok veled,
És amikor legjobban tündököl,
Elmetszem szavad aranyfonalát.

Ő visszanézett napsugár-szemével
A néma szónok éjsötét szemébe:
Jól van, halál, ma ketten prédikálunk –
De harmadiknak Isten is beszél.

1927. április 1.

Prohászka naplóinak szövegelemzéseiről és azok funkcióiról

A három kötetben közreadásra kerülő – és most már nyomdakész állapotban lévő – Prohászka-naplók igen sok kérdést vetnek fel. Itt most nem is a minduntalan jogosnak tűnő „morális” problémára gondolok, hogy ti. „dignum et justum est” a nagyközönség asztalára letenni egy olyan írást, mely végül is egy személy legbensőbb várkastélyának titkos folyosóit tárja fel? Ebben a Schütz által Soliloquiának nevezett napló-anyagban ugyanis Prohászka saját (és olykor mások) lelki vívódásairól is megrendítő oldalakat ír, és minden bizonnyal önmaga számára vetette papírra, nem pedig másoknak, különösen nem olyanoknak, akikről Jézus Urunk félreérthetetlenül így nyilatkozott: „ne dobjátok a drágagyöngyöket a disznók elé”. Éppen ezért vannak – nem is kevesen –, akik megkérdőjelezzik az összes eredeti szöveg közreadását a személyiség jogvédelmének nevében. Hogy ez milyen komoly és összetett probléma, maga Schütz Antal, az első közrebocsátó is érezte. Ezt a dilemmát úgy igyekezett feloldani, hogy saját lelkiismeretének és imponáló ízlésének szűrőjén megrostálta, sőt kihagyta a kényes oldalakat. Ő tehát elvetette a „mindent vagy semmit” hangoztató elvet, és egy közbülső megoldást választott. Ez viszont – mint épp ebben a tanulmányban látjuk – azt eredményezte, hogy számos lényegbevágó adattól, összefüggéstől fosztotta meg a Prohászka életmű összképét.

Akárhogy is vizsgáljuk ezt a kérdést, lényegét tekintve sok komoly pro és kontra érvet lehet felsorakoztatni mindkét álláspont mellett és ellen. A kérdés most már inkább „akadémikus”, hiszen a nyomdakész naplók szövege hamarosan kiadásra kerül. Azt azonban elengedhetetlennek vélem, hogy épp a személyiségi jogok sérthetlensége, „szentsége” miatt megszólaljanak a szakemberek, mindenekelőtt a szerkesztők. Ennek teszek eleget lelkiismeretem parancsára, hiszen az első kötet negyven évet felölelő anyagának sajtó alá rendezője és szerkesztője személy szerint én vagyok. Tanulmányomban nemcsak az imént említett kérdést érintem, hanem arra is rá kívánok mutatni, hogy milyen funkciókat tölt be a kihagyások nélkül közreadott, csonkítás nélküli napló.

A Naplók kategorizálása

A fejezetcím eleve jelzi, hogy a legelső feladat az lenne, hogy a Soliloquiát előbb az őt megillető kategóriába helyezzük el. Ti. nem mindegy, hogy milyen elvárással vesszük kezünkbe Prohászka naplóját. Ha a századforduló, az első világháború vagy a magyar egyház történetének naprakész eseményeit kutatnánk bennük, nagyot csalódnánk. Az első észrevétel épp ezzel van kapcsolatban!

A Soliloquia nem eseménynapló. Az ember azt gondolná, hogy a naplóíró Prohászka, az őt annyira jellemző precizitással legalább a sorsát, életútját alapjaiban érintő eseményekről ír néhány sort. Másoktól vagy későbbi visszaemlékezéseiből tudjuk például, hogy milyen szoros kapcsolatot tartott fenn szüleivel, hogy mennyire megrendítette édesapja betegsége és váratlan halála, ennek ellenére római naplójában egyetlen mondatot sem találunk erről. Vagy, ugyancsak a római évek alatt milyen lázba hozta magyar kollégista társait a Szent Imre „önképzőkörben” tartott előadásai és szavai révén, vagy mennyire meghatotta a világban barangoló magyar gyógyszerészt, az éhesen is új perspektívákon álmódó Csontváry Kosztka Tivadart, amikor szeretettel fogadta és még egy tányér levessel is megkínálta... Elgondolkodtató, hogy minderről nem ő, hanem Csontváry emlékezik meg életrajzi vázlatában.

Különösen fiatalkori naplóira érvényes a fenti megállapítás. Ez azt is jelenti, hogy életrajzi adatokat csak a legritkább esetben fedezhetünk fel a naplókban. Pedig Prohászka igen

érzékenyen reagált minden külső eseményre is. Megdöbbenő, hogy ezekről még akkor sem ír, ha éveken át foglalkoztatták.

A megszámlálhatatlan példa közül itt most csupán egyre mutatok rá részletesen. Előbb szó szerint idézem római éveinek utolsó kirándulásáról írt hat sorát:

„1882. máj. 23. Albanóban voltunk P. rektor, spirituális és P. Schneider kíséretében. Mily fönséges nap, oly forró, mint a marmói bor, oly kellemes, mint a sötétkék tó tekintete, oly vidám, mint a lebegő pacsirta éneke. Ott a tó fölött van egy kis keresztút, háttal a tóhoz, ott ültünk és gondoltunk az örök szépségre, és érte elhagyjuk ezt a sok szépséget is, és még szebbet.”

Csak a beavatottak és az összefüggéseket nagyon ismerők vették észre, hogy mindaz, amit Albanóban a padon, „háttal a tóhoz” átélt, meg sincs említve a naplóban. Arra az ismeretségre gondolok, mely a hitetlenkedő porosz báró Roederrel van kapcsolatban. És soha nem tudnánk kettejük barátságáról, ha egy évtizeddel később nem írja meg első remekművét, a „Zinka halhatatlan” című esszéjét (ÖM 8.1-8).

Éppen itt és az ehhez hasonló eseményekkel kapcsolatban lehet tetten érni Prohászka naplóinak bizonyos értelemben vett hiányosságait. Hiszen nem tesz említést még arról sem, hogy a római előkelőségek szemében radikális szocialistának, sőt nihilistának nevezett Roeder báró különös előszeretettel melléje ült a Collegium Romanum filozófiai óráin mint világi hallgató már 1876-ban, és nem említette később sem, hogy az „angyali szépségű” apáca-növendék, a dán Zinka hatására még is elfogadta a lélek halhatatlanságának igazságát néhány éves házasságuk után. Mindezt nem naplóból tudjuk, hanem későbbi reflexióiból. De nemcsak ilyen „világi” híreket, de még filozófiai, teológiai vizsgatételeit, másoktól agyondicsért disputáinak témáit sem találjuk meg naplójegyzeteiben.

Ha tehát a Soliloquia nem sorolható be az „eseménynaplók” kategóriájába, vajon hova tartozik?

A Soliloquia Prohászka lelkiéletének leghitelesebb dokumentuma. Ezt a megállapítást több oldalról kell megvilágítani, mert magának a lelkiéletnek fogalma is összetett.

Mellőzve minden általánosítást, szűkítsük le a kérdést Prohászka személyére. Kezünkben tartva az immár három kötetet kitevő naplókat, egyértelműen megállapítható, hogy 1877-től 1927-ig, tehát kereken ötven éven át rendszeresen írt saját legbensőbb lelki, szellemi, kegyelmi, aszketikus, misztikus élményeiről, önmagáról és a világról, papokról, közéleti személyiségekről, hívőkről, hitetlenekről, egyházának és hazájának szeretetéről és bírálatáról és mindenről, aminek örült és ami fájdalmat okozott rendkívül finom húrozatú lelkének. Ennek ellenére, vagyis a széles skála dacára a Soliloquia Prohászka lelkiéletének intim világába vezet minket. Ennek legfőbb oka minden bizonnyal abban rejlik, hogy naplóiban mindenk előtt Istennel folytat párbeszédet, még akkor is, ha nem Hozzá intézi gondolatait, hanem rögzít egy látszólag „külső” eseményt, vagy történelmi tényt. Az ezekhez fűzött reflexiói ugyanis olyanok, hogy érződik rajtuk az előzetes „konzultáció” azzal az Úr Jézussal, akivel naponta órák hosszat személyes kapcsolatot teremtett. Ez a magyarázata annak, hogy a Soliloquiát *lelkiolvasmánynak* lehet minősíteni, hiszen mindent, még az evilági dolgokat is a természetfeletti világ atmoszférájába emel, és bár saját személyes álláspontját rögzíti, de azt előbb az Istennel folytatott párbeszédben mérlegeli, és a körülményekhez mérten hitelesíti. De még ennél is mélyebbre hatolhatunk, ha nemcsak átlapozzuk, hanem vallomásait elemezzük is.

Aligha tévedek, ha azt állítom, hogy nincs a magyar egyházi irodalomnak ehhez hasonló műfajú lelkikönyve. A Soliloquia legtöbb része ugyanis hűen tükrözi a szeminarista lelkiéletének belső vívódásaitól és megható istenélményétől kezdve a férfi küzdelmein keresztül az idős főpap szellemi és kegyelmi világának csúcsáig mindazt, amit egy Istennek szentelt élet jelent. Prohászka naplóit már ezért is helyes volt közkinccsé tenni. Egy lélek belső

történetének megrázó világába nézhet bele az olvasó, és közben észrevétlenül is imádkozni kezd... És nem is akármilyen imáról van szó. Az imának azzal a ritka fajtájával találkozunk itt, amelyet lelkünk legmélyén mindannyian szeretnénk ismerni és „használni”: párbeszédet óhajtunk, óhajtánánk folytatni a Jó Istennel, és életünk *minden* eseményéről úgy szeretnénk beszámolni Neki, ahogyan azt épp Prohászka teszi.

A legtöbb lelkikönyv előre megszerkesztett és témák szerint tagolt alkotás. A Soliloquia a szemünk láttára „készül”, soha nem tudni, mi következik, hogyan alakulnak a külső és belső történések, mint szól az Isten és hogyan reflektál rá az Isten szavára mindig nyitott, akaratát mindig készségesen elfogadó ember: Prohászka Ottokár. És van még egy észrevétel: végre egy lelkiolvasmány, mely együtt mutatja be az aszkézist és a misztikát. A Napló legmegrázóbb élménye épp abban van, hogy írója az első laptól az utolsóig kertelés nélkül kijelenti és bemutatja, hogy mennyit kell küzdenie egy emberi lénynek, ha azt szeretné, hogy szóba álljon vele az Isten.

* * *

Az eddig említetteken kívül van még egy speciális témakör, mely különösen nélkülözhetetlennek ítéli a közreadott naplókat. Igaz, hogy ez részben szakmai kérdés, és csak áttételesen érinti az olvasót. Mint Prohászka-kutató és életrajzának készítésén fáradozó, egyenesen „ősforrásnak”, vagyis olyan dokumentumnak, „törzssanyagának” ítélem, mely nélkül teljesen más képet alkotnánk Prohászkaról. Nem véletlen, hogy mindmáig azt az életrajzot tartjuk a leghitelesebbnek, melynek írója elsőként adta közre a naplókat. Schütz Antal 150 oldalt kitevő „Prohászka pályája” című remek alkotására gondolok, melynek értéke és hitele nemcsak abban rejlik, hogy írója személyesen ismerte és konzseniális szellemi tanítványa, sőt bizonyos értelemben „partnere” is volt, hanem különösen azért, mert ő maga is forrásként kezelte a naplókat. Elsőként ő mutatott rá, hogy a Soliloquia nemcsak kiegészíti, de igen gyakran megmagyarázza az ország apostolának és tanítójának életművét. Mivel ennek tudatában végzem Prohászka életrajzával kapcsolatos kutatásaimat, nincs értelme, hogy példák százait sorakoztassam fel álláspontom igazolására. Elegendőnek vélem, ha utalok az eddig elkészített évtizedek életrajzi vázlatára, az 1858-82 éveket felölelő szakaszra. Ebből máris azt a következtetést vonhatom le, hogy Prohászka életének első harminc évét lehetetlenség lett volna naplóinak szakszerű ismerete, olykor betű szerinti elemzése nélkül összeállítanom. Az ok számomra teljesen világos! Ha valaki ugyanis életének minden belső és külső vonzatát oly mértékben Isten akaratával akarja és tudja egyeztetni, mint Prohászka Ottokár, akkor az őt megérteni akaró számára nincs más megoldás, mint ezt tudomásul venni, és a lehetőségek szerint teljes mértékben azonosulni vele. Őt ugyanis sem papi, sem apostoli, de még közéleti tevékenységében is megérteni és hitelesen megmagyarázni a permanens istenélményének ismerete nélkül nemcsak képtelenség, de eleve hibás. Ha ez az állítás igaznak bizonyul, akkor ebből két következtetést lehet levonni és megszívlelni.

Az egyik: tudomásul kell vennünk, hogy Prohászka Ottokár kezdettől fogva, tehát gimnazista korától tudatosan törekedett az életszentségre, és életének minden cselekedetét, szándékát Isten szolgálatára és dicsőségére kívánta fordítani. Saját szavai szerint: szent akart lenni. Éppen ezért életének bármelyik szakaszát és azon belül működését, megnyilatkozásait ennek fényében lehet csak megközelíteni és torzítás nélkül ábrázolni. Ezért olyan felelősségteljes Prohászkaról hitelesen írni, különösen pedig életének egészét bemutatni.

A másik következtetés: mivel Prohászka nem tudott és nem akart mást, mint Istent tehetségének, talentumainak minden rezdülésével szolgálni, érthető, hogy azok, akik ezt nem akarják vagy képtelenek elfogadni, legfeljebb csak „kivülről” szemlélhetik életművét. Sőt! Mint ahogy ezt a múltban és a jelenben is láthatjuk, érthetetlenül állnak vele szemben, és inkább irritálja őket. Ezen nincs mit csodálkozni! A természetfeletti világot és annak jelenségeit

pusztán természetes úton és a természet evilági eszközeivel megérteni nem lehet. Ezt Prohászka is tudta, és nem is csodálkozott, ha „kívülről” érte támadás vagy értetlenség. Annál jobban elszomorította, ha a frontvonalon innét alázták meg.

A kérdést azért említem meg, mert még a jó szándékú kutatók, írók, történészek is meg-megtorpannak vagy helytelen következtetéseket vonnak le Prohászka életművének néhány kritikus eseményével, megnyilatkozásával kapcsolatban. Ezek mindegyikénél tetten érhető a fenti megállapítás. Vagyis nem ismerik Prohászka „külső”, a világban realizálódó, konkrét tevékenységének kegyelmi gyökérzetét, természetfeletti indítékait, motivációit. A végkövetkeztetés csak torzó lehet, mert a szillogizmus praemisszái eleve tévesen voltak felállítva.

A készülő életrajznak egyik feladata épp az lenne, hogy ezekre az „elágazásokra” rámutasson. Ha erre nem hívjuk fel a figyelmet, esetleg többet ártunk, mintha hallgatnánk.

Az itt tárgyalt kérdéssel kapcsolatban két példát említek.

Az egyik Gergely Jenő történész Prohászkaról nemrég megjelent könyvében található néhány félígazságra vonatkozik. Közismert, hogy az ELTE történészprofesszora két évtizede foglalkozik Prohászkaival. Imponáló anyagismerettel és őszinte igazságszeretettel, objektív szemléleti móddal tárgyal az általa is nagyrabecsült püspökről. Ő ugyan ismeri és felhasználja a Soliloquiában található adatokat, történelmi hivatkozásokat, de ezek természetfeletti összefüggéseivel nem bíbelődik: „nem az ő asztala”. És éppen ez az oka annak, hogy több következtetése téves, sőt épp az ellenkezője igaz. Íme néhány a sok közül (G.J.: Prohászka Ottokár. Bp., Gondolat K., 1994.). Idézi 1881. okt. 18-i elhatározását: „...szent akarok lenni mindenáron... Ehhez ezt a megjegyzést fűzi: „Ha a mindenáron kitétel bizonyára túlzás is...” (32.1). A professzor épp azt minősíti túlzásnak, amit Prohászka egész életében, szinte hetenként megígért és szívós következetességgel de facto gyakorolt. Aki otthonos a lelkiélet kegyelmi világának igazságrendszerében és Prohászka lelki feljegyzéseinek őszinteségét ismeri, annak épp a „mindenáron” kifejezést – hogy úgy mondjam – történelmi dokumentumként kell kezelnie. Ha ugyanis ezt csupán egy ifjú hevület szenteskedő kifejezésének tekinti valaki, akkor Prohászka későbbi, például politikai tevékenységét is legfeljebb jóakarátú, de meggondolatlan, szerencsétlen, sőt hozzá nem méltó akciónak fogja tekinteni. Ugyancsak a Soliloquia belső összefüggéseinek nem-ismerésére vall a 33. lapon olvasható megállapítás: „*Prohászka barátok nélkül, személyes emberi szeretetet nélkülözve élte le a hét évet az Örök Városban...*” Nos, ennek épp az ellenkezője felel meg a valóságnak: olyan szoros barátság fűzte társaihoz, hogy még évek múltán is leveleztek és meglátogatták egymást. Névnepjára leveleket küldenek neki. Egyik postájuknak annyira örült, hogy ezeket a meleg szavakat írta naplójába: „Isten veletek, kedves öcsém!” (1882. nov. 22.) Ezek természetesen „apróságok” csupán, mégis rontják az összkép hitelességét. Bárhogy viszonyuljon is valaki a hithez, a vallásossághoz, Prohászkat történelmi hűséggel csak az képes „megérteni”, megközelíteni és tárgyilagosan ábrázolni, aki maximális készséggel iparkodik beleélni magát a Soliloquia lapjain olvasható istenélményébe, sőt a misztika nyelvén megfogalmazott kegyelmi eksztázisaiba.

A másik példa az ellenpólus oldaláról való. Szándékosan emelem ki a sorból azt az Ilyés Gyulát, akit élete utolsó tíz esztendejében közletről is megismerhettem, Budapesten és Tihanyban is, az Egyetemi Színpadi műsoraimon is volt alkalmam őszinte istenkeresését figyelni. Még ez a valóban európai gondolkodó és minden magyar értéket megbecsülő gondolkodó is mennyire félreismerte a francia műveltségű Prohászkat a harmincas években. Ezt írja róla 1933-ban, tehát Prohászka halála után hat esztendővel: „Pázmány óta igazi nagy egyházatya nincs, főleg olyan nincs, aki az irodalom és a művészetek területén is méltó fegyverzettel állt síkra. *Prohászka minden olvasottsága ellenére is amatőr*, hisz épp az amatőrre és a *félműveltre* jellemző, hogy rengeteget olvas, rengeteget kommentál, de minél többet beszél és minél magasabbról, annál jobban *elámulja közepszerűségét*. Prohászka nem az a varázsló, aki vizet fakaszt a sziklából. Gondolatai egyenetlenek, lelkülete ingadozó, próféciai és

katolicizmusa nem mentes a türelmetlenségtől és *demagógiától*. Kételyei, bírálatai nem ráznak meg, őszintesége inkább kárára van, filozófiájában is szónok”.

Mint említettem, ezt a megdöbbenő és a valóságot teljesen eltorzító idézetet nem Illyés Gyula hitbéli megbélyegzésének szándékával hozom elő, ahogy azt a székesfehérvári konferencián mondott előadásom bírálataként Keresztes Sándor félremagyarázta. A példát figyelmeztető jelzésként mutattam be, hogy szükségszerűen félreismeri – múltban, jövőben egyaránt – Prohászka személyiségét, stílusát, egyházi, közéleti szereplését mindaz, aki kiszakítja őt a Soliloquiában megörökített természetfeletti „közegből”, vagyis abból a gyökérszektből, mely elteti, táplálja életművének egészét és mindenegyes ágát, „rügycét”, virágát. Az evangéliumi példabeszéd elementáris erővel érzékelteti, hogy mi történik akkor, ha a szőlővesszőt elválasztják, letörik, levágják a töről. Prohászka „gyökere” nemcsak a szeminárium gyóntatószékében, nemcsak az Egyetemi Templom szószékén, de a magyar Parlamentben is az Isten ügyének „*mindenáron*” és minden lehetséges eszközzel való szolgálata és ha kell, minden áldozatot vállaló hősiessége. Ha ettől a „gyökértől”, szőlőtőtől elkülönítve vizsgáljuk működését, minden bizonnyal demagóg, izgága, állandóan szereplő, sőt Illyés szavait idézve „félművelt”, „középszerű” amatőr figurává degradálható. De ha a „külsőt” a „belső” tartalomból, krisztusi elkötelezettségből vezetjük le, akkor némileg megközelítő képet kapunk Prohászka igazi életéről, lenyűgöző műveltségéről, Bergson és Marxot országos és egyházi szinten elsőként ismerő olvasottságáról, szellemi nyitottságáról, írói, művészi kvalitásairól. Mindezt azonban a most teljesen új anyagokkal bővített háromkötetes Soliloquia nélkül megtenni képtelenség. Előbb nekünk kell felnőnünk Prohászkaéhoz, hogy egyáltalában megértsük őt és írni tudjunk róla zengzetes szavak helyett tényeket, dicshimnuszok helyett a lenyűgöző, giccs nélküli valóságot!

Néhány tisztázásra váró kérdés a „Prohászka Ottokár Naplójegyzetek” című első kötetéről

Mit vesz kezébe az olvasó?

A három kötet mindegyikére, de különösen az elsőre érvényes az a megállapítás, hogy Prohászka naplója *nem eseménynapló*. Ha valaki a századforduló magyar egyháztörténetének naprakész eseményeit keresné benne, csalódással tenné kötetet, hisz Prohászka még saját életének legfontosabb „külső” történéseit sem írta le a Soliloquiának is nevezett naplójába. Ezzel szemben egy igen ritka élményt nyújt ez a könyv: kibontakozik szemünk láttára egy „pályakezdő” fiatalember legbensőbb világa! Olyan fiatalemberé, aki már serdülőkorától kezdve megdöbbentő elszántsággal, minden tehetségével Istennek akarja odaadni életét. Ennek az odaadásnak nehézségeiről és örömeiről, hegycsúcsairól és szakadékaikról, belső vívódásairól és eksztatikus ujjongásairól ad hiteles beszámolót ez a Napló. Mondható úgy is, hogy az, amit most az olvasó kezébe vesz, Prohászka lelki életének leghitelesebb dokumentuma.

Az *első kötet* időben 39 esztendővel ível át. Az első római feljegyzések időpontja 1877. Prohászka ekkor 19 éves. A kötet utolsó dátuma 1916. december 9. A római teológus ekkor már székesfehérvári püspök, és 58 éves.

A két „híd” térben és időben is a kezdetnek és a teljesen kibontakozott életműnek szemképráztaó ívelését hordozza. Ez a magyarázata annak, hogy az olvasó bizonyára ezt az első kötetet fogja a legszínesebbnek érezni, hiszen itt a szivárvány minden színében gyönyörködhet. Az önmegszentelődés első próbálkozásától kezdve az aggályos, majd egyre harmonikusabb lelkiség színárnyalatán át a napi több órás adorálás égi színpompájáig feltárul előttünk egy szent férfi lelki fejlődésének minden mozzanata! Miközben tanúi lehetünk a szivárványt eltüntető viharfelhők, villámok és mennydörgések félelmetes robajlásainak, amint végigviharzik az akkori „nagy” Magyarország minden táján, hogy szóval, írással, lelkigyakorlatokkal rázza fel az Egyház és az Ország népét, püspökeit, papjait egyaránt.

Az itt elének táruló negyven esztendő – épp a bizonytalankodó kezdet, a kibuggyanó forrás és a hegyi patakából óriás sodrású folyamává alakulás miatt – érthetően sok végletet tartalmaz. Legalább annyit és akkorát, mint a gabona harmatos felbukkanása és az érett búzatábla szemlélésekor tapasztalunk. De a Mag egy és ugyanaz! Akárcsak a forrás és a tenger deltájába ömlő folyam esetében – kettő elválaszthatatlan egymástól: folyam nincs forrás nélkül. Az utánunk következő kutatók számára egyszerűen nélkülözhetetlen lesz mindegyik kötet. De különösen az első negyven évet felölelő Napló nyújtja majd a legtöbb feladatot! Legyen szabad felhívni a figyelmet arra, hogy Prohászka életművének „gyökerét”, „háttérét” ezekben a feljegyzésekben lehet megtalálni. Nem ismerek egyetlen olyan témát, melynek „magjait”, problémafelvetését, kritikáját, vajúdását, megoldását, bukását vagy győzelmét ne hordoznák a Naplójegyzetek lapjai. A tárgyilagos kutatásnak éppen ezért minden témánál itt kell kezdődnie. Az eddigi bántó vagy tudatosan rosszindulatú félreértések éppen abból keletkeztek, hogy az írók vagy nem ismerték, vagy nem akarták megismerni Prohászka legbensőbb világát, a Tabernákulum előtt adoráló, Istennel folytatott megdöbbentő párbeszédeit. Lesz mit kutatni, hiszen az első kötet önmagában 2000-nél több sort tartalmaz, mely itt jelenik meg először!

Prohászka – Emlékkiállítás Székesfehérvárott (1997. április 2–15.)

A Székesfehérvári Egyházmegye Prohászka Ottokár halálának hetvenedik évfordulóján életrajzi kiállítással is tisztelgett hajdani püspöke emlékének.

A püspökség Prohászka-gyűjteményéből válogattam össze Szabó Ferenc SJ segítségével a püspök pályáját legjobban illusztráló dokumentumokat. A kiállítás rövid időtartama miatt lehetőség nyílt arra is, hogy az anyagok többségét – ahol ezt állományvédelmi szempontok nem gátolták – eredetiben tárjuk a nagyközönség elé: korábban ugyanis csak a kutatók szűk köre láthatta ezeket.

Egyik fő törekvésem az volt, hogy Prohászka Ottokár ismeretlen arcát mutassam be az érdeklődőknek. Ezért helyeztem különös súlyt családjának és tanulóéveinek bemutatására (fényképekkel illetve iskolai bizonyítványokkal, egyetemi jegyzetekkel). A fotóanyag összeválogatásakor is igyekeztem előnyben részesíteni a kevésbé ismert, eddig még nem közölt fényképeket.

Egy ilyen, 1906 májusában készült, a püspököt papi civilben, esernyővel és keménykalappal ábrázoló kép ihletésére fogalmazódott meg a másik fő célja a kiállításnak, hogy személyes tárgyak segítségével próbáljam megidézni azok használóját.

A kiállítás installálásában nagy segítségemre lévő Heilauf Zsuzsával berendeztük hát a püspök írópultját, mely a tudós akademikust volt hivatva megidézni, kiállítottuk kedves kelyhét, gyóntatóstóláját, breviáriumát, egyik rózsafüzérét – melyek reményeink szerint a papot segítettek elképzelni, mindennapos megjelenését a fotókon túl sétapálcájának, esernyőjének, kalapjának bemutatásával szándékoztunk megidézni. Talán a személyes közelség érzetét is sikerült keltenünk egy irattárca, egy bicska, vagy borotva kiállításával.

Különleges látványossággént bemutattuk a püspökké kinevezés pápai bulláját, s Prohászka néhány kitüntetésének oklevelét, köztük a megkapó szépségű szecessziós díszpolgári kitüntetést, melyet Székesfehérvár városa adományozott a püspöknek 1912-ben.

Ízelítőt igyekeztünk adni Prohászka Ottokár utóéletéből is: a szellemi örökség feldolgozására tett első lépéseknek, tudományos méltatásoknak éppúgy helyet adtunk, mint a ledöntött, ám már virágokkal borított budapesti Prohászka-szobor 1947-es fényképének.

Nem szakadhattunk el a halálozási évfordulótól sem. A kiállítást ezért a püspök halotti maszkjának gipszlenomata, és a Székesfehérvár városát 1927-ben elborító, a gyászünnepségek rendjéről tájékoztató plakátok egyike zárta le.

Mózessy Gergely

Függelék: Bibliográfiai adattár

Prohászka Ottokár értekezései, cikkei az Új Magyar Sionban, illetve a Magyar Sionban (1882–1892)

- 1882 Emléksorok Assisi Szent Ferenc születésének hétszázados évfordulójára. 721-739.
- 1883 A Collegium Romanum háromszázados évfordulójára. 32-37. Az oltáriszentség és a bölcsészet. 641-655, 801-814, 890-905. A Luther ünnepélyhez. 814-836.
- 1884 Horror causae finalis. 420-441, 491-500, 575, 659-675, 753-762. A műveltségtörténet tövisei. 840-850, 912-923.
- 1885 Sibyllák. 500-517.
- 1886 Útívázlatok Németországból. 36-52, 136-150, 204-217, 289-303, 530-545. Lehet-e két óraker délután a matutinumot és a laudest anticipálni? 801-814.
- 1887 A teológiai tanulmányok reformjáról szemináriumainkban. 11-24, 81-100. A Collegium Germanico-Hungaricumban. 45-61, 81-100, 272-283, 596-608, 682-695, 743-759, 840-852, 914-930. A szajkók. 444-452. Mit hirdet a Pétertéri obeliszk? 882-897.
- 1888 Kicsoda Krisztus az ember fia? 3-17, 321-336, 415-433, 481-494. Protestáns szerénység. 224-230. A Collegium Germanico-Hungaricumban. (Folytatás az 1887. évről) 353-372, 603-609, 925-941. Magyar hittani újdonság. 442-447.
- 1889 Afrikába...! 4-19, 113-124. Ázsiai tünetek Fiumében. 659-665. Neudwich Károly úrnak. 739-748. Boldog új évet a magyar theológiának! 891-897.
- 1890 Apró pénzre váltott teológia. 3-21, 81-96. Nem tagadják, hogy halhatatlanok vagyunk. 41-53, 103-113. Isten létének érvei. Theismus és Atheismus. 265-270. Modern természettudomány magyar attilában. 729-752, 838-855. Adhat-e Isten esőt az imádkozónak? 171-193, 332-359, 503-524, 581-594, 663-693, 759-768.
- 1891 A Darwinizmus. 42-62, 114-136. Szent Alajos. 401-417. Gibbon Ede és a kereszténység gyors terjedésének okai. 761-770, 855-864. Schmitt Jenő: Krisztus istenségéről. 405-423. Harc a félszegségek ellen. 481-502.

Prohászka értekezései a Magyar Sionban 1893 – 1905 (folytatás)

- 1893 XIII. Leó pápa püspöki jubileumára. 81-107.
Uj szekta. 335-362.
Zsidóreczepezió a morális szempontjából. 414-429.
Katholikusok teendői Magyarországon. 481-492.
Ősegház szervezete. 721-741, 801-812, 881-893.
- 1894 Mi az a szociális kérdés? 3-25.
Papság föladata a szociális kérdések körül. 161-176.
Az anarkia logikája. 321-331.
Keresztény szocialista akció. 481-499.
Samassa érsek beszédének filozófiája. 733-746.
Uj katolikus napilap? 773-775.
- 1895 Szent Ignác lelki gyakorlatainak szelleme. 22-43, 123-139, 192-212, 596-611.
Nemzetgazdaság és coelibatus. 270-299.
Kell-e mégis csak a coelibatus? 345-360.
Egy eszme, egy férfiú. 736-749.
Improduktív szellemi munka. 801-817.
- 1896 Tradíció elve nemzetben és egyházban. 81-110.
Tájékoztatásul a modern természettudományban. 452-463.
Szocialista teória hadi állása. 721-747.
Liberalizmus – utópia. 881-896.
- 1897 Frakcio Panis. 81-95.
Az egyház demokráciája. 321-339.
Az autonómiai mozgalmak pszichológiája. 481-498.
Marx Károly nemzetgazdasági alapelvei. 744-760, 817-832.
- 1898 Az Egyház veszélyeztetett szabadsága. 5-23, 81-96, 161-171.
Hiveket az egyháznak. 321-335.
Pénzgazdaság tarthatatlansága. 721-735, 801-818, 888-894.
- 1899 Mire kell ma a theológiában súlyt fektetni? 24-43, 104-113, 166-188, 329-345.
A XX. század szociális irányzata. 843-863, 901-921.
- 1900 Modern geológia. 41-60, 112-134, 205-223, 260-297, 441-461, 503-523, 576-592,
681-700, 766-784.
Geológiai katasztrófák és a vízözön. 826-848, 900-935.
- 1901 Föld és élet. 17-46.
Égi világok. 116-139.
Fejlődő világok. 205-220, 267-281.
Ember és evolúció. 337-358.
A föld korszakai. 430-457, 521-545, 593-624.
A mózesi teremtés-történetnek értelme. 691-708, 762-779.

- A modern ember vallásossága. 821-842.
- 1902 Két világnézet. 437-458, 485-514, 564-584, 645-666, 734-774, 827-856, 898-928.
- 1903 Utak az Istenhez. 3-18, 81-96.
X. Pius pápa encyklikája a Szepőlötelen fogantatás jubileumáról. 161-170.
Az evolúció erkölcstana. 481-491.

Prohászka Ottokár recenziói az Új Magyar Sion című folyóiratban 1882–1886

- 1882 Camillo Mazzella: De Deo creante. 693.
 Joh. Janssen: An meine Kritiker. 857.
 Camillo Mazzella: De virtutibus infusis. 927.
- 1883 Septem motiva contra Thomam de Kempis. Ed. Coel.
 Wolfsburger. 1882. 52-58.
 Atzberger: Die Unsündlichkeit Christi. München, 1883. 64-66.
 Fioretti di San Francesco. – Guigoni. 138.
 Dalgairns: Die heilige Communion, ihre Philosophie, Theologie und praxis 302.
 Zánkai Gy.: Fel a szívekkel. 314.
 P. Raffaele Garucci: Storia della arte christiana nei primi otto secoli della Chiesa. 379-386.
 Joh. Janssen: Ein zweites Wort an meine Kritiker. 690-694.
 Dilsgkron: Leben d. ehrw. Gerard Majella. 779.
- 1884 Evers: Martin Luther. 62.
 Bellesheim: Geschichte de kath. Kirche in Schottland. I-II. 1883. 140-145.
 A Stöckl: Geschichte der neueren Philosophie von Baco und Cartesius bis zur Gegenwart. 1883. I-II. 224-229.
 E. Fischer: Über den Princip der Organisation und die Planzenwelt. 1884. 228.
 L. Dresser SJ.: Der belebte und unbelebte Stoff. Herder. 1883. 381-388.
 Pesch Tillmann SJ.: Die grossen Welträthsel. 1883. Herder. Philosophie der Natur. 616-623.
 Celano–Amoni: Vita prima e vita seconda di S. Francesco d'Assisi. 710.
 Scheicher: Der Clreus und die sociale Frage. 854-857.
- 1885 Manning–E. W. Schmitz: Das ewige Priesterthum. 1884. 147.
 Kereszty Géza: Haladás és keresztnység. Esztergom, 1885. 220-222.
 J. Scheicher: Allgemeine Moralthologie. Regensburg, 1885. 223-225.
 Emilio Berardi: Praxis confessoriorum. I-IV. 225-227.
 J. Schwane: Allgemeine Moralthologie. 304.
 Alban Stolz: Legende oder der christliche Sternhimmel. Freiburg, Herder. 791.
 Rütter Arnold: Die besten Altarblumen in Topf. 792.
 S. Anselmi: Mariale. Deschlèe, Tournay, Belgique. 936.
- 1886 Majunke: Geschichte des Kulturkampfes in Preussen-Deutschland. 230-235.
 F. Gregorovius: A pápák síremlékei. Olcsó Könyvtár (Gyulai Pál). 204. sz. 235-237.
 Kiss János és Palmer: Bölcséleti folyóirat. 311.
 Ch. de Smedt: De devoirs des écrivains catholiques dans les controverses contemporaines. 383-386.
 Heckner: Praktisches Handbuch der kirchlicher Baukunst. 546-550. 105. ábra.
 P. V.: Casus conscientiae. 550-553.
 Dosenbach SJ.—Udvardy I.: Szent József. 554.
 Diefenbach: Der Hexenwahn vor und nach der Glaubensspaltung in Deutschland. 625-628.

- C. Pesch SJ.: Der Gottesbegriff in den heidnischen Religionen des Altrthums. Freiburg, Herder. 708-710.
 J. Bautz: Weltgericht und Weltende. Mainz, 1886. 711-712.
- 1887 M. Howitt: Friedrich Overbeck, Sein Leben und Schaffen. I-II. Freiburg, Herder. 68-69.
 de Waal: Roms Katakomben und Pastor Rönneke. Berlin, 1886. 69.
 Fr. T. Leikes OP.: Rosa Aurea, 1886. 70.
 F. Morgott: Der Spender der heiligen Sacramente nach der Lehre des hl. Thomas v. Aquin. Freiburg, Herder. 1886. 150-155.
 J. Mach: Die Willensfreiheit des Menschen. 1887. 213-216.
 Gabriel Jogand Pagé (=Taxil Leo): Die Drei-Puncte-Brüder (Szabadkőm.) 217.
 P. Franco SJ.: Die Geister des Finsterniss, (Spiritismus) Augsburg, 1886. 217.
 P. J. Schneider: Manuale Sacerdotum. 218-219.
 Werfer: Edelreben im Weinberge der Kirche (Szentekről. A recenzióban az agg Kossuth kritikája is!) 468-470.
 M. Meschler: Die Gabe des heiligen Pfingstfestes. Feriburg, Herder. 1887. 537-540.
 de Waal: Römische Quartralschift (ösegyházi régészet). 546.
 J. Janssen: L'Allemagne a la fin du moyen age. Paris. 1887. 547.
 Csernoch J.: A halottégetésről. 1887. 708.
 Taxil-Csápori Gyula: T. L. volt szabadkőműves önvallomásai. 709-711.
 Breviarium romanum. 789.
 Füssy T.: XIII. Leó pápa élete. 944.
- 1888 Ratzinger György: Az egyházi szegényápolás története. II. k. Budapesti Növendékpapság Magyar Egyházirodalmi Iskolája munkái. 47-52.
 Sándorffy Nándor: Gondolkodástan. 1887. 61-64.
 Csernik Alajos: Anyagrendszer erők nélkül. 230-234.
 Stöhr August: Handbuch der Pastoralmedizin. 390-392.
 Fischer Lajos: Lelkigyakorlatok kézikönyve. 392-393.
 K. A.: Öt boldog angol vértanú Jézus Társaságából. Kalocsai Kollégium, ford. németből. 544-545.
 P. Hattler SJ.: Jézus szentséges szíve tiszteletének története, mivolta és áldásai. Ford. Bányik Ignác SJ., Kalocsa. 544-545.
 Doctor Romanus: A mi dekatholizált egyetemünk. 631-633.
 M. Weiss: Apologie des Christentums vom Standpunkte der Sitte und Cultur. Freiburg, Herder. 873-876.
- 1889 P. Eining: Tractatus de SS. Eucharistiae Mysterio. 56-57.
 Új katolikus folyóirataink. – Egyházi közlöny, a magyar kath. papság részére. I. évf. Magyar Szemle. Katolikus társadalmi és irodalmi folyóirat. 151-153.
 Babik: A Szenvedő Jézus győzelemjelvényei. Miskolc. 234.
 Kalocsai jezsuiták havi folyóiratai: 1. Jézus Szentséges Szívének Hírnöke. 2. Szűz Mária virágos kertje. 3. Hitvédelmi foyóirat. 309-312.
 Kánter Károly: A budapesti katolikus kör és társadalmi jelentősége. 378-388.
 Kiss János: Bölcséleti folyóirat. IV. évf. I. 391-392.
 Freppel Károly: Az 1789. francia forradalom százados évfordulaj. Ford. Csápori Gyula. 392-395.
 Duilhé de Saint Projet: Apologie des Christenthums auf dem Boden der

- empirkirschen Forschung. 714-717.
 Appendix ad officia votiva. 875-876.
 G. Heser SJ.: Vitae D. N. Jesu Christi Monotessaron evangelicum. 876-877.
- 1890 Camille Flammarion: Uranie. Paris. 1889. 63-66.
 Beugny Haguierre: Egy jezsuita regénye. Ford.: Rada István. Veszprém. I-II. 68-69.
 P. F. Hattler: Der blutige Vergismeinnicht oder der heiliger Kreuzweg des Herrn. 140-143.
 Sándorffy Nándor: Istentan. 226-227.
 Hittudományi folyóirat: Kiss János (szerk.) I. K. 307.
 Stolz Alban-Lepsényi Miklós: A Mi Atyánk. 308-309.
 P. Abt.: Keresztúti ájtatosság. Ford. Brucker Jakab. Nemes Antal (P. Hajnal Mátyás SJ. 1629):
 A Jézus Szent Szíve ájtatosság. 776-779.
 Francisco Egger: Enchiridion theologiae dogmatice Specialist. 937-939.
 Horváth Z.: Ekuador Vértanúja. Ifjúsági színmű. Nagykőrös. 939-940. 1.
- 1891 P. Friedrich Dahlmann SJ.: Die Sprachkunde und die Missionen. 310-312.
 M. Weiss: Apologie des Christenthums. III. kötet. 690-695.
 Kempis Tamás–Nogáll János: Krisztus követése. 695-696.
 Meinhard Hausherr SJ.: Compendium Ceremoniarium. Herder. 870.
 Pámer László SJ.: A Jézus Társasági szentek és boldogok tisztelete. 939-940.
- 1892 Theophilus Klinda: Vademecum Liturgicum. 56-59.
 P. Osvald: Knizmica Katechetska. 137.
 Gühr: Das Heilige Messopfer... 311-312.
 M. Meschler SJ.: Die Gaben des heiligen Pflingstfestes. 385-387.
 Kraffszky József: A kiseddóvás és Fröbel kiseddnevelési rendszere. 776-782.
 M. Weiss: Apologie des Christenthums... IV. kötet. 785-788.
 Vercruyse Bruno-Tóth Miklós SJ.: Elmékedések a mi Urunk Jézus Krisztus életéből az év minden napjára. 788-789.
 Dosenbach SJ.-Lessenyey Ferenc: November haca a tisztítóhelyen szenvedő lelkek emlékének szentelve. 789-790.
 K. Racke: Die Verwaltung des Predigtamtes. Freiburg. Herder. 931-932. 1.
- 1893 Hock János: Imakönyv. 55-57.
 Majer I.: Cruces artificiales. Mille sextum. 153.
 Ambrus J.: Az 1848/49 paphonvédek albuma. 230.
 Fényi Gy. SJ.: A nap protuberanciái. 312-315.
 Minasi: La dottrina dei 12 apostoli. 688-692.
 J. Roussel: Directorium asceticum. 703-704.
 Dudek J.: A keresztény vallás apológiája. 783-786.
- 1894 I. Schmitz: De effectibus Sacramenti extremae unctionis. 64-66.
 Pázmány Péter: Keresztény imádságos könyv. 144-145.
 Sullay R.: Az evangelista munkája. 145, 463, 795.
 Prohászka Ottokár: A keresztény bűnbánat és bűnbocsánat. Ism. Fischer-Colbrrie Á. 225.
 Balogh F.: Dogma-történelmi mozzanatok a német hittudósok körében a 18. és 19.

- században. 378-380.
 Hellenbach: Die Lösung der Social-Frage. 697-702.
 Ernst Rust: Ernste Thatsachen. Leipzig, 1893. 704.
 H. Haug: Auch ein Kulturbild. Gotha, 1894. 705.
 R. Meyer: Der Capitalismus fin de siècle. Wien-Leipzig. 776-780.
 H. Varley: Der Fluch der Mannheit. 783-785.
 Ch. Pesch SJ.: Praelectiones Dogmaticae. 858-860.
 Balogh Ferenc: Kellő világitás Kanyaró F. unitárius történetéhez. 962-963.
 Dickens: Az elátkozott. Ford. Mutschenbacher Gy. Nagyszombat, 1894. 963-964.
- 1895 A. Steinhuber SJ.: Geschichte des Collegium Germanicum-Hungaricum in Rom. 49-56.
 Székely I.: Erő és anyag. 148-150.
 Ch. Pesch SJ.: Praelectiones dogmaticae II. pars. 469-471, III. 875-876.
 A. Koch: Der heilige Faustus. 529.
 L. Szilvek: Darwin állatpsychológiája. 873-874.
 Steécz Gy.: Helyzetmennyiségtudomány és a mennyiségtan alapjainak revíziója
 Aristoteles és Aquinói Szent Tamás nyomán. 932.
 Dickens: Válogatott elbeszélések. Ford. Mutschenbacher Gy. 943-944.
 H. Bollo: A Kálvária tragédiája. Ford. Schmiedt F. 947.
 Kiss J.: Bölcséleti folyóirat. 950-951.
- 1896 Guy de Pierrefeu: Le Clergé Fin de Siécle. Paris. 230-231.
 J. Stilger: Kleines Ablassbuch. 305-307.
 P. Menyhárt SJ. – P. Fényi SJ.: Meteorologische Beobachtungen. 313-314.
 P. Hummerauer SJ.: Meditationum et Contemplationum S. Ignatii de Loyola
 Puncta. 372-373.
 J. Ernst: Die Lehre des hl. Paschasius. 608.
 Vuicskics Gy.: Munkabér és sztrájk. 611-613.
 K. Marx: Das Kapital. Band III.-1. Theil. 613-618. III.-2. Theil. 859-862.
 J. Stern: Der historische Materialismus und die Theorie des Mehrwerchs. 690-693.
 V. Cathrein SJ.: Kirche und Volksschule. 863.
 T. Villanova: Ein Büchlein von der göttlichen Liebe. 867.
 P. Causette: Manresa für Priester. 868.
 Vezérkönyvecske a szent szertartásokhoz. Esztergom Papnövelde. 869.
 Charitas: Zeitschrift für die Werk der Nächstenliebe. 935.
 Monatschrift für christl. Socialreform. St. Pölten. 935.
 Astronomische Nachrichten. 938.
- 1897 Ch. Pesch SJ.: Praelectiones Dogmaticae. 51, 143, 690, 944.
 De Waal: Der Campo Santo. 57-60.
 Bäumer OSB.: Geschichte des Breviers. 138-143.
 J. Sasse SJ.: Institutiones theologicae de Sacramentis Ecclesiae. 220-222.
 Nogáll J. pk.: A szentek tudománya kispapoknak és misés papoknak. Nagyvárad.
 313-314.
 Turchányi SJ.: Tabellae chronographicae. 385-386.
 Demény D.: Alapvető hittan. 442-444.
 Weiss OP.: Apologie des Christenthums. 453.
 Székely I.: Ösztön és ész. 632-636.
 P. Majunke: A porosz-német kulturharc története. Ford. a budapesti

- növendékpapság. 783-785.
 Franciscy L.: A keresztény erények. 786-788.
 H. Manning: Neun Hindernisse der Verbreitung der kath. Kirche in England. 849-850.
 Funk: Kirchengeschichtliche Abhandlungen und Untersuchungen. 851-852.
- 1898 N. Gühr: Die heilige Sakramente der kath. Kirche. 289-292.
 Habenicht: Grundriss einer Schöpfungsgeschichte. 293.
 Ph. Benoist: Die Lehre vom Staat. 295-298.
 H. Schell: Katholische Dogmatik. I. Band. 386-391.
 Demény D.: Ágazatos hittan a középiskolák felsőbb osztályai számára. 462-463.
 A. Weisz OP.: Apologie des Christenthums VI. k. 473.
 A. Baumgartner SJ.: Geschichte der Weltliteratur. 537-542.
 Horváth Gy.: A szentmiseáldozat gyümölcseiről. Kalocsa, 1898. 543-545.
 Kozáry Gy.: Wundt rendszerének ismertetése és kritikája. 689-693.
 Ch. Pesch SJ.: Praelectiones theologicae. 693-696.
 J. Scheeben – L. Atzberger: Handbuch der kath. Dogmatik. 697-699.
 T. Lucretius Carus: De rerum natura. (Mutschenbacher Gy.) 786-788.
 Fejér Gy.: A bűnök megkülönböztetése faj és szám szerint. 792-794.
 Tóth M. SJ.: Hajdan és most Jézus Szent Szívének tisztelete Magyarországon. 795.
 Huttkay L.: Samassa, a politikus. 936-941.
 Kováts S.: Hitvédelem és alapvető hittan. I. kötet. 941-947.
 Szemző J.: Az igazság világossága. Hitvédelmi népirat. 948.
 Hennig A. SJ.: A három kassai vértanú. 948-949.
- 1899 Sasse SJ.: Institutiones theol. de Sacramentis Ecclesiae. 43-45.
 Zubriczky A.: A szándék szerepe a hitéletben. 134.
 Baudon-Pesch: Keresztény élet vagy kisebb tökéletlenségek. 150.
 Sankovics I.: A papság és a mai társadalom. 155.
 Dvoreczky J.: Krisztus keresztje és a vörös szocializmus. Ford. Huszka E. 222-224.
 Camus J. pk.: Szalézi Szent Ferencz szelleme. Ford. Benisek I. 224.
 Th. H. Simar: Lehrbuch der Dogmatik. I-II. 455-458.
 Ch. Pesch SJ.: Praelectiones Dogmaticae. 459-460.
 Márton J.: Magyar Voltaire. 704-707.
 Romaisz F.: A népmissziók kézikönyve. 872-874.
 Lagerlöf: Die Wunder des Antichristus. 932-935.
- 1900 Janssens OSB.: Summa Theologica ad modum commentarii in Aquin. 784-788.
 Strassburger Theologische Studien, 1884-1900. A. Erhrard. 848-854.
- 1901 Schiffini: Tractatus de divina Gratia. 221-223.
 Janssens OSB.: Summa Theologica. Tom. III. 223-227. Tom. IV. 943-946.
 O. Hamann: Entwicklungslehre und Darwinismus. 227-230.
 Márton J.: Magyar Voltaire. Magyar encyklopedisták. Nagyszombat. 230-232.
 M. J. Scheeben: Handbuch der Kath. Dogmatik. IV. band. II. Abth. 387-389.
 Hudyma E.: A virágok és rovarok kölcsönösségének titkai. 789-791.
 Götzmann: Der eucharistische Opfer nach der Lehre den älteren Scholastik. 860-862.
 Buchberger: Die Wirkungen des Buss-Sacramentes nach der Lehre des hl.

- Thomas v. Aqu. 871-875.
Ch. Pesch SJ.: Theologische Zeitfragen. 940-942.
- 1902 Siebengartner: Schriften und Einrichtungen zur Bildung der Geustl. 143-160.
Bossouet beszédei. 458-461.
Békefi R.: A zirczi, pilisi stb. apátságok története. 468-469.
Weber S.: Der Gottesbeweis aus der Bewegung bei Thomas Aqu. 531.
Márton J.: A kath. papság a magyar irodalomban. 634.
Pázmány P.: Opera... V. k. 713-714.
Lingens: Die innere Schönheit des Christentums. 714-715.
Frick: Logica in usum schol. 793-794.
- 1903 L. Janssens: Summa Theologica ad modum commentarii. 66-68.
A. Franz: Die Messe in deutschen Mittelalter. 70-73.
Boros A. OSB.: Zsoltárfordítás a kodexek korában. 630-631.
A pécsi püspöki hittudományi intézet évkönyve (1902-3). 631-633.
J. Huck: Ubertin von Casale. Ein Beitrag zum Zeitalter Dantes. 708-711.
M. Höhler: Für und Wider in Sachen der kath. Reformbewegung der Neuzeit. 713-715.
H. Weinel: Jesus im Neunzehnten Jahrhundert. 782-786.
J. Scheeben: Handbuch der kath. Dogmatik. IV. Band. 862-864.
TrikáJ J.: Prohászka O. A diadalmas világnézet. 865-870.
G. Diessel: Munka a hit világosságában. Ford. Erdőssy I. 871-873.
- 1904 Ch. Pesch SJ.: Theologische Zeitfragen. 393.
P. Schiffini: Tractatus de virtutibus infusis. 460-463.
Mihályfi Á.: A túlvilág. 470-471.
Jeszenák G.: A katolikus iskolák jogi természete. 471-472.
C. Frick: Ontologia. 549-550.
P. Hilgers SJ.: Der Index der verbotenen Bücher. 780-783.
Weiss: Apologie des Christentums. 867-869.
Erdősi K.: Szociális vezérv. 927-929.
Werdenich E.: Természetes Istentan. 932-933.

Prohászka Ottokár tanulmányai, cikkei az ESZTERGOM című hetilapban

- 1896 Csillagok között. jan. 12.
 A liberális filiszterek. febr. 2.
 Az inaszakadt Pulszky. febr. 26.
 Esztergom város költségvetése. febr. 26.
 Önálló vagy közös vámterület. márc. 1.
 A tradíció elve nemzetben s egyházban. márc. 8.
 Bíróságaink függetlensége. márc. 15.
 Új „spanyol inkvizíció”. márc. 22.
 A kongrua. márc. 29.
 Általános szavazati jog és titkos szavazás. ápr. 12.
 A hitbizományok és az inség. máj. 3.
 A hecckáplán. máj. 10.
 Szabadság, alkotmányosság, törvénytisztelet. máj. 17.
 Nyomott hangulat. máj. 24.
 A szabadság mint monopólion. máj. 31.
 Az egyház a kiállításon. jún. 7.
 A néppárt Esztergommegyében. jún. 14.
 Kuriái bíraskodás. jún. 21.
 Milleniumi koronák. jún. 28.
 A szövetségesek. júl. 6.
 A miniszter úr igazi vallásossága. júl. 19.
 A papok mint liberális képviselőjelöltek. júl. 26.
 A kongrua. aug. 2.
 Mi nyomja a jegyzőket? aug. 9.
 Az országgyűlés megnyitása előtt. aug. 30.
 Határtalan szabadságszeretet. szept. 6.
 Horánszky beszámolója. szept. 13.
 Kongresszus a szabadkőművesek ellen. szept. 27.
 A haldokló parlament. szept. 27.
 Törvénytisztelet. nov. 22.
 A püspökségek betöltése. nov. 29.
 Az államosításról. dec. 6.
 Mikor kapunk autonómiát? dec. 25.
- 1897 A költségvetési vita. jan. 17.
 A kultuszminisztérium és az egyházi ügyek. jan. 31.
 Még egyszer a Majláth-ügy. febr. 7.
 A néppárt elleni támadások. febr. 21.
 Gazdasági érdekeink. febr. 28.
 A kultuszminiszter programja. márc. 7.
 A liberalizmus bukása Ausztriában. márc. 14.
 A pénzügyi költségvetés. márc. 21.
 Egyházpolitikai mérleg. márc. 28.
 Fölforgató irány. ápr. 4.
 Népiskoláink veszélyben. ápr. 11.
 A múlt és jelen. ápr. 18.

- Sérelmi politika. ápr. 26.
 Revízió. máj. 2.
 Harc a hitvallásos iskolákért. máj. 9.
 Legyünk résen. máj. 16.
 Autonómiai képviselők. máj. 23.
 Kormány és az autonómia. júl 4.
 Autonómiai kilátásaink. júl 11.
 Az autonómiai választások. aug. 1.
 Koldusvilág Esztergomban. Folytatásos cikk. szept. 20., okt. 4., nov. 8.
 A létért való küzdelem. okt. 3.
 Papság és a hirlapírás. okt. 24.
 Eskütétel és autonómia. nov. 28.
 Katholikus egyetem. dec. 5.
 A vallásalapú plébániák betöltése. dec. 12.
 Autonómiai eszmezavar. dec. 19.
- 1898 Városaink polgársága. jan. 9.
 Nyilatkozat. (szerkesztői). jan. 16.
 Tartsunk össze. jan. 16.
 (P. O. hozzászólása) Roszivál kanonok... jan. 23.
 Harcaink. jan. 23.
 Az inség és a szocializmus. jan. 23.
 Szomorú, de való. febr. 13.
 Wrack. febr.13.
 A főpásztor a papsághoz. febr. 27.
 Új szabadságharc. márc, 6.
 A praktikus Magyarország. márc. 10.
 Mi lesz holnapután. márc. 13.
 Pizkolódás és ököljog. márc. 27.
 A pápa és a néppárt. márc. 27.
 Mese egy emberről és egy kutyáról. ápr. 3.
 Föltámadt Krisztus e napon! ápr. 10.
 Szekularizáció. ápr. 24.
 Vörösek és feketék. máj. 1.
 A malmok öröme. máj. 1.
 A hitelszövetkezeti törvényjavaslat. máj. 8.
 Azok az idealisták! máj. 15.
 Koncertek. máj. 22.
 Pütkösi gondolat. máj. 29.
 Mi jobb? jún. 5.
 A gutai óvoda. jún. 19.
 Kvota és kongura. jún. 26.
 Szabadság! itten hordozák... júl. 3.
 Iskola és élet. júl. 10.
 Virágos koldusbot. júl. 10.
 Magyarország közjótékonyasága. júl. 24.
 Kánikulás jelenségek. júl. 31.
 A pálinkás Felvidék. aug. 14.
 A papnevelésről. (Válaszul a Budapesti Hirlap „kitűnőségének”) aug. 14.
 Szent István király. aug. 20.

- A magyar szalamander. szept. 11.
 Erzsébet királyné. (nekrológ) szept. 18.
 Luccheni iskolája. szept. 25.
 Rongyos faluk és városok. okt. 9.
 Ötven év egyházpolitikája. okt. 16.
 Vámpolitikánk. okt. 23.
 Visszhang a vészkiáltásra. nov. 6.
 Mi lesz tehát? nov. 20.
 Önkény és törvény. nov. 27.
 Samassa és a néppárt. dec.4.
 Elül a néppárt. dec. 18.
- 1899 1899. jan. 1.
 Magyarország sötét csillaga. jan. 8.
 Farsang. febr. 12.
 Az alkudozások legfontosabb tárgya. febr. 26.
 Elveket s nem személyeket. márc. 5.
 A szabadelvű vulkán. márc. 12.
 Politikai fönttartások. márc. 25.
 Föltámadunk. ápr. 2.
 A helyzet és a katolikusok. ápr. 9.
 Magyar stílus. máj. 14.
 Pütkösdi tűz. máj. 21.
 Város-hiány. máj. 28.
 Találkozások. júl. 9.
 Az ütött-kopott paraszt. júl. 23.
 Liberális törvénytisztelet. aug. 13.
 Katolikus autonómia. okt. 22.
 Komoly munkásság. nov. 5.
 Az egyházi kinevezések és a liberális sajtó. nov. 12.
 A polgárok mestere. nov. 26.
 Méreg és ellenszer. dec. 3.
 Bur-angol tanulságok. dec. 10.
 "In altissimis"?! dec. 24.
 Ismertetés: Könyv az autonómiáról. (Dudek János munkája). dec. 17.
- 1900 Boldog új évszázadot. jan. 1.
 Irás és kenyérkereset. jan. 1.
 Sajtó és papság. jan. 14., jan. 21., febr. 4.,
 "Körök, kaszinók stb." jan. 14.
 Puhányok. febr. 4.
 Okosan, de tehetetlenül. márc. 10.
 A kisipar pártolása. márc. 11.
 Az ötvenkét éves „félistenek”. márc. 18.
 Harc és diadal. ápr. 15.
 Helytelen címzések. jún. 10.
 A legújabb szállóige. jún. 24.
 Papi lelkigyakorlatok. (P. O. az esztergomi szemináriumban). júl. 1.
 Valóságot mindenütt! júl. 8.
 Epizód a kémémedi népgyűlésről. júl. 15.

- A drezdai wrack. júl. 29.
 Szent István napján. aug. 15.
 Hogy állunk? szept. 2.
 Papagály-korszak. szept. 9.
 Papírban utazunk. szept. 16.
 Politikai kádárok. szept. 30.
 Ardet Ucalegon. nov. 4.
- 1901 Új év és évszázad. jan. 1.
 Ki az Úr? jan. 6.
 Miért gazdag a zsidó és koldus a magyar! jan. 13.
 Üres püspöki székek. febr. 3.
 Az esztergomi tanítóképző ünnepe. febr. 10.
 Humana comoedia. febr. 17.
 Személyes politika. febr. 24.
 Nagyböjt az országgyűlésen. márc. 3.
 Templomszámadási nyugtabélyeg. márc. 10.
 A kereszt az egyetemen. márc. 17.
 Kisfaludy Béla... budapesti rektor... a „kereszt-kérdést” szemléli. márc. 24.
 Az egyetem keresztje. márc. 31.
 Lesz-e nekünk föltámadásunk? ápr. 7.
 Mázsálás. ápr. 21.
 Az új főispán. ápr. 28.
 Májusi fagyok. máj. 19.
 Liliomos leányok. jún. 2.
 Nézetrostálás. jún. 16., jún. 23.,
 A mi erőnk. jún. 23.
 Felelet a nehézségekre. júl. 7.
 Még egy kifogás. júl. 14.
 Törvényhatóságunk figyelmébe. júl. 28.
 Tisztul az ég. aug. 18.
 Néppárti képviselők Esztergom megyében. szept. 15.
 Be van fejezve. okt. 27.
 Tisztességtelen pénzkeresés. nov. 24.
 Válasz az „autonómiára”. dec. 1.
 Montes pietatis és a papzsák. dec. 1.
 Szilánkok a közönség köréből. dec. 1.
 Reklámos jótékonyság. dec. 8.
 Létezik magyar liberalizmus is? dec. 15.
 Az örök Betlehem. dec. 25.
- 1902 1902. jan. 1.
 Őszinte szó a katolikus képviselőhöz. jan. 19.
 Püspöki kar és kultuszminiszter. febr. 2.
 Műipar. febr. 23.
 Miért késik az autonómiánk? márc. 2.
 Mi a Krisztus? márc. 9.
 Nemzeti stratégia. máj. 4.
 Szent Imre leventéi. máj. 11.
 Végre-valahára. máj. 25.

- Szél és Láng. jún. 8.
 Mi az a „klerikalizmus”? jún. 15.
 Országos veszedelem. jún. 22.
 A nyugtalanító nyugdíj. júl. 6.
 Az egységes Magyarország. aug.17.
 Társadalmi népmentés. aug. 31.
 Az ütött-kopott nép. szept. 14.
 Jól dolgozunk. szept. 28.
 Érdekes jelenség. okt. 26.
 Hogyan vagyunk? nov. 1.
 A protestantizmus veszélyben? nov. 16.
 Meddig még. nov. 16.
 Szocialisták s antiszemiták. nov. 23.
 Kisiparos rabszolgák. dec. 7.
 Pucho – Illava. dec. 14.
 Esztelen lovagiasság. dec. 21.
 Karácsony és újév. dec. 28.
- 1903 A középiskolák túlszűfoaltsága. jan. 4.
 Alkotmányos szemfényvesztés. jan.11.
 Alkotmányosság papíron. jan. 25.
 A választójel. febr. 1.
 Tisztelegj! febr. 1.
 Erőnk forrásai. febr.8.
 XIII. Leo 1878-1903. febr. 15.
 A dolgoztalanság. febr. 22.
 Politikai közömbösség. márc. 1.
 Liberális papok. márc.8.
 Szellemi proletárok. márc. 15.
 Csak egy föltétel alatt. márc. 22.
 Az intelligenciához. márc. 29.
 Lagymatag, paklizó politika. márc. 29.
 Duhajkodás. ápr. 5.
 Alakosság. ápr. 19.
 Csuhasok és frakkosoknak. ápr. 26.
 A nép tiltakozik. máj. 3.
 A hamis jelszó. máj. 17.
 Óh, ti leányok! máj. 24.
 Az új Pünkösöd. máj. 3.
 A legjobb világítószerszer. jún.7.
 Három apostola a romániai magyaroknak. jún. 14.
 Új pártalakulások. júl. 5.
 Hozomány. júl. 12.
 A szociáldemokrácia. júl. 12.
 Politikai jellemtelenség. aug. 2.
 A szabadkőművesek beszélnek. aug. 2.
 A jövő politikája. szept. 13.
 Hol az igazság? szept. 27.
 Biztató tünet. szept. 27.
 A néppárt szervezése (1). okt. 4.

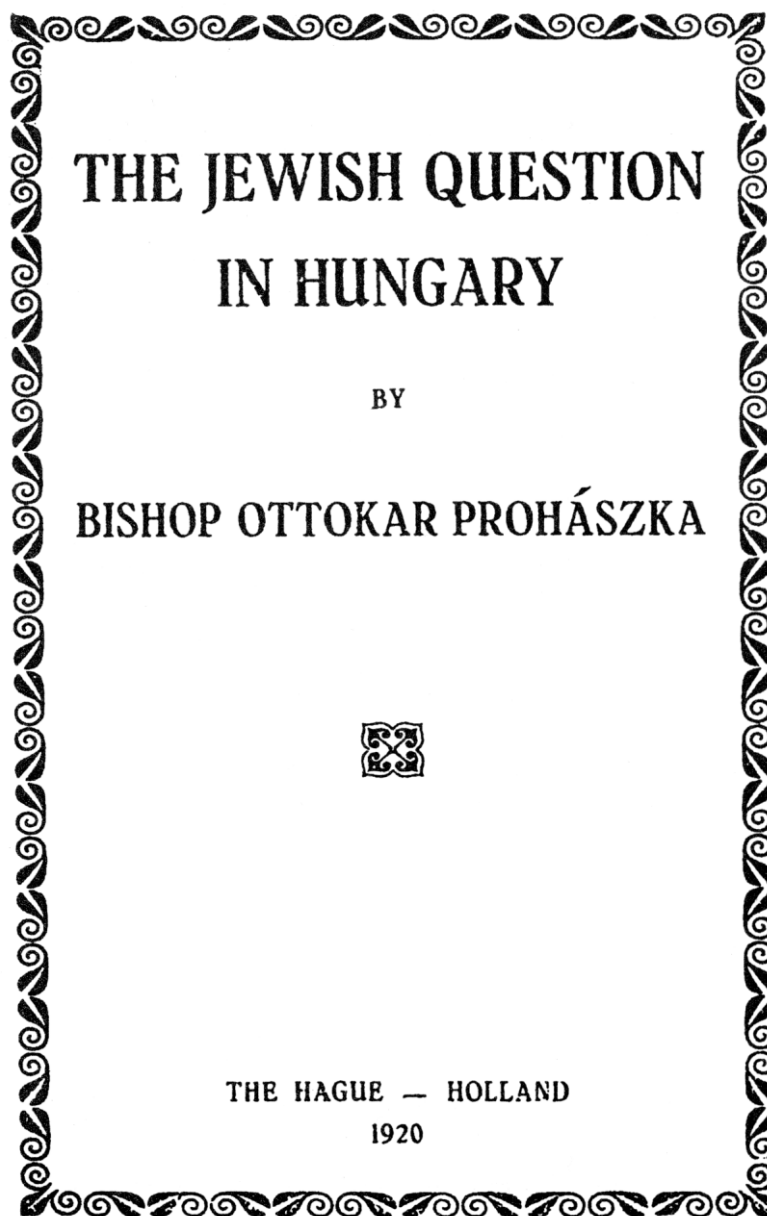
- Mik a katolikus nagygyűlések. okt. 11.
A néppárt szervezése (2). okt. 11.
Egy protestáns és egy zsidó. nov. 1.
A hecc végén. nov. 8.
Lojális ellenzék. nov. 15.
A legnépszerűbb mozgalom. nov. 22.
Mi kellene a néppártnak? nov. 29.
Ki a sekrestyéből. nov. 22.
A népmentés munkája. dec. 6.
Nemzeti követelmények. dec. 20.
A régi pogányok az új pogányoknak. dec. 27.
- 1904 A mi eszméink. jan. 3.
A „tettekkel tényezők”. febr.7.
Lesznek-e választások? febr. 14.
Választási jelszavak. febr. 28.
Lesz-e világháború? márc. 13.
Igazságot Krisztusnak is! ápr. 3.
Kavarodás. ápr. 10.
Az „Esztergom” m. t. közönségének. ápr. 10.
A néppárt alapja. ápr. 17.
Május elseje. máj. 1.
Liechtenstein herceg. máj. 8.
Lelket a világnak. máj. 22.
A népoktatás-ügy reformja. jún. 5.
Állam és gyermeknevelés. jún. 12.
Tanítóink kenyere. júl. 24.
Kegyelet. aug. 20.
Vagyonközösség. aug. 28.
Okuljunk. szept. 11.
Amerikai missióból hazafelé. szept. 18.
A szabadkőművesek szociális programja. okt. 9.
Klotür a látóhatáron. okt.16.
Három kultúra. okt. 23.
Az Immaculata hetében. dec. 4.
Világosság és sötétség. dec.25.
- 1905 A törekvés útja 1905-ben. jan. 1.
Papok a politikában. jan. 8.
Egy pásztorlevél. jan. 15.
A választások után. febr. 5.
A győri körlevél. febr.10.
A gyöngye szó ereje. febr. 26.
A magyar katolikus sajtó mulasztásai. márc. 12.
A politikai válság. ápr. 2.
Ellenzéki koalíciót kérünk. ápr. 9.
A föltámadás gyermekei. ápr. 23.
Katolikus érzék a nemzetiségi kérdésben. máj. 7.
Rovás? máj. 14.
Magánügy-e a vallás? máj. 14.

Amerikai munkásviszonyok. jún. 11.
A pártkeretek a válságban. okt. 1.
Arany középút a nemzetiségi kérdésben. nov. 26.
Népvándorlás a betlehemi barlanghoz. dec. 24.

ESZTERGOM (1895-1905)

Alcím: Politikai és társadalmi hetilap.
Megj. Esztergom. 1895. dec. 25. – 1905. dec. 24.
Fel. szerk. Keményfy Kálmán Dániel,
1898. jan. 16.: Prohászka Ottokár,
1898. febr. 13.: Okányi Lajos,
1899. júl. 9.: Horák Ede,
1901. jan. 1.: Dr. Csajka Ernő,
1901. jan. 1.: Dvihally Géza,
1904. jan. 3.: Batura László,
1905. jan. 1.: Pécsi Gusztáv.
Fel. szerk. laptulajdonos és kiadó:
1898. jan. 16.: Prohászka Ottokár,
1905. okt. 29-től az Esztergom lapcím alatt Prohászka Ottokár neve nélkül
„Alapító” szóval.
Ny. Buzárovits Gusztáv
2^r

Prohászka Ottokár hírneve külföldön

Bécs

– 1960

Naplójegyzetek (Soliloquia – szemelvények.) Független, Schütz Antal: Prohászka pályája. Opus Mystici Corporis. XV. 439. (Válogatott munkái 1.)

Buenos Aires

– 1960

Maróthy-Meizler Károly: Prohászka a napbaöltözött forradalmár. 1. köt. Új Magyarországot! P. O. eszmevilága, értékelése. Szemelvények összegyűjtött munkái (1)-25. kötetéből. Pannonia (ny.) 400 l., 3 t.

– 1961

2. köt. Új embert. P. O. eszmevilága... Szemelvények... 383.

– 1962

3. köt. P. Ielke. P. O. eszmevilága... Szemelvények... 374. Illusztrált

Cleveland

– 1935

A diadalmas világnézet. – Függetlenség, Harc a félszepségek ellen. (1975.) Kárpát (ny.) 3,280.
– (A Budapesti Szent István Társulat kiadásában – 1935 – megjelent mű fotótechnikai utánnymása.)

(Haga) Hague

– 1920

The Jewish question in Hungary. 8. By Bishop Ottokar Prohászka.

Kempton

1910

Die Liebe bis an's Ende. Kösel (ny.) 4,IV,124.

– 1913

Die Mutter der Schönen Liebe. Gedanken über Unseer Liebe Frau. Kösel. VIII,176 +
címkép

– 1916

Ergreift das ewige Leben! Ein Kriegeres. Hirtenbrief. Kösel. 50.

– 1918

Auferstehung. Ein Hirtenbrief. 77.

Kempton – München

– 1911

Der König dem alle leben. Allerschelengedanken. 212 p. Übers. von Baronin Rosa von der Wense

– 1912

Geist und Feuer. Pflingstgedanken Übers. von Baronin Rosa von der Wense.

– 1912

(I) Betrachtungen über das Evangelium. (Elmékedések az Evangéliumról.) – 2. Bd. Das öffentliche Leben unseren Herrn Jesu Christi. Kösel (ny.) XIII. 256 l. – 3. Bd. Leiden und Verherrlichung unseres Herrn Jsu Christi. Übers. Rosa von der Wense. VIII. 342. 1. t.

(II) Betrachtungen über das Evangelium... 1919. (I) T. Das öffentliche Leben Jesu bis zur wunderbaren Brotvermehrung. (2) T. Das öffentliche Leben Jesu von de wunderbaren Brotvermehrung bis zum letzten Österfest. 4. Aufl. Kösel. 1.: 286. 1 t.: 2.: IX,281, 1 t.

(III) Betrachtungen über das Evangelium... – 3. Bd. 1919. Leiden und Verherrlichung unseres Herrn Jesu Christi. Kösel, VIII. 342. 1. t.

– 1916

Die Quella lenedigen Wassers. (Élő vizek forrása.) Gedanken über göttliche Herz Jesu. Übers. von Baronin Rosa von der Wense. 8-9. Tausend. Kösel. VIII. 180.

– 1918

Geist und Feuer. Pflingstgedanken von – 10-11. Tausend. Übers. Baronin Rosa von der Wense. Kösel. 151. Illusztrált.

– 1941

Geist und Feuer. Pflingstgedanken von Dr. Bischof von Stuhl-weinenburg. Kösel. VIII. 151.

Klagenfurt

– 1964

Pázmány Péter lelkesége. Szemelvények összes munkái című sorozatból. – Prohászka Ottokár, Sík Sándor stb. tanulmányaival. Összeáll. Öry Miklós. Carinthia (ny.) 111. – 2. kiadás ua. 1975. 112.

– 9181

Öry Miklós: Prohászka – előadás. Prohászka halálának 50. évfordulójára. Ny. n. 20. Sokszorosítás.

Kolozsvár – Cluj

– 1907

Apostolie moderna. (Modern catholicizmus.) Trad. de Elie Danianu. Cluj. 1907. (1908) Tip. „Carmen” 52.

(Krakko) Krakow

– 1932

Sowa zywota. (Élet igéi.) Tumaczy Eugenjusz Machy-i Robert Olear. 4, XIII. 269,3. (Prohászka Ottokár: Dzieła. 1.)

London

– 1931

Meditations in the Goepels. (Elmékedések az evangéliumról.) Trans. by Margaret de Pál. Bev. by Ada Lane. Foreword. by C. C. Martindale. Sheed-Ward. XIV. 248,2. 1 t.

– 1979

Meditations in the Goepels. Transl. Margaret de Pál. Sheed-Ward. –Vol. 1. The nativity and infancy 229. – Vol. 2. The public mintry. IX. 322. – Vol. 3. The passions death and resurection. 280. 1.

Madrid

– 1944

Cartas sociales. (Missziós körlevelei) Trad. Antonio Sancha. Ed. Studium de Cultura. 184. 1 t.

– 1944

Meditaciones sobre el evangelio. Tom. 4. Pentecostés y festividades. Ed. Studium de Cultura. 159.

– 1945

Anno liturgico. Trad. Antonio Sancho. Ed. Studium de Cultura. – Tom. 1. 240. – Tom. 2. 246.

– 1945

Camino hacia Cristo. Trad. Antonio Sancho. Ed. Studium de Cultura. 245. – (A Dominus Jesus és az Élet igéi című mű első kötetében közölt katolikus nagygyűlési beszédek egy részének fordítása.)

– 1945

Concepcion triumphal del mundo. (A diadalmas világnézet.) Trad. Antonio Sancho. Ed. Studium de Cultura. 214.

– 1945

Recuerdos de adolescenti. (A Collegium Geramnico-Hungaricumban.) Soete anos con los Jesuitas. Trad. Antonio Sancho. Ed. Studium de Cultura. 166. – (A mű eredetije a Magyar Sion 1887-1888. évében jelent meg.)

(Nagyszombat) Trnava

– 1941

V spojeni s prirodon. Clanky. Poslov. Jan Klimo. Vydai Spolok. Sb. Vojtecha. 64,4

Paderborn

– 1980

Adriányi Gabriel: Der Erneuerer des modernen ungarischen Katholizismus. Bischof Ottokar Prohászka. Sein Briefwechsel mit dem Collegium Germanicum et Hungaricum in Rom. (1882-1907.) Schöning (ny) 911-931. – (Klly. Reformatio ecclesiae. Róma)

Paris (Paris – Tournal?)

– 1936

Meditations pour l'année liturgique. Trad. par Marie Bacsa et Marie Genthon. Préf. de A. D. Sertielanges. Tom. 1. Casterman.

– 1937

Bremond, André: La prière d'un évêque. Mgr. Prohászka pasteur et poete.- Klly. Etudes. Revue Catholique d'Intéret General.

Róma

– 1932

Elmélkedések az evangéliumról. Kiadó, ny. Anonymus. 765. (7. kiadás)

(Verbasz) Vrbas

– 1967

Tower Vilmos: Van Krisztusunk! – Függelék, Élmény és vallomás Krisztusról. Szemelvények költők, apostolok, szentek írásaiból. – Prohászka Ottokár elmélkedései. 3. kiadás. Rimokatolick: zupni urod. 64. (A hitélet kiskönyvtára 1.)

Prohászka Ottokár hírneve külföldön és egyéb idegennyelvű írások

Arad

– 1915

Was wir unsere Kriegern schulden. (Konferenciabeszéd a pécsi Erzsébet Tudományegyetem ifjúsága részére.) = Kelet Népe. jan. 8. 22.

Wien

– 1927

Bischof dr. Ottokar Prohászka. Versuch einer Würdigung seiner religiösen Persönlichkeit von dr. Johann Triebel, St. Pölten. Die Quelle. ápr. 24.

Bordeaux – Paris

– 1932

La mort de Mgr. Ottokar Prohászka. In La vie sociale. okt. 9., okt. 18.

Cleveland

– 1956

Meditations on the Gospels = Catholic Hungarian's Sunday. – Katholikus Magyarok Vasárnapja. dec. 30.

Felvinc (Torda-Aranyos megye) – Unirea (cikkek)

– 1912

Heruvinul noptii de cracium. (A karácsonyérj cherubja.) Trad. Delacruce. 2.

– 1913

Duplicitatea moralei moderne. (A modern erkölcs kettőssége.) Trad. Iuliu Maior. 2.

– 1913

Spre Emaus. Din Meditatiile Evangheliei. (Emmaus felé. Elmélkedések az evangéliumról.) Trad.

Dela cruce. 44.

– 1916

Idealismul obiectiv. Reviziunea. (Az objektív idealizmus. Az eszmék revíziója.) Trad. C. Pavel. 2-4.

Firenze

-1952

Schütz, Antonio: Ottokár Prohászka. = Corvina (folyóirat). Maggio. I/5. 355-361.

Fogaras – Fagaras

– 1932

Conceptia superioara a vietii. (A diadalmas világnézet.) în romaneste de Ioan Ranea. Tip. Ioan Lazar.

352 p. f. 1. (kötet)

Ismertetés periodikumokban:

– 1933. XXX – Observatorul, 7-8. sz. 354-357.

– 1934. nn. – Patria, 20.

– 1934. AI. B. L.: – Tara Barsei. 2. sz. 178-179.

– 1935. Racovitan, Teodor, – Blajul. 4. sz. 232-234.

Hamburg

– 1920

Die Judenfrage in Ungarn von Bischof Ottokar Prohászka. Verlag Deutschvölkischen Schutz – und Trutz-Bund. Verlag-Anstalt. 20 p. – Hammer Schläge 21.

Kempten-München

– 1915

Die Quelle lebendigen Wassers.

– 1930

Ottokar Prohászka. Ein grosser Bischof der Gegenwart. Von Anton Schütz. (A Prohászka-kötetsorozat címeinek felsorolása és részletes ismertetése.) = Hochland. júl 10.

Klagenfurt

– é. n.

Christliche Moral und moderne Kultur, von Ottokar Prohászka Bischof von Stuleissenburg. 32 p. – Volksaufklärung 137

Kolozsvár – Cluj

– 1906

Isus Christos si viata moderna. (Dominus Iesus.) Conferinta pentru inteligenti. Traducere de E. Daianu.

– 1907

Apostolatul modern. (Modern apostolság.) Traducere de E. Daianu.

– 1911

Macaveiu, Victor: În jurul unui articol al episcopului Prohászka. (Prohászka püspök egy cikkének visszhangja. = Cultura creștina 3. sz. 65-68.

– 1930-1931

Ardeleanu, R.: Salturi uriase. Episcopul Prohászka, scriitorul Szabó Dezső si romanitatea. (Mérfoldes ugrások. Prohászka püspök, Szabó Dezső író és románsága.) = Observatorul. 9-10. sz. 524-529.

– 1933

Ranea, I.: Veacul nostru si O. Prohászka. (Századunk és Prohászka Ottokár.) = Observatorul. 9-10. sz. 402-404.

Cultura creștina című folyóirat cikkei:

– 1914

Rasboiu si religiune. (Hárobú és vallás.) Trad. 17-18. sz. 465-472.

– 1925

In Nazaret. Meditatiile asupra Evangheliei. „És jöve Názáretbe és engedelmes vala nekik”.) Trad. I. Crisan. 2. sz. 50-51.

– 1925

Parasirea lui Isus. (Krisztus elhagyatottsága.) Trad. E. Bodocan. 4. sz. 144-145.

– 1926

Sa traim ca filii marii familiei avind acelasi tata. Din Meditatiile asupra Evangheliei. (Éljünk mint egy nagy család gyermekei, akiknek egy atyánk van. Elmékedések az evangéliumról.) Trad. I. Crisan. 1-3. sz. 319-323.

Kösel

– 1916

Die Quelle lebendigen Wasser. (Az élő vizek forrása.) Die Bibelstellen nach Arndt-Allioli. Köselchen Buchhandlung. VIII. 180 p.

Kösel – Pustel

– é. n.

Betrachtungen über das Evangelium. (Elmélkedések az Evangéliumról.) Trad. Roza, Wense. Tip. Kösel – Pustel. I-III. Band. ÖM VIx.

Krakow

– 1926

Elmélkedések az Evangéliumról. Trad. H. Idbinski S. J. – „Az angol, francia, olasz és spanyol kiadás előkészületben”. in ÖM VI. 346.

– 1931

Ottokar Prohászka: Roznyslania o ewangelji. 310

– 1932

Slowa Zywota. (Az élet igéi.) Előszó, dr. E. Libinski S. J. (A Prohászka-sorozatból.) Trad. Tumaczy Eugenjusz Machay i Robert Clear. Wstep Napisal ks. Ferdinand Machay. Tip. Pedzichow-Boczna. 4. XIII. 269. 3 p.

– Dzieła biskupa Ottokara Prohaszki I. – (sorozat)

Leuven

– 1934

Bron van levende Wateren. (Élő vizek forrása.) Overwegingen over het h. Hart van Jesus. Uit het hongarsch vertaald door. E. H. dr. A. Cardyn. – N. V. Vlaamsche. Drukkerij Leuven. 200 p.

London

– 1979

Meditations on the Gospels. (Elmélkedések az Evangéliumról.) Trans. Margaret de Pál. Vol. 1. The nativity and infancy. Vol. 2. The public ministry. Vol. 3. The passion, death and resurrection. – Sheed and Ward.

Westminster – London

– 1951

Meditations on the Gospels – Hungarian by M. de Pál. Foreword by C. C. Martindale. ed. Westminster. Md. Newman Press. 2 v. in 2 port.

Madrid – Buenos Aires

– 1944

Huellas de Senior. (Az Úr követése.) 51 p. – Említve Antal Schütz: Dios en la Historia. 59 p.

– Edition Studium de Cultura -

– 1947

Anno Liturgico. Esta obra estatradicada directamente del Hungaro por el M. J. SJ. Antonia Sancto Magistral de Palma. Ediciones Studium Madrid – Edicional Poblet Buenos Aires. Impreso en la Argentina. Printed in Argentina.

– Obras de Monsenior Prohászka -

Kötetcímek: – Pande Vida. (Meditaciones sobre la Eucaristia.) – Fuente de Aguas Vivas. (Meditaciones sobre el Sacratissimo Corazón de Jesus.) – Camino hacia Cristo. (Concepcion espiritualista del Mundo.) – Cartas Sociales. – Concepcion Triunfal del Mundo. – Meditaciones Sobre el Evangelio. – An/n/o Liturgico. – Soliloquia. – Recuerdos de Adolescente. – Huellas del Senior. (Cuentos y Paisajes.) – Pequena Teologia.

München

– 1910

Gedanken über die hl. Euchariste. Baronin Rosa von der Wense. 124 p.

– 1915

Die Quelle lebendige Wasser. Gedanken über das göttliche Herz Jesu. Baronin Rosa von der Wense. 180 p.

– 1918

Auferstechung, Ein Hirtenbrief Ottokar Prohászka. 77 p.

New York

– 1920

The Jewish Question in Hungary. Special for Daily American Tribune by Bishop Ottokar Prohászka. = Daily American Tribune. nov. 3., nov. 4. – Fejezetcímek: The growth of Jewy. – Jewy Supported by Liberalism. – Jewy Form the Middle Classes. – Escaped war Service. – Jewy Form a Community in a Community. – Inflated Jewish conscioness. – Assimilation an Impossibility. – Not Harted for Jewy, But Protection for Own People. – Jewy Must an Isolated Nation and Become Christians. – (vö.: PÉA 2 füzet 35. l.)

Paderborn

– 1980

Der erneuere des modernen ungarischen Katholizismus Bischof Ottokar Prohászka. Sein Briefwechsel mit dem Collegium Germanicum et Hungaricum in Rom. (Levelezés a római – magyar kollégiummal.) = Adrianyi Gabriel: = Schönigh. 911-931.

Paris

– 1935

Prohászka-est Párizsban. Rendezte az Institut Catholique, előadója Louis Chaigne, aki többször hazánk vendége volt, riportban ígérte, hogy „legközelebb megjelenik A katholicizmusnak egy óriása Mgr. Prohászka”. Értékelése = Új Fehérvár 1935. jan. 20. – Valóban Chaigne a párisi Prohászka esten az előadó, „Prohászka püspök működése válasz a modern ember vágyaira” címmel. Részletek hangzottak el Prohászka munkáiból. Jelen voltak a legmagasabb rangú francia egyházi személyiségek.

– 1936

Mgr. Prohászka: Meditations pour l'année liturgique L'Avent – Noël – L'enfance du Christ. Traduit du hongrois par M(aria) Bacsa et M(aria) Genthon. (Lettre de recommandation par A. D. Sertillanges.) Paris – Tournai, 1936.

Pozsony – Pressburg

– 1898

Die Mode der Gewalt. (A hatalom divatja.) – Felolvasás a pozsonyi Katholikus Körben. = Pressburger Tageblatt. jan. 25. (A cikket azonos címmel ismerteti név nélkül.) = Alkotmány jan. 27.

Québec – Laval Egyetem

– „1980-as években”

Pintér, E. Alexander.: Prohászka lelkiége. (Hittudományi doktori értekezés.) Gépirat, lektori példány. (Székesfehérvár PK.) 163. p. Közte Elmélkedések az Evangéliumról. 8 p. „1950-60-as években több kiadásban megjelent” angolul ford. M. de Pál. Kiadó, Newman Press USA 83-111. p.

Salzburg

– 1936

Der Apostel Ungares. Bischof Dr. Ottokar Prohászka. Lebensskizze von Kirchenrechtsprofessor Dr. Johann v. Luttor. – Salzburger Katholische Zeitung. Márc. 12., márc. 19., márc. 26. – Luttor cikkét ismerteti (Újlaki Wölfi Géza) U-g.: Prohászka Ottokár méltatása németül címmel. Megjelent klny is.

Split

– 1964

Ljubov do krája. Misli o presvetoj Euharistiji. Napisao dr. Otokar/!/ Prohaszka biskup a Székesfehérváru. Društvo svećenika klanjalaca splitske i maharske biskupije. Tipografija Dakovo 88.

Torino

– 1937

Márffy Oszkár: Palpiti del cuore magiaro nella sua letteratura. Pref. di Arturo Farinelli e di János Hankiss. Paravia. 331 p. (Antológia. Magyar szerzők között: Ottokár Prohászka. = Ld. Pálinkás László: Bibliográfia Italiana... Roma. 1943.)

Triest

– 1939

Misdarys Anna Rosa, Preti poete d'Ungheria e d'Italia. Poesia classica ungherese. Borsatti. 78 p. (Antológia. Magyar szerzők között: Ottokár Prohászka. – Ld. Pálinkás László: Bioliográfia Italiana... Roma. 1972. !/)

Youngston

– 1966

Meditations von the Gospels. I-II. (Elmélkedések az Evangéliumról.) = Catholic Hungarian's Sunday. nov. 13.